

NAIL REDŽIĆ

25.

BRODSKA
BRIGADA

Dnagim prijateljice
Cici i Validu, za
uspomenu, od
Dpd. 22. 01. 1977. Naila

RATNA PROŠLOST NAŠIH NARODA
I NARODNOSTI

KNJIGA STO DEVEDESET ČETVRTA

MONOGRAFIJE
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE
KNJIGA ČETRDESET TREĆA

UREĐIVAČKI ODBOR

Mirko JOVANOVIĆ, general-pukovnik (predsednik), Ali ŠUKRIJA, Risto
DZUNOV, Veliko MILADINOVIC, general-potpukovnik, Andro MILANO-
VIC, Joco TARABIC, general-potpukovnik, Fabijan TRGO, general-pot-
pukovnik, Metodije KOTEVSKI, general-potpukovnik, Viktor KUCAN,
pukovnik, Svetozar ORO, pukovnik, Mišo LEKOVIC, pukovnik, Ahmet
DONLAGIC, pukovnik, Avgust VRTAR, pukovnik, Radomir PETKOVIC,
pukovnik (glavni urednik)

UREDNIK

pukovnik Esad TIHIC, prolesor

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

NAIL REDŽIĆ JAMBA

25. BRODSKA BRIGADA

BEOGRAD 1976.

PREDGOVOR

MONOGRAFIJU O BRODSKOJ BRIGADI POSVEĆU-
JEM ONIMA KOJI SE NE VRATISE SA NJENOG
BORBENOG PUTA

Prostor knjige premalen je da bi se u njoj moglo opisati sve ono što je učinila jedna partizanska brigada za nepune dvije godine ratovanja, a u isto vrijeme da se zabilježe svi detalji koji govore o velikim žrtvama boraca — mladića i djevojaka, jer oni, čineći velika djela nisu bili svjesni njihove veličine, koju mi, tek danas, možemo da ocijenimo. Zbijeni drug do druga, Srbin do Hrvata, Čeh do Slovaka, Slovenac do Bosanca, Rusi, Ukrajinci, Mađari, Nijemci, Bjelorusi, Poljaci, Rusini, zbratimljeni i predvođeni Titom i Partijom, izvojevali su veličanstvenu pobjedu i našim narodima otvorili perspektive da u miru grade bolju sutrašnjicu.

Monografija 25. BRODSKE BRIGADE govori samo o glavnim momentima dvadesetomjesečne borbe brigade i njenih boraca, koji za slobodu dadoše sve i čija nam djela danas služe kao svijetli primjeri pregalaštva, požrtvovanosti i junaštva. Na njihovom borbenom putu, dugom više hiljada kilometara, mnogi su ostali iza stroja brigade i svojim kostima obilježili njen borbeni put.

Iako je istorija satkana od djela svih boraca, mnogi od njih polako padaju u zaborav i neće ni ovdje biti spomenuti. Ostaju nam samo njihova djela, a trajna uspomena pripašće najznačajnijima. To je nepravedno, jer se

bitke dobivaju zahvaljujući znanim, ali i neznanim junacima. Pobjede odnosi ona strana na kojoj se nađe više junaka, obično dotad nezapaženih, koji kroz kišu kuršuma pokreću jedinice na nove juriše i u situacijama kad izgleda da se protivnik ne može slomiti. Mnoge naše borbe i mnoge pobjede satkane su upravo od takvih epizoda, u kojima su na poprištu glavni junaci bili dotad nepoznati junaci.

Ukoliko će ova knjiga otrgnuti od zaborava ma i manji broj onih koji su uzidali kosti u temelje slobode i napretka, ona će odgovoriti svojoj namjeni i predstavljati trajni dokumenat herojskog puta jedne generacije koja je svjesno sagorijevala u natčovječanskim naporima da se odupre nadmoćnijem neprijatelju.

Zbog toga će sadašnje i buduće generacije moći da se upoznaju sa njihovim djelima i da cijene njihove žrtve, a istorija će zabilježiti da je Slavonija, pored ostalih brigada, dala i Brodsku brigadu, koja je po svom sastavu bila višenacionalna, jer se u njenim redovima, veći dio vremena, borilo nekoliko hiljada boraca deset, petnaest, pa i više nacionalnosti. Zato se sa sigurnošću može reći da je to bila brigada bratstva i jedinstva.

UVOD

U drugoj polovini 1943. godine oslobodilačka borba naroda Jugoslavije dobila je takav zamah da nije bilo ni jedne pokrajine bez prostrane slobodne teritorije i krupnih vojnih jedinica. Narodnooslobodilačka vojska (NOV) je u to vrijeme imala 300.000 naoružanih boraca, koji su — svrstani u odrede, brigade, divizije i korpuse — predstavljali silu koja se sa uspjehom mogla boriti protiv okupatora i njegovih sluga. To je prisiljavalo Nijemce da neprekidno povećavaju svoje vojne efektivne, te je u to vrijeme ukupno brojno stanje neprijateljevih vojnika na teritoriji Jugoslavije poraslo na 650.000.

Istina o narodnooslobodilačkoj borbi (NOB) prokrčila je put i van granica Jugoslavije. Svjetska demokratska javnost je sve više davala podršku oslobodilačkom pokretu jugoslovenskih naroda.

Potpunu afirmaciju stekla je i nova, narodna vlast. Narodnooslobodilački odbori (NOO) su, kao i vojska, izdržali sve neprijateljeve nalete i ofanzive i stalno su se učvršćivali i razvijali kako na oslobođenim, tako i na neoslobođenim teritorijama.

Ogromno je porastao i ugled Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF); on je postao sveobuhvatna politička organizacija, koja je okupljala rodoljube širom Jugoslavije, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost i političko uvjerenje.

Na dan formiranja Brodske brigade plamtio je već hiljadu četiri stotine dvadeset i drugi dan drugog svjetskog rata. Na istočnom frontu Crvena armija (CA) je

nastavljala svoje nastupanje. U žestokim, svakodnevnim borbama, hitlerovska armija je trpjela osjetne gubitke, ali će ona pružati otpor još gotovo punih šest stotina dana (592).

Koristi od izbacivanja Italije iz rata bile su velike. Naš narod i naša vojska, učestvujući i sami u likvidaciji fašističke Italije, razoružali su više desetina hiljada italijanskih vojnika.

Nakon kapitulacije Italije ustanak se širio kao požar u krajevima u kojima je do sloma Italije samo plamsao (Istra, ostrva, Gorica i dr.). Pod uticajem naše borbe prenio se i na sjevernu Italiju. Što je najznačajnije, narodnim ustankom i u toku njega, prisajedinili su se zajedničkoj domovini Jugoslaviji krajevi koji su nepravедno odsječeni poslije prvog svjetskog rata od hrvatskog i slovenačkog teritorija.

Kapitulacijom Italije u Dalmaciji se još više rasplamsava oslobodilački pokret. Za nekoliko dana bila je oslobođena gotovo čitava Dalmacija. Slična se situacija odvija i u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Oslobođeni su Crikvenica, Kraljevica, Bakar, Novi, Senj, cijeli Gorski kotar i obala od Senja do Sušaka. Za kratko vrijeme skoro svi otoci u Dalmaciji i Hrvatskom primorju bili su u našim rukama. Narodnooslobodilačka vojska je oslobodila Brač, Hvar, Rab, Pag, Korčulu, Mljet, Sipan, Lopud, Lastovo i poluotok Pelješac. Prva brigada 13. hrvatske divizije poslije trodnevne borbe oslobodila je i ostrva Cres i Lošinj. U Istri, hrvatsko-slovenački partizanski odredi, zauzeli su i držali svu teritoriju na jugu od željezničke pruge Trst — Rijeka. Cijela Istra, osim Trsta, Pule, Opatije i Rijeke, bila je u našim rukama.

I u Sloveniji se kapitulacijom Italije pojačava aktivnost naših jedinica, koja se opštom mobilizacijom novih snaga pretvara u opšti narodni ustanak. Naše jedinice u Sloveniji porušile su sve važnije željezničke pruge. Sva ljubljanska okolina, osim grada Ljubljane, je u rukama slovenačkih partizana. Oslobođena je Idrija, a slovenačko primorje ujedinjeno je sa slobodnom Slovenijom.

U Bosni je oslobođen veliki broj mjesta i gradova, među kojima Gračanica, Modrica, Srebrnica, Vlasenica,

Kalinovik, Foča, Kotor Varoš, Goražde, u Hercegovini Gacko, Avtovac i Bileća.

Crnogorski partizanski odredi i jedinice Narodno-oslobodilačke vojske imale su u septembru niz uspješnih borbi i akcija protiv njemačkih okupatora i njihovih slugu, četnika Draže Mihailovića.¹ Piva je bila sva slobodna. Zabljak i cijeli šavnički srez takođe. Poslije teških borbi naše jedinice su oslobodile Kolašin. U Crnogorskom primorju oslobođen je Ulcinj i Petrovac.

Sandžačke jedinice oslobodile su gradove Prijepolje i Pijevija, ovaj posljednji bez žrtava.

Narodnooslobodilački pokret (NOP) u Slavoniji dostigao je široke razmjere. Znatno dio teritorije bio je oslobođen, a partizanske jedinice bile su objedinjene na nivou korpusa. Partizanske snage u Slavoniji brojale su tada preko 6.000 dobro naoružanih boraca. Septembar se u Slavoniji odlikuje pojačanom aktivnošću partizana na rušenju željezničkih pruga, posebno pruge Zagreb — Beograd,² na kojoj je saobraćaj često obustavljan. Uništena je pruga oko Daruvara, sa krakom do Grubišnog Polja, i pruga od Našice do Pleternice, a nešto kasnije pruga Našice — Virovitica i pruga od Klošara do Bjelovara. I ostale pruge, kao: Pleternica — Kapela, Našice — Osijek, Daruvar — Banova Jaruga, Križevci — Bjelovar — Garešnica, bile su često razarane i na njima je kraće ili duže vrijeme saobraćaj obustavljan.

Razvitak NOP-a u Slavoniji, u prvoj polovini 1943, dobija šire razmjere i masovniji karakter, te se u maju

¹ Dragoljub Draža Mihailović, pukovnik stare Jugoslovenske vojske, u toku okupacije izbjeglička vlada ga proizvela u čin armijskog generala; kao ministar izbjegličke vlade i načelnik štaba Vrhovne komande, organizovao 1941. u okupiranoj Jugoslaviji četničku organizaciju »Jugoslovenska vojska u otadžbini«, sa ciljem da u saradnji sa okupatorom oružanom akcijom i vršenjem terora uguši ustanak i oslobodilačku borbu naroda Jugoslavije. Protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije četničke jedinice su vodile borbu do 1945. kad su potpuno uništene. Zbog saradnje sa okupatorom i izdaje naroda Jugoslavije osuđen na smrt 16. jula 1946. i pogubljen.

² U vrijeme rata ovu prugu su u Slavoniji nazivali Glavna pruga.

formira 2. korpus NOV i PO Hrvatske, koji je imao 2 divizije sa 5 brigada. Uskoro, iza toga, formirana su i 4 odreda, među kojima je i Diljski NOP odred, sa zadatkom da djeluje na širem području i važnijim komunikacijama, a posebno na Glavnoj pruzi i cesti Zagreb — Beograd (dionica: Slavonski Brod — Vinkovci); da izvodi manje i veće akcije na neprijateljeva uporišta i da drži pod vojničkom kontrolom cjelokupnu teritoriju svoga dejstva, kako bi uspješnije politički djelovao i vršio mobilizaciju novog ljudstva za jedinice NOV.

Dejstvujući na teritoriji koja se prostirala između Slavanskog Broda — Slavonske Požege — Našica i Đakova, Diljski odred je postizao zapažene uspjehe. U svojim akcijama odred se zalijetao i u ravničarske krajeve u pravcu Osijeka, Županje, i Vinkovaca. Dio odreda je cio septembar, iz noći u noć, ostvarivao ekonomske akcije, u kojima se prikupljala pšenica sa neoslobođene ili poluoslobođene teritorije i prevozio u skladištu na Papuku, Dilju i Krndiji. Sa parolom »ni zrna žita okupatoru«, stotine kola žita prikupljeno je u selima koja su bila dostupna okupatoru i žito prebačeno u pasivnije krajeve Hrvatskog zagorja, Kordun, Liku i Baniju. Najveći dio ovih pošiljki prebacivan je preko Save i Glavne pruge — pod borbom.

Borbena aktivnost odreda bila je vrlo intenzivna. Akcije su se odvijale danonoćno. Neprijatelj nikad nije imao mira, a većina komunikacija bila je često u prekidima. Neprekidnim zasjedama i iznenadnim prepadima neprijatelju su svakodnevno nanošeni osjetni gubici. Često su vršene akcije rušenja pruga, a u drugoj polovini septembra Diljski odred je uništio oklopni voz na pruzi Našice — Osijek, nedaleko od s. Vučkovac. U više navrata rušena je i pruga Zagreb — Beograd, što je dovodilo do zastoja koji su trajali i po 24 sata.

Uspješne akcije Diljskog NOP odreda omogućile su rukovodstvima okružnih komiteta KP za Slavonski Brod i Osijek da preko komunista, skojevaca i antifašističkih organizacija razviju veliku političku djelatnost. Zbog toga u ovom dijelu naše zemlje snažno se razbuktavao

oslobodilački pokret i na terenima koji su bili pod kontrolom okupatorovih i ustaških snaga.

Vojničke akcije, političko djelovanje i uspjesi odreda uskoro su dali značajne rezultate. Jedinice su se popunjavale novim ljudstvom i naoružanjem, a moral jedinica i naroda na oslobođenoj teritoriji bio je svakim danom bolji. Slobodna teritorija se širila i služila kao snažan oslonac odredu. To je potpomoglo boljem radu vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, organa vlasti i partijskih i antifašističkih organizacija. Diljsko vojno područje sa sjedištem u s. Paučje bilo je centar gdje su bile smještene skoro sve organizacije NOP.

Širenje slobodne teritorije, ometanje saobraćaja, česte akcije na komunikacije, uporišta³ i sve veći uticaj NOP-a na stanovništvo na neoslobođenoj teritoriji naveli su neprijatelja da planira vojnu akciju većeg obima.

U težnji da onemogući, bar za izvjesno vrijeme, dejstva Diljskog NOP odreda, pokoleba stanovništvo — pasivizira ga i zaplaši, osigura saobraćaj i koliko-toliko povrati pokolebani moral svojih jedinica, neprijatelj otpočinje snažnu ofanzivu na područje oko Dilja (planina) i Živčana (šuma). U ofanzivi su učestvovali dijelovi 187. njemačke rezervne divizije, jedan grenadirski batalion i 2. ustaška pukovnija. Ove jedinice su pošle sa ciljem da unište Diljski odred, komande područja i pozadinske ustanove i obezbijede saobraćaj na prugama Slavonski Brod — Zagreb i Osijek — Vinkovci i na cesti Osijek — Našice — Pleternica.

U isto vrijeme kad je neprijatelj otpočeo svoju ofanzivu na Dilj i Živčane, jedinice 12. divizije NOV i PO Hrvatske (12. udarna brigada, 18. i 16. omladinska brigada

³ Akcije Diljskog odreda najbolje ilustruje izvještaj štaba 2. korpusa, u kome on, Glavnom štabu Hrvatske, između ostalog piše: »Zahvaljujući pravilnom djelovanju Diljskog odreda, istočna Slavonija je postala jedan od važnih centara naše narodnooslobodilačke borbe. Od svih odreda naročito ističemo Diljski, koji je prvi na rang-listi i koji je najviše zadovoljio. U znak priznanja Diljskom odredu poklonili smo jedan njemački laki mitraljez. Diljski odred narastao je u posljednja dva mjeseca u takvoj mjeri brojčano i u naoružanju da će se od njega uskoro formirati Brodska brigada«.

»Jože Vlahović«) nalazile su se na maršu prema Dilju.⁴ Sticajem okolnosti neprijatelj je već trećeg dana (27. septembra 1943. godine) otpočinjanja ofanzive umjesto odreda protiv sebe imao cijelu 12. diviziju. Zbog toga sva tri bataljona Diljskog NOP odreda, Komanda diljskog i Komanda osječkog područja, pozadinske jedinice iz Paučja, skojevski kurs i narod okolnih sela, gotovo bez gubitaka povukli su se pravcem s. Paučje — Tromeda — s. Gradac — Slavonska Orahovica. Ofanziva na Dilj trajala je tri dana. Od jedinica Diljskog odreda najviše uspjeha imali su 3. i 2. bataljon, koji su zaplijenili top 75 mm sa 45 granata. Jedan top su uništili, a 3 kamiona spalili. Zaplijenili su puškomitraljez i 5 pušaka i zarobili 30, a ranili 70 ustaša. Zarobljen je jedan ustaški poručnik i 9 ustaša.⁵

Drugog dana poslije pristizanja u Slavonsku Orahovicu tačno u deset časova, 1. oktobra 1943. dva kilometra sjeveroistočno od Slavonske Orahovice,⁶ na južnim padinama Plavšićeva brda, postrojenim jedinicama je pročitana slijedeća naredba:

Štab 2. korpusa
Narodnooslobodilačke vojske
Hrvatske
Dne, 30. IX 1943.⁷

⁴ Naređenje Štaba 12. divizije NOV i PO Hrvatske od 22. IX 1943. godine, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 19, dok. br. 129, str. 417. (U daljem tekstu Zbornik t. V, knj. 19, dok. br. 129, str. 417). Opširnije o tome u dok. 172, 187, 247, 256, Zbornik V, knj. 19.

⁵ Ove podatke, samo s umanjenim gubioima, iznosi i general Dragojlov u Izvještaju Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 26. IX 1943. godine, Zbornik t. V, knj. 19, dok. 247, str. 721.

⁶ Slavonska Orahovica, mjesto i središte komune u Slavoniji, zapadno od Našica, pominje se u XIII vijeku, u blizini razvaline starog grada Ružice.

⁷ Zbornik, t. V, knj. 19, dok. 186, str. 571, u fusnoti 2 stoji slijedeće »Brodsko NO brigada formirana je 29. rujna 1943. godine u Orahovici od Diljskog NOP odreda i tri čete iz Dvanaeste NOU brigade. Vidi bojnu relaciju Brodske NO brigade u arhivi VII pod reg. br. 22-4, k. 1140«. Ovaj podatak je proistekao iz bojne relacije Brodske brigade, koja je rađena poslije rata, a uz to i na osnovu sjećanja pisca i članova štaba brigade.

Već na prvi pogled, ako se obrati pažnja na datume, greška se može uočiti. Štab 2. korpusa je naredbu br. 11 (kojom se reguliše formiranje Brodske brigade) pisao 30. septembra 1943, pa je

Naredba br. 11"

Štaba 2. korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske.

nemoguće da je onda Brodska brigada formirana dan ranije (29. septembra 1943) nego što je naredba napisana.

Pored ovog, neki drugi podaci još rječitije govore da 29. septembra 1943. nije dan kad je Brodska brigada formirana. Tog dana gotovo sve jedinice 12. divizije i bataljoni Diljskog NOP odreda vode borbe s ustašama i Nijemcima. Najzad, tog dana Diljski odred nikako nije mogao biti u Slavonskoj Orahovici. Ovaj odred, koji će sačinjavati okosnicu buduće Brodske brigade, tek se 29. septembra odlijepio od neprijatelja. O tome u izvještaju »Akcije partizanskih odreda II korpusa NOV i POH u vremenu od 10—30. septembra 1943. godine« stoji: »Ofanziva na Dilj (27. 9. 1943) trajala je 3 dana«, znači 27, 28. i 29. 9. 1943. godine. Ili »... borba je otpočela 28. IX oko 18 sati. Ista je trajala i 29. sve do naređenja za povlačenje na Krndiju. 29. IX po naređenju skupio se sav odred (misli se na Diljski odred — primjedba autora), pozadinske ustanove, a njima se priključio i narod i povukao se preko Gradca na Krndiju.« Zbornik, t. V, knj. 19, dok. 187, str. 577.

Još više detalja o borbama Diljskog odreda u to vrijeme daje nam »Izvještaj štaba Istočne grupe NOP odreda od 4. X 1943. godine«. U ovom izvještaju, između ostalog, stoji: »...27. sep'embra ov. god. otpočela je ofanziva na Dilj i Živčane, odnosno na Diljski NOP odred, koja je trajala 3 dana ...« ili »... 29. sept. ov. g. ako 7 časova ujutru pokupivši sve snage Diljskog odreda sa ostalim raznim ustanovama Diljskog područja izvršili smo pokret preko Granica, Londžice za Gradac, gdje smo stigli oko 11 časova.« I dalje »... 30. sept. ov. g. Diljski odred je izvršio pokret iz mjesta Gradca preko Krndije visom za Orahovicu (misli se na Slavonsku Orahovicu — primjedba autora), gdje je stigao 30. sept. ov. g. oko 16 časova. Tu je ostao na odmaranju do 1. oktobra ov. g. u kojem vremenu je formirana Brodska brigada«.

Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 27, str. 100—107.

U istom izvještaju koji je potpisao Savo Miljanović, kao komandant, i Mirko Bulović, kao komesar, stoji i ovo: »Poslije trodnevne borbe mi smo povukli Diljski odred na odmaranje u Orahovicu (sekcija D. Miholjac, razmjera 1:100.000). Ovo odmaranje iskoristili smo za odmaranje Brodske brigade, koja je formirana iz Diljskog odreda prema naređenju Štaba II Korpusa dana 1. oktobra ov. g. u Orahovici.«

Original izvještaja pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Arhivi VII, reg. br. 47-2, k. 470.

Izvjeshno je da je Brodska brigada, istog dana, nakon formiranja, krenula na svoj prvi borbeni zadatak. Kako su čačinci napadnuti 2. oktobra 1943. u 04.00 časa, može se pouzdano zaključiti da je Brodska brigada formirana 1. oktobra 1943. u prijedpodnevnom časovima, a ne dva dana ranije, kako se dosad pisalo.

⁸ Zbornik t. V, knj. 19, dok. 186, str. 571.

1. Formira se Brodska brigada Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske.⁹

2. Postavlja se štab Brodske brigade, i to:

Komandant: drug Jergović Ivan, dosadašnji komandant Diljskog NOP odreda;

Politkomesar: drug Domankušić Stjepan, dosadašnji politkomesar Diljskog NOP odreda;

Zamjenik komandanta: drug Đuro Prilika, dosadašnji komandant 2. bataljona Omladinske brigade.¹⁰

Zamjenik politkomesara: drug Stevan Laćan, dosadašnji politkomesar 1. bataljona Omladinske brigade.

Načelnik štaba: drug Gojko Kovačević,¹¹ dosadašnji operativni oficir 21. brigade;

3. Postavlja se novi štab Diljskog NOP odreda, i to:

Komandant Zlatko Uglješić, dosadašnji zamjenik komandanta Diljskog NOP odreda;

Politkomesar: Slavko Medunić, dosadašnji zamjenik politkomesara Podravskog NOP odreda;

Zamjenik komandanta: Škrdnjar Luka.

Zamjenik politkomesara: Petar Olhovi.

4. Do daljnjeg štab Brodske brigade biće podređen štabu Istočne grupe NOP odreda.

Smrt fašizmu ➡ Sloboda narodu!

Politkomesar:

Komandant

Petar Drapšin, s. r.

U sastav novoformirane brigade ušli su Diljski odred, jedna četa i teški minobacač sa poslugom iz 12. brigade i jedna četa sa dva laka minobacača i teškim mitraljezom iz 16. omladinske brigade.¹²

U sastav brigade kao njen 4. bataljon, nekoliko nedelja kasnije, ušao je Mađarski bataljon »Sandor Petefi«.¹³

⁹ Bojna relacija Brodske NO brigade, Arhiv VII, reg. br. 22-4, k. 1140.

¹⁰ Riječ je o 16. omladinskoj brigadi »Jože Vlahović«.

¹¹ Poginuo 1944. godine, na Voćinskom brdu između sela Huma i Voćina.

¹² Zbornik t. V, knj. 19, dok. 168, str. 527.

¹³ Bataljon je u to vrijeme imao nešto preko 50 boraca, a naziv je dobio po mađarskom pjesniku Šandoru Petefiju (1823—1849), koji je bio simbol pravde kod Mađara, pa i kod boraca mađarske nacionalnosti u Jugoslaviji. Dotad je bio u sastavu Diljskog NOP odreda, koji je, ojačan Osječkom četom i nekim udarnim grupama i dalje djelovao na Dilju. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 27, str. 102.

*Članovi Štaba 25. brodske brigade u vrijeme formiranja:
Gojko Kovačević, Stjepan Domankušić i Stevan Laćan*

Pod komandom štaba Hrvatske (GŠH) tada su se borila dva korpusa sa četiri divizije, tri divizije van sastava korpusa i više samostalnih brigada i odreda.

Na prostoru Slavonije u to vrijeme su postignuti značajni uspjesi. Između Save i Drave stvorena je velika, slobodna teritorija, koja se pružala od Đakova do Zagreba, na kojoj su radile škole, bolnice, a povremeno i željeznica. Neprijatelj je držao gradove i uži dio teritorije oko uporišta koja su držali Nijemci, ustaše i domobrani u Slavonskom Brodu, Đakovu, Osijeku, Slavonskoj Požegi, Bjelovaru, Daruvaru, Pakracu i nekim manjim uporištima: Garešnica, Grubišno Polje, Lipovljani. . .

Prije Brodske brigade na ovoj teritoriji formirana je 16. omladinska brigada »Jože Vlahović«, 17. udarna, 18. i 21. brigada, a tačno godinu dana ranije od formiranja Brodske brigade (9. oktobra 1942. godine) u ustaničkom selu Budići formirana je Prva slavonska NO brigada, koja je nešto kasnije preimenovana u 12. brigadu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV

i POJ). Pod tim imenom ostala je do kraja narodnooslobodilačkog rata (NOR) udarna i proleterska. Svim borcima Brodske brigade i ostalih jedinica ona je cijelo vrijeme rata služila za ugled. Ideal svakog borca u Slavoniji bio je da njegova jedinica dostigne slavu i ugled prve brigade — 12. proleterske.

Već 30. septembra Stab 2. korpusa pismenim putem obavještava Stab Istočne grupe NOP odreda da se Brodska brigada stavlja pod njegovu komandu. Do ovog, međutim, nije došlo odmah. Svoj prvi borbeni zadatak brigada je dobila dan kasnije, ali ne od Štaba Istočne grupe NOP odreda, nego od Štaba 12. divizije narodnooslobodilačke vojske Hrvatske (NOVH).

Za organizaciju i sređivanje jedinica štabovi su imali na raspolaganju svega nekoliko sati. Rad štabova u ovom vremenu uglavnom se sveo na popunu jedinica komandantima, komandirima i komesarima, a i pripreme za predstojeći pokret.

Na dan formiranja 518 boraca¹⁴ svrstano je u tri bataljona. Bataljoni su imali po tri čete i prateći vod sa po dva teška mitraljeza. Svaka četa imala je dva voda koji su bili sastavljeni od tri desetine. U brigadi je bila Prateća četa (dva minobacača 82 mm, 3 protivtenkovske puške i protivtenkovski top 37 mm). Od saniteta imala je 5 — 6 bolničara i bolničarki i umjesto ljekara, studenta medicine Branka Rukavinu. Uz Stab brigade bilo je 5 — 6 kurira, agitprop, šef Štaba, intendant i njegov pomoćnik. Kratko vrijeme iza toga u brigadi je formirana Bolnička četa, Vod za vezu i Pionirski vod, koji je, uskoro, prerastao u četu, a jedno vrijeme postojala je i Regrutna četa.

Od 518 boraca, koliko ih je bilo u brigadi, dvije trećine su bili seljaci, a jedna trećina ostalih profesija. Na dan formiranja u redovima brigade našli su se borci devet nacija. Pored Srba i Hrvata, koji su bili najbrojniji, u

¹⁴ Nekoliko nedelja kasnije ovaj broj se povećao za novih 50 boraca, pošto je u sastav Brdske brigade ušao i Mađarski bataljon, kao njen 4. bataljon.

brigadi je bilo 10 Mađara,¹⁵ 5 Slovaka, 6 Ceha, 5 Nijemaca, 2 Rusa, 5 Slovenaca i 19 Muslimana. U toku rata u sastavu brigade, pored Mađarskog bataljona »Sandor Petefi«, jedno vrijeme boriće se kompletna četa sastavljena od bivših crvenoarmejaca (Rusa, Ukrajinaca . . .) i vod sastavljen od boraca njemačke nacionalnosti. Krajem rata u njenim redovima će se naći izvjestan broj Italijana, jedan Alždrac i jedan borac koji je imao kinesko porijeklo.

Tog dana u stroju Brodske brigade najviše boraca je bilo iz Slavanskog Broda i njegove okoline. Otuda je dobila i ime. Brodska brigada je prva za svoje ime uzela ime jednog grada. Mnogi od njih iz Slavanskog Broda, Slobodnice,¹⁶ Podvinja, Brodske Varoši, Donjih Andrijevac, Starih Perkovaca, Starog i Novog Topolja, Sibinja i dr. vrlo brzo su uzdignuti za rukovodioce — komandante i komesare. Naziv Brodska brigada imao je i političko-mobilizatorski značaj za Brod i krajeve oko njega.

Unatoč brojnog ustaškog upravnog aparata i mnogobrojnih njemačkih i drugih jedinica, stanovnici Slavanskog Broda nisu se mirili sa okupacijom zemlje. Pored neprekidnog slanja novih boraca pod zastave sa petokrakom zvijezdom, udarne grupe komunista, a naročito skojevac, neprekidno su vršile akcije u gradu i njegovoj neposrednoj okolini.

Iako nedovoljno organizovani, već od samog početka, ustaški zlikovci su preduzimali najoštrije mjere da bi spriječili širenje NOP. Nasuprot njima ugled i uticaj Komunističke partije (KP) u hrvatskim selima¹⁷ bio je dominantan. Brođani su se junački držali i njihova je velika zasluga da je pokret u ovom kraju od početka bio čist i da je neprekidno jačao. Polovinom 1943. skojevska grupa iz Osječke ulice donosi odluku da kompletna ode u partizane, što je nešto ranije učinila i grupa koja je djelovala u gimnaziji. Nijedan skojevac nije se oglušio o zadatak svoje

¹⁵ Ovakvo stanje je bilo prije dolaska Mađarskog bataljona, koji je formiran u selu Slatinskom Drenovcu (kod Podravske Slatine) od pripadnika mađarske manjine.

¹⁶ Ovo selo je u toku NOR-a dalo četiri narodna heroja.

¹⁷ U selima Staro i Novo Topolje seljaci su tjerali žandarme iz svojih sela i spasavali Srbe. U najviše sela masovnih strijeljanja nije ni bilo.

grupe. Iz redova ovih omladinaca uskoro je izraslo nekoliko istaknutih komesara, komandira i komandanata u Brodskoj brigadi.¹⁸

Rukovodeći se već ranije postavljenim zadacima na planu širenja i jačanja NOP, partijska organizacija ovog kraja, uz pomoć Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) i antifašističkih organizacija, organizuje borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Borba je postavljena na najšire osnove, a otpočeka se podvlačilo da se ona uspješno može privesti kraju samo pod uslovom zajedničke borbe Srba, Hrvata i ostalih nacionalnosti — protiv istog neprijatelja. Otuda čistota pokreta i šarolikost u višenacionalnom sastavu boraca u jedinicama, koje su se popunjavale sa ovog područja. Slavonske jedinice, pored Slavonaca, u velikoj mjeri su popunjavali Sremci i Bosanci, koji su, unatoč svih prepreka, u grupama dolazili u odrede i brigade, koje su operisale u Slavoniji.

U nekim selima Podravine i Posavine u blizini neprijateljevih uporišta osjećao se dosta jak uticaj Hrvatske seljačke stranke. Napredak na ovom planu, imajući u vidu raspoloženje masa, mogao se ostvariti likvidacijom neprijateljevih uporišta koja su to ometala, a i prisustvom i uticajem naših borbenih jedinica. Zbog toga, u prvo vrijeme, glavna orijentacija brigade usmjerena je u tom pravcu. Pa ipak, unatoč svih prepreka u slavonske jedinice, pa prema tome i u Brodsku brigadu sve je više dolazilo Podravaca i Posavaca (iz srezova: Podravska Slatina, Virovitica, Našice, Valpovo, Osijek, Donji Miholjac, Nova Gradiška, Novska . . .)

Do okupacije na području Slavonije nije bilo jačeg ustaškog pokreta ni njihovog uticaja. Ustašku ideologiju stanovništvo Slavonije nije prihvatilo ni za vrijeme okupacije. Za takvo stanje u Slavoniji veliku zaslugu je imala organizacija Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), koja

¹⁸ Među prvima (postao je komesar bataljona) bio je Ivan Gržinić koga su borci popularno zvali Grga. Veoma hrabar prošao je kroz sve okršaje koje je brigada vodila, da bi na kraju poginuo kao pilot — komandir eskadrile Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva u oslobođenoj zemlji. (Pored njega u sposobne rukovodioce brzo su izrasli Ivan Sterba, Ernest Kaucman ...)

je odmah, 1941. godine, pružila otpor okupatoru i ustaškoj vlasti, a kad su se oglasili prvi pucnji narodu je jasno ukazano kojim putem treba ići.

Poslije prvog pucnja u Slavoniji nije trebalo dugo čekati pa da se Slavonci u borbu masovno uključe. Nije bilo malo onih sela u kojima nije bilo ni jednog jedinog izdajnika. Okupatorova teritorija bila je samo ona koja je žicom opasana, a van tih ograda odvijao se novi život sa novim ciljevima za koje su se borili kako Slavonci, tako i Sremci, Podravci, Posavci, Bosanci, Srbi, Hrvati, Česi, Slovaci i sve ostale nacionalnosti, od kojih su neke uskoro imale i svoje borbene jedinice.

Glavne karakteristike razvoja NOP u Slavoniji su: — dobre i sveobuhvatne pripreme organizacija KPJ i SKOJ-a prvih dana okupacije u industrijskim centrima (Slavonski Brod, Gradiška, Novska, Virovitica, Slavonska Požega, Osijek. . .) i na terenu pod rukovodstvom Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH), njegovih članova i povjerenika (Rade Končara, Pavla (Paje) Gregorića i dr.); — postupno i dobro organizovana široka mreža simpatizera, aktivista i narodnooslobodilačkih odbora u nizu hrvatskih, srpskih i čeških sela i naselja. Odatle i u širinu organizovan, narastajući i raznovrstan otpor okupatoru. Tokom 1942. godine, a pogotovu 1943, jasno se izdiferenciralo ko je za borbu, a ko protiv nje. Znalo se tačno gdje su oslonci okupatoru i slugama (sela naseljena folksdojčerima i ustaškim pristalicama), a gdje su naše baze. Bila su to gotovo sva sela i naselja sa srpskim stanovništvom kako u planini tako i ravnici; sela sa hrvatskim i miješanim stanovništvom, gdje ustaški pokret nije ni mogao naći ozbiljnog oslonca, a i sela sa češkim i slovačkim stanovništvom.

Svakako da je teror okupatora, ustaša i folksdojčera nad srpskim narodom ubrzavao narastanje NOP-a u Slavoniji, kao i slobodarske i ratničke tradicije iz bliže prošlosti (Vojna krajina — graničari, »zeleni kadar«, uticaj oktobarske revolucije, povremeni i raznovrsni otpori režimima stare Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ i dr.) kod Hrvata i Srba u Slavoniji doprinijeli su takođe svenarodnom otporu tuđinu i njegovim slugama.

U Slavoniji se masovnost ogledala u širini organizacija i aktivista NOP-a na terenu, a poslije i boraca i jedinica.

Narodna vlast je bila organizovana u skoro svim mjestima, čak i u gradovima koje je držao okupator. U Slavoniji je bio toliki uticaj NOP-a da su propali svi pokušaji četnika da se prebace u Slavoniju i da tamo djeluju.

To je sve pozitivno uticalo i na dalji razvoj NOP-a u Slavoniji (brojnost jedinica, uređenje poluslobodne i slobodne teritorije, pozadina, dobro organizovana narodna vlast, vojno-obaveštajna služba i dr.).¹⁹

Uza sve ovo treba imati u vidu specifični geografsko-strategijski položaj Slavonije, koja se proteže između dvije velike rijeke, dvije magistralne pruge i ceste — što je usložavalo organizaciju ustanka i razvoj NOP-a u Slavoniji.

Iako je Slavonija izukršтана željezničkim prugama i mnogim putevima, prohodnim za motorizaciju, u njoj se razvio oslobodilački pokret najširih razmjera. Ovdje je došao do izražaja faktor svijesti i spremnosti širokih masa da sa komunistima idu u borbu do kraja, bez obzira na uslove pod kojima se ona vodila. U Slavoniji su djelovali partizanski odredi i brigade, napadane su neprijateljeve kasarne, uništavane neprijateljeve jedinice i kolone, rušeni vozovi i pruge, paljene vršalice i žito koje je pripremljeno za okupatora. Odredi i brigade su vodili žestoki rat i uspješno odolijevali neprijateljevim ofanzivama. U Slavoniji gotovo da i nije bilo šireg regiona koji nije bio pokriven nekom partizanskom jedinicom.

Poluoslobođenim pa i neoslobođenim regionima krstari su terenski partijsko-politički radnici, udarne grupe, patrole, kuriri, diverzanti, pa i manje jedinice.

¹⁹ Već 1943. moglo se ići duž Slavonije, slobodno — pojedinačno i bez oružja. Ni naleti jačih snaga neprijatelja, ni ofanzive, ni sve zlo što je s njima dolazilo nisu uništili postojeću organizaciju NOP. Nije dolazilo do zastoja u radu i razvoju NOP u Slavoniji.

PRVE AKCIJE BRIGADE

Na sam dan formiranja brigada je primila zapovijest za napad na s. Čačince. Svoj prvi borbeni zadatak otpočelo je 486 naoružanih boraca i 32 nenaoružana borca. Pored bolničara i kuvara među nenaoružanim borcima je bilo najviše drugarica. Na 34 puškomitraljeza, koliko ih je brigada imala, 18 puškomitraljezaca i 12 njihovih pomoćnika bili su članovi KPJ ili Skoja, a gotovo su svi bili mlađi od 22 godine. Puškomitraljezi su bili različitih modela. Bilo je tu čeških »zbrojevki«, njemačkih »šaraca«, italijanskih »breda«, danskih »brenkala«, a i puškomitraljeza engleske proizvodnje i po koji »šoša«. Pored toga, svaki bataljon je imao po dva teška mitraljeza. Prvi bataljon je imao dva minobacača 82 mm, a ostali po jedan.

Svi članovi štaba i štabovi bataljona, te pojedini komandiri i komesari četa imali su pištolje, a većina njih i automate ili puške. Na svakog trećeg borca dolazila je po jedna ručna bomba. Najviše je bilo »kragujevki« i bombi njemačke proizvodnje. Brigada je imala tri protivtenkovske puške i desetak nagaznih mina, koje su se po potrebi davale bataljonima, odnosno četama za borbu protiv tenkova. Najviše boraca bilo je naoružano puškama. Od toga je svaka peta bila marke »Manliher«, kojom se, već nakon nekoliko ispaljenih metaka, vrlo teško rukovalo. U prosjeku, na svakog borca je dolazilo po 50—70 metaka, a na puškomitraljez deset puta više. Teški mitraljezi, u svojim zalihama, nosili su do 5.000 metaka.

Sa 34 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 4 minobacača, 40 automata, 380 pušaka, 170 ručnih bombi, 60 pi-

štolja i preko 50.000 metaka za puške, puškomitraljeze i automate, borci brigade su se uputili na svoj prvi borbeni zadatak. Stab 12. divizije donio je odluku da to bude uporište u Čačincima gdje se nalazila jedna četa ustaša 15. bojne (Stirove) u jačini od 160 ustaša, 30 vojnika njemačkog SS policijskog bataljona, 12 domobrana Željezničke bojne i 70 naoružanih civila, koji su se noću raspoređivali po bunkerima kao pojačanje stalnim posadama.

Zadatak za napad na uporište u Čačincima dobila je 18. brigada,¹ a Brodska brigada je imala zadatak da sa dva bataljona postavi obruč oko uporišta i ne dozvoli neprijateljevoj posadi da se probije. Prvi bataljon je imao zadatak da zatvori izlaz iz Čačinaca prema Heblovoj pustari, a drugi prema koti 110. Radi lakše likvidacije uporišta, 18. brigadi je dodijeljen brdski top 75 mm, koji je dva dana ranije Brodska brigada otela od ustaša.

Većina boraca mnogo ranije, u odreda ili u brigadama, učestvovala je u borbama. Pa ipak Stab divizije, u cjelokupnoj akciji napada na s. Čačince, dao je Brodskoj brigadi najlakši zadatak. Idućeg dana borci brigade sa oružjem u rukama počele da pišu svoju borbenu istoriju. Od tog dana vodiće oni bespoštednu borbu sa mnogo jačim neprijateljem. Jedna borba smjenjivaće drugu. I tako iz dana u dan. Mnogi od njih su vrlo mladi, gotovo dječaci, ali će ih surova stvarnost rata vrlo brzo uozbiljiti. Oni će uskoro očvrsnuti i prekaliti se u odlične borce.

Nešto prije pola noći, Brodska brigada je krenula u pravcu određenog položaja, a do jutra jedan njen vod prekopao je cestu koja je preko s. Čačinaca povezivala gradove Podravsku Slatinu i Našice.

Prvi i 2. bataljon Brodske brigade dobili su zadatak da posjednu liniju: k. 110 — Heblova pustara² i da napadnutoj posadi ne dozvole izlaz iz uporišta. Rastojanje između k. 110 i Hebllove pustare zračnom linijom iznosi 2.700 m, što znači da je na svakih 10 m, bio po jedan borac. Bataljoni su raspoređeni u liniju bez označenih četnih rejonu. Štabovi bataljona nisu formirali nikakve re-

¹ Zapovijest Štaba 12. divizije od 30. IX 1943. godine, VII reg. br. 9/1 k. 881.

² Linija se nalazi na prostoru između s. Čačinaca i P. Slatine.

zerve u bataljonima. Komandantima je bilo glavno da raspoloživim ljudstvom zatvore prostoriju između k. 110 i Heblove pustare, bez obzira na cjelishodnost takve organizacije.

Treći bataljon Brodske brigade dodijeljen je 16. omladinskoj brigadi³ u kojoj je dobio ulogu brigadne rezerve. Raspoređen je u s. Brezovljane, s tim što je jednu četu isturio u pravcu kanala kod grupe kuća s. Klenik. S njim, u istom selu, ostao je i Stab brigade.

Bolničari i bolničarke Brodske brigade smjestili su se sa previjallstem 18. brigade u zapadni dio s. Čačinci i to "imam nakon ulaska boraca 18. brigade u uporište. Na taj način obezbijeđeno je da se ranjenicima ukaže pomoć u prvoj borbenoj liniji.

Rano ujutro, 2. oktobra 1943. 18. brigada je silovito i iznenada napala na ustaško uporište. U napadu, sa dosta uspjeha, pomagali su joj i artiljerici Brodske brigade. Posluzi topa bila je to prva borba sa topom, koji je, svega pet-šest dana ranije, korišten protiv naših boraca u borbama na planini Dilju. U s. Čačincima posada je izvršila i prvo opaljenje iz otetog topa. Ranije ona tu mogućnost nije imala, a i smatralo se da je luksuz, ispaliti jednu topovsku granatu kao probu, a istu ne uputiti na neprijatelja.

Uz pomoć minobacačke i topovske vatre, borci 18. brigade brzo su prokrčili put u centar sela i posadu razdvojili u dijelove. U uporištu brigadu su dočekala dva oklopna voza. Jedan na pruži normalnog kolosijeka, a jedan Gutmanov,⁴ na uskom kolosijeku. Ovi oklopni vozovi zadavali su najviše muke 18. brigadi u dijelu mjesta kroz koji prolazi pruga. Zbog toga su se ustaše u uporištu održale cio dan i iduću noć, a pobijeđeni su tek drugog dana (3. oktobra) poslije podne. Pomoću jednog oklopnog voza ustaše su izašle iz Čačinaca prema Podravskoj Slatini, ali

³ Zbornik, t. V, knj. 19, dok. 189, str. 582.

⁴ Gutman, veleposjednik iz doba Austro-Ugarske. Između ostalog, imao je u vlasništvu i šumsku prugu, uskog kolosijeka, sa nekoliko vozova pomoću kojih je izvlačio slavonsku hrastovim!.

svega nekoliko kilometara — dalje nisu mogli jer je pruga bila porušena.

Prije pada uporišta, gotovo na početku borbe, borci 1. i 2. bataljona Brodske brigade imali su svoj prvi okršaj. Jedna grupa žandarma, sa nekoliko vojnika njemačkog SS policijskog bataljona, u toku najžešće borbe, naišla je na 2. četu 1. bataljona, koja je zatvarala seoski put nedaleko od k. 110. S obzirom na to što se nije još dobro razdanilo, ustaše su iznenadile četu i sa minimalnim gubicima (dvojica ustaša ubijena, nekoliko ranjenih i 1 Nijemac zarobljen), probile su se i pobjegle u pravcu Donjeg Miholjca.

Kako je položaj u dužini od 2.700 m posjednut relativno malim brojem boraca, proboj iz obruča je idućeg dana uspio još jednoj grupi ustaša, koja je, orijentišući se prema borbi prve grupe, ocijenila protezanje položaja i to iskoristila radi zaobilaska položaja četa 1. i 2. bataljona. Pored ovih grupa, na položaj bataljona naišlo je još desetak ustaški nastrojenih civila, koji su se predali već nakon nekoliko ispaljenih metaka.

Glavni cilj napada na s. Čačince bio je likvidacija uporišta, veoma značajnog za ustaše. Likvidacijom ovog uporišta otvarali su se putevi našim snagama i našem uticaju prema Podravini. Više nije bilo neprijateljevih uporišta od Podravske Slatine do Feričanaca, a naši putevi za Podravinu išli su od tada preko Slavonske Orahovice i s. Drenovca, a to znači i preko Čačinaca. U vrijeme borbi za s. Čačince, 17. brigada 10. divizije⁵ Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) napadala je i zauzela Ludbreg. Zbog toga efekat postignutih pobjeda bio je značajaniji za stanovništvo sjevernog dijela Hrvatske. U prvim poslijepodnevnim časovima, 3. oktobra, 1. i 2. bataljon Brodske brigade dobili su naređenje za povlačenje sa položaja. Nekoliko sati ranije to su učinili Štab brigade i 3. bataljon. Za vrijeme držanja položaja u brigadi je or-

⁵ Nekoliko dana iza toga, 17. oktobra 1943, preme naređenju Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (VS NOV i POJ), 10. slavonska divizija preimenovana je u 28. diviziju NOVJ. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 101, str. 361—363.

ganizovana ishrana uz pomoć seljaka iz okolnih sela. Kad su saznali gdje se drže položaji, seljaci su donosili hranu i mlado vino. Na Heblovoj pustari nađene su velike količine pšenice, šećera i masti. Sve to uz pomoć seljaka, prebačeno je na slobodnu teritoriju, a prvenstveno u Slatinski Drenovac, gdje su se nalazila slagališta Papučko-krundijskog područja i u partizansku bolnicu, koja se nalazila iznad Sekulinaca. Istog dana izvršena je i ekonomska akcija u kojoj su naši intendanti dobili preko stotinu grla stoke.

Raspoloženje je bilo dobro. Odmah poslije prelaska ceste Podravska Slatina — Našice u bataljonskim kolonama je odjeknula i prva pobjednička pjesma. U predahu se pričalo o prvom zadatku koji je brigada izvršila i s kojeg se vraća s jednim iskustvom više.

Povlačenje je izvršeno u dva pravca. Stab brigade sa 3. bataljonom iz Brezovljana krenuo je preko s. Krajne u s. Pušine, a odatle u s. Slatinski Drenovac. Prvi i 2. bataljon preko s. Čačinaca, gdje su im se pridružili bolničari brigade, preko s. Humljana stigli su u s. Pušine. Odmah poslije dolaska u svoja odredišta jedinice su pristupile sređivanju.

Štabovi i komande četa sa borcima i ostalim starješinama izvršili su analizu izvedene akcije na s. Čačince. Sagledani su propusti koji su usloveli da se najveći broj neprijateljevih vojnika izvuče iz obruča. Konstatovano je da je osnovni propust, koji je tom prilikom učinjen, bio u tome što jedinice nisu od početka napada uz pomoć patrola i izviđača, održavale kontakt sa drugim jedinicama brigade i što nisu izviđale neprijatelja. Putem analize došlo se do zaključka da zasjeda,⁶ postavljena prema jednom neprijateljevom uporištu, uz pomoć dobro organizovanih patrola, mora neprestano pratiti kretanje i situaciju u uporištu, te blagovremeno izvještavati svoje jedinice o pravcu kretanja i jačini neprijateljevih snaga koje su krenule iz uporišta. Na taj način ni zasjede ne bi bile statične, nego bi se postavljale zavisno od situacije, tj. pravca kretanja koji će neprijatelj izabrati.

⁶ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 123, str. 431.

Štab 12. divizije u svom izvješčaju štabu 6. korpusa NOV i POJ od 20. oktobra 1943. godine⁷ iznosi slične propuste za druge jedinice, ne navodeći primjer Brodske brigade, ali se ovo i na nju odnosi. To potvrđuje i izvješčaj Štaba Brodske brigade u kojem, između ostalog, stoji: »Kritički osvrt na ovaj naš zadatak (misli se na zasjedu prema selu čačincima na liniji Heblova pustara — k. 110 — primjedba autora) bio je slijedeći: nismo imali dovoljno snaga da postavimo takav obruč da banda ne bi mogla da pobjegne, zatim, snage koje smo dobili na raspoloženje, morali smo da razbacamo na sve strane po naređenju višeg štaba.« U navedenom citatu uočava se nekritičnost Štaba brigade, koji sve nedostatke pripisuje višem štabu, iako su i analize osnovnih jedinica potvrdile i nedvosmisleno ukazale na pasivnost zasjeda, kao osnovni razlog nepotpunog uspjeha, prve akcije Brodske brigade.

O borbama za selo čačince nalazimo podatke i u neprijateljevim dokumentima. Zapovjedništvo Glavnog stožera domobranstva od 4. oktobra 1943. u svom dnevnom izvješčaju br. 277, iznosi nepotpune podatke: »3. X partizani su napali i zauzeli s. Čačince (21 km s.z. od Našica). Njemački i naši oružnici povukli su se nakon borbi u Donji Miholjac (30 km sjeverno od Našica). Gubici još nisu poznati. Od naše strane stiglo je do sada u Donji Miholjac 20 ranjenih pripadnika oružanih snaga⁸...«

Dva dana kasnije ista komanda u dnevnom izvješčaju 279 o borbama u selu čačincima piše: »3. X prigodom partizanskog napada na s. Čačince do sada poznati vlastiti gubici ustaške satnije iznose: 10 mrtvih i 10 ranjenih, 40 vojničara se⁹ probilo u Podravsku Slatinu, a ostatak posade u Donji Miholjac.«

Interesantno je da Zapovjedništvo Glavnog stožera u svojim izvješčajima u oba slučaja navodi 3. oktobar kao dan likvidacije uporišta u s. čačincima. Svi naši izvješčaji govore da je to bio 2. oktobar.

Unatoč svih nedostataka i propusta, uspjeh boraca 12. divizije je očit, posebno boraca 18. brigade. Uz neznatne gubitke likvidirano je još jedno uporište koje je u mjestu i okolini stvaralo velike nepravilike i čija je posada vršila najgnusnija zločinstva kako nad srpskim, tako i nad hrvatskim stanovništvom. Gotovo u isto vrijeme likvidirano je i ustaško uporište Đulavec.¹⁰ Pored toga 18. brigada je

⁷ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 123, str. 426.

⁸ Izvješčaj Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 4. X 1943. god. original, pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu, a mikrofilm u mikroteci VII pod reg. br. 3/622-623.

⁹ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 203, str. 713.

¹⁰ Sada: Miokovićevo, kod Daruvara.

došla do plijena u oružju i materijalu. Imajući to u vidu, Stab 12. divizije od 8. oktobra 1943. godine piše slijedeće pismo borcima i rukovodiocima:

»Borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima 12. divizije NOV Hrvatske¹¹

Drugovi i drugarice!

U posljednjim borbama koje je vodila naša divizija postignuti su veliki vojnički i politički uspjesi, koji su se desili istovremeno kada je u ruke naše NOV pao čitav niz gradova i mjesta, koji su bili pod okupacijom Italije ..¹²

U vrlo kratkom vremenu uspjela je naša divizija likvidirati dva najtvrdja i najkrvavija neprijateljska uporišta: Djulavec i Čačince...

Likvidacijom ovih dvaju neprijateljskih uporišta skinut je veliki teret s leđa našeg naroda u Slavoniji. Svi pokolji, nasilja, pljačke i ostali zločini, koji su se desili u okolici Papuka i Bilogore bili su naređivani iz ovih krvavih banditskih gnijezda ...» «Solidnost utvrđenja i žestina odbrane opkoljenih bandita u tim uporištima jasno nam govori da su borci naše divizije prekaljeni u ovim borbama i da su dorasli da se bore protiv najjačih utvrđenja i protiv najkrvavijih neprijatelja. Osvajanjem dvaju pancirnih vozova pokazali su borci 18. brigade, da spadaju u red najboljih boraca ne samo u Slavoniji, nego i u ostalim dijelovima naše zemlje ...» I dalje:

»U budućim borbama nastojte da još više razvijete svoju vrlinu, sposobnost i junaštvo i da, koristeći se iskustvom dosadašnjih borbi, još više usavršite saradnju svih vrsti oružja u našoj diviziji, da na taj način postignete još veće uspjehe¹³...«

Uskoro poslije likvidacije uporišta u Dulavecu i Čačincima pokazala se kao ispravna zamisao da se ofanzivnim dejstvima u pravcu Podravine ojačaju veze sa organizacijama NOP-a u tom kraju. Uskoro u slavonskim jedinicama, odredima i brigadama sve češće su se sretali Podravci u njihovoj karakterističnoj odjeći. Gotovo u svim selima izabrani su, obnovljeni ili aktivirani narodnooslobodilački odbori (NOO), koje je narod sve više prihvatao kao jedinu legitimnu vlast. Pozadinski organi, uz obezbjeđenje manjih borbenih jedinica odmah su pristupili izvla-

¹¹ Original, pisan na mašini, latinicom, nalazi se u arhivi VII pod reg. br. 10/8, k. 892.

¹² Misli se na gradove u Dalmaciji i Hrvatskom primorju.

¹³ Pismo su potpisali Marijan Cvetković, kao politkomesar, i Rade Knežević, kao zamjenik komandanta.

čenju žita i stoke. Parola: »Ni zrno žita okupatoru« u ovom periodu došla je do izražaja. Stotine kola natovarenih pšenicom, krda krava i stotine svinja svakodnevno su pristizala na oslobođenu teritoriju. Zito je spremno u skloništa, koja su od ranije pripremljena, a stoka u zabacena sela, daleko od glavnih saobraćajnica, odnosno u komore pojedinih jedinica.

Osim vojničkih pobjeda u tom periodu su postignuti i značajni politički rezultati. Porasla je, prije svega, snaga jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta. Ta opštenarodna politička organizacija okupila je sve borbene i napredne političke snage ovog kraja i time doprinijela još većem ujedinjavanju naroda. Pomoć JNOF-a je najznačajnija za pružanje pomoći vojsci i učvršćivanje veze pozadine i fronta. Hiljade članova te organizacije prikupljale su letinu, izgrađivale magacine i skloništa, popravljale i održavale puteve, transportovale ranjenike... Jednom riječju, bio je to zajednički front na kome su svi bili ratnici bez obzira da li su nosili oružje ili ne. Svi su podjednako stremili zajedničkom cilju.

*Akcije pod komandom Štaba istočne grupe
NOP odreda*

Poslije završene likvidacije neprijateljevog uporišta u Čačincima, Brodska brigada se uključuje u sastav Istočne¹⁴ grupe NOP odreda, gdje već nakon kratkog vremena dobiva nove zadatke. Povratak na Dilj pozitivno je uticao na borce, a i na komandni sastav, jer je najveći broj bio iz ovih krajeva. Razmještene po kućama i štagljevima, jedinice su se sređivale i pripremale za buduće borbe, a i za predstojeću zimu. Ono što se nije moglo učiniti odmah poslije formiranja brigade, pokušalo se nadoknaditi sada.

Prišlo se organizacionom jačanju partijskih ćelija i skojevskih grupa kao i formiranju novih tamo gdje nisu postojale. Odmah iza toga održavani su i sastanci na kojima se raspravljalo o zaduženjima članova Partije, od-

¹⁴ Naređenje Štaba 2. korpusa NOV i POH od 1. X 1943. god., Arhiv VII, reg. br. 46-6, k. 470.

nosno SKOJ-a i o zadacima koji pred njima stoje u odnosu na njihovo držanje u borbi, u susretu sa stanovništvom, kako na oslobođenoj, tako i na neoslobođenoj teritoriji. S obzirom na to što je brigada bila sastavljena od boraca koji su do juče bili u odredu, težilo se ka tome da se u njih ulije novi duh borbenosti i da svaki pojedinac shvati snagu i mogućnost brigade, te da se tako i drži u odsudnim časovima. U ovome su prednjačili članovi KPJ i SKOJ-a, a za njima su i ostali borci sve više prihvatili devizu: »Gdje udari brigada, tu mora i proći«, ili »Gdje brigada drži položaj, mora ga i održati«. Za primjer je najčešće uzimana 12. udarna brigada koja je već dotad u svoje anale upisala mnoge značajne pobjede i podvige. Slava ove najstarije slavonske brigade mnogima je izgledala nedostižna, ali je u isto vrijeme služila kao podstrek.

Zdravstveno stanje boraca, kao i moral, bilo je na visini ... Sa naoružanjem i odjećom, odnosno obućom, bilo je već drukčije. Prilikom novih boraca, naročito drugarica, broj bosih i slabo obuvenih znatno se povećao. Pored toga, u svakoj četi bilo je boraca bez ikakvog oružja. Njihov osnovni zadatak bio je da se u prvoj borbi naoružaju. Taj isti zadatak postavljen je i pred ostale borce. Oružje i oružje, samo se o njemu govorilo. Na prvi zadatak nije se dugo čekalo. Štab 2. korpusa¹⁵ u svojoj zapovijesti od 8. oktobra od Istočne grupe NOP odreda zahtijeva da u periodu od 10. do 12. oktobra izvrši akcije na obližnjim prugama. Osječki odred dobio je zadatak da poruši prugu Đurđenovac — Našice — Osijek, Požeški i Diljski odred prugu Beograd — Zagreb i mostove na sektoru Nova Gradiška — Kapela Batrina, odnosno na sektoru Slavonski Brod — Vrpolje, a Požeški odred stavlja se privremeno pod komandu Štaba 2. korpusa. Brodska brigada dobila je zadatak da samostalno likvidira jedno uporište u trouglu Našice — Đakovo — Slavonski Brod.¹⁶

¹⁵ Nekoliko dana ranije, 5. X 1943. god. Naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita 2. hrvatski korpus preimenovan je u 6. korpus NOVJ. GŠ NOV i PO Hrvatske izdaje o ovom svoju Naredbu 33 tek 17. X 1943. god. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 101, str. 362.

¹⁶ Zapovijest taba 2. korpusa NOV Hrvatske od 8. X 1943. god. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. br. 50, str. 185—186.

Svi ovi zadaci postavljeni su Brodskoj brigadi i Istočnoj grupi NOP odreda radi toga da se obezbijedi izvršenje glavnog zadatka korpusa — likvidacija uporišta u Pakracu, u kome se nalazila jedna bojna domobranskog 4. gorskog zdruga ojačana baterijom topova, te znatne snage ustaša i žandarma (oko 1.000 vojnika).

Nakon likvidacije Pakraca planirano je da jedinice korpusa odmah napadnu i Lipik.

U duhu naređenja Štaba korpusa da Brodska brigada samostalno likvidira neko manje uporište u trouglu Našice — Đakovo — Slavonski Brod, Štab brigade donosi odluku da likvidira neprijateljevo uporište u Gašincima (udaljeno od Đakova 8 km). Napad je trebalo otpočeti 10. oktobra u 20 časova s ciljem da se do jutra uporište likvidira.¹⁷ U Gašincima se nalazilo 250 neprijateljevih vojnika među kojima je bilo najviše vojnika iz njemačkog SS policijskog bataljona. Ostalo su bili žandarmi i ustaše. Posadu su noću još pojačavali civili, mahom domaći Nijemci. Pored tri teška mitraljeza, raspoređena na pravcima koji su vodili u centar, posada je imala još 13 puškomitraljeza i veliki broj tromblona. U centru uporišta nalazio se dvospratni bunker, a okolo još 20 manjih bunkera — izgrađenih od zemlje i drvenih oblica. Posada je bila dobro uvježbana i spremna za borbu. I moral joj je bio na visini. U ovome su velikog udjela imali domaći Nijemci, koji su posadu svesrdno pomagali. Blizina uporišta u Đakovu, čija im je posada vrlo brzo mogla priteći u pomoć, takođe je uticala na držanje neprijatelja u s. Gašincima.

Na dan napada, u prvim poslijepodnevnim časovima, u s. Podgorje, udaljenom 12 km od Gašinaca, okupile su se jedinice Brodske brigade i Osječkog odreda. Pred postrojenim jedinicama održali su govore komandant brigade Ivan Jergović Priša i komesar Stjepan Domankušić Omega. Odmah poslije toga štabovi bataljona i komande četa razradili su plan napada.

U 17 časova sve jedinice su bile u pokretu. Izabrani su najbliži pravci, koji su vodili pokraj Đrenjskog Slatnika i Mandićevca u pravcu s. Bokunovci, gdje su se je-

¹⁷ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 50, str. 184—188.

dinice razile, uzimajući svaka svoj pravac, radi izlaska na polazne položaje, sa kojih će izvršiti napad na s. Gašince. Iako je naređeno da napad otpočne u 20 časova, do njega je došlo dva sata kasnije. Ipak, zahvaljujući dobrom održavanju veze i drugim preduzetim mjerama, čas napada je na vrijeme odložen, tako da zakašnjenje dijela jedinica nije prouzrokovalo loše posljedice, a u isto vrijeme, nije izostao ni momenat iznenađenja.

*Prvi komesar Brodske brigade
Stjepan Domankušić Omega*

Početak napada je bio uspješan i jedinice su bez zauzavljanja prodrle u selo. Spoljna odbrana neprijatelja bila je odviše slaba da bi se duže održala. Sve jedinice su napredovale prema ranije utvrđenom planu.

Prva četa 1. bataljona nastupala je od s. Preslatinci, da bi se pred Gašincima razvila u streljački stroj. Čisteći i zauzimajući kuću po kuću, sa lijeve i desne strane, kao i bunkere, koji su se nalazili po baštama i dvorištima, jedinice su napredovale ka centru sela.

Druga četa istog bataljona obilaznim putem je izbila u selo od k. 129, otkuda joj se neprijatelj najmanje na-

dao. Zahvaljujući tome četa je za najkraće vrijeme izbila u centar sela. Njen dalji zadatak sastojao se u tome, da, čisteći lijevi i desni blok kuća, napreduje sve dok se ne spoji sa 3. četom, koja nastupa pravcem s. Kondrić — centar s. Gašinci. Pored ovog, zadatak i jedne i druge čete bio je da unište bunkere na njihovim pravcima.

Drugi bataljon, bez jedne čete, dobio je dva pravca napada. Borci 2. čete napadali su sa sjevera i već u prvom naletu dohvatili su se prvih kuća. Odavde su nastavili s napredovanjem u pravcu centra, gdje su vrlo brzo uhvatili vezu sa borcima 1. čete 2. bataljona.

Treći bataljon¹⁸ sa svojim četama organizovao je zasjedu od pravca Đakova sa zadatkom da ne dozvoli neprijatelju da pritekne u pomoć opkoljenoj posadi u Gašincima. Radi toga bataljonu su dodijeljena i dva teška mitraljeza 2. bataljona.

Osječki odred, koji je za ovu akciju pridodat Brodskoj brigadi, podijelio se u tri dijela. Prva četa 1. bataljona uputila se u zasjedu između s. Stipanovci i s. Podgorač, na cesti Našice — Đakovo, a 3. četa na put između s. Gašinci i s. Đakovačke Satnice. Zadatak ovih četa sastojao se u tome da ne dozvole neprijatelju iz obližnjih uporišta da priteknu u pomoć opkoljenima u Gašincima. Prva četa je minirala i prekopala cestu nedaleko od s. Podgorač, kako bi spriječila nadiranje neprijateljeve motorizacije. Ostale snage osječkog odreda priključile su se 1. četi 2. bataljona, koja je bila u brigadnoj rezervi. Štab brigade se smjestio na putu između Velikog Nabrđa i Gašinaca, a štabovi bataljona su išli neposredno uz svoje jedinice.

S obzirom na to što su se sve jedinice već u prvom naletu dohvale seoskih kuća, a i to što su selo vrlo brzo opkolili 1. i 2. bataljon iznenađenje je postignuto. Bez ikakvih gubitaka bataljoni su razbili slabu spoljnu odbranu i natjerali neprijatelja da se povuče u centralni

¹⁸ U Zapovesti za napad raspored nije takav. Prema rasporedu u napadu je pored 2. bataljona, i 3. bataljon. Međutim, napadali su 1. i 2. bataljon, a 3. bataljon je bio u zasjedi. Ovo potvrđuje Izvještaj Štaba Brodske brigade od 10. XI 1943. god. Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 63, str. 251.

bunker, koji je postavljen na raskrsnici. Oko centralnog bunkera, po dvorištima i baštama, nalazilo se još nekoliko nelikvidiranih rovova i bunkera, a i okolne zgrade bile su posjednute. Koncentrisani u centru i smješteni u čvrste zaklone, Nijemci su se osjećali sigurnijim. Na prvi nalet četa oni su odgovorili snažnom vatrom, koja, dobro organizovana, nije borcima dozvolila ni da se približe, a kamoli da likvidiraju bunkere. Brigada je već imala i prve žrtve. Među mrtvima nalazio se beogradski radnik Jovo Savić, rodom iz s. Ciglenika, udaljenog svega tridesetak kilometara od Gašinaca. S njim je poginuo i Sarajlija Jovan Milanović, neustrašivi borac Diljskog NOP odreda. Proslavio se u borbama za s. Sikirevici, gdje se privukao bunkeru, skočio na njegov krov i kroz puškarnicu ubacio bombu, nakon čega su se žandarmi, koji su ostali živi, predali. Njih dvojica su ujedno i prve žrtve Brodske brigade.

Do jutra pet četa, koje su napadale selo više ništa značajnije nisu učinile. Naviknuti na akcije u kojima se sve rješavalo u toku noći, borci su ujutru očekivali znak za povlačenje. To je donekle oslabilo pritisak. U manjim i većim grupama oni su se skupljali iza čvrstih zgrada i sve je više bilo onih koji su vjerovali u neuspjeh i brzo povlačenje. Gladni, premoreni i neispavani pojedinci su prihvatili ponude domaćina, ulazili u kuće i služili se ponuđenim vinom i rakijom. Jedan od boraca — Mile Štrbac iz s. Vranjska, nedaleko od Bosanske Krupe, opijen mladim vinom, prije nego ga je iko mogao zadržati, iskočio je na ulicu i s povicima »Bando! Ovdje je Mile Bosanac«, krenuo sredinom ulice u pravcu bunkera. Nekoliko trenutaka iz bunkera se niko nije oglašavao. Zbunjeni nevjerovatnom »hrabrošću« jednog jedinog napadača, prestali su da pucaju. To je trajalo svega koju sekundu, a onda se niz ulicu prosuo pljusak metaka, među kojima je nekoliko pogodilo nesretnog Štrpca.

U s. Gašincima Brođani¹⁹ su se susreli sa još jednim, dotad njima nepoznatim oružjem. Bili su to trombloni, kojima su se Nijemci ovdje obilno služili. Najveći broj boraca je prvi put čuo za njih. Gotovo niko nije znao kako

¹⁹ Popularan naziv za borce Brodske brigade.

oni dolijeću u dvorišta, a svaki novi u dvorište dobro ubačeni tromblon značio je nekoliko ranjenika više. U s. Veliko Nabrđe, gdje je smješteno brigadno previjalište, već je kretala druga kolona ranjenika.

Suprotna strana je takođe trpjela gubitke. Nekoliko zgrada iz kojih je pružan otpor oštećeno je, a neke su sve izrešetane. Prema utvrđenim zgradama poletjele su i prve bombe, ali se neprijatelj nije predavao. Pa ipak sa svih strana, jedinice su, stopu po stopu, uporno' išle naprijed.

Druga četa 2. bataljona imala je najviše uspjeha. Njeni vodovi, sa udaljenosti od svega nekoliko desetina metara od centralnog dvospratnog bunkera, obasipali su puškarnice mitraljeskim rafalima i pokušavali da im se još više približe i bombašima omoguće da u bunker ubace bombe. Sve druge jedinice imale su manje uspjeha.

Oko podne Stab brigade je odlučio da i rezervu uvede u borbu. Prvoj četi 3. bataljona, koja je bila u rezervi, dodijeljena su dva minobacača iz brigade.

Ubacivanje u borbu odmornih boraca imalo je višestruki značaj. Pojava nove čete i minobacača unijela je novu dinamiku među jedinice. I, uskoro, inicijativa je ponovo prešla u ruke boraca Brodske brigade. Odmah iza toga opao je intenzitet neprijateljeve vatre. Četa iz rezerve, na svom pravcu, cestom koja je vodila iz Velikog Nabrđa, nastupala je energično i već u prvom naletu zauzela dva manja bunkera. Srećna okolnost u toj situaciji bila je u tome što je u to vrijeme najveći pritisak na neprijatelja vršen i iz suprotnog pravca. Na taj način neprijatelj se našao u kliještima i istovremeno susreo sa svježom jedinicom koja je već u početku postigla značajan uspjeh, jer je na juriš zauzela dva bunkera.

Novi uspjesi aktivirali su i posljednjeg borca brigade, tako da je pritisak iz časa u čas bio sve veći. Iz pravca zasjeda, gdje je na položaju bio 3. bataljon, nije se ništa čulo. Posada u Đakovu više se plašila za svoju sudbinu nego što su pomišljali da pomognu opkoljenim u s. Gašincima.

Na drugoj strani, na cesti između Gašinaca i s. Đakovačka Satnica, gdje je zasjedu držala jedna ojačana četa Osječkog odreda, odmah ujutru, posadi iz s. Satnica propao je pokušaj da napadom zbaci dio odreda i pritekne

u pomoć opkoljenima u s. Gašinci. Pored nekoliko mrtvih, oni su na bojištu ostavili jedan teški mitraljez »maksim«, pušku i automat. Borci Osječkog odreda zaplijenili su i jedan oklopni automobil koji su zapalili budući da nisu bili u mogućnosti da ga odvuču. Posada u Gašincima bila je svjesna da joj ni sa te strane neće stići nikakva pomoć. Poslije žestokog otpora u priepodnevnom časovima, gestapovci i njihovi pomagači, u poslijepodnevnom časovima, naročito poslije uvođenja u borbu dijela rezerve, počeli su da pokazuju znake koje su govorili o narušavanju discipline vatre i sistema odbrane. Iz časa u čas oni su trpjeli sve veće gubitke. Broj mrtvih osjetno je rastao, nervoza takođe, da bi oko 16 časova dostigla svoj vrhunac i pretvorila se u paniku. Ipak glavni uzrok obezglavljenosti bilo je dejstvo bombaša 2. čete 2. bataljona i 1. čete 3. bataljona (rezerva) čije su bombe sve češće pogadale cilj.

Nešto poslije 16 časova neprijateljeva posada više nije mogla izdržati pritisak. Preživjeli, bez ikakvog reda, počeli su da odstupaju iz uporišta. Pravac bježanja bilo je Đakovo. Probili su se između dva potoka koji teku kroz s. Gašince,²⁰ na spoju između 1. i 2. čete 2. bataljona. S obzirom na to što su bježali u jednoj grupi, bili su dobra meta borcima ovih četa, a kasnije, kad su se odlijepili od naših jedinica, došli su pod vatru minobacača iz brigadne rezerve. Budući da su bježali po otkrivenom terenu i u grupi, našim odličnim nišandžijama ukazala se rijetka prilika i oni su je potpuno iskoristili.

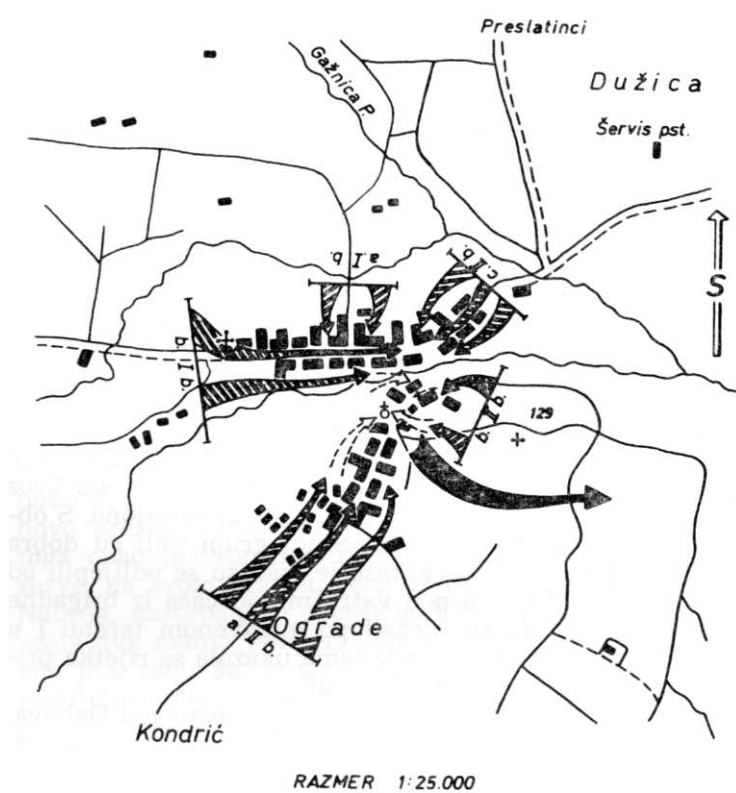
Kad je mali ostatak posade, bježeći u pravcu Đakova, mislio da se izvukao, naišao je na 3. bataljon koji je držao položaj prema Đakovu, te ih je još 7 ubijeno. U ovoj borbi zarobljenih i ranjenih nije bilo. U selu i na pravcu prema Đakovu ostalo je oko 120 mrtvih neprijateljevih vojnika.²¹ Treći bataljon zaplijenio je jedan puškomitraljez

²⁰ Izvještaj Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 12. oktobra 1943. godine, mikrofilm u VII reg. br. 3/650-651.

²¹ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 82, str. 290. Izvještaj Štaba Istočne grupe NOP odreda od 13. X 1943. god. Štabu 2. korpusa NOV Hrvatske o dejstvima u Gašincima daje netačne podatke o neprijateljskim i našim gubicima. Tačni podaci su navedeni u Bojnoj relaciji Brodske brigade, Arhiv VII, 22—4 k. 1140 (oko 150).

S E M A

NAPADA BRODSKE BRIGADE NA UPORIŠTE GAŠNICI

	POLAZNI POLOŽAJ JEDINICA
	NAPREDOVANJE U PRVOJ FAZI BORBE
	NAPREDOVANJE U DRUGOJ FAZI BORBE
	POVLAČENJE NEPRIJATELJA

»zbrojevku«, 23 puške, 300 metaka, 24 ručne bombe, 20 šinjela, 27 bluza, 17 hlača i 37 pari čizama i cipela.

Najviše plijena pripalo je 2. bataljonu, a konfiskovano je i nekoliko vagona žita, 90 svinja i preko 60 krava. Sve ovo prebačeno je u s. Paučje i predano intendanturi Diljskog područja.

Jedanaestog oktobra u 17 časova s. Gašinci su bili u rukama boraca Brodske brigade.²² Cijela likvidacija ovog uporišta bila je 8 mrtvih i 15 ranjenih boraca brigade. Među ranjenicima je i jedan od najboljih skojevaca i bombaša brigade Mišo Klačnja. Najteže je ranjen Stanko Savić, brat poginulog Jove Savića, koji je pao odmah na početku borbe. Od zadobijenih rana Stanko je dva dana kasnije umro u partizanskoj bolnici. Porodica Savić, iz s. Ciglenika, izgubila je oba sina — Jovu i Stanka. Među poginulima su i Josip Begić i Stipe Radovanović, obojica iz 2. bataljona.

U izvještajima Zapovjedništvu Glavnog stožera (komande) domobranstva o ovoj borbi stoji samo ovo: »Noću 10/11. X partizanske snage nepoznate jačine opkolile su njemačku redarstvenu posadu u s. Gašinci (8 km od Đakova). Protumjere su u toku«.

Protumjere su zaista i uslijedile. Kad ise 1. bataljon povukao sa položaja i kad su druge jedinice koje su napadale na Gašince

²² Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 63, str. 253, navodi da je to bilo 29. X 1943. g. (I tu je greška. Riječ je o 26. oktobru 1943. g.) Međutim, to nije tačno, Gašinci su pali 11. X poslije podne. 26. X 1943. godine napadnuto je uporište u s. Gorjani (kod Đakova), ali nije zauzeto. Ista greška provukla se i u Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. str. 581 gdje se drugi napad na s. Gorjane pripisuje napadu na s. Gašince, a prvi (str. 578 iste hronologije) i jedini napad Brodske brigade na uporište u s. Gašincima praćeno je podacima iz prvoga napada na s. Gorjane. Ovaj napad na s. Gorjane izvršio je 1. bataljon (bez jednog vođa) Diljskog NOP odreda još polovinom avgusta 1943. godine. Taj podatak nije ni zabilježen u Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. Napadi su vršeni ovim redom:

— prvi napad na s. Gorjane izvršen je polovinom avgusta i selo je zauzeto; (napadao je 1. bataljon Diljskog NOP odreda);

— prvi napad na s. Gašince izvršen je 10. oktobra, a zauzeto 11. oktobra 1943. godine;

— drugi napad na s. Gorjane izvršen je 26. oktobra iste godine ali selo nije zauzeto;

— treći napad na s. Gorjane izvršen je 17/18. decembra 1943. godine i selo je zauzeto.

otpremala plijen u pravcu s. Paućja, jedna neprijateljeva kolona, upućena iz Đakova, ušla je u s. Gašince, koje je napustio i posljednji borac brigade. Kolona u selu nije ni zanoćila, iako su sve jedinice brigade bile prilično udaljene od napadnutog sela, nego su se još prije mraka vratile nazad u uporište Đakovo.

Prvi bataljon se povukao u selo Lipovac, 2. bataljon i Prateća četa u s. Stari Hrkanovci, a 3. bataljon i Bolnička četa u s. Podgorje.

Idućih dana brigada je pojačana sa 60 novih boraca. Među njima je i deset drugarica. Najveći broj je bio bez cruzja i sa slabom odjećom i obućom. Plijen zadobijen u Gašincima donekle je popravio dotad vrlo lošu situaciju odjeće i obuće, ali je još uvijek bilo potpuno bosih boraca. Naročito su slabo stajale novopridošle drugarice. Neke su već na putu do brigade ostale bose, a neke su stigle u laganim cipelama, sa visokim potpeticama.

Poslije povratka iz Gašinaca brigada je u selima, gdje je raspoređena, lijepo primljena. Borci su bili u kućama, gdje su se i hranili. Hranom su svi bili zadovoljni, ali je već idućih dana bilo nekih znakova nediscipline. Tako, na primjer, u jednom izvještaju stoji: »Pojedini borci u susretu sa starješinama, naročito s onima iz drugih jedinica, ne pozdravljaju ih, nego se prave da ih ne vide«.

Međutim, nije bila u pitanju samo nedisciplina. Bilo je tu i pasivnog otpora, neslaganja i neshvatanja mjesta i uloge svakog pojedinca u novim uslovima ratovanja u sastavu brigade. Naviknuti na svakodnevne akcije u odredu, kada su u toku noći odlazilo u borbu, izvršavalo zadatak i vraćalo u logor samo na hranu i spavanje, da bi se iduće noći i idućeg dana to isto ponovilo, većini boraca je bilo neshvatljivo da u jednom mjestu mogu biti više dana, a da za to vrijeme nigdje ne idu u borbu. Uz to, ono malo obuke, nedovoljno vješto vođene od većine komandira, koja se izvodila u prijedpodnevnim časovima, nikako im nije bila po volji. Za to u Diljskom NOP odredu zaista nije bilo vremena, jer ako je mjesec imao 30 dana, onda je u tom mjesecu bilo i 30 akcija. Veliki broj boraca je izjavljivao da im je dosadno i da bi umjesto obuke radije išli u borbu na izvršenje zadataka, jer su oni došli da se tuku s bandom, a ne da »egzerciraju«.

Nekoliko dana kasnije, poslije likvidacije uporišta u Gašincima, Brodska brigada se uključila u akciju rušenja pruge sa ostalim jedinicama Istočne grupe NOP odreda. Zbog toga su sa malim zakašnjenjem održani sastanci s članovima KPJ i SKOJ-a, na kojima je od jednih i drugih, traženo da svojim primjerom utiču na ostale kako bi se i disciplina u brigadi popravila. Međutim, da se nešto temeljitije učini, za to nije bilo vremena.

Nekoliko dana kasnije, 18. oktobra brigada kreće na zadatak. Ovaj put cilj je protivavionska (PA) baterija u sjevernom predgrađu Slavanskog Broda.²³ Četiri topa, dva protivavionska mitraljeza i tri puškomitraljeza, koje je opsluživalo 130 vojnika, bili su razmješteni u dvije pustare (Dombovićeva i Barišićeva), a služili su kao protivavionska odbrana Slavanskog Broda i Bosanskog Broda. Štab brigade je donio odluku da se ova nova akcija izvede noću između 18. i 19. oktobra.²⁴ Prije donošenja odluke Štab brigade je preko dvojice domobranskih podoficira, iz navedene baterije, prikupio sve potrebne podatke, u vezi sa razmještajem i raspoloženjem posade za borbu. Za tu noć brigadi su bili poznati čak i znaci za raspoznavanje. Većina domobrana iz neprijateljeve PA baterije nije imala namjeru da pruži otpor ukoliko budu napadnuti.

Za likvidaciju baterije određen je 1. bataljon. Ostala dva bataljona Brodske brigade, postavljajući zasjede od Slavanskog Broda, obezbjeđivala su izvršenje zadatka.

Prvi sumrak Brodsku brigadu je uhvatio u s. Rastušje, odakle je kretanje nastavljeno uz sve mjere opreznosti. Na čelu kolone nalazio se 3. bataljon, iza njega 1. bataljon, a na začelju 2. bataljon. Budući da se radilo o akciji koja se izvodila u neposrednoj blizini Slavanskog Broda, Štab brigade je zamislio da se akcija izvede munjevito i u najvećoj tišini. Od toga je uveliko zavisio uspjeh poduhvata. U najvećoj tešini, na ivici grada, raspoređeni su

²³ Zapovijest Štaba brigade od 18. X 1943. god., Arhiv VII, reg. br. 9-1, k. 1140.

²⁴ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 111, str. 386—387.

u zasjedu bataljoni određeni za zaštitu izvođenja napada. Prva četa 2. bataljona organizovala je zasjedu kod malte, na pravcu Slavonski Brod — s. Podvinje. Na taj način obezbjeđivala je 1. bataljon s te strane. Druga četa postavila je obezbjeđenje od Brodskog brda, a 3. četa je ostala u rezervi. Jedna četa 3. bataljona postavila je zasjedu na pravcu Slavonski Brod — s. Bukovije i to na ulazu u grad, te je 1. bataljon i s te strane bio obezbljeden. U neposrednoj blizini ove zasjede nalazio se Štab brigade, a s njim i brigadna rezerva (četa 3. bataljona).

Oko 22 časa čete 1. bataljona, preko kota 101 i 102, uspjele su da u najvećoj tišini opkole Dombovićeve i Barišićeve pustaru.²⁵ Prvi stražari razoružani su bez upotrebe oružja, a jedan od njih poveo ih je na položaje protivavionskih mitraljeza, te i sam učestvovao u razoružavanju ostalih stražara. Stražar kod jednog voda topova uhvaćen je na spavanju. Za vrlo kratko vrijeme razoružana je cijela posada, a da nije ispaljen ni jedan jedini metak, vjerovatno bi se ova akcija tako i završila da na zasjedu 2. bataljona nije naišla grupa Nijemaca na biciklima koja se vraćala u Slavonski Brod. Umjesto da ih propusti u Slavonski Brod, zasjeda je otvorila vatru. Jedan Nijemac je ubijen, a ostali su se razbježali. To je izazvalo uzbunu u Slavonskom Brodu, koja je trajala sve do zore. Vatra, koja je otvorena iz topova, haubica i minobacača, nije prestajala do jutra. Gađali su nasumice po okolnim brdima i šumarcima. Uzbuna u Slavonskom Brodu nije uticala na izvršenje zadatka koji je imao 1. bataljon. Haubice i protivavionski topovi su onesposobljeni. Kako su ta sredstva predstavljala jedinu protivavionsku odbranu, Slavonski Brod je osetao bez ikakve vazdušne odbrane. Tom prilikom zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 4 automata, 35 pušaka i nešto municije. Zarobljena su dva oficira, 6 podoficira i 37 domobrana. Domobrani i oficiri razoružani su i idući dan pušteni, a podoficiri su ostali u brigadi.²⁶

²⁵ Izvještaj Štaba Istočne grupe NOP odreda od 20. X 1943. godine, Zbornik, t. V, knj. 20, dok. br. 124, str. 432.

²⁶ Prema izvještaju Zapovjedništva glavne komande domobranstva, koji je potpisao domobranski general Dragojlov, domobrani i oficiri su uspjeli da »pobjegnu« iz partizanskog zarobljeništva. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. br. [221, str. 767.

Brigada nije imala gubitaka. U zoru su se sve jedinice smjestile na odmor u sela Kindrovo, Oriovčić i Crni Potok. Ova sela udaljena su od Slavanskog Broda svega 10 km zračne linije. Ovakav raspored je učinjen zbog toga da bi jedinice ostale što bliže željezničkoj pruzi. Već 20/21. oktobra između Slavanskog Broda i Nove Gradiške,²⁷ pruga je porušena na 170 mjesta. Bilo je to djelo jedinica 6. korpusa u kome je učestvovala i Brodska brigada.

Slijedećih dana u brigadu je stupilo još 6 novih boraca, od toga 2 drugarice.

Pojava partizana na prilazima gradu i likvidacija protivavionske baterije imala je velikog uticaja na mladiće i djevojke toga kraja i na donošenje njihove odluke o odlasku u NOV. U sve jedinice, a naročito u Diljski odred, tih dana su u manjim ili većim grupama dolazili novi borci. Među njima najviše je bilo đaka iz Slavanskog Broda i okoline. U ove jedinice pojedinačno su dolazili i mladići sa bosanske strane. Prvo jutro poslije napada na protivavionsku bateriju po Slavanskom Brodu su se pronosili glasovi da je napadnuta i oštećena fabrika vagona. Posada u Slavanskom Brodu, sa svoje strane, na izvedenu akciju odgovorila je na taj način što je nekoliko dana iz topova gađala okolna sela, a i mjesta za koja su pretpostavljali da su partizanski logori.

Tih dana u brigadi je stiglo i deset njenih boraca, koji su prošli kroz desetodnevni kurs veze, koji je organizovan pri Štabu korpusa. Iz skladišta Diljskog područja donijeli su nekoliko kalemova žice i poljskih telefonskih aparata. Ono što su imali bilo je dovoljno samo za dio brigade, i to pod uslovom da bataljoni nisu puno udaljeni jedan od drugog. Zbog malog broja aparata i male količine žice jedan od bataljona uvijek je bio bez telefonske veze. Sa njima je veza održavana pomoću kurira. Desetorici vezista, koji su stigli sa kursa, priključilo se još devet boraca iz bataljona, te je tog dana formiran vod za vezu, čije pripadnike su borci ostalih jedinica zvali »žicari«. Tako je bilo čak i onda kad su vezisti samo uz krajnja naprezanja uspijevali da uspostave linije u brigadi ili ih pri-

²⁷ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, str. 580.

kupe u situacijama kad su jedinice hitno morale da napuste određeni rejon. Do ovoga je dolazilo zbog toga što se smatralo da vezisti nisu u prvim borbenim redovima. Oni su priznavali samo one koji su ratovali s oružjem u rukama.

Odmaranje u selima oko Slavonskog Broda nije dugo trajalo. Već 25. oktobra bataljoni su dobili naređenje za novu akciju. Oilj napada bilo je neprijateljeve uporište u selu Gorjanima,²⁸ čijom likvidacijom se željelo proširiti oslobođenu teritoriju na istok — na ravni dio Slavonije. Uporište u s. Gorjanima predstavljalo je veliku prepreku za veze sa selima koja su ležala još istočnije od Gorjana, čiji su stanovnici, u velikom broju, bili spremni da sarađuju sa NOP.

Selo Gorjani ležalo je dosta duboko u ravnici, ali najveći broj boraca imao je priliku da ga upozna. Dva mjeseca ranije 1. bataljon (bez jednog voda) Diljskog NOP odreda rastjerao je posadu u s. Gorjani i s velikim plijenom povukao se u šumu Živčane. Ovaj put posada je bila brojnija, a što je još važnije, organizovanija i s većim samopouzdanjem. Imajući to u vidu, Štab brigade donosi odluku da u napadu učestvuju znatno jače snage, a isto tako i obezbjeđenje napada vrše dva, umjesto jednog bataljona, kako je to bilo u prvom slučaju.

Uporište u Gorjanima napadalo je pet četa, jedna četa je određena u rezervu brigade, a dva bataljona u zasjedu. Zamisao napada ništa se nije razlikovala od prethodnih planova. Napadalo se po pravcima koje su diktirali prilazi selu. Na šest pravaca, koji su vodili u selo, raspoređeno je pet četa. U početnoj fazi napada, od jedinica brigade, nikog nije bilo na pravcu koji je iz s. Gašinaca vodio za Gorjane. Kasnije, kad se prišlo selu i povel borba oko bunkera, koji su bili u centru, zatvoren je i ovaj pravac.

Naređenje za napad dobili su 1. i 3. bataljon. Drugi bataljon i Mađarski (4.) bataljon imali su zadatak da po-

²⁸ Zapovijest Štaba Brodske brigade od 25. X 1943. god. Arhiv VII, reg. br. 10-1, k. 1140.

stavljanjem zasjeda i upornom odbranom obezbijede nesmetan napad 1. i 3. bataljonu. Drugi bataljon imao je za zadatak da u neposrednoj blizini s. Gorjana organizuje zasjedu na pravcima: s. Gorjani — Đakovo i s. Gorjani — s. Tomašinci. Na udaljenosti od blizu 25 km između s. Podgorač i s. Stipanovci, Mađarski bataljon je postavio zasjedu²⁹ na pravcu od Našica. Pored toga, borci ovog bataljona imali su zadatak da prekopaju sve tri ceste na kojima su držali zasjedu i ne dozvole neprijatelju da koristi motorizaciju za brzo prebacivanje pomoći napadnutoj posadi u Gorjanima. Ovaj pravac, neposredno ispred Gorjana, zatvarala je i jedna četa 2. bataljona.

Odlučeno je da se s napadom otpočne 26. oktobra³⁰ u 21 č. Prvi bataljon (bez jedne čete) napadao je sa zapadne i sjeverne strane tj. putevima koji vode od Bračevaca, preko Mađareve bare, a putem koji vodi iz s. Krndija. Prvim pravcem napadala je 3. četa, a drugim 2. četa (bez jednog voda). Treći bataljon je nastupao pravcima koji vode u Gorjane sa juga i istoka, od kojih je najznačajniji onaj iz Đakova. Glavnina snaga 3. bataljona koristila je ovaj pravac do ulaska u selo. U centar sela krenuli su u dvije kolone. U prvoj koloni su bile dvije čete i dva teška mitraljeza, a imale su pravac koji ih je vodio pravo na centralni bunker. Treća četa, koja je djelovala samostalno, vršila je obuhvat sa desnog krila i imala je zadatak da na svom pravcu likvidira dva manja bunkera iz kojih je posada Gorjana štitila prilaz centru sela i centralnom bunkeru.

Gorjani nisu imali spoljnu odbranu. Sva posada koncentrisala se u centru sela, sa ciljem da odatle, utvrđeni u dva velika i tri mala bunkera, kontrolišu sve prilaze. Ovog puta Gorjani su bili dobro utvrđeno uporište. Pored bunkera, posada se smjestila i u školsku zgradu. Zgrada je bila tvrda i debelih zidova, prozore su zazidali i pretvorili u puškarnice. Sav prostor oko nje je brisan i miniran — sve

²⁹ Zapovijest Štaba Brodske brigade od 25. oktobra 1943. god., Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 162, str. 577—579.

³⁰ Upravo tog dana Slavonija je dobila još jednu brigadu. U s. Bučju, kod Pakraca prema naređenju GS NOV i PO za Hrvatsku, od pripadnika čehoslovačke nacionalne manjine formirana je čehoslovačka NO brigada »Jan Žižka«. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 165, str. 594.

izuzev ceste. Lijevo i desno bio je po jedan bunker iz kojih su danju i noću virile mitraljeske cijevi. Preko puta škole bio je dvospratni bunker, koji je sačinjavao ključ odbrane uporišta. Nijemci i ustaše su prepuštali periferiju i veći dio sela napadaču, a svu pažnju koncentrisali su na odbranu centralnog dijela. Zbog toga čete su nesmetano ušle u selo. Međutim, čisteći zgrade na lijevoj i desnoj strani 1. četa 1. bataljona, na čelu sa komandantom Dinom naišla je na jednog ustašu koji je uspio da pobjegne. Tada je otvorena vatra i posada je uzbunjena. Zbog toga je momenat iznenađenja potpuno izostao. Posada, sastavljena od ustaša i vojnika njemačkog SS policijskog bataljona, bila je u prednosti, jer je imala dovoljno vremena da se rasporedi prema ranije utvrđenom planu. Prvi nalet, koji je izvršila 3. četa 3. bataljona, završio se s neuspjehom. Dvojica boraca ostali su na žici koja je okruživala bunkere, a još dvojica su ranjena. Ništa bolje nije prošla ni 2. četa 1. bataljona. Iz 1. čete ovog bataljona pao je bombaš Petar Petrović iz s. Gaboša. Pao je već u prvom pokušaju da aktiviranu bombu ubaci u bunker, koja mu je eksplodirala u ruci. Bile su to dvije smrti u jednom trenu. Bolničari su imali pune ruke posla. Već poslije prvih naleta pritisak četa je opao. Ohrabreni prvim uspjehom, Nijemci i ustaše obilato su obasipali vatrom prilaze bunkerima i nisu davali nikakvu šansu bombašima da im ni za momenat poremete sistem vatre.

U napadu čete nisu raspolagale teškim oružjem. Sve nade polagane su u bombaše i puškomitraljesce. Međutim, žičane prepreke oko bunkera i organizacija vatrenog sistema bili su tako postavljeni da se niko nije mogao približiti, a da ne bude ranjen ili ubijen. Kad se još tome doda borbeno raspoloženje Nijemaca i ustaša, bilo je očito da će s. Gorjani te noći ostati neosvojeni. Među ustašama posebno se isticao jedan mitraljezac koji se predstavljao kao Ilija, Srbin iz Bosne. Cijelu noć je bodrio svoje, a potcjenjivao, vrijeđao i psovao borce — posebno drugarice iz brigade.

Pred zoru čete su ponovo krenule na juriš i ponovo doživjele neuspjeh. Još četvorica boraca izbačena su iz stroja. Pogođen mitraljeskim rafalom, u jarku ispred cr-

kve, ostao je desetar Ilija Halajko iz Komiže (ostrvo Vis). Tu je ostao i poslije povlačenja. Nisu ga mogli izvući. Ovaj juriš bio je ujedno i posljednji te noći. Izvješten o situaciji, gubicima i neuspjehu, komandant brigade Ivan Jergović Priša je naredio povlačenje, koje je obavljeno pravcem s. Bračevci, s. Bučje, s. Podgorje.³¹

Napad na s. Gorjane, koji je izvršen 26/27. oktobra, prvi je poraz ne samo brigade koja dotad nije navršila ni mjesec dana, nego i četa i bataljona koji su došli iz Diljskog odreda, čiji borci dotad nisu znali za gorčinu poraza.

Ranjena i poražena,³² bez pjesme, gotovo u potpunoj tišini, brigada je ujutru, 27. oktobra, prešla oko 15 kilometara i smjestila se u selu Podgorje, gdje ih je dočekalo toplo jelo. Poslije 24 sata to je bio prvi obrok što su ga borci dobili. Pa ipak, ophrvani za izgubljenim drugovima, mnogi su odbili i tada da jedu. Tog dana, kao ni idućih, niko od rukovodilaca nije objasnio uzroke neuspjeha na s. Gorjane. Sve se svelo na nagađanja i prepričavanja među borcima. Idućih nedelja svi razgovori pri susretima boraca sa članovima Štaba brigade počinjali su i završavali sa zahtjevima da se ponovo ide na Gorjane. Pa ipak, i pored toga, u Stabu brigade niko nije imao hrabrosti, da sa bataljonima i četama izvrši analizu neuspjele akcije i da borce upozna sa osnovnim razlozima zbog kojih napad nije uspio. A razloga je bilo. Pre svega, oni su ležali u nepoznavanju sastava neprijatelja. U bunkerima su se, umjesto domaćih seljaka, kako je stajalo u zapovijesti za napad, nalazile ustaše. Umjesto dva teška mitraljeza bila su četiri. Pored svega u s. Gorjanima su bili i vojnici njemačkog SS policijskog bataljona — svi zaklonjeni iza debelih zidova žicom ograđenih bunkera. I, na kraju, brigada u s. Gorjanima nije raspolagala ni sa kakvim teškim naoru-

³¹ Bojna relacija Brodske brigade 22 F 4, 1140.

³² Pismo Štaba 6. korpusa od 9. XI 1943. god., Zbornik t. V, knj. 21, dok. 48, str. 204. U ovom pismu stoji: »Noću 26/27. oktobra o.g. jedinice Brodske brigade izvršile su napad na neprijateljsko uporište Gorjani, koje se nalazi kod Broda. U uporištu se nalazilo 200 njemačkih vojnika. Neprijateljska posada bila je razbijena i bijegom se spasila iz uporišta,...« To nije tačno. U ovom napadu Brodska brigada je doživjela svoj prvi poraz.

žanjem. Nije bilo ni benzinskih boca. A najveći propust, vjerovatno, bio je u tome što je selo bilo potpuno opkoljeno. Nije ostavljen ni jedan slobodan prolaz kojim bi se posada pokušala izvući. Najpovoljnije bi bilo da je pravac Gorjani — Đakovo ostao čist i da se sa tog pravca nije napadalo, a pritiskom sa suprotne strane navelo posadu na izvlačenje iz sela u Đakovo. Na taj način 2. bataljonu, koji je bio u zasjedi, omogućilo bi se da se s posadom iz Gorjana sukobi na otvorenom prostoru. Tako bi se neprijatelj prisilio na borbu u jednakim uslovima.

Poraz u s. Gorjanima snažno je uticao na sve borbe. Potištenost je bila velika i tih dana se stalno pričalo o palim drugovima, o neprijatelju, a posebno o ustaši Iliji iz Bosne. Poraz je borcima teško pao. Međutim, brzo su se oporavili i prihvatili činjenično stanje. Najzad, ne može se uvijek pobjeđivati. Mladost im je pomogla u tome. Žrtve koje su ostale na žicama bunkera takođe su imale uticaja, ali od svega je bilo najvažnije da se u njima stvaralo jako životno osjećanje zajedničkog, iz koga se poslije u borba, koje su donosile bolje rezultate, rodilo ono najljepše što je revolucija još u svom trajanju mogla da donese.

Za vrijeme napada na s. Gorjane Mađarski bataljon sa 2. bataljonom vodio je teške borbe na zasjedi, ali su uspjeli da se održe. Tom prilikom uništili su 3 kamiona kojima je neprijatelj dovukao svoje snage, koje su krenule u pomoć ustašama i Nijemcima u Gorjane.

Poslije napada na ovo uporište Mađarski bataljon se odvaja od Brodske brigade i na prostoru Podravske Slatine, do pred kraj novembra, vrši mobilizaciju novih boraca mađarske³³ nacionalnosti.

U s. Podgorje brigada je ostala samo dva dana, a onda, po naređenju Štaba 6. korpusa, krenula je na put dug blizu 90 km. Ubrzanim maršem prešla je preko s. Gradca, izbila na cestu kod Kutjeva i 1. novembra, kasno uveče, stigla u Slavonsku Orahovicu. Kod s. Londžice Brodska brigada se srela sa 12. udarnom brigadom, koja joj je obezbijedila prebacivanje preko pruge i ceste Našice — Slavonska Požega.

³³ Iz postojeće dokumentacije nije bilo moguće utvrditi da li je bataljon za to vrijeme vršio bilo kakva borbena dejstva.

Drugog dana marša brigada je krenula preko s. Pušine i s. Drenovac, da bi oko 22 časa stigla u s. Ceralije, nedaleko od Podravske Slatine.

Odluka za ovo prebacivanje donesena je zbog toga što se u s. Voćinu vršila reorganizacija 12. divizije³⁴ koja je u svom sastavu od 3. novembra 1943. godine, pored Brodske brigade imala 18. brigadu i Čehoslovačku brigadu »Jan Žižka«. Od toga dana Brodska brigada je prestala biti pod komandom Štaba Istočne grupe NOP odreda.

³⁴ Poslije reorganizacije 12. divizije 12. brigada je prešla u Bosnu, a 16. omladinska brigada upućena je na Žumberak, gdje je ostala do jula 1944. godine. Umjesto njih u sastav 12. divizije ušle su Čehoslovačka i Brodska brigada. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 172, str. 611.

BORBE U SASTAVU 12. DIVIZIJE¹

Poslije ulaska u sastav 12. divizije, brigada nije dugo čekala na svoj prvi zadatak. Već trećeg dana dobila je naređenje da glavnim snagama izvrši pokret prema Podravskoj Slatini, a manjim dijelom prema Daruvaru. Cilj ovog pokreta bilo je osiguranje napada na Viroviticu,² koju je napadala 18. brigada NOVJ. Viroviticu je branilo oko 500 domobrana iz Drugog konjičkog divizionu, 150 Nijemaca, 50 ustaša i 70 vojnika njemačkog policijskog SS bataljona.

Iako je sa nekoliko domobranskih oficira uspostavljena veza, radi nepružanja otpora 18. brigadi, preduzete su sve mjere da se napad tako organizuje i obezbijedi kako bi u svim varijantama uspio. Za napad je angažovano deset bataljona. Trebalo ga je otpočeti 6. novembra u 18 časova. Izvođenje napada na uporište povjereno je 18. brigadi, a Čehoslovačka i Brodska brigada³ su obezbjeđivale napad od neprijatelja iz pravca Podravske Slatine, Đurđevca, Velike Pisanice, Grđevca i Daruvara. Štab divizije, pored ovih brigada, imao je na raspolaganju i Diverzantski bataljon.

Sve se odvijalo prema predviđenom planu i Virovitica je uskoro zauzeta.

Zauzimanjem Virovitice⁴ postignut je jedan od dotad najvećih uspjeha u Slavoniji. Domobranska posada, na

¹ Naredba Štaba 6. korpusa od 27. X 1943. god., Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 172, str. 611.

² Zbornik, t. V, knj. 21, dok. br. 26, str. 129.

³ Zbornik, t. V, knj. 21, dok. br. 12, str. 53.

⁴ Istoga dana zauzeta je i Koprivnica, Zbornik, t. V, knj. 20 dok. 103, str. 383—388.

čelu sa svojim zapovjednikom Mirkom Urbanom, bez ijednog ispaljenog metka, prešla je na stranu NOV. Posada je brojala oko 500 domobrana, od toga 12 oficira i 22 podoficira. Sa sobom su prenijeli sve svoje naoružanje, jahaće konje sa sedlima i drugu ratnu opremu. Nijemci, ustaše i žandarmi pružili su žestok otpor, ali su poslije dvadesetočasovne borbe jednim dijelom pobijeni i zarobljeni, dok je ostatak uspio da se probije u pravcu mađarske granice. Pored ovih, iz Virovitice su se izvukla i dva oklopna voza, koja su cijelo vrijeme davala otpor iz rejonu željezničke stanice. Vozovi su se uputili u pravcu Podravske Slatine.

U to vrijeme Brodska brigada (bez četvrtog bataljona) je na položajima između s. Cabuna i Podravske Slatine vodila borbu sa dijelom posade koja je podržavana vodom tenkova, prodrila iz Slatine do položaja 1. bataljona. Ovaj bataljon još u samu zoru izgubio je dvojicu boraca. Krivicu za ovo snosi komandir 1. čete koji je dozvolio da borci u plitkom, tek iskapanom rovu spavaju. Ovo su iskoristila dvojica ustaša, koji su se probijali prema Podravskoj Slatini, a u s. Sladojevcima su se našli u vrijeme prolaska jedinica kroz ovo selo. Pobili su ih hladnim oružjem. Ovim je ujedno otkriven i položaj bataljona, te se, sasvim opravdano, Stab odlučio da ga promijeni. Istu noć u s. Sladojevcima ustaše su zaklale kurira 2. bataljona Josipa Lackovića, koji je iz bataljona išao u Stab brigade. U zoru dvadesetak ustaša upalo je u selo Meljane i iznenadilo i Stab Brodske brigade uz koji se nalazila jedna četa koja ih je odmah odbacila u pravcu s. Sladojevaca.

Sa linije: k. 116 — Bulino polje — s. Stražbenica — k. 152, koja se protezala ispred Sladojevaca, bataljoni su se pomjerali na novu liniju: k. 112 — s. Bistrica — s. Golo Brdo, koja se nalazila iza Sladojevaca. Na ovoj liniji jedinice su u zoru spremno dočekale neprijatelja. Jedna četa je zbog napada na neprijateljev lijevi bok postavljena na sjeverne padine brda Kupres. Kasnije je to učinio cio 12. bataljon, koji se nalazio na desnom krilu brigade. Nailaskom tenkova on je prestrojio svoje čete i zauzeo položaj paralelno sa cestom Podravska Slatina — Virovitica. Na taj način pješadija je odvojena od terikova. Nije im ništa drugo preostajalo nego da svoju pješadiju pomažu iz mjes-

ta, a ona se opet, bez tenkova, nije micala naprijed. Gadanjem u otvore na tenkovima onemogućavano je i njihovo uspješno dejstvo. Kako je posada protivtenkovskog topa zatajila, neprijatelj iz Podravske Slatine ostao je na dostignutim položajima sve do 14 časova. Nešto poslije toga iza položaja 1. čete 1. bataljona s leđa je izbio jedan oklopni voz i odmah iz pokreta otvorio vatru na borce, koji su ispred sebe imali tenkove. Kako je dio čete bio na otvorenom prostoru, napustio je željezničku prugu i prebacio se u jarak udaljen od pruge oko 100 metara. Unatoč žestoke vatre otvorene iz oklopnog voza, niko nije pogođen. Jedini gubitak, i to privremeni, bio je jedan teški mitraljez koji njegova posada nije uspjela da izvuče. Iste noći sa novih položaja upućena je grupa boraca, koja je prošla kroz protivnikove položaje, pronašla mitraljez i donijela ga u bataljon. Grupu je vodio komandir mitraljeskog odjeljenja Mate Petrović iz s. Klokočevika, kraj Slavenskog Broda. Glavni krivac za ostavljeni mitraljez bio je Rudolf Nahtigal.⁵

Te noći se i 2. bataljon povukao na nove položaje. To jt bilo dovoljno da se pronesu netačne vijesti da je neprijatelj uspio u svom pokušaju i da je produžio u pomoć opkoljenima i napadnutima u Viroviticu. Takvu informaciju primio je i Stab 18. brigade, i to baš u momentu kad je napad prelazio u završnu fazu. Zbog toga je Stab 18. brigade izdao naređenje da se sve snage brigade povuku.

Povlačenjem 18. brigade Virovitica je ostala prazna više od 24 časa, a onda su u nju umarširali dijelovi Stirovog bataljona i izvjestan broj vojnika njemačkog SS policijskog bataljona. Zbog toga Stab 12. divizije ponovo donosi odluku da se likvidira uporište u Virovitici. Pokret je odmah izvršen. Sa istim zadacima, pa Skoro i s istim rasporedom snaga, brigade su ponovo pristupile izvršenju postavljenog zadatka. Napad je otpočeo 23. novembra u 23 časa. Borci 18. brigade ponovo su prodrli u grad, ali ih je ovog puta čekalo iznenađenje. Ustaše i gestapovci povukli su se u čvrstu zgradu Gradskog poglavarstva, iz koje ih brigada nije mogla istjerati, budući da nije raspolagala

⁵ Nestao u blizini Pleternice 29. decembra 1943.

teškim oružjem, a neprijatelj je sistem vatre bio je tako organizovan da se bombaši nisu mogli privući branjenoj zgradi. Borba za ovaj tvrdi objekat trajala je do jutra slijedećeg dana, kada je izdato naređenje za povlačenje.

Unatoč neuspjehu u drugom pokušaju napada na Viroviticu rezultati ovih akcija, a i borbi na položajima, bili su veliki. U prvom napadu 500 domobrana, 12 oficira i 22 podoficira Drugog divizion domobranske 1. konjičke pukovnije predali su se bez borbe. Zarobljeno je 55, ubijeno 17 i ranjeno 17 njemačkih vojnika i ustaša.⁶

Zaplijenjeno je 11 tekših mitraljeza, 3 laka mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 3 laka minobacača sa 630 mina, 21 automat, 625 pušaka sa 400.000 metaka, 80 jahaćih konja i radio-stanica. Pored ovog, zaplijenjene su velike količine vojničke opreme, a naročito puno lijekova koji su odmah prebačeni u partizanske bolnice na Papuk i Ravnu goru. Uništena su sva postrojenja na željezničkoj stanici i jedna od tri dizalice (bager), koliko ih je posjedovala Nezavisna Država Hrvatska (NDH).

U svim ovim borbama gubici divizije bili su: 16 mrtvih i 53 ranjena, od kojih osam teže. Svi ostali, u slijedećih 30 dana, vratili su se u svoje jedinice.

Zbog bogatog plijena stanje odjeće i obuće znatno se popravilo.

Borbe za Viroviticu bile su iskustvo više.⁷ Pokazalo se da se polovičnim rješenjem ne postižu uspjesi. Konstatovano je da su se jedinice slabo obezbjeđivale od neprijateljeve motorizacije. Ovo se naročito odnosi na 1. bataljon Brodske brigade koji je ostavio netaknutu željezničku prugu. Isto tako i cesta je bila prohodna za sva motorna vozila, a posebno tenkove. Samo izuzetnom srećom niko nije pogođen iz oklopnog voza. Zbog neodlučnosti ili kukavičluka neprijateljevih tenkista nije bilo gubitaka ni od tenkova.

⁶ Prema izvještaju Velike župe, Bilo-gora od 7. XI 1943. god., Arhiv VII, reg. br. 29/12-1 k. 217, predalo se svega 300 domobrana. U stvari jedinicama 12. divizije predao se mnogo veći broj (Pismo Štaba 6. korpusa, od 9. XI 1943. godine), Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 48, str. 207.

⁷ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 81, str. 326—331.

Ovaj slučaj je nedvosmisleno potvrdio da se jedinice na ovakvom zadatku moraju višestruko obezbijediti i ispred i pozadi posjednutog položaja. Pogotovu kad je riječ o ravničarskim i tenko-prolaznim terenima.

Borbe za Viroviticu, kao i borbe na obezbjeđenjima, pokazale su da dotad primjenjivani sistem veza i izvještavanja nije dovoljan i da je nesiguran, te je odlučeno da se ovom problemu ubuduće mora posvetiti više pažnje. Već slijedećih dana iza toga u svim jedinicama se raspravljalo o ovom problemu. Svakom pojedincu je ukazano na značaj brzog i tačnog izvještavanja, a u izboru kurira učestvovali su članovi KP i SKOJ-a osnovnih jedinica.

Rušenje pruga i ponovni napad na Čačince

U drugoj polovini novembra odvijao se živ saobraćaj neprijatelja na cestama koje su iz Mađarske vodile u Podravinu. Ono što se dalo naslutiti uākoro su potvrdile informacije, dobijene sa neoslobodene teritorije. Naime, tih dana sva veća uporišta dobila su pojačanja. U Viroviticu i Donji Miholjac stigle su nove neprijateljeve jedinice koje su se prebacile iz Mađarske. U Daruvar je stigao 8. lovački puk, a u Pakrac dio jedinica 4. brdske brigade. Pojačane su neprijateljeve posade i na prugama Zagreb — Beograd i Banova Jaruga — Novska. Pojačanja su stigla u Našice, Slavonski Brod, Đakovo . . . Sve je to ukazivalo na pripreme neprijatelja da uspješnije parira našim jedinicama, koje su na ovoj teritoriji imali punu inicijativu.

Zbog toga Stab divizije donosi odluku da jedinice, na sektoru divizije, na što više mjesta, poruše željezničke pruge i telegrafsko-telefonske⁸ linije. U ovom učestvuje 1 Brodska brigada. Za neko temeljitije sređivanje i pripreme ni ovog puta nije bilo dovoljno vremena. Borci se još čestito nisu ni odmorili od prethodnih borbi, a već su dobili nove zadatke. Noću, između 19. i 20. novembra, sve jedinice divizije prebačene su na prugu Virovitica — Po-

⁸ Naređenje Štaba 12. divizije od 20. XI 1943. god. Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 100, str. 374.

dravska Slatina. Poslije prvih rušenja 22. novembra na ovaj sektor su stigle sve jedinice, gdje su za 14 časova porušili prugu u dužini od blizu 15 kilometara.

Prilikom rušenja pruge, nedaleko od Podravske Slatine, jedinice Brodske brigade zapalile su u s. Suhopolju šest vagona krompira. To su učinile tek nakon neuspjelog pokušaja da ga izvuku na oslobođenu teritoriju. Međutim, i pored svih nastojanja intendanta brigade i intendantata bataljona nisu uspjeli da pronađu dovoljno prevoznih sredstava. Na toj dionici pruge spaljena su i uništena sva postrojenja i zgrade koje su služile željeznici. Na mnogo mjesta prekopane su ceste. Uništeno je puno vagona i nekoliko lokomotiva, a zaplijenjene su i veće količine raznog materijala, opreme i nešto oružja. Na toj dionici likvidirane su dvije posade koje su osiguravale prugu.

Istog dana, nakon povlačenja jedinica, sa rušenja pruge, jedna neprijateljeva kolona u jačini od 250—300 neprijateljevih vojnika njemačkog SS policijskog bataljona, pomognuta sa tri tenka i jednom tanketom, upala je u s. Cabuna, gdje se smjestila Brodska brigada. Borba je počela oko 11 sati i trajala punih pet časova.

Prije nego što su Nijemci ušli, u selu su bili razmješteni bataljoni za odmor. Na vrijeme obaviješteni, oni su se odmah izvukli na okolna brda. Obližnje kote su brzo i neprimjetno posjednute, a kad je začelje neprijateljeve kolone ušlo u selo, jedinice 2. bataljona sa istočne strane su takođe ušle u selo. U isto vrijeme i ostali bataljoni su prešli u napad. Na taj način neprijatelj je bio gotovo okružen. Ostao mu je slobodan jedino zapadni pravac. U žestokom okršaju između Brođana i gestapovaca brigadi su najviše smetali tenkovi, koji su joj i nanijeli gubitke, a glavnu krivicu za ovo snosi posluha protivtenkovskog topa i posluge protivtenkovskih pušaka. Svima njima je u najodsudnijem momentu nestalo hrabrosti, te je propala povoljna prilika da se uništi ili onesposobi neki tenk. Zbog toga svi poslužiocci protivtenkovskog topa i protivtenkovskih pušaka zamijenjeni su novim borcima. U ovoj borbi ranjeno je 13 drugova, od kojih četiri teže. Četiri druga su poginula.

Unatoč velike pomoći koju su im pružili tenkovi gestapovci se nisu mogli dugo održati. Izbačeni iz sela, potra-

žili su spas u povlačenju. Budući da im je 2. bataljon zatvorio pravac prema Virovitici, oni su se odlučili za povlačenje paralelnim putem koji vodi za Podravsku Slatinu. Za ovakvu odluku odlično su im poslužili tenkovi koji su krstarili glavnom cestom i nisu dozvoljavali borcima Brodske brigade da ih gone. Pa ipak, na bojištu je ostavio 20 mrtvih, a sedam ih se predalo.⁹ Neprijateljevi podaci se unekoliko razlikuju. Prema tim podacima, oni su izgubili 33 vojnika u mrtvima i zarobljenima, i imali su i petoricu ranjenih.¹⁰ Brigada je zaplijenila 1 puškomitraljez, 12 pušaka i 11 mina za teški minobacač.

Idućeg dana kompletna 12. divizija se prebacila na jugoistočnu stranu od Podravske Slatine i gotovo iz temelja porušila prugu i telegrafsko-telefonske veze na pravcu Podravska Slatina — s. Mikleuš — s. Čačinci u dužini od preko 10 km.¹¹

Obaviještena o rušenju pruge jedna ustaška četa¹² i manja grupa gestapovaca krenula je u pravcu s. Nova Bukovica, gdje je ponovo naišla na jedinice Brodske brigade, koja se nalazila u selu. Na vrijeme obaviještena, brigada je spremno dočekala neprijatelja i poslije kratkog, ali žestokog okršaja neprijatelj je razbijen i odbačen nazad u Podravsku Slatinu. Tom prilikom ubijeno je 40 ustaša i gestapovaca (među kojima 3 oficira). Prema neprijateljevim podacima, oni su imali i 6 ranjenika. Odmah poslije završetka borbe, postavljajući jače osiguranje, divizija je nastavila sa rušenjem pruge i telegrafsko-telefonskih veza u pravcu s. Čačinci. Poslije toga ova pruga ostala je neupotrebljiva nekoliko mjeseci, a jedinice 12. divizije krenule su u Podravinu radi mobilisanja novog ljudstva. U selima Naudovac, Gačište i Orešac divizija ostaje do 21. novembra. Dolazak naših jedinica u sela

⁹ Izvještaj Štaba 12. divizije od 24. XI 1943, Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 125, str. 438.

¹⁰ Izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 27. XI 1943. godine, mikrofilm u Mikroteci VII, reg. br. 4/8-9.

¹¹ Riječ je o rušenju komunikacije Virovitica—Podravska Slatina, Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 100, str. 374.

¹² Odnosi se na 3. sat 15. ustaške bojne. Dokumentat u Arhivi VII, reg. br. 13/1-3, k. 55.

Podravine nisu ostala bez rezultata, ali i bez protumjera neprijatelja. U želji da parira diviziji, neprijatelj je u Čačince uputio četu ustaša sa 80 gestapovaca da u ovom selu ponovo obrazuje svoje uporište. Poslije dolaska u s. Čačince oni su izvršili ispad i u s. Humljanima, gdje su prvo upali, ubili sve pohvatane muškarce-Srbe i nekoliko staraca i dječaka mađarske i hrvatske nacionalnosti. Cijena ljudskog života za ustaše je uvijek bila mala, a posebno kad su u pitanju nemoćni i nezaštićeni: žene, djeca i starci.

Zbog toga Štab 12. divizije izdaje naređenje Brodskoj brigadi da odmah napadne na s. Čačinci.¹³ Gotovo bez ikakve pripreme brigada napada na uporište 27/28. novembra i protjeruje neprijateljevu posadu, koja na bojištu ostavlja 12 mrtvih ustaša i 8 gestapovaca. Dok 1, 2, i 3. bataljon napadaju Čačince, Mađarski bataljon, koji je ponovo u sastavu Brodske brigade, drži zasjedu na raskrsnici s. Mikleuš — s. Bukovica i Mikleuš — s. Stari Miljevci.¹⁴ U ovoj akciji uspjeh je mogao biti i veći, ali jedinice brigade-čete i bataljoni — slabim održavanjem veze i bez ikakvog sadejstva s jedinicama, koje su osiguravale napad, učinile su niz propusta. To je omogućilo neprijatelju da se provuče u Donji Miholjac. Najveća slabost bila je u neodlučnosti jedinica da prvi postignuti uspjeh, odlučnim pokretom, iskoriste radi potpunog razbijanja, okruženja i uništenja neprijateljeve posade.¹⁵ Naime, neprijateljevi vojnici nisu imali namjeru da se u Čačincima dugo zadržavaju, te se nisu ni spremali za odbranu. Postavljajući oko sela samo slabija obezbjeđenja, oni su našim bataljonima dozvolili da već u prvom naletu upadnu u selo, gdje je borba otpočela za pojedine kuće. Većina neprijateljevih vojnika se razbježala i ujutru, u 5 časova, uporište je bilo u rukama boraca Brodske brigade. Zarobljeno je 40 neprijateljevih vojnika i 27 pušaka. Do tog momenta Brodska brigada nije imala gubitaka.

¹³ Zapovjest Štaba 12. divizije od 27. XI 1943. godine, Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 143, str. 496—499.

¹⁴ Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 162, str. 577—579.

¹⁵ Neodlučnost je povećana i zbog toga što se u jedinicama jedno vrijeme mislilo da u čačincima ima 700—750 neprijateljskih vojnika. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 169, str. 587—588.

Prije toga, dok je još trajala borba u Čačincima, u Našicama i s. Feričanci koncentrisala se neprijateljeva kolona tenkova,¹⁶ koja je odmah krenula u pravcu Slavonske Orahovice i većinu jedinica, onih iz zasjeda, uhvatila na maršu i nanijela im gubitke od oko 100 mrtvih, ranjenih i nestalih. Najslabije je prošla 18. brigada, i to njemačka četa »Ernst Telman«, jer su je tenkovi uhvatili na potpuno brisanom prostoru.¹⁷ Više od polovine boraca ove čete je ubijeno ili ranjeno. Slučaj je htio da su njemački tenkisti okrenuli topovske i mitraljeske cijevi iz 14 tenkova na svoje sunarodnike, koji su se borili u redovima boraca NOV.

Pored 102 neprijateljeva tenka, u ovoj akciji učestvovala je 2. ustaška pukovnija i dijelovi 15. ustaške bojne. Prethodnica ovog sastava, pomognuta sa 5 tenkova, sukobila se sa borcima Čehoslovačke brigade i u toj borbi izgubila jedan tenk i nekoliko svojih vojnika.

Dolaskom u Slavonsku Orahovicu tenkowska kolona se podijelila na dva dijela. Jedna kolona je produžila u s. Duzluk, a druga kolona sastavljena isključivo od tenkova, u s. Čačince, gdje se još uvijek nalazila gotovo kompletna Brodska brigada. Budući da je iznenađena, brigada je razdvojena na dva dijela. Dio brigade, koji je bio bliže brdima, izvukao se iz sela, ali uz gubitke od 16 mrtvih i 19 ranjenih.¹⁸ Iako su se našli u mnogo težem položaju, jedinice koje su bile u dijelu sela iz kojeg se moglo povlačiti samo prema r. Dravi, a to znači u ravnicu, mnogo su bolje prošle. Izbjegavajući opkoljavanje, dio brigade, oko 250 boraca, otpočeo je sa povlačenjem prema r. Dravi.

¹⁶ Riječ je o njemačkom 901. motorizovanom puku, bez 2. bataljona. Podaci iz arhiva VII, reg. br. 28/20-a, k. 6, 29/20-a, k. 6 i 30/20-a, k. g.

¹⁷ Ova četa formirana je u s. Slatinski Drenovac kod Podravske Slatine 15. VIII 1943. od pripadnika njemačke narodnosti, od 17 preživjelih boraca ove čete četvorica su poginula od eksplozije jedne jedine granate u selu Vrhovci Gradski 12. II 1944. Tom prilikom je poginuo i Ervin Kaucman, komesar čete, predratni skojevac iz Slavanskog Broda. Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 169, str. 587—589.

¹⁸ Izvještaj Štaba 6. korpusa od 30. XII 1943, Zbornik, t. V, knj. 21, dok. 169, str. 587—589.

O pružanju otpora nije bilo ni govora. Svako se snalazio kako je znao. Borci nisu smjeli da ostanu u selu jer se pretpostavljalo da tenkovi nastupaju sa pješadijom. Nasuprot 30—40 neprijateljevih tenkova našlo se 250 boraca bez ikakvog protivtenkovskog naoružanja. Na njihovu sreću Nijemci su se zadovoljili da ih gađaju iz mjesta. Iako je teren bio prohodan za tenkove, oni nisu krenuli za borcima brigade, što je ovima omogućilo da se povuku prvo preko rijeke Vojlovice, a onda u šumu Rasovac. U ovoj šumi dio brigade je ostao do prvih poslijepodnevniha časova. Tada ih je skupio načelnik štaba Brodske brigade Gojko Kovačević Plavi i kapetan Zdravko Uskoković, jer su oni bili najstariji od rukovodilaca. Kad im se ukazala prva mogućnost oni su svim jedinicama saopštili svoju odluku. Odlučeno je da se pokuša u toku noći probiti do obližnjih brda, gdje je bila glavnina brigade. Odmah se prišlo pripremama i organizaciji predstojećeg marša.

U prvi sumrak kolona je krenula u pravcu juga. Kretanje je bilo malo lakše nego u toku dana, jer je zemlja počela da se smrzava. Oko pola noći kolona se zaustavila u naselju Gutmanovci — pustara (10 km od s. Feričanci) da bi se starješine jedinica dogovorile o daljem pravcu kretanja i mjestu prebacivanja preko ceste i pruge. Za to vrijeme skoro svi borci su polijegali po zemlji i čvrsto zaspali. To je kolonu zadržalo još desetak minuta, a onda je opet krenula u pravcu ceste, pruge i brda.

Gladna i premorena od velikog naprezanja, koje je imala tog i prethodnog dana, kolona je sporo odmicala, jer je izbjegavala sva opasna mjesta. Oko 2 sata poslije pola noći naišla je na ustašku zasjedu. Umorni i bijesni na sve što preživljavaju, borci su bez zastoja jurnuli na zasjedu i poslije nekoliko minuta 14 ustaša je bilo manje, a koloni je put bio prokrčen.¹⁹

Poslije ovog kolona je bez prepreka prešla prugu i cestu i u zoru se dohvatila prvih brda. Istog dana smjes-

¹⁹ Poslije napada na s. Čačince, propusta i gubitaka, izvršena je smjena kadra u 18. i Brodskoj brigadi. Za novog komandanta Brodske brigade je postavljen Duka Prilika, a za novog političkog komesara, nešto kasnije (6. XII 1943) Duka Balenović. Tom prilikom je i Stjepan Funarić Jota došao na dužnost zamjenika političkog komesara brigade.

tila se u s. Sumeće, da bi se tek 30. IX sastala sa glavninom brigade u Slavonskoj Orahovici.

Idućeg dana je za Stab divizije, koji se nalazio u Orahovici, i za Brodsku brigadu, organizovana priredba sa programom umjetničke grupe »August Cesaree«. Poslije priredbe brigada je odmah, preko s. Duzluka i Krndije, krenula na planinu Dilj. Ostao je samo 1. bataljon, koji je slušao govor pukovnika Petra Drapšina, komandanta korpusa. Odmah iza toga krenuo je i 1. bataljon, koji je preko planine Krndije, oko 23 časa stigao u selo Londžicu.

Borbe sa njemačkim tenkovima ispoljile su stare slabosti protivtenkovske odbrane. Tom prilikom se konačno uvidjelo da teret borbe protiv tenkova ne mogu nositi samo posade protivtenkovskih pušaka. Pokazalo se kao nužno da u svakoj desetini bude po jedan borac naoružan sredstvima za uništavanje tenkova. Isto tako je izvučena pouka da prepreka nije prepreka ako nije i branjena. Dotad se praktikovalo da se cesta prekopa u širini od 2 m što predstavlja prepreku za manje tenkove, ali ne i u ovakvom slučaju, kada su Nijemci u borbu uveli i veće tenkove. Zbog toga je izdato uputstvo svim jedinicama da se ubuduće prekopi moraju praviti u širini od 4—5 m i da obavezno budu branjeni bar sa nekoliko protivtenkovskih pušaka i po kojim automatskim oružjem. Naređeno je i to da se osmatrači snabdiju signalnim pištoljima i da se u svakoj prilici, ako je to moguće, povežu telefonskom linijom. Ako to nije izvodljivo, treba da se obavezno organizuju relejne stanice koje bi obezbijedile bržu i sigurniju službu obavješćavanja.

Istini za volju, za sve ovo nisu ni postojale neke naročite mogućnosti. Sredstva za borbu protiv tenkova, kojima je brigada raspolagala, bila su veoma oskudna. Prema tome, nije ni bilo intenzivnije obuke boraca i njihove pripreme za vođenje borbi s tenkovima. U protivnom, jedinice, iako iznenađene, imale su velikih mogućnosti da se na nekim pravcima s uspjehom suprotstave tenkovima i da im nanesu ozbiljne gubitke. Mora se priznati da većini boraca, a i starješina, nisu bile poznate mogućnosti uspješ-

ne borbe sa tenkovima. Oni nisu poznavali njihove taktičko-tehničke mogućnosti i njihove slabosti. Uostalom, to je u našoj oslobodilačkoj borbi bio najčešći slučaj. Najviše se učilo na ovakvim primjerima i susretima. Iskustvo se

Crkvari (Krndija) 30. I 1944. Štab brigade slijeva nadesno: komandant Duka Prilika, informativni oficir Pilot, načelnik Štaba Gojko Kovačević Plavi, zamjenik političkog komesara Stjepan Funarić Jota i politički komesar brigade Duka Balenović

sticalo u borbi. To je bila surova škola ratovanja i nju su koristili samo oni koji su uspjeli da prežive jedan ili više ovakvih sudara.

Vodeći borbe u sastavu 12. divizije, brigada je stalno jačala. Od 518 boraca, koliko je imala na dan formiranja u prvoj polovini novembra brojala je 780 boraca.²⁰ I dalje

²⁰ pogled socijalnog i nacionalnog sastava i političke pripadnosti ljudstva 12. divizije od 10. XI 1943. god. Arhiv VII, reg. br. 14/3, k. 881. Prema tom popisu divizija je brojala preko 2.500 boraca.

je u njoj najviše bilo seljaka (451) i radnika (225). Budući da je Mađarski bataljon djelovao samostalno nije ni uzet u obzir u ovom popisu. Isti je slučaj i sa vodom Nijemaca, pa je zbog toga nacionalni sastav sužen na svega četiri nacionalnosti: Srbe, Hrvate, Slovence i Muslimane. U tom periodu, među 780 boraca, bilo je 219 članova KPJ i Skoja, a i 16 kandidata Partije.

U svakodnevnim borbama brigada je sve više poprimala vojnički izgled. U njenom sastavu je i Mađarski bataljon, u koji je umjesto Karolja Geria,²¹ dotadašnjeg komesara, došao Stevo Pravdić.

Za politički i kulturno-prosvjetni rad sa borcima nije se mnogo učinilo. Iako je u ovom periodu bilo više važnih događaja, oni su prolazili nezapaženo i pored boraca i pored rukovodilaca. Osim toga, politički rad je slabo povezan sa kulturno-prosvjetnim radom, a ovaj se, opet, organizovao u vrlo skromnim okvirima i sa vrlo malo inventivnosti.

Nekoliko usmenih novina, koje su održane u okviru bataljona, nisu bile na zavidnom nivou, te nisu mogle pobuditi veće interesovanje boraca. Osjećala se velika pasivnost agitpropa brigade, koji je svoj nerad pravdao nedostatkom tehničkih sredstava.

U ovom periodu Brodska brigada je u okviru divizije najslabije stajala sa obučom. Bilo je preko 50 potpuno bosih boraca i dosta boraca koji su imali slabu odjeću ili neke dijelove nisu uopšte imali.

Imajući u vidu nedovoljan politički i kulturno-prosvjetni rad u jedinicama, naročito nižim, Štab divizije je već u idućem mjesecu organizovao vojnopolitički kurs za osposobljavanje nižih vojnopolitičkih rukovodilaca. Na ovaj kurs iz svake čete su išla dva druga, i to jedan na politički, a drugi na vojnički kurs. Ovi kursevi su dali dobre rezultate, ali, na žalost, iz Brodske brigade, već na drugom kursu nije bilo nikoga, jer je brigada prebačena u sastav 28. udarne divizije, a ovde se takvi kursevi, u to vrijeme, nisu organizovali.

²¹ Poginuo kao komesar bataljona 1944. god.

Trodnevni marš divizije

Radi približavanja Đakovu i planiranog napada na ovo uporište, Stab 12. divizije je izdao zapovijest u kojoj je precizirao trodnevni²² marš divizije sa zadatkom da se divizija, iz okoline Podravske Slatine prebaci u sela na istočnim padinama Dilja. Budući da je trebalo savladati udaljenost od blizu 90 km marš-ruta je podijeljena u tri etape, koje je divizija prešla 8, 9. i 10. decembra.

Brodsko brigada prvog dana marša kretala se pravcem s. Macute — s. Bokane — s. Mikleuš — s. Čačinci — Slavonska Orahovica. Stab brigade se prvog dana smjestio u Orahovici. Drugi dan marša bio je najnaporniji. Kretalo se van puteva i po jako ispresjecanom terenu. Brigada je preko Duzluka i Gradca (na cesti između Našica i Slavenskog Broda) stigla u s. Londžicu, a onda u sela Jelovac, Marinković i Bukovac, gdje je i prenoćila. Zajedno sa 3. bataljonom, u Jelovcu, smjestio se i Stab brigade.

Iako umorni od dvodnevnog marša, uviđajući da se vraćaju na Dilj, borci su treću etapu prešli u najvećem raspoloženju. Pjesma nije prestajala. Dolazilo se u sela, koja su dala svoje sinove u ovu brigadu. U svakom selu, kroz koje se prolazilo, borci je čekalo neko iznenađenje: jelo, kolači, piće, tople vunene čarape, šalovi, džemper. ... Bili su to uobičajeni pokloni koje su omladinke dijelile borcima duž kolone, ne zaustavljajući je ni za trenutak. Najbolje su prolazili mitraljesci i najmlađi borci-dječaci. Odbornici i pojedini domaćini izlazili su pred komandante i molili ih da jedinice zaustave baš tu, u njihovom selu, kako bi seljani što bolje ugostili svoje sinove, braću i sestre — svoje najbliže.

Iz sela prosutih po Londžici, desetak km južnije od Našica preko s. Rozmajerovac, s. Pauče i s. Breznica, brigada je istog dana stigla u Levanjsku Varoš, gdje se smjestila i zanoćila. Poslije dolaska u ovo selo, Stab brigade je poduzeo sve mjere da se obezbijedi nesmetan odmor borcima i prikupi što više podataka o neprijatelju u obližnjim uporištima, a posebno o posadi u Đakovu. Ovdje je bri-

²² Zadatak 12. divizije bio je da se približi i izvrši napad na Đakovo, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 26, str. 96.

gadi dodijeljena izvjesna količina benzina za punjenje boca kojim će se snabdjeti po jedan borac iz svake desetine.

Ostale brigade i Stab divizije smjestili su se u obližnjim selima. Stab divizije i Stab Čehoslovačke brigade smjetili su se u s. Slobodna Vlast, udaljenom od Levanjske Varoši svega tri km. Ovakav raspored zadržao se svega jedan dan. Već 11. decembra izdata je zapovijest da se 12. decembra izvrši novi pokret jedinica sa slijedećim rasporedom smještaja: 18. brigada: Slobodna Vlast i Levanjska Varoš; Čehoslovačka brigada: Levanjska Varoš i s. Veliko Nabrđe, a Brodska brigada u s. Majur.

Povratak na Dilj unio je nova raspoloženja među borce Brodske brigade, ali su se tih dana pojavili i problemi. Zbog neprekidnih pokreta i dugih marševa, koje je brigada imala, mnogi borci su ostali bosi. Priličan broj boraca je bio bez šinjela, a mnogi su bili u civilnim odijelima. Broj ovakvih boraca penjao se i do 30%. Još veći problem, potenciran povratkom na područje, otkud je bio najveći broj baraca, bila je pojava samoudaljavanja, koja je u pojedinim slučajevima prerastala u dezerterstvo. Nešto zbog povratka u blizinu svojih sela i čežnje za rodnim krajem, a nešto i zbog slabosti u rukovođenju jedinica, pojedinci su noću napuštali čete i odlazili svojim kućama u želji da vide i obidu svoje najmilije i da se u zoru ili već u toku noću ponovo vrate u brigadu. Međutim, sticajem okolnosti, zbog nagovora porodice ili iz straha od kazne zbog samovoljnog udaljavanja iz jedinice, ili, naprosto zbog toga što brigadu nisu našli u istom selu u kome su je ostavili, pojedinci su poslije toga ostajali kod svojih kuća, sa neraščišćenim pojmovima i stavom o tome šta dalje da rade. Neki su uspijevali neopaženo da se udalje iz jedinice i da se u zoru ponovo neopaženo vrate. Iako su ovakvi slučajevi spadali u teške prekršaje vojničke discipline u nižim jedinicama najčešće se preko njih prelazilo šutke. Međutim, bilo je i takvih slučajeva, u kojima su pojedinci napuštali čete, sa već unaprijed smišljenim planom da se više ne vrate, a u jedinici izazovu demoralizaciju.

Poslije prvih uočenih simptoma ovakvog stanja, Stab brigade je preduzeo energične mjere. Formiran je ratni sud u brigadi, a iz svih jedinica upućeni su patrola koje

su prikupljale i vraćale u brigadu sve one koji su pronađeni. Dvojica dotadašnjih boraca Brodske brigade Jozo Dujmović i Milovan iz s. Negoslavci vraćeni su među prvim. Za Dujmovića je dokazano da je dezertirao iz neprijateljskih pobuda i njega je sud brigade osudio na smrt. Milovan je pomilovan, ali je razoružan, što je takode predstavljalo veliku kaznu i degradaciju. Ova presuda izvršena je u s. Levanjska Varoš, na obali potoka Brezovac. Presuda je pročitana pred postrojenom brigadom, a izvršena tek poslije pristanka svih boraca, koji su prihvatili presudu kao jedino rješenje ovom dezerteru koji je htio da potkopa maral i disciplinu u brigadi, a sasvim je sigurno da bi, prije ili kasnije, s oružjem u ruci, prišao neprijatelju.

Tih dana u brigadi je otkriven i jedan ustaški špijun, rodom iz s. Humljana. Za njega je dokazano da je radio za ustaše, te je i on, nakon izricanja smrtne kazne, strijeljan.

Poslije ovog, sama od sebe, nametnula se potreba mnogo intenzivnijeg političkog rada sa borcima. Partijske ćelije i skojevske grupe iza toga održale su niz sastanaka na kojima se raspravljalo o ovoj pojavi. Svakom pojedincu je ukazivano na to da se ni jedno ratovanje ne može zamisliti pod uslovom da ga svaki borac vodi iz svoje perspektive ili iz perspektive svoga sela. Isto tako potencirana je disciplina kao osnova svake organizacije, a posebno vojničke formacije, koja uvijek i na svakom mjestu mora biti sposobna da izvrši postavljene zadatke, bez obzira gdje će se oni izvršavati. Radi toga u svim bataljonima održana su predavanja i diskusije o disciplini. Ova predavanja održali su najsposobniji komesari četa, a diskusije su usmjeravali komesari bataljona. Kako je u jedinicama bio izvjestan broj drugova, koji ranije, u Diljskom odredu, nisu polagali partizansku zakletvu, za njih je sada organizovano naknadno polaganje zakletve, što je svakako imalo veliko dejstvo.

Preduzete mjere i cjelokupan rad starješina u brigadi imao je značajnog udjela u otklanjanju ovog problema i on se od tada više nikad nije pojavio u tako oštroj formi. Akt strijeljanja teško je pao svakom pojedincu. Borci su

to sami iznosili. Mnogi, iako naviknuti da smrti gledaju u oči, okretali su glave i ruke stavljali na uši da ne čuju molbe i preklinjanja osuđenih i plotune izvršilaca pravde. Oni su u isto vrijeme bili ubijedeni u ispravnost ovakve odluke, pa ipak malo ko će zaboraviti ova strijeljanja. Bilo je to i inače vrijeme kad je smrt kosila širokim zamasima, pa su ovakvi slučajevi još više pojačavali užase rata.

Povratkom na sektor istočne Slavonije štabovi su vjerovali da će problem bosih i slabo obuvenih biti uspješno riješen poslije predstojećih planiranih akcija.

Napad na Đakovo²³

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, krajem 1943. godine, postiže nove pozitivne rezultate. Pored uspjeha, koje su postigle slavonske jedinice, u ovom periodu su zabilježene pobjede i na širem području Hrvatske, kao i u Bosni i Sandžaku. Slobodna teritorija se znatno proširila, saobraćaj na prugama, koje je koristio okupator, sveden je na minimum, NOV je oslobodila veći broj gradova i sela, a prilog novih boraca bio je sve veći. Zbog toga, početkom decembra, neprijatelj preduzima istovremeno ofanzivna dejstva u Bosni, Crnoj Gori, Sandžaku, Kordunu, Baniji, Dalmaciji i Primorju.

Dolazak 12. divizije u istočnu Slavoniju pada baš u vrijeme kad su se na drugim frontovima vodile najžešće borbe. Zbog toga je odmah donesena odluka da 18. brigada napadne Đakovo, a Brodska brigada Gorjane i na taj način, udarajući neprijatelja na njegova osjetljiva mjesta i u dubokoj pozadini, olakša teret jedinicama koje su vodile teške borbe, a posebno jedinicama 4. i 8. korpusa NOVJ.²⁴ Zapovijest za napad na Đakovo Brodska brigada

²³ Zapovijest Štaba 12. divizije od 12. XII 1943. godine, Arhiv VII, reg. br. 22/1, k. 881.

²⁴ Radi toga Štab 6. korpusa upućuje 28. diviziju da u Turopolju sadejstvuje jedinicama 8. divizije. Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 48, str. 170—172. Zajedno sa Turopoljsko-posavskim NOP odredom jedinice 28. divizije napale su njemačko-domobransku posadu na aerodromu Kurilovac (kod Zagreba).

je dobila u s. Majur 12. decembra. U Đakovu, prema dobijenim procjenama, nalazilo se 450 Nijemaca, 40 žandarma i manji broj ustaša. Neposredni zadatak za napad dobila je 18. brigada. Početak napada određen je za 14. XII u 5 časova ujutru.²⁵

Brodsko brigada, kojoj su dodijeljena dva bataljona Diljskog odreda, dobila je zadatak da prema selima Stari Mikanovci, Strizivojno, Vrpolju i Slavonskom Brodu postavi osiguranja i na taj način s južne i istočne strane uporišta u Đakovu obezbjedi nesmetan napad 18. brigadi.

Poslije napornog noćnog marša, po veoma blatnjavom terenu, bataljoni su zauzeli položaje: jedan bataljon Diljskog partizanskog odreda postavio je osiguranje ispred s. Đurđenca, prema s. Starim Mikanovcima i s. Vrbici. Ovo osiguranje nastavljeno je na osiguranje četa Osječkog partizanskog odreda, koje se sa sjevera protezalo do s. Vučevci, udaljenog od s. Đurđenca 5 km.

Treći bataljon Brodske brigade i Mađarski bataljon zauzeli su položaje ispred sela Budrovaca sa ciljem da ne dozvole prodor neprijatelja sa pravca željezničke pruge. Prvi kraj odbrane protezao se od k. 83, trigonometar 84 i dalje do blizu željezničke stanice s. Budrovci — s. Piškorevci.

Drugi i 1. bataljon nadovezali su se na položaj 3. bataljona i zauzeli položaj sa slijedećim rasporedom: 1. četa 2. bataljona zauzela je položaj na širini od 500 metara istočno od pruge Đakovo—Vrpolje. Na položaje 1. čete nastavljao se položaj 2. čete, koji se protezao od ceste gdje je položaj zauzela 3. četa. Na ovaj položaj nastavili su se položaji 2. i 3. čete 1. bataljona. Dvije čete zaposjele su položaje ispred južne strane s. Piškorevaca koji se protezao od s. Glovac Gaja. Prva četa ovog bataljona zaposjela je položaj na cesti između Starih i Novih Perkovaca. Na cesti Đakovo—Vrpolje postavljen je jedan pt-top i jedna pt-puška.

Na pravcu Slavonski Brod — s. Trnava — Đakovo, ispred s. Trnava na Franina brdu, zauzeo je položaj 2. bataljon Diljskog NOP odreda. Na taj način zatvoreni su svi pravci kojima je neprijatelj mogao uputiti pomoć napadnutoj posadi u Đakovu. Sve jedinice su se propisno ukopale, povezale se rovovima punog profila i porušile sve mostove preko potoka i kanala, na pravcima koji su izvodili na njihove položaje. Isto tako, na više mjesta, prekopane su ceste i porušena pruga. Grupa diverzanata, koja je dodijeljena brigadi, porušila je prugu na pravcu Strizivojna—Đakovo, na kanalu Brežnica i Košnica. Ispred ovih kanala pionirska četa je prekopala cestu i onesposobila je za saobraćaj motornim vozilima.

²⁵ Zbornik, t. V, knj. 22, dok. br. 45, str. 167—179.

Poslije ukopavanja, rušenja i miniranja prilaza, bataljoni Brodske brigade Diljskog NOP odreda i Mađarski bataljon, nešto prije početka napada na uporište u Đakovu, bili su spremni da zaustave neprijatelja ukoliko bi kojim od ovih pravaca krenuo u pomoć napadnutoj posadi u Đakovu.

Tačno u zakazano vrijeme 18. brigada je izvršila napad. Pa ipak na položajima Brodske brigade bilo je mirno sve do 13 časova, kada je prugom Vrpolje — Đakovo na položaje 2. bataljona naišao oklopni voz, ispred kojeg je nastupala jača patrola pješadije.²⁶ Borci 2. čete 2. bataljona pustili su patrolu sasvim blizu i već prvim plotunima potpuno je razbili. Posada iz voza, otvarajući snažnu vatru, uspjela je da pokupi ranjenike i da ih uvuče u voz. Trojicu poginulih ostavili su na poprištu borbe.

Pošto je pokupila svoje ranjenike, posada iz oklopnog voza ponovo je otvorila žestoku vatru na položaje 2. i 1. čete 2. bataljona. Tučena je i zgrada željezničke stanice, u kojoj se nalazio komesar brigade Duka Balenović i Nikola Karaula, zamjenik komandanta brigade. Vatra iz mitraljeza i topa nije prestajala sve do 20 časova. Budući da su borci bili dobro ukopani, niko nije ni ranjen ni poginuo. Dobro je prošao i dio Štaba brigade u zgradi željezničke stanice. U ovoj borbi posada iz oklopnog voza više puta je pokušala da popravi prugu, ali su je borci svaki put u tome spriječili. Kada se oklopni voz povukao, Pionirska četa brigade onesposobila je prugu u dužini od novih 200 metara. Isto tako, noću su još dublje prekopane ceste i sklonjena mostovna građa, kako bi slijedećeg dana uspješnije mogli odbijati nove neprijateljeve napade.

Za to vrijeme u uporištu Đakovo vodile su se žestoke borbe, u kojima su, najvećim dijelom, inicijativu u svojim rukama držali borci 18. brigade. Borcima 18. brigade stizala su pisma iz Brodske brigade, a i iz drugih jedinica, u kojima su ih borci uvjeravali da neprijatelj preko njihovih položaja neće stići u Đakovo, ma koliko u tome nastojao.

²⁶ Kao pojačanje iz Vrpolja posadi u Đakovu upućen je: 206 oklopni voz, jedna policijska polučeta i jedna ojačana grenadirska četa, sve iz 187. rezervne divizije, Arhiv VII, dok. 31/20-a, k. 6.

Na položaje ostalih jedinica brigade, kao i na položaje Diljskog NOP odreda, neprijatelj nije ni ušao.

Budući da 18. brigada ni u toku noći nije postigla takve rezultate, koji bi obećavali uspješniju likvidaciju posade u Đakovu, a i zbog premorenosti boraca, Stab divizije je naredio da se sve jedinice povuku sa dostignutih i zauzetih položaja.²⁷ Rezultat tog napada, bio je 24 mrtva, 22 ranjena i 10 zarobljenih neprijateljevih vojnika. U isto vrijeme 18. brigada je imala 20 mrtvih, 48 ranjenih i 23 nestala. Za borce Brodske brigade 14. decembar je bio dan velikog iskušenja. Dotad ni jedan borac brigade nije imao priliku da se bori iz iskopanog rova sa punim profilom, na položajima postavljenim u ravnici, duboko u neoslobo-

Ivan Gržinić Grga, komesar 2. bataljona. Poslije rata poginuo kao pilot-komandir eskadrile JRV u Skoplju

đenoj teritoriji. Borci su uvidjeli da se pod uslovima dobrog ukopavanja i dobre organizacije vatrenog sistema odbrane mogu održati duže vremena i u uslovima kada je neprijatelj nadmoćniji.

U ovoj borbi naročito se istakla 1. četa 2. bataljona, koja je držala položaj na prostoru na koji je neprijatelj

²⁷ Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 60, str. 220—221.

The map illustrates the military situation in the Zagreb region during the 1991 conflict. Key locations and units shown include:

- Četa Osječkog Od.** (Osijek detachment)
- 2 bat. Osječki Od.** (2nd battalion of the Osijek detachment)
- bat. Čehoslov. Br.** (Czechoslovak brigade)
- 3 bat. Osječkog Od.** (3rd battalion of the Osijek detachment)
- bat. Diljskog Od.** (Dilj detachment)
- 18. BRIGADA** (18th Brigade)
- Brodska br. 1 bat.** (Brodsky detachment, 1st battalion)
- 2 bat.** (2nd battalion)
- Zagreb-Beograd** (Zagreb-Belgrade road)

The map also shows various roads, rivers, and a compass rose indicating North.

iz vrlo male blizine bacio 60—80 granata. Komandir Ivan Samardžija i komesar Ivan Gržinić Grga ličnim primjerima su pokazali kako se treba boriti kad je u pitanju izvršenje ovako važnog zadatka. Posivjeli i poprskani blatom, nisu se mogli prepoznati. Da je trebalo izdržati i idući dan, oni bi izdržali i položaje sigurno ne bi napustili. Prema naređenju Štaba divizije²⁸ brigada se sa položaja povukla 15. decembra 1943. god., u 8 časova ujutru. Tog istog dana brigada se smjestila u sela Trnava i Kondrić. Iako likvidacija uporišta nije potpuno uspjela, smjeli napad, energičnost i udarci koje je 18. brigada zadala neprijatelju, u njegovoj dubokoj pozadini, nisu mogli ostati nezapaženi i uskoro, iza toga, ova akcija je dala pozitivne rezultate.

Oslobođenje Gorjana

Nakon odstupanja od Đakova jedinice 12. divizije prikupile su se na postoru oko neprijateljevog uporišta u s. Gorjanima (10 km sjeverno od Đakova).²⁹

U neprijateljevom uporištu Gorjani tada se nalazilo 240 vojnika i vod ustaša naoružanih sa četiri teška mitraljeza i 9 puškomitraljeza.³⁰ Od ostalog naoružanja imali su puške i automate. Napad na ovo uporište bio je nastavak ofanzivnih dejstava u Slavoniji.

Od posljednjeg napada na ovo uporište³¹ prošlo je 50 dana. U odbrani, koja je tada izdržala napad Brođana, gotovo se ništa nije izmijenilo. Sva odbrana koncentrisala se u centru sela. Na raskrsnici puteva, koji su se ukrštali gotovo u centru sela, Nijemci i ustaše izgradili su odličan sistem bunkera i rovova, koji su, pored dobro organizova-

²⁸ Izvještaj Štaba Brodske brigade od 16. XII 1963. god. Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 71, str. 260.

²⁹ Zapovjest Štaba Brodske brigade od 16. XII 1943. godine, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 72, str. 261.

³⁰ Zapovjest Štaba 12. divizije od 16. XII 1943. godine, Arhiv VII reg. br. 24/1, k. 881.

³¹ Ovo je bio treći napad na ovo uporište u drugoj polovini 1943. godine. Prvi napad na ovo uporište izvršio je 1. bataljon Diljskog odreda u augustu.

nog sistema vatre, bili ograđeni i žicom. Žičane prepreke i prilazi bunkerima i rovovima bili su minirani. Posada u s. Gorjanima osjećala se prilično sigurnom, ali, i pored toga, opreznost je bila zastupljena u punoj mjeri. Uspjeh koji su postigli u oktobru ulivao im je samopouzdanje i nadu da će odbiti svaki napad, ukoliko do njega dođe. Njihova računica i vjera zasnivale su se na realnim osnovama. Uređenje i organizacija odbrane zaista su bili na visini. Posada u s. Gorjanima imala je u vidu sve prednosti koje joj pruža njen odbrambeni sistem. Jedino je izgubila iz vida to da će napad izvršiti isti oni borci koji su prije 50 dana, u istom tom selu, na istim bunkerima i rovovima, bili vrijeđani i osramoćeni. Uz osjetne gubitke, pognutih glava, morali su se povući, a oni na povlačenja nisu bili navikli. Bile su to ljute rane koje su žestoko pekly. Od tada borci i rukovodioci u brigadi neprekidno su priželjkivali i zahtijevali da ponovo idu na Gorjane. Pri susretima ili na sastancima sa članovima Štaba brigade neprekidno je iskrsavalo to pitanje i postavljalo se kao imperativ, jer je bila u pitanju čast i ponos svakog pojedinca i svih jedinica brigade. Najzad, bio je to jedini poraz brigade u njenoj kratkoj istoriji. I, konačno, poslije 50 dana priželjkivanja, ostvarenje želje bilo im je na domaku ruku. Odlučeno je da se ponovni napad na s. Gorjani izvrši 17. decembra, sa početkom u 20 časova. Za razliku od akcije na Đakovo, ovog puta je Brodska brigada napadala, a 18. brigada je držala osiguranje od Đakova. Napad na uporište otpočeo je sa zakašnjenjem od 90 minuta. Blato i kanali otežavali su kretanje topova, a s tim i cijele brigade. Drugi bataljon sa napadom je otpočeo još kasnije. Plan napada je bio sličan napadu od pre 50 dana. To nije bila slučajnost. Većina noćnih napada na manja uporišta odvijala su se gotovo na isti način. Čete se privuku nečujno na jurišno odstojanje, zauzmu najzgodnije položaje, koristeći pri tome prirodne zaklone, i tu čekaju početak napada. Uspjeh zavisi od silovitosti i brzine napada. Mnogo pucnjave usporava juriš, a najviše je prepušteno inicijativi manjih jedinica, grupa pa i pojedinaca. Često puta bombaši obave najteži dio napada. U mraku branilac ne gađa žive ciljeve. Puca nasumce. Najčešće iz straha i u paničnoj situaciji neprijatelj više misli na bježanje nego na stvarnu odbranu.

Ukoliko jedna od ovih komponenti ne iznevjeri, neće biti ni »pomoći« napadača i uporište mora biti likvidirano — obično sa neznatnim gubicima. Tako je bilo i ovog puta.

Sa sjevera, pravcem s. Punitovci i s. Punitovački Josipovac — crkva, prema centru sela, napadala je 2. i 3. četa 1. bataljona. Prva četa ovog bataljona napadala je putem koji je iz s. Krndije vodio prema crkvi. Zadatak ovog bataljona bio je likvidacija rovova i bunkera na tom pravcu. Ovaj bataljon je napadao u sastavu: tri streljačke čete, vod teških mitraljeza, četiri laka minobacača i protivtenkovski top 37 mm.

Drugi bataljon u sastavu: tri streljačke čete, vod teških mitraljeza, četiri laka minobacača i brdski top 75 mm, napadao je pravcima: 1. četa s. Tomašinci — s. Gorjani, 2. četa s. Gorjanski Ivanovci — s. Gorjani; 3. četa s. Đakovačka Satnica — s. Gorjani. Zadatak ovog bataljona je bio istovetan zadatku 1. bataljona.

Treći bataljon u sastavu: tri streljačke čete, vod teških mitraljeza i dva laka minobacača sa 1. i 2. četom, nastupa putem koji vodi od sela Putnjana preko k. 123 u pravcu centra sela. Druga četa ovog bataljona čistila je rovove i bunke sa desne strane a 1. četa sa leve strane puta. Treća četa dobila je zadatak da nastupa iz pravca s. Krndija cestom koja izbija pravo u centar s. Gorjana. S ostalim jedinicama ova četa napada bunke i rovove u centru.

Četvrti bataljon je određen u brigadnu rezervu.

Početak napada je bio silovit. Već u prvim jurišima 1. i 2. četa 1. bataljona upale su u rovove ispred crkve koja dominira selom.

Čete 2. bataljona stigle su nešto kasnije na određeni pravac, ali to su vreme nadoknadile žestokim napadom. Iako pod vrlo jakom vatrom, one su već u prvim satima borbe uspjele da se probiju do najutvrđenijih objekata. Na svom pravcu, ovaj bataljon je likvidirao nekoliko rovova i izbio u dvorište osnovne škole u kojoj su se smjestili kulturbundovci.

Prva i 2. četa 3. bataljona naišle su na najveći otpor. Žestokom borbom, pod kišom neprijateljevih metaka, čete su napredovale, od kuće do kuće, sve do bunkera.

Nijedna od četa nije iskoristila početnu inicijativu, kako bi se već u prvom naletu probile u neprijateljev sistem odbrane. Otvorena je žestoka vatra, ali kako nije uslijedio i pokret jedinica, ustašama i Nijemcima je pružena mogućnost da se srede i organizuju za odbranu.

Pošto se uspio srediti, neprijatelj se organizovano branio. Žestina otpora nije popuštala ni jednog momenta. Teški mitraljezi i minobacači brigade nisu im zadavali puno briga, a žičane prepreke sprečavale su bombaše i borce sa benzinskim flašama da se približe utvrđenim objektima. Iz jednog bunkera i ovog puta se oglasio ustaša koji je za sebe govorio da je Ilija Bosanac. I ovog puta on je vrijeđao borce i upućivao najpogrdnije riječi drugaricama.

Oko ponoći broj ranjenih i poginulih popeo se na blizu 20 boraca i rukovodilaca. Dvojica bombaša ostala su na žicama u pokušaju da u centralni bunker, u kome su se nalazile ustaše sa Ilijom Bosancem, ubace svežanj bombi. Na prilazu osnovnoj školi poginuo je mitraljezac Sveta Đokić iz Srema, partizan od 1942. godine. Među ranjenicima je bilo najviše skojevaca, a među njima i dvije drugarice, obe iz okoline Slavonskog Broda.

Poslije ponoći, kroz dvorišta i preko bašta, na položaje 2. čete 1. bataljona dovučen je protivtenkovski top 37 mm. Zapaljen je stog slame. Kada je vatra osvijetlila bunker, top je djelovao i poslije kratkog vremena učinio svoje. Jedan bunker, nedaleko od seoske gostionice, izgrađen na kraju obližnje bašče, uskoro je zašutio, ali smo i mi pretrpjeli teške gubitke.

Pomažući posadi protivtenkovskog topa, prvo je poginuo komandant 3. bataljona Teodor Bardak Tedo, Bosanac,³² a pola sata kasnije i novi komandant istog bataljona Đuro Duka Ojdanić, koji je dotada bio Tedin zamjenik, a u međuvremenu ga je Stab birgade postavio za komandanta 3. bataljona.

Na drugoj strani sela, gdje je nastupao 2. bataljon, brdski top se nikako nije oglašavao. On se oglasio tek u zoru kad su i prve granate ispaljene. Da bi top izvukli na pogodan položaj, posluga je morala probiti nekoliko zidova, ali je zato uskoro dao dobre rezultate. Već prvih nekoliko granata razbile su jedan bunker u koji su, gotovo istog momenta, upali borci 2. čete 2. bataljona.

Na pravcu 1. bataljona, gdje je napadala 1. četa, najžešći otpor su davale ustaše iz centralnog bunkera. Tu

³² Bardak Tedo, rodom iz okoline Bosanskog Broda, jedan od najhrabrijih komandanata što ih je Brodska brigada imala, došao je u Slavoniju sa bosanskim proleterima.

je dovučen i protivtenkovski top koji je, pošto se već razdanilo, uspio da pogodi jednu od puškarnica iz koje je sipao vatru teški mitraljez. Pošto je vatra oslabila, borci 1. čete, predvođeni zamjenikom komandira Stjepanom Gregorićem Soljom (komandir čete je nešto ranije ranjen), upali su u bunker. Među prvim borcima koji su upali u ovaj ustaški brlog bili su Franjo Novak iz Grabarja, kraj Slavenskog Broda, i Savka, djevojka sa Kozare. Tom prilikom likvidiran je i ustaša Ilija Bosanac. Kad su u bunker upali borci 1. čete, on je molio za milost riječima: »Nemojte mene, ja sam Srbin«.

Poslije razbijanja prvog bunkera brdski top je usmjerio vatru na mitraljeska gnijezda smještena u crkvenom tornju. Tek tada je nastala panika u redovima protivnika. Videći da neće dugo izdržati, pokušali su sa probojem. Proboj je izvršen na pravcu 3. čete 2. bataljona. To se moglo i očekivati. Poslije proboja u potjeru su upućene dvije čete 2. bataljona. Borci ovih četa ubili su 10 neprijateljevih vojnika, a tom prilikom ubijen je i kapetan — zapovjednik posade u s. Gorjanima Vili Šlarb (Schlarb). Pored toga u napadu na s. Gorjane ubijen je 91 ustaša i Nijemac, a više desetina je ranjeno. Zaplijenjena su 4 teška mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 2 laka minobacača sa 70 mina, 40 pušaka i automat, nekoliko pištolja i više hiljada metaka.³³

Zahvaljujući dosta bogatom plijenu u odjeći i obući, problem bosih i slabo obuvenih gotovo da je riješen. Poslije ove akcije, za izvjesno vrijeme, u brigadi nije bilo bosih.

Oko 8 časova, 18. decembra, s. Gorjani su u cjelini bili u rukama boraca Brodske brigade. U ovoj borbi ukupni gubici neprijatelja bili su 101 poginuli vojnik. Brodska brigada je imala 7 mrtvih i 23 ranjenika.³⁴

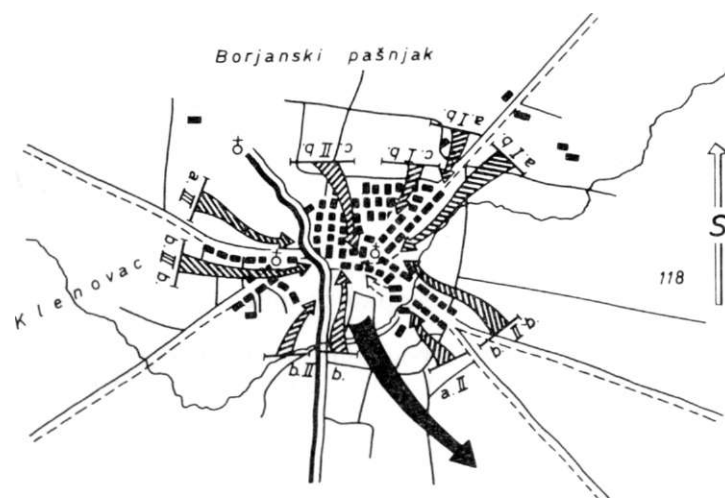
³³ Izvještaj Štaba Brodske brigade od 19. XII 1943. godine. Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 96, str. 340—341.

³⁴ U izvještaju Zapovjedinštva Glavnog stožera domobranstva od 24. XII 1943. g. stoji da su partizani zauzeli s. Gorjane 21. XII (original izvještaja nalazi se u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu), dok u našim dokumentima (Bojna relacija i izvještaj Brodske brigade i Štaba korpusa) stoji da je to bilo 18. decembra 1943. godine. Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 96 i 97, str. 340—353.

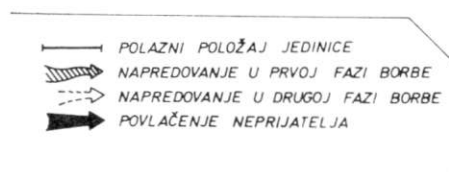
Napad na s. Gorjane osiguravale su Čehoslovačka brigada »Jan Žižka«, 18. brigada, Mađarski bataljon i Osječki odred, na položajima koji su se protezali linijom: s. Punivci — s. Tomašinci — s. Gorjanci Ivanovci — s. Đakovačka Satnica — s. Bračevci i šuma Krndija. Nijemcima i ustašama u Gorjanima pošlo je u pomoć oko 200 neprijateljevih vojnika. Ispred njih kretao se jedan tenk iz koga je njegova posada neprekidno pucala. Nakon veoma krat-

S E M A

NAPADA BRODSKE BRIGADE NA UPORIŠTE GORJANI

RAZMER 1:25.000

ke borbe, tenk je oštećen, ali ga je neprijatelj uspio izvući pod zaštitom umjetne magle, a odmah zatim, bez ikakvog zadržavanja, povukao se u Đakovo.³⁵

Za razliku od napada 26. oktobra, ovog puta napad je bio dobro organizovan. Zadatak je dobro pripremljen, a odluke i postupci starješina bili su u skladu sa stvarnom situacijom. Upotreba teškog naoružanja bila je dobra, ali tek u svanuće. Najveća slabost se ispoljila u prvim časovima borbe, prilikom prvih juriša i njihovih zaustavljanja ispred bunkera. Da su oni nastavljeni i odmah potpomognuti teškim oružjem — broj mrtvih i ranjenih vjerovatno bi bio manji, a i uspjeh bi bio veći. Zakašnjenje je takođe uticalo na tok i ishod napada. Bilo je tu i nedopustivog ogorčenja boraca koje se manifestovalo paljenjem seljačkih kuća. Toga bi bilo i više da na vrijeme nije spriječeno.³⁶

Idućeg dana, nakon likvidacije uporišta u s. Gorjani, prema naredenju Štaba 12. divizije, Brodska brigada se povukla iz s. Gorjana i smjestila u s. Drenje. To isto su učinile i ostale jedinice divizije, koje su se rasporedile u neposrednoj blizini Brodske brigade.

Jedan dan kasnije, Divizija je ponovo izvršila pokret. Ovog puta Brodska brigada se smjestila u Levanjsku Varoš³⁷ (sjeverno od Slavonskog Broda), a Čehoslovačka u s. Slobodna Vlast, gdje se smjestio i Stab divizije. Osamnaesta brigada je raspoređena u s. Gašinci i s. Veliko Načrđe, a Diljski NOP odred u s. Borojevci.

Za nepuna tri mjeseca postojanja brigade ovo je bila šesta borba u ravnici i može se slobodno reći da je to postala njena specijalnost. Prekaljeni u Diljskom odredu, gdje su se pojedini bataljoni, pa i kompletan odred, zalijetali u duboku pozadinu neprijatelja, na udaljenosti i po nekoliko desetina kilometara u ravnici, izvodili akcije i

³⁵ Ovu jedinicu zaustavili su borci Čehoslovačke brigade, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 67, str. 237—243.

³⁶ Kako nije ništa preduzeo da se paljenje spriječi, smijenjen je jedan komandir čete.

³⁷ Pokret je obavljen radi diverzija na prugama i napada na selo Gromačnik, nedaleko od Slavonskog Broda, gdje se nalazilo skladište municije. Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 107, str. 393—396.

ponovo se vraćali u šumu Živčane ili na planinu Dilj, borci i rukovodioci Brodske brigade nisu zazirali od toga što se ide u napad ili se organizuje odbrana na otvorenom i tenkoprolaznom zemljištu. Istina, akcije su obično počinjale noću, ali ako je bilo potrebno napadati ili se braniti, ostajalo se i borilo i preko dana. I kasnije, kad se borački sastav potpuno izmijenio, vjerovatno pod uticajem starijih boraca i rukovodilaca, prekaljenih u borbama u ravničarskim krajevima, brigada je imala uspjeha u ravnici (najviše je došao do izražaja starješinski sastav, koji je ovladao vještinama borbi na ravnim terenima).

Pored stečenih iskustava boraca i rukovodilaca brigade, njoj je puno pomogao i narod Slavonije. Gotovo sva mjesta u Slavoniji bila su spremna da nam pomognu — bilo da se radilo o prikupljanju informacija i obavještenja o neprijatelju, pružanju materijalne pomoći i učešću u izvlačenju plijena, ili o kopanju protutenkovskih rovova, rušenju mostova i pravljenju drugih prepreka, koje su onemogućavale brzo prodiranje tenkova. Zbog toga, naše jedinice je rijetko kad neprijatelj iznenadio jer nas je uvijek neko izvijestio o tome sa koje strane i sa kakvim snagama nastupa. U takvim uslovima brigadi je olakšano uspješno ratovanje i na terenima gdje je sklop zemljišta išao u prilog neprijatelju.

Kako su neprijateljeva uporišta bila gusto načičkana i uvijek u blizini poprišta borbi brigade, odnosno divizije, odbrana se organizovala tik uz neprijateljevo uporište.³⁸ Na taj način neprijatelj je zadržavan na izlazu i prisiljavan na razvijanje, a manevarska prostorija jedinica u odbrani protezala se do uporišta. Zbog toga na savlađivanje prepreka neprijatelj je gubio vrijeme, a u tom istom periodu naše jedinice obično su stizale da napad privedu kraju.

Korišćenje povoljnih zemljišnih uslova protiv brojno jačeg i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja je poznata partizanska taktika, jer geografski faktor u određenim uslovima umanjuje tehničku nadmoćnost neprijatelja. Kako je u ravnom dijelu Slavonije zemljište išlo u prilog neprijatelju, došao je do izražaja faktor svijesti i spremnosti

³⁸ Misli se na uporište koje bi uputilo pomoć napadnutima u nekom drugom uporištu.

naroda da pod našom zastavom ide u borbu, do kraja, bez obzira na uslove pod kojima se ona odvijala. Upravo nepovoljni geografski uslovi zahtijevali su stvaranje organizacije i mehanizma ratovanja na najvišem nivou, a i povećanje napora do krajnjih granica ljudskih mogućnosti.

Prije pokreta, koji će uskoro uslijediti, Vojni sud Brodske brigade je u dva navrata zasijedao i donio presudu dvojici boraca Brodske brigade, od kojih je jedan kažnjen prisilnim radom u trajanju od 6 mjeseci.

Ova kazna mu je izrečena što se u prethodnoj akciji predao ustašama, a da, u isto vrijeme, na to nije bio prisiljen. Vojni sud brigade došao je do zaključka da je Ljudevit Visak imao pasivno držanje prema neprijatelju, te ga je zbog toga proglasio krivim.

U drugom slučaju sud je bio stroži i jedan borac iz Bosne osuđen je na smrt. On je 18. decembra 1943. godine zaostao iza svoje jedinice i opio se u s. Drenje, kraj Đakova. Maltretirao je Franju Krištofa i Panicu Nemet. Da bi od Krištofa iznudio jelo i piće, optužio ga je da je ustaša, i to samo zbog toga što je on na sebi imao pantalone zelene boje.

Poslije Krištofa i Panice svratio je kod seoskog katoličkog popa, napao ga i pokušao uhapsiti. Kad mu to nije uspjelo, zahtijevao je da to učini seoska straža, koja je ovog napasnika primorala da napusti selo i da se vrati u brigadu.

Kako je sud brigade došao do zaključka da je optuženi ubačen u naše redove kao neprijateljev agent, a za to su postojali i drugi dokazi, i zbog toga što je optuženi i sam izjavljivao da je prije dolaska u partizane bio u policijskim redovima, osuđen je na smrt i presuda je istog dana izvršena.

*

Kako su operacije Nijemaca nastavljene u Bosni, Kordunu i Baniji drug Tito je izdao naredenje 12. diviziji da produži ofanzivu protiv neprijatelja. Napadajući pruge Zagreb — Beograd i Caglin — Pleternica i neprijateljeva

upoširta u s. Gromačnik i s. Sibinj, divizija je produžila ofanzivu.

U ponoć između 23. i 24. decembra jedan bataljon Čehoslovačke brigade i jedan bataljon Diljskog NOP odreda napali su Gromačnik, a u zoru su se povukli. Preostala dva bataljona Čehoslovačke brigade, držeći zasjedu nedaleko od s. Sibinj, napali su neprijatelja u ovom selu i postigli odličan uspjeh. Između ostalog, paljenjem je uništeno 98 kamiona.³⁹

Brodsko brigada je bila u zasjedi prema Slavanskom Brodu.⁴⁰ Pored toga što je vodila borbu s neprijateljem koji je krenuo iz Slavanskog Broda, jedinice brigade su na nekoliko mjesta porušile prugu Beograd — Zagreb, oštetile jedan tenk od 15 tona, digle u vazduh jedan teretni voz i na dužini od 2 km porušile telefonsko-telegrafsku liniju.

Poslije ovih akcija brigada se povukla u polazne baze, gdje je ostala nekoliko dana, a onda se sa ostalim jedinicama divizije prebacila u rejon Okučana. Na ovom maršu, na pruži Kapela — Pleternica na brigadu je naišao oklopni voz, ali su ga borci zaustavili svežnjem ručnih bombi. Tom prilikom iz šina je iskliznula lokomotiva. U vozu se nalazilo dvadesetak Nijemaca koji su koristeći mrak uspjeli pobjeći, ostavljajući jednog mrtvog, jednog ranjenog i nekoliko sanduka pušćane municije.

Likvidacija uporišta u s. Gorjani imala je velikog odjeka u okolnim selima, a posebno u Đakovštini. Odmah iza toga nekoliko desetina domobrana, stupilo je u partizane. Najveći broj je zbog božićnih praznika došao na dopust i jednostavno se priključio jedinicama Brodske ili 18. brigade.

Odganizacijama KP i SKOJ-a, a i ostalim političkim organizacijama i političkim radnicima na ovom terenu, pružene su znatne mogućnosti političkog djelovanja među seoskim stanovništvom, a naročito među hrvatskim življem. Oživio je rad NOO, a isto tako i antifašističkih organizacija, koje su tu, u većini sela, i ranije bile formirane,

³⁹ To je najveći uspjeh čehoslovačke brigade »Jan Žižka«, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 105, str. 383—387.

⁴⁰ Zapovijest Štaba Brodske brigade od 22. XII 1943. god. Arhiv VII, reg. br 1-1, k. 1140.

ali zbog objektivnih razloga njihovo djelovanje se ograničavalo na krug najpovjerljivijih. Pored poboljšane situacije u odjeći i obući, moral i samopouzdanje boraca ogromno su porasli. U brigadu je stupilo 30 novih boraca — mahom omladinaca.

Nakon ove pobjede u znatnoj mjeri se pojačao politički rad u jedinicama i među borcima, koji su sad bili više zainteresovani za političke, vojne i ostale događaje. Najviše se diskutovalo o obrazovanju Nacionalnog komiteta (privremene vlade) i Teheranskoj konferenciji, a i o našim stavovima prema izbjegličkoj vladi i držanju Mačeka i HSS.

Likvidacijom uporišta u s. Gorjanima i akcijama na prugama i cestama završila se još jedna ratna godina. Brodska brigada uspješno je okončala prvo tromjesečje svoga postojanja. Uspješan razvoj NOR u Slavoniji povoljno je uticao na priliv novih boraca, pa je bilo moguće proširiti formaciju brigade na nivo kome se težilo otpočetak njenog postojanja. Na taj način i Brodska brigada se približila ostalim brigadama u Slavoniji a, što je najvažnije, njene mogućnosti su narasle u tolikoj mjeri da je sad bila sposobna da obavlja i teže zadatke.

Pored četiri bataljona, brigada je u svom sastavu imala: Izviđački vod, Jurišnu četu (bila je to tada jedina jurišna četa u diviziji) Minobacačku četu, Četu za vezu, Sanitetski vod i Intendanturu brigade.

Bataljoni su u svom sastavu imali tri streljačke čete, Prateću četu (sastavljenu od voda minobacača i voda mitraljeza), a nešto kasnije svaki bataljon je dobio i po jednu do dvije protivtenkovske puške.

Svaka četa imala je po dva voda sastavljena od tri desetine. Čete su brojale oko 60 boraca naoružanih puškama, automatima i sa 4—5 puškomitraljeza.

Najveći napredak je učinjen kod prištapskih jedinica. Pored čete za vezu, u znatnoj mjeri su ojačale i ostale prištapske jedinice. Sanitetska služba, na čelu sa Brankom Rukavinom, izrasla je u solidnu organizaciju, te su i oni

sve bolje obavljali svoju dužnost. U ovom periodu, od 89 ranjenika nijedan nije ostao neizvučen, a od 53 poginula izvučeno je 48.

Odmah poslije kapitulacije Italije u brigadu je stiglo i nekoliko muzičara, uglavnom iz Podvinja (kod Slavonskog Broda), te je brigada uskoro imala i svoju muziku. Na čelu grupe muzičara bio je Mika Pavelić⁴¹ iz Podvinja. Unatoč mnogih manjkavosti, ova grupa je imala značajnu ulogu u životu brigade, a posebno u danima velikih naprezanja, dugih marševa, noćnih borbi i slično.

Na dan formiranja brigada je brojala 518 boraca, a od toga 41 član KPJ i 63 člana SKOJ-a. Na kraju 1943. godine, bilo je u brigadi preko 800 boraca, a od toga preko 200 članova KPJ i SKOJ-a.

Naročito je porastao broj skojevaca. Najveće zasluge za ovo mogu se pripisati čestim borbama u kojima su omladinci dokazivali svoju privrženost ciljevima NOR-a i Partiji. Ugled komunista je neprekidno rastao među borbama. Njihovo djelovanje se osjećalo u svim prilikama, u borbi i u vrijeme odmora i priprema za nove okršaje, u vojsci i u narodu. Pored isticanja u borbama, oni su prednjačili u učešću na mitinzima, pisanju parola i zidnih novina, radu diletantskih grupa, i izučavanju aktuelnih pitanja i njihovom prenošenju na ostale.

Početak nove ratne godine Brodska brigada je dočekala znatno ojačana ljudstvom i naoružanjem, organizovana i prekaljena sa iskustvom koje je sticala putem uspjeha i neuspjeha. To isto se može reći i za njeno rukovodstvo (na čelu brigade bili su komandant Đuro Prilika i komesar Duka Balenović). Učvršćena i ojačana, obogaćena iskustvima iz dotadašnjih borbi, sa rukovodstvom koje je umjelo da je vodi, Brodska brigada je predstavljala borbenu formaciju na koju se moglo sigurno računati.

⁴¹ Pored harmonike u ovom sastavu su bili još i gitara, prim i bas.

Borbe oko Okučana

Poslije pobjede NOV u 1943. godini i donošenja odluka na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, u svijetu je snažno porastao ugled jugoslovenskog NOP. U zapadnim savezničkim zemljama sve se više širilo saznanje o izdajničkoj ulozi jugoslavenske izbjegličke vlade kralja Petra i četnika Draže Mihailovića. Pripadnici jugoslovenske kraljevske vojske u Egiptu pobunili su se protiv svoje komande i prešli na stranu maršala Tita i NOV Jugoslavije. Saveznička vrhovna komanda za Bliski istok počela je uskraćivati materijalnu pomoć četnicima i povlačiti svoje vojne misije od Draže Mihailovića. Istovremeno su uspostavljeni kontakti između Vrhovnog štaba NOVJ i savezničke komande na Sredozemlju. Partizanska delegacija otputovala je u Kairo, a odlučeno je da to učine i saveznici. Saveznici su počeli slati partizanima odjeću, obuću, oružje i ostali materijal, a svojom avijacijom ispomagati borbene pothvate NOVJ.

Imajući u vidu takav razvoj događaja, Nijemci su reagovali na svoj način. Bili su svjesni da je na oslobođenoj teritoriji dobro organizovan i vojnički pripremljen pokret. Sa tim pokretom mora se računati kao sa protivnikom koji djeluje divizijama i korpusima na cijeloj teritoriji Jugoslavije. Zato neprijatelj proširuje operacije na cjelokupnu teritoriju Jugoslavije. U to vrijeme sprema napad na Drvar i preduzima ostale mjere da bi se usporio razvoj NOP.

Nijemci su napadali na jednoj strani. Snage NOV spremale su se za svoju ofanzivu, koja je imala za cilj da se Nijemcima zadaju udarci tamo gdje se oni najmanje nadaju, i da se natjeraju da odvoje dio snaga sa pravaca kojima su napadali. To je bio najbolji način da se pomognu onim našim jedinicama, koje su dotad izdržavale pritisak nadmoćnih njemačkih snaga.

Zbog toga, posljednjeg dana 1943. godine, glavnina 3. udarnog korpusa NOVJ i dvije brigade 1. proleterskog korpusa NOVJ (ukupno 8 brigada, 5 odreda i 3 divizionarila artiljerije formiranih u pet grupa) otpočela je banjalučku operaciju sa ciljem da zauzimanjem Banjaluke, Bosanske

Gradiške i Prijedora privuče na sebe dio njemačkih snaga iz istočne Bosne i time olakša odbranu 3. udarnog korpusa NOVJ koji je već duže vremena vodio teške borbe sa nadmoćnijim njemačko-ustaško-četničkim snagama.

Kako je postojala mogućnost da napadnutima u Banjaluci, odnosno ustašama u Bosanskoj Gradiški pokušaju pomoći raspoložive snage iz uporišta s lijeve obale Save, prije svega iz Okučana, 12. divizija je dobila zadatak da se prebaci iz okoline Slavenskog Broda u rejon Okučana i da odmah organizuje i izvrši⁴² demonstrativan napad na uporište u Okučanima, a isto tako i da zaustavi neprijateljeve snage iz drugih garnizona, koje bi pokušale da preko Okučana pređu Savu i pomognu ustaškim i njemačkim jedinicama u Banjaluci.

Zbog toga već 28. decembra, Brodska brigada je krenula iz s. Paka, prešla Dilj i zanoćila u s. Brodski Zdenci. Već ujutru, nastavila je put preko s. Odvorci i s. Bilice u s. Bučje Brodsko i s. Zagrade, gdje je stigla u poslijepodnevni časovima, zaustavila se i čekala noć, da bi se prebacila preko Orljave i pruge Kapela Batrina — Pleternica, pa ipak i pored svih mjera predostrožnosti na brigadu je naišao oklopni voz.⁴³ Iako iznenađeni borci su se brzo snašli i svežnjevima ručnih bombi su ga neutralisali. Pošto je posada, koristeći mrak, uspjela da pobjegne, brigada je bez gubitaka prešla prugu.

U prvi sumrak brigada je prešla Orljavu (kod vode-nice k. 112 na putu s. Bučje — s. Koprivnica) i željezničku prugu i stigla u s. Koprivnica, gdje je provela do iza ponoći. Prvih časova, 30. decembra, brigada je ponovo na maršu, a već ujutru, kod s. Vrhovci pod Gradom (na cesti Slavonska Požega — Nova Kapela), prešla je cestu i preko s. Skrabutnik okrenula prema s. Brestovac. Pješačeći uskim planinskim stazama i koristeći živice i žbunove, ona je i ovaj dio puta uspješno prošla i stigla u s. Brestovac. Produžila je u pravcu Nove Gradiške i zanoćila u s. Baćin Dol, da bi idućeg dana u 2 časa neopaženo prošla

⁴² Zapovijest Štaba 12. div. od 30. XII 1943. godine, Zbornik, t. V, knj. 77, dok. 132, str. 529.

⁴³ Zbornik, t. V, knj. 23, dok. 18, str. 63—64.

neprijateljeve položaje kod s. Cernik, a odatle, posle dugog lutanja došla u sela Katolička i Pravoslavna Sagovina.

Divizija se prebacila iz rejonu Slavanskog Broda u rejon Okučana, usiljenim maršem 30. i 31. decembra. Vrlo brzo, u toku jedne noći, veći dio jedinica divizije prešao je oko 50 km. Taj marš je bio jedan od najtežih marševa koje je brigada imala u toku rata. Pored susnežice i hladnoće, njega je usporavala i klizavica.

U to vrijeme jedinice 5. korpusa i 1. proletarskog korpusa podilazile su Banjaluci, a 31. decembra oko 22 časa otpočele su s napadom.⁴⁴ Početak napada bio je uspješan. Zauzet je Gornji Seher, a dio snaga je zauzeo Lauš i prodro do gradske opštine i Crne kuće.⁴⁵ Izuzimajući blok zgrada koji je bio posljednja prepreka do mosta na Vrbasu, gotovo sve ostale dijelove grada kontrolisale su snage NOV. U takvoj situaciji bilo je sigurno da će Nijemci i ustaše uputiti svoje snage u pomoć napadnutim uporištima.

Istu noć, gotovo u isto vrijeme, na lijevoj obali Save, jedan bataljon 18. brigade izvršio je demonstrativan napad na Okučane. Čehoslovačka i Brodska brigada isturene su na položaje odakle bi mogle zaustaviti neprijatelja sa pravca Nova Gradiška, a eventualno i iz Slavanskog Broda.

Novu 1944. godinu veći dio jedinica Brodske brigade dočekao je na položajima. Brigada je dobila zadatak da isturi jedan bataljon u šumu Vujanovac,⁴⁶ 2 km istočno od s. Medari, sa zadatkom da napadne neprijateljevu jedinicu s leđa, i s boka, u momentu kad ona naiđe na 1. bataljon Čehoslovačke brigade, koji će držati zasjedu na istočnoj ivici s. Gornja Trnava i s. Medari — k. 128, a od ostala tri bataljona brigade obrazovana je divizijska rezerva, koja je smještena u s. Ratkovac. U zasjedu je određena i 18. brigada (bez jednog bataljona).

U uporištu Okučani nalazilo se 650 neprijateljevih vojnika 2. domobranske bojne 1. gorske pukovnije i dije-

⁴⁴ Djelom snaga napadano je i uporište u Bosanskoj Gradiški.

⁴⁵ Crna kuća je kaznionica i nalazi se u samom gradu.

⁴⁶ Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 132, str. 531.

lovi ustaškog pripremnog bataljona. U svom naoružanju, između ostalog, imali su 40 mitraljeza.

Napad je izvršen gotovo iz pokreta i trajao je do 6 časova idućeg dana, kada su se jedinice povukle, jer nije bilo nikakvih izgleda da se nešto značajnije učini.

Rano ujutru svim jedinicama je naređeno da se povuku na nove položaje. Treći bataljon Brodske brigade, sa položaja iz šume Vujanovac, prelazi na liniju između s. Medara i s. Gornja Trnava, odakle, istog dana, vodi borbu sa dijelovima 901. oklopnog grenadirskog puka i tu ostaje do 14 časova.

Na novom položaju raspored bataljona je bio povoljan. Prva četa, 2 bataljona koja se nalazila na cesti između s. Medari i s. Gornja Trnava, odbila je dva juriša. U ovom joj je pomogla 2. i 3. četa, koje su se nalazile na položajima između s. Gornja Trnava i k. 127. Razvila se žestoka borba, u kojoj su se smjenjivali juriši i borba prsa u prsa sa borbama na odstojanju. Inicijativa je bila čas na jednoj, čas na drugoj strani. Na sreću, u više mahova, zbog velike hladnoće, nisu radili mnogi puškomitraljezi, te je tako vatrena moć slabila i kod jednih i kod drugih. Imajući pred sobom snage jačeg neprijatelja, bataljoni su se na pojedinim položajima borili samo onoliko koliko je to bilo svrsishodno. Kako je zemljište manevarsko, bataljoni su mijenjanjem položaja napadali neprijatelja čas s boka, čas s leđa, a manjim snagama s čela. Na taj način su Nijemci i ustaše nekoliko puta vršili pregrupisavanje i novu organizaciju napada, ali su svaki put napadali u prazno. Borba je vođena sve do 14 časova. Do povlačenja, pod dosta teškim uslovima, došlo je zbog toga što su neprijatelju u pomoć stigli tenkovi⁴⁷ koji su, vrlo lako izmanevrisali prekope na cesti i zašli 1. četi s boka. Zbog premorenosti, poslije dugotrajnog marša i borbi tog dana, 3. bataljon se isto povukao i uveče priključio ostalim bataljonima u selu, gdje je i zanoćio. U isto vrijeme povukla se i Čehoslovačka brigada. Najteže je bilo Mađarskom bataljonu. Njega je 1. januara već u prvom naletu, s položaja zbacio njemački tenkovski bataljon.

⁴⁷ Samo na položaje Brodske brigade naišlo je nekoliko desetina tenkova.

Za to vrijeme u Banjaluci naše snage su još uvijek imale inicijativu. Idućeg dana zauzeta je gradska opština i Crna kuća, iz koje je oslobođeno 207 zatvorenika. Međutim jake snage Nijemaca još uvijek su čvrsto držale kasarnu u tvrđavi Kastel. Zbog toga su, drugog dana Nove godine, jedinice 12. slavonske divizije dobile nove zadatke. Već idućeg dana Brodska brigada, podijeljena u bataljone, krenula je u nove borbe. Zasjedama, koje su se protezale 2 km južno od ceste Okučani — Nova Gradiška, pa do s. Katolička Sagovina, potpuno je prekinuta veza između neprijateljevih jedinica u Okučanima i Novoj Gradiški. Oko ovih garnizona potrgane su sve telefonsko-telegrafске linije, a željeznička pruga je porušena na više mjesta. Osamnaesta i Čehoslovačka brigada »Jan Žižka« sličnim napadima na obližnja uporišta izvršavale su svoj zadatak, vezivanjem neprijatelja za sebe i onemogućavanje slanja pomoći opkoljenim Nijemcima i ustašama u Banjaluku.

Tog dana Nijemci su ipak prodrli u Banjaluku, ali sa pravca Prnjavora. Zbog toga jedinice 12. divizije više nisu imale potrebe da vezuju snage neprijatelja i dobijaju drugi zadatak. Uveče se brigada povlači dalje od ceste. Prvi bataljon je noćio na položaju iznad s. Trnava, gdje je ostao do iza ponoći 3/4. januara, da bi se slijedećeg jutra sa ostalim bataljonima našao u s. Smrtići. Tog istog dana oko 8 časova brigadu su iznenada napali neprijateljevi tenkovi koji su upali u selo. Kako je bila iznenađena, brigada nije ni mogla da pruži otpor, nego se izvukla na okolna brda, a onda produžila u Katoličku Sagovinu. U toku noći neprijatelj je otvorio vatru na selo sa nekoliko artiljerijskih oruđa iz Nove Gradiške. Zbog toga se jedinice brigade izvlače iz sela i ujutru se ponovo vraćaju. Već u 18 časova istog dana krenule su u sela Adžanovci i Brđani Rešetarski kod Nove Gradiške. Odavde, preko s. Tisovac, brigada izlazi na brdo Maksimov hrast (k. 616). Na ovom putu borci izdržavaju vrlo hladnu oluju, a idućeg dana ponovo su na maršu. Osmog januara⁴⁸ brigada je već na pruži Pleternica — Nova Kapela. Kod s. Sulkovci

⁴⁸ Izveštaj Štaba 12. divizije od 13. I 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 23, dok. 51, str. 202.

imala je manji okršaj sa posadom oklopnog voza. Zapaljena je zgrada željezničke stanice i tri teretna vagona. Na potoku Slatnik porušena je pruga i most, ali je neprijatelj idućeg dana popravio i jedno i drugo. Zbog toga brigada izdvaja dio snaga koje ponovo ruše prugu i most, a onda se sve jedinice preko Orljave prebacuju u sela Bučje, Lovčić i Stupnički Brod.

Povratak u okolinu Slavenskog Broda

Zadržavajući se oko Okučana, a i zbog čestih borbenih dejstava koja su preduzimana, jedinice 12. divizije su skrenule pažnju na sebe, pa je neprijatelj zbog toga pojačao okolne garnizone i svakodnevno dovlačio nove snage, materijal i naoružanje. Pruga Beograd — Zagreb osposobljena je. Zbog toga Štab divizije donosi odluku da sve jedinice divizije prebaci na sektor Slavenskog Broda⁴⁹ radi rušenja pruge i napada na transportne vozove. Brodskoj brigadi se odmah ukazala prilika.

Obaviješten da će 11. januara iz Slavenskog Broda krenuti transportni voz natovaren topovima, bacačima, mitraljezima, municijom, odjećom, obućom i drugom vojnom opremom, praćen sa svega 50 njemačkih vojnika, Štab brigade donosi odluku da sa dva bataljona napadne ovaj transport. Zadatak su dobili 1. i 3. bataljon.

Na prugu je postavljena mina, a prije nego što je svanulo naišao je voz. Tom prilikom znatnije je oštećena lokomotiva i voz je zaustavljen, ali iz njega niko nije pružao otpor. Kad su se jedinice spustile na prugu i borci ušli u vagone, nađeno je samo jednodnevno sledovanje hrane i cigareta za neku od posada sa pruge. Od naoružanja nađen je jedan automat.

Napad na prugu ponovljen je i slijedećih noći, ali na drugim mjestima. Pruga je minirana, dok su se bataljoni sklonili u sela nešto udaljenija od pruge. Četrnaestog ja-

⁴⁹ U izvještaju Štaba 6. korpusa Štabu divizije moli da se jedinice prebace sa sektora Nova Gradiška — Okučani i zbog toga što se u tom kraju pojavio trbušni tifus. Zbornik, t. V, knj. 23, dok. 23, str. 75.

nuara brigada je preko s. Odvorci i s. Zdenci krenula cestom ka Slavonskom Brodu i pred noć stigla u sela Podcrkavlje i Grabarje, gdje je ostala do 16. januara.

Uveče 16. januara brigada je preko s. Vrhovina i s. Klokočevik, koja su još gorjela (tog dana su ih zapalili Čerkezi),⁵⁰ izbila na prugu nedaleko od s. Topolje. U zoru 17. januara na pruzi je postavljena još jedna zasjeda u jačini od dva bataljona. Četvrti bataljon je vršio obezbjeđenje od Slavanskog Broda, a 2. bataljon se nalazio u brigadnoj rezervi u s. Čelikovići. Odmah iza toga mineri su postavili mine na prugu u oba pravca. Miniranje je izvršeno tačno na sredini između željezničkih stanica s. Staro Topolje i s. Andrijevići.⁵¹ Na tom dijelu pruge, po dužini, raspoređeni su 1. i 3. bataljon.

Za ovu akciju formirane su tri diverzantske grupe.⁵² Pored miniranja transporta, zadatak ovih grupa je bio da spriječe dolazak oklopnih vozova napadnutom transportu u momentu kad on bude zaustavljen. Zbog toga je trebalo izvršiti nova rušenja. Ova rušenja trebalo je da budu izvedena nekoliko kilometara istočno i zapadno od postavljenih zasjeda 1. i 3. bataljona.

U vrijeme posljednjih priprema naišao je jedan kontrolni voz. Ispred njega je išla kompozicija sa oklopnim vagonima, a odmah iza njih i jedan transportni voz. Pošto je sve ovo propušteno, čekalo se do 7 časova da naiđe slijedeći transport. Slučaj je htio da su se dva transportna voza ukrštala upravo u visini bataljona i iznad postavljenih mina. Na taj način je stvorena idealna prilika da se u isto vrijeme, istim snagama i sredstvima, zaustave i unište dva transportna voza.

Ocjenjujući pravi momenat, diverzanti su na vrijeme aktivirali mine, ali unatoč snažne eksplozije oba voza su

⁵⁰ Šesnaestog januara 1944. godine njemačke jedinice iz Slavanskog Broda popalile su sela: Ježevik, Šušnjevac, Korduševce, Klokočevik i Vrhovinu, Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, str. 658.

⁵¹ Zapovijest Štaba 12. divizije od 19. I 1944. g. Zbornik, t. V, knj. 23, dok. 69, str. 296.

⁵² Pre toga miniranje na ovom mjestu vršeno je i 17. I. Zbornik, t. V, knj. 23, dok. 61, str. 262. (Zapovijest Štaba 12. divizije od 16. januara 1944. godine).

produžila kretanje i uskoro se izgubili na svojim pravcima. Zaustavili su se na željezničkim stanicama Staro Topolje i Andrijevci.

Kasnije je ustanovljeno da je prilikom aktiviranja mina eksplodirao manji dio eksploziva. Od vatre koju su na transport otvorili borci 1. i 3. bataljona, a kasnije i 4. bataljona, neprijatelj je imao 30 ranjenih. Voz koji je išao prema Slavonskom Brodu zaustavio se u s. Staro Topolje. Iz njega se iskrcalo nekoliko stotina Nijemaca. Odmah su krenuli na bataljone Brodske brigade, koji su već bili u povlačenju. U međusobnom puškaranju bilo je mrtvih i ranjenih na obe strane. Iz 1. bataljona poginuo je Dušan Kordić iz s. Lužana, a u 3. bataljonu jedan borac je ranjen u rame. Tog dana sa njemačkim tenkovima, na cesti s. Vranovci — s. Trnjani, vodila je borbu 18. brigada.

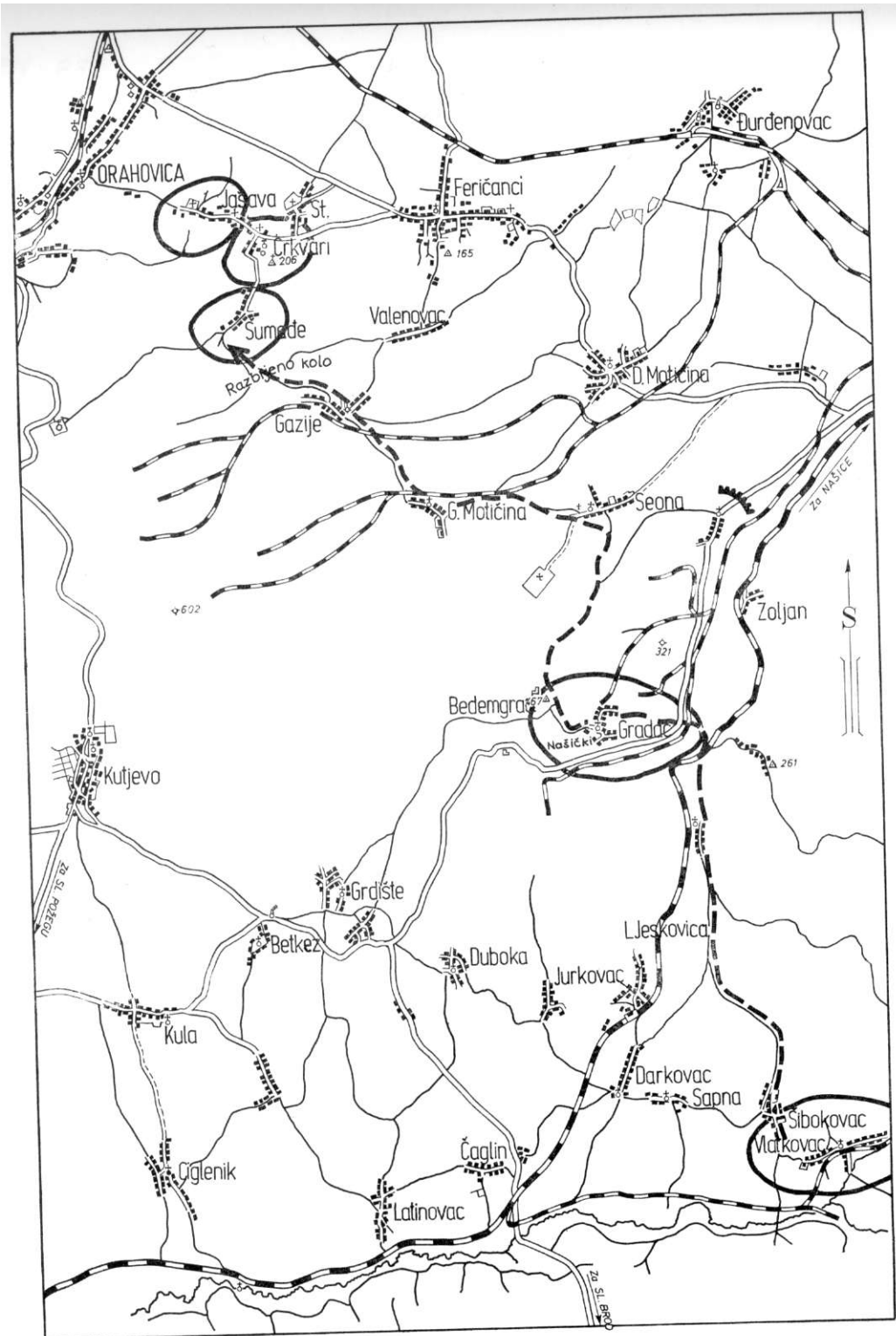
Brodska brigada se iza toga smjestila u Levanjsku Varoš, gdje je ostala nekoliko dana. Tu je ostala i u vrijeme napada 28. divizije na uporišta u selima Čaglin,⁶³ Poreč i Kulu. Napad na ova uporišta obezbjeđivale su jedinice 12. divizije, izuzev Brodske brigade, koja je bila na pravcu odakle se neprijatelj nije očekivao — davano je samo neposredno osiguranje brigade, a na položaje se nije izlazilo. Njena glavna orijentacija bila je uporište u Đakovu, a posada u ovom uporištu bila je i odviše slaba da bi se usudila sukobiti sa brigadom na otvorenom prostoru. Borbe 28. divizije trajale su nekoliko dana, a za to vrijeme Brodska brigada se odmarala. To je trajalo do 26. januara, kada je pokrenuta cijela divizija na marš dug preko 50 km, koji je vodio preko vrlo teškog terena. Cilj marša je bio sektor između Slavonske Orahovice i Našica.

Pred noć 26. januara brigada je stigla u s. Čenkovo i s. Imbrijevci. Idućeg dana je u selima Londžice. Rano ujutru 28. januara stigla je u sela Jošava, Crkvari, Šumeće nedaleko od Slavonske Orahovice. Tu ostaje do 6. februara obezbjeđujući se iz pravca Našica.

Tih dana je teško bombardovana Slavonska Orahovica, a i okolna sela. U s. Jošavi padale su bombe od 500 kg, pa ipak jedinice Brodske brigade nisu imale gubitaka. Kako se bombardovanje nastavljalo u više navra-

⁶³ Napad na Čaglin izvela je 17. brigada i zauzela ga.

DVODNEVNI MARS BRODSKE BRIGADE
I DVA BATALJONA DILJSKOG ODREDA

ta i uvijek tamo gdje su bile naše jedinice, povedena je istraga i ustanovljeno da je podatke o razmještaju naših jedinica neprijatelju slao katolički pop iz Orahovice putem radio-stanice, smještene u zvoniku crkve.

Tih dana brigada je dobila manji kontingent engleske obuče i odjeće, tako se stanje, koje je bilo vrlo teško, djelimično poboljšalo.

Marš koji je divizija izvršila na sektor između Slavonske Orahovice i Našica ostao bi nezapažen da na 2. bataljon, koji je bio u prethodnici Brodske brigade, nije naišla jedna ustaška jedinica u jačini od oko 300 ustaša u odjeći⁵⁴ i obući sličnim partizanskoj. U borbi do koje je tom prilikom došlo, a koja je trajala nešto više od jednog sata, neprijatelj je na bojištu ostavio osam mrtvih, a onda se najvećom brzinom izgubio u pravcu Našica. Izvjestan broj mrtvih i ranjenih ustaša, koje su pripadale 16. ustaškoj bojni 2. gorske pukovnije, neprijatelje je odvuкао sa sobom.

Gotovo u isto vrijeme na glavninu brigade naišle su dvije kolone ustaša, koje su za nepun sat borbe razbijene i odbačene nazad u Našice. Neprijatelj je u toku dana pošao ka Čaglinu, ali je u tome spriječen nailaskom Brodske brigade. Taktiku presvlačenja i imitiranja partizanskih jedinica ustaše su i ranije vršile, ali nikad sa tako velikim jedinicama.

Kasnije, u narednim mjesecima: jedinice, komande mjesta i pozadinske jedinice imale su priliku da se sukobljavaju sa specijalno uvježbanim neprijateljevim grupama, tzv. »trupovima«⁵⁵ koje su se specijalno obučavale i osposobljavale za borbu protiv NOV, i to isključivo, u njenoj pozadini. Radi toga ovakve jedinice su se naoružavale lakim naoružanjem, prvenstveno automatima, a oblačile su se šaroliko u uniforme, odnosno civilna odijela da što više liče partizanskim jedinicama.

⁵⁴ Bilo je više pokušaja da se manje neprijateljeve formacije, oblačeći se slično našim jedinicama, ubace na oslobođenu teritoriju, radi diverzija, prepada i iznenadnih napada na štabove ili pozadinske jedinice i ustanove.

⁵⁵ Trećeg februara GS NOV i PO Hrvatske poslao je svim jedinicama raspis o pojavi trupova i o mjerama za suzbijanje njihovih dejstava na oslobođenoj teritoriji. Zbornik, t. V, knj. 24, dok. 8, str. 39—40.

BRODSKA BRIGADA U SASTAVU DVADESET OSME UDARNE DIVIZIJE

Borba kod Našica bila je posljednja borba koju je brigada vodila u sastavu 12. divizije. Poslije toga ona prelazi u sastav 28. udarne divizije,¹ gdje će ostati do kraja rata. Sa Brodskom brigadom² u ovoj diviziji su još 17. i 21. brigada. Obe brigade su udarne i borci Brodske brigade imali su prilike da ih upoznaju. Od tada njen borbeni put biće vezan za ove već proslavljene brigade punih 16 mjeseci. U međusobnom sadejstvovanju i Brodska brigada će dati svoj doprinos, postati udarna i puno doprinijeti da divizija i dalje s punim pravom nosi naziv udarna. Prelaz brigade u sastav 28. udarne divizije dobro su primili borci, što se najbolje vidjelo iz mnogobrojnih pisama koje su Brođani poslali borcima 17. i 21. brigade.³

Prvi dani brigade u sastavu 28. divizije obilježeni su svakodnevnim marševima. Šestog februara brigada je prenoćila u s. Pušine, a 7. u s. Velika (1. bataljon je bio smješten u s. Mala Velika), da bi 8. uveče ponovo izvršila pokret i zanoćila u selima: Aleksandrovac, Toranj, Oljasi i Lučinci.

¹ Tridesetog novembra 1943. godine, Naredbom GS NOV i PO za Hrvatsku, 28. divizija proglašena je udarnom, a nekoliko dana kasnije (3. decembra) ta čast je pripala i 21. brigadi.

² U sastav 28. divizije Brodska brigada je ušla 2. februara 1944. godine, a četiri dana kasnije, u s. Orljavcu, gdje je bio Stab divizije, o tome su i zvanično obaviješteni komandant i komesar Brodske brigade.

³ Izvještaj komesara brigade Duke Balenovića od 10. februara 1944. godine, Arhiv Uprave za MPV, 1 — 2/8.

Osmog februara, preko s. Slobostine, brigada izlazi na cestu Pakrac — Slavonska Požega i zauzima položaj na kosi ispred s. Deževci. Devetog februara prebacuje se na položaje kod crkve u s. Brestovac, iznad raskrsnice cesta: Slavonska Požega — Gradiška i Slavonska Požega — Pakrac. Uveče se povlači u sela: Rasna, Koprivna, Čečavac, Snjegavić, a idućeg dana u prvim poslijepodnev-
nim časovima kreće preko s. Vučjak i s. Opršinci u pravcu Maksimova hrasta (trigonometar 616), koji je najviši i najnedostupniji vrh Babje gore.

Polazeći na ovaj marš, niko nije slutio na kakve će sve nedaće brigada naići na svom putu preko Babje gore. Poslije prelaska ceste Nova Gradiška — Slavonska Požega sve ostalo izgledalo je jednostavno. Međutim, nije bilo tako. Dva potoka, rijeka Orljavica, te mnogobrojne druge prepreke i dubok snijeg, brzo su izmorili borce. Kolona se sve više otezala, a i zahtjevi za zastancima bili su sve češći. Gotovo na svakoj i najmanjoj prepreci dolazilo je do razdvajanja jedinica, a odmah iza toga slijedio je zahtjev: »Kolona stoj«, koji se prenosio od borca do borca, sve do čela. Kolona bi zastala, minut dva, ali i to je značilo gubljenje vremena i ritam marša što je posebno zamaralo borce.

Tu noć, i pored najveće pažnje i solidarnosti boraca, promrzline su izbacivale iz stroja jednog po jednog drugu. Među prvima je zatražio pomoć Milan Čiča, komandir bolničke čete. Njega, koji je dotad svesrdno pružao pomoć ostalima, prvoga je napustila snaga. Tu noć Babju goru zauvijek će zapamtiti još 13 drugova, koji nisu izdržali tako nisku temperaturu da bi se dohvatili prvog sela, gdje bi uz toplo ognjište i topao zalogaj hrane povratili snagu. Među 14 promrzlih boraca nije bilo nijedne drugarice. Ovaj marš one su bolje izdržale od muškaraca. Bez ikakvih naređenja, oko promrzlih boraca okupljali su se njihovi drugovi, koji su ih prihvatili, dizali, uključivali se u kolonu i nosili ih dalje.

Zbog marš-rute preko Babje gore za koju se znalo da će biti teška, brigadu nije pratila komora, ali je u svom sastavu imala jedan protivtenkovski top, koji je vukao

snažan rasan konj, zaplijenjen od Čerkeza.⁴ Kako je bio bijel kao snijeg, dato mu je ime Bijelac. Pitom, jak i poslušan Bijelac je postao ljubimac boraca brigade. Umoran od dugotrajne vuče topa Bijelac se sve češće zaustavljao da bi prikupio snagu i prevukao top novih desetak metara. Topdžije su se takode upinjale iz sve snage da Bijelacu što više olakšaju, ali je sve bilo uzalud. Poslije marša, koji je bez prekida trajao 12 sati, i njegovoj snazi je došao kraj. Kratki zastanci nisu puno pomogli. Umor je učinio svoje. Većina tovarnih grla je rasamarena i borci su prihvatili na ruke minobacače i teške mitraljeze. Neki, koji ni rasamareni nisu bili u stanju da idu, padali su i ostajali. Pored njih, na pravcu marša kolone, umorni i gladni, borci su šutke prolazili i tužno ih gledali. Brda nisu bila visoka, ali su im prilazi bili strmi. Bilo je i uspona pod vrlo velikim uglom. Dugo nije izdržao ni Bijelac. I iz njegovog snažnog tijela snaga je iščezla, a podrhtavanje mišića očito je govorilo da je i on na izmaku snage. Posluga ga je konačno ispregnula, a kad su ga oslobodili sve oči su bile uprte u Bijelca. Da li će brigada ostati i bez njega? Bijelac se stresao jedanput, dvaput, pogledao poslugu i lagano krenuo za svojim vodičem. Prolazeći pored njega, Kata Brkić iz Levanjske Varoši, bolničarka 3. čete 1. bataljona, zaustavila je vodiča, iz torbe izvadila parče hljeba i dala ga Bijelcu. Povedeni tim primjerom, i ostali borci, koji su imali hljeba, zaustavljali su se i davali ga ovom konju. Bile su to posljednje zalihe koje su imali. Iako gladni, odrekli su ih se zbog Bijelca kojeg su svi voljeli. Bio je to konj izvanrednih kvaliteta. Zaslužio je ovakvu pažnju, koja je, u ovoj situaciji, bila više nego to. Izražavajući ljubav prema Bijelcu na ovaj način, borci su se htjeli odužiti i novoj posadi topa. Bio je to jedini top koji je ona imala. Sav iskrzan i izgreban, bez nišanskih sprava i uvijek u oskudici sa granatama. Ipak, gdje je on bio sa svojim nišandžijom i komandirom Ivanom Lončarom Jaranom, tu za tenkove nije bilo prolaza. Uvijek u prvoj

⁴ Konjičke formacije regrutovane iz armije izdajničkog generala Vlasova. Vlasov je predao armiju Nijemcima odmah prvih dana poslije napada Nijemaca na Sovjetski Savez. Među vojnicima ovih konjičkih jedinica bio je veliki broj pripadnika naroda iz Azije, pa su ih borci zvali zajedničkim imenom Čerkezi.

borbenoj liniji, zajedno sa borcima, protukolac i njegova posada su ulivali takvo povjerenje jedinicama, da su one mirno čekale neprijatelja, ne misleći da li će sa pješadijom doći i neprijateljevi tenkovi.

Kako se našla u bezizlaznoj situaciji, posluga protivtenkovskog topa zatražila je pomoć od komandanta brigade. Kolonom je prenesena vijest: »Protukolac ne može dalje«, i intervencija je brzo uslijedila. Komandant brigade Duka Prilika zadužio je komandanta 1. bataljona Tunu Stegić da sa svojim borcima izvuče top na trigonometar Maksimov hrast, do koga je bilo još oko dva kilometra. Tada je počela nova drama, koja će trajati još nekoliko sati. U njoj će učestvovati svi borci 1. bataljona. Na kraju, oni će ipak izaći kao pobjednici.

Dubok snijeg, klizav teren i niska temperatura otežavali su borcima 1. čete 1. bataljona izvlačenje topa. Izmoreni, gladni i promrzli, borci su brzo malaksali. Prvu je smijenila 2. četa, ovu 3. četa i tako smjena za smjenom — svakih stotina metara. Uspion je bio velik, a prevoženje, ili bolje reći prenošenje, obavljalo se bez ikakvih pomagala, konopaca, poluga i slično. Za hladno željezo lijepili su (Se dlanovi i kidali kožu sa ruku boraca. Penjanje se odvijalo sporo, ali se nije prekidalo. Stopu po stopu osvajali su borci uspon, a uzbrdici nikad da dođe kraj. Kad su prvi borci izbili na vrh, već je uveliko osvanuo novi ratni dan, 11. februar. Poslije puna dva sata stiglo je i začelje kolone sa izvučenim topom. Kolona je bila iznurena, pa ipak su borci bili zadovoljni. Uspjeli su da savladaju svoju nemoć, prepreke, izvuku top i uspnu se na vrh. To je bilo dovoljno da se povрати samopouzdanje kod boraca i da se još jedanput shvati da je vojska sa takvim moralom nadahnuta težnjom za oslobođenjem, nepobjediva i da će savladati sve prepreke koje joj se nađu na njenom kutu.

Poslije kratkog predaha kolona je nastavila dremljivo, tromo i sa ogromnim naprezanjem. Borci su gazili po snijegu i ledu u ostacima obuće. Promrzle noge su se jedva kretale, a bosi tabani ostavljali krvave tragove po putanji. Lica boraca bila su blijeda, umorna i opaljena vjetrom. Sa blijedih usana boraca teško su se razumijevale riječi,

jer su ih oni ostavljali nedovršenim, da im se ispucale usne ne bi raskrvavile.

Za brigadu je ta noć bila jedna od najtežih noći u zimu 1943/44. godine. Sa njom se može uporediti samo jedna januarska noć, koju je brigada provela u zasjedi nedaleko od s. Levanjska Varoš. Za razliku od ove noći, kad se marševalo, na brdu iznad Levanjske Varoši, brigada je cijelu noć čekala Nijemce na veoma niskoj temperaturi. Duvala je hladna bura, a borci su čekali na golom brdu na kome nije bilo nikakvog zaklona. U ovom slučaju, na žalost, Nijemci su naišli na položaje zasjede tek kada je ona povučena. Sav trud i jednonoćne patnje ostali su uzaludni.

Od trigonometra do Bora, prvog sela gdje su se mogli smjestiti iznemogli drugovi, ostalo je nešto više od pet kilometara, ali veći dio puta imao je blagi nagib, što je borcima omogućilo da, iako promrzli, premoreni i gladni, malo predahnu. Slijedeća dva sela prostirala su se u razmacima od nekoliko kilometara. Sela su bila dijelom popaljena, a uz to i siromašna. Nešto naročito se nije ni očekivalo, ali je bilo dovoljno da se borci uz toplo ognjište osuše i malo odmore. Tu i tamo našlo se nešto i za jelo i marš je nastavljen. Cilj su bila sela Vrhovci Gradski i Vrhovci Crkveni. Cio dan brigada je marševala. Niko nije pitao za jelo, ali su svi osjećali veliku potrebu za odmorom. Kad je otpočelo spuštanje u sela Vrhovci, hvatao se prvi mrak. Spuštanje je takođe bilo mukotrpno, jer su se neki dijelovi puta zbog klizavice morali savladavati četvonoške.

U selima Vrhovci Gradski i Vrhovci Crkveni, gdje se brigada tu noć smjestila, niko nije čekao večeru. Kasno u noć intendanti su budili i molili borce da pojedu ono što su pripremili.

U selima gdje su se smjestili, borci se nisu čestito ni odmorili, a neprijatelj ih je već počeo uznemiravati. Već ujutru, idućeg dana, artiljerija iz Slavonske Požege otpočela je sa bombardovanjem sela Vrhovci pod Gradom, gdje se sa 1. i 4. bataljonom smjestio i Stab brigade. Jedna granata je pogodila kuću u kojoj se nalazio vod 2. čete 4. bataljona (Njemački vod). Pored domaćice, u kući su

poginula četiri borca i komesar čete Nijemac Ervin Kaucman predratni skojevac iz Slavanskog Broda. Nekoliko drugova je ranjeno, a među njima i komandir čete Stevo Petković. Zbog toga, istog dana, brigada je ponovo na maršu. Preko Skrabutnika i Srpskog Lipovca jedinice izbijaju na cestu Nova Gradiška — Nova Kapela, a onda i na prugu nedaleko od s. Bili Brig i s. Vrbovo, gdje eksplozivom ruše Glavnu prugu, što je dovelo do jednodnevnog paralisanja saobraćaja. Već idućeg dana brigada se prebacuje u blizinu Slavanskog Broda, gdje ponovo dobiva zadatak⁶ da organizuje napad na neki od vozova na pruzi Slavonki Brod — Zagreb. Organizacija napada bila je slična prethodnim. Zadatak je bio da se između Andrijevara i Starog Slatnika minira pruga. Kad se voz zaustavi, treba na njega da se napadne. U izvršenju ovog zadatka učestvovali su 1. 2. i 3. bataljon. Treći bataljon određen je u zasjedu kod Sibinja, sa zadatkom da zaustavi neprijatelja ukoliko bi krenuo iz Slavanskog Broda. Bataljonima koji su određeni za napad na voz dodijeljene su dvije grupe diverzanata.

Sedamnaesta i 21. brigada imale su takođe zadatak da miniraju prugu i postave zasjede.

U toku noći brigada je prešla r. Orljavu i na vrijeme izvršila posijedanje položaja i postavljanje mina. Oko osam časova naišao je voz iz Slavanskog Broda. Ispred njega se kretala pješačka patrola na odstojanju od oko 200 m. Kako je na mjestu miniranja snijeg bio izgažen, patrola je primijetila minu i dala vozu znak za povratak. Odmah iza toga naišao je i oklopni voz, pa bataljonima nije preostalo ništa drugo nego da se povuku. I tada je učinjena ista greška. Cijela organizacija je šablonizirana. Takva šema napada primijenjena je bezbroj puta. Neprijatelj ju je upoznao i preduzeo protivmjere. U ovome mu je pomogao i snježni pokrivač, koji je otkrivao tragove, a uzroci se mogu tražiti i u neiskustvu минера, a i u slabom kvalitetu eksploziva.

Ohrabren neuspjelim napadom brigade, neprijatelj je preko Sibinja s jačim snagama krenuo u napad na bri-

⁶ Zapovijest Štaba 28. divizije od 14. februara 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 24, str. 265.

gadu, ali i ovog puta udario je u prazno, jer su se sve jedinice već povukle i smjestile u sela: Krajačići, Grižići i Odvorci. U selima Krajačići i Grižići narod je s oduševljenjem dočekaio brigadu. Neposredno prije dolaska brigade njemačke jedinice su pljačkale sela, pojedince tukli, a bilo je i silovanja žena i djevojaka.

Štab 28. divizije ponovo izdaje zapovijest u kojoj se insistira na rušenju pruge manjim snagama, u više navrata i na više mjesta. Na taj način, računalo se, pruga će biti onesposobljena za duži period. U zapovijesti se preporučuje da se siječenje šina pomoću eksploziva izvrši na sastavcima šina i na taj način neprijatelja natjera da ih mijenja, što će, opet, zahtijevati duži rad na popravci, a samim tim i neredovit saobraćaj za nešto duži period.

Prvu takvu akciju na pruzi, u dužini od oko 400 m, Brođani su pomoću dvije grupe diverzanata iz divizije i 80 kg eksploziva izvršili 17. februara. Na dijelu pruge kod s. Oriovca, blizu Slavenskog Broda, isječene su šine na 16 mjesta. Iduće noći to se isto dogodilo kod s. Vrbove. Tu noć Pavo Funarić sa svojom četom razoružao je 8 domobrana koji su na tom dijelu obezbjeđivali prugu, a koja je rušena i slijedeću noć. U zoru na porušeni dio naišao je kontrolni voz. Kada je zaustavljen, posadi ovog voza nije ništa drugo preostalo nego da prihvati borbu s 1. bataljonom. Okršaj⁶ je bio kratak i bataljon je zarobio 6 Nijemaca i svoje naoružanje obogatio mitraljezom, automatom i 4 puške.

Noću 19/20. februara namjeravali su da ponovo pokidaju šine, ovog puta kod s. Rešetara. Tu noć neprijatelj je blokirao prugu i nije joj se moglo prići, te su se borci u svoje baze vratili neobavljenog zadatka. Uprkos teškoćama i raznim nedaćama s kojima se brigada susretala u toku ovih januarsko-februarskih diverzija na pruzi Beograd — Zagreb, a isto tako i na pruzi Pleternica — Kape-la, vozovi najčešće nisu saobraćali ili su bili vrlo neredovni.

⁶ Zbornik, t. V, knj. 24, str. 207 (u ovom okršaju poginuo je zamjenik komandira 1. čete 1. bataljona Adam Viljevac iz s. Jasenaša).

Dugi marševi, neprekidna noćna dejstva, a uz to i mršavi uspjesi, nisu nepovoljno uticali na moral jedinica. On je i dalje bio visok, pogotovu ako se uzme u obzir stanje odjeće i obuće koje je u tom periodu bilo veoma teško. Jedna četvrtina boraca bila je bez ikakve ili sa vrlo slabom odjećom. Na svakom zastanku ili odmoru borci su trčali u kuće da osuše čarape i šuferice. Borcima bez čarapa i šuferica u pomoć su priticali oni sretnici koji su pored džempera imali i košulje od kojih su onda pravili šuferice. Ako se ništa nije našlo, borci su isjecali peševe šinjela, pa i cijele šinjele, i davali komade štofa da bi oni tim materijalom zamotali noge. Priličan broj je obolio. Oni su u ovim marševima formirali posebnu kolonu s kolima, odnosno sankama, a određeno im je i borbeno obezbeđenje. Sa svakim novim pokretom povećavao se i broj kola. Pa ipak i u takvoj situaciji, politički i kulturno-prosvjetni rad dosta dobro se odvijao. Kad god su to uslovi dozvoljavali, spremao se program za miting koji će se, možda, negdje održati. Borci to nisu znali, ali se program revnosno pripremao, kao da je samo u pitanju čas kada će se održati značajna premijera. Na repertoaru su bili skečevi, recitacije, horske i solo pjesme, te jednočinke, koje su, kad su se izvodile, izazivale najviše aplauza boraca i ostalih gledalaca.⁷

Posljednjih dana februara brigada je ponovo na maršu. Opet je pravac vodio ka Slavonskoj Požegi. Očekivalo se da će naše diverzije na prugama izazvati neprijatelja i da će on radi odmazde svojim snagama upadati na oslobođenu teritoriju, ali do toga nije došlo. Neprijatelj se zadovoljio artiljerijskim bombardovanjem, koje je jedinice svuda pratilo. Najveću vatru pretrpio je 4. bataljon u momentu kad je prelazio željezničku prugu nedaleko od Pleternice. Tom prilikom jedan borac je ranjen, a dva konja su ubijena.

Poslije toga marš je nastavljen sa najvećim oprezom, a i još većim naprezanjem. Da bi se prešla pruga, pored dvije ceste, trebalo je preći i četiri potoka, koji nisu bili duboki, ali i ono malo vode bilo je dovoljno da se najveći

⁷ Izveštaj komesara brigade Duke Balenovića od 10. II 1944. godine, Arhiva Uprave za MPV, br. 1 — 2/8.

broj boraca skvasi i nastavi marš sa mokrim nogama. Za svlačenje i sušenje nije bilo vremena. Skoro sav prostor od jednog do drugog potoka borci su prelazili u trku. Na taj način su se zagrijevali i marš je nastavljen.

Brigada je ponovo na Babjoj gori, ali ovog puta marš-ruta je mnogo lakša. Sjeveroistočne padine Babje gore i dio puta južno od Slavonske Požege brigada je prešla noću. Preostalih 30 kilometara, ponovo bez jela, prešla je 23. februara i kasno u noć smjestila se u sela: Čečavac, Šnjegavić i Podvrško.

Prebacivanje brigade u sela na istočnim padinama Psunja bilo je vezano sa zadatkom da se zaštititi divizijska poljska bolnica od jakih neprijateljeve snaga, koje su bile koncentrisane u Slavonskoj Požegi. Divizijskoj poljskoj bolnici, još ranije, priključili su se promrzli drugovi iz Brodske brigade. Na sreću, najveći broj je dobro prošao i već nakon nekoliko nedjelja počeli su da se vraćaju u svoje jedinice.

Prikupljene u selima ispod Psunja, jedinice su se brzo odmorile. Počela je obuka. Borci su obučavani u rukovanju sa minobacačima, lakim i teškim automatskim oružjem, a pismeniji u čitanju i korišćenju topografskih karata. Na četnim sastancima diskutovalo se o postavljanju zasjeda, borbi protiv oklopnih vozila, upotrebi i važnosti rezervi, zaklonima itd. Borci i rukovodioci obučavali su se u izradi i zauzimanju zaklona. Kopanje zaklona borcima je najteže padalo, jer je najveći broj mislio da je ašov rekvizit potreban neprijatelju i da to njima ne treba, jer se oni neće boriti iz rovova. Oni su kao zaklon priznavali drvo, kamen, a pre svega svoje oružje.

Tih dana komesar brigade Duka Balenović održao je savjetovanje sa komesarima četa i bataljona, a posljednjeg dana februara (ili 1. marta) u s. Orljavcu održana je konferencija svih članova SKOJ-a u diviziji. U tom selu tad se nalazila 17. brigada.

Boraveći u selima koja su se pružala na istočnim padinama Psunja, stanje odjeće i obuće se još više pogoršalo. Sela u kojima je brigada bila razmještena nisu joj mogla pomoći. Takva situacija je, uostalom, bila u cijeloj diviziji. Dotrajala odjeća se sve više raspadala, a akcija,

u kojima bi se obnovila, nije bilo. Zbog toga, tih dana, Stab divizije planira napad na tvornicu kože u Banovoj Jaruzi. Dok su informativci prikupljali podatke o posadi, stiglo je naređenje iz Štaba korpusa da se divizija prebaci na teren između Daruvara i Virovitice. Već 3. marta kompletna divizija je na maršu prema Voćinu. Do s. Kamen-sko Brodska brigada se prebacivala pješice, a onda vozom do s. Zvečeva. Odatle je išla pješice do Voćina, gdje je stigla u prvi sumrak. Veći dio brigade ostao je u Voćinu, 1. bataljon je upućen u s. Lisičine, a odavde preko Levinovca u s. Pivnice, gdje se kasnije okuplja gotovo cijela brigada. Dolaskom na ovaj sektor Stab Brodske brigade samoinicijativno organizuje napad na s. Pčelić⁸ (15 km istočno od Virovitice).

Napad je planiran za ponoć 5/6. marta sa procjenom da selo brani svega 200 gestapovaca. Podaci su bili tačni, ali samo u vrijeme njihovog prikupljanja. U međuvremenu u selo je stiglo još 1.000 neprijateljevih vojnika, sastavljenih uglavnom od Čerkeza i Nijemaca, a neke jedinice su stigle u selo uoči napada. Među njima je bilo dosta i ustaša.

Napad na s. Pčelić organizovan je u duhu prikupljenih izvještaja i situacije koja je bila prije dolaska novih njemačkih i ustaških snaga. Stara posada (200 vojnika) zaposjela je školu, seosku gostionicu i nekoliko većih i jačih zgrada u centru sela. Imajući to u vidu, napad je organizovan tako da brigada sa različitih strana, u četnim kolonama, uđe u selo, a onda, orijetišući se uz pomoć vodiča, svaka kolona zauzme svoj pravac napada. Stab brigade se pouzdao u inicijativu komandira četa i vodova, a takvu odluku diktirao je i položaj sela. Borci su bili dobro pripremljeni. Imali su priliku da se uoči polaska u napad nekoliko sati odmaraju u s. Pepelane. Veliki broj puškomitraljezaca imao je bijele ogrtače, a visoki snijeg je smetao samo do ulaska u selo. Stara posada, prije napada, nije imala spoljno obezbeđenje. Noću je cijela posada imala svega tri stražara, koji su stražarili na ulazima u školu i gostionicu gdje su Nijemci bili smješteni.

⁸ Zapovijest i izveštaj Brodske brigade o napadu na ovo mjesto nalazi se u Arhivi VII, reg. br. 5 — 3, 1140 i 23 — 1, k. 1124.

Međutim, u momentu napada sve je bilo drugačije. Stara posada je ostala na svojim mjestima, a novopridošli su se razmjestili u kućama duž cijelog sela sa neposrednim obezbjeđenjima. Osim toga, na istočnom dijelu sela, u rejonu ciglane k. 160, ustaše su držale jaku zasjedu.

Kako se u selo ulazilo divergentnim pravcima i po- dalje od centra, neke naročite mjere opreza nisu ni pre- duzimane. Odlazeći u selo, niko nije računao da se u sva- koj kući nalazi najmanje po jedno odjeljenje Nijemaca ili ustaša. Svima je bio cilj da ulaskom u selo, uz pomoć vodiča ili samostalno, svoju orijentaciju usmjere prema centru sela. Razilaženjem u vodne kolone, slabile su i mjere opreza. Ne znajući za novonastalu situaciju, borci su bez ikakvih sigurnosnih mjera ulazili u seljačke kuće. Umjesto na seljane, nailazili su na Nijemce. Dubok snijeg i jaka vijavica uticali su na gubljenje orijentacije i među- sobnih veza. Štabovi bataljona, čiji članovi, većim dije- lom, nisu ulazili u selo, ispustili su jedinice iz ruku. To se desilo i nekim komandama četa. Iznenadenje je bilo potpuno. Orijentisani na dosta jednostavan zadatak, borci i rukovodioci su se našli u sasvim novom položaju. Izne- nadeni ovakvom situacijom, snalazili su se kako su umjeli.

Do organizovanijeg napada nije došlo. Borbe su se razgarale izolovano, oko pojedinih zgrada, i to u momentu kad su jedni otkrivali druge. Od tada je sve prepušteno inicijativi komandira vodova i pojedinaca. U 1. bataljonu u ovoj situaciji najbolje se snašao puškomitraljezac Petar Vukadinović Crni iz Našica. Kad je u jednoj kući otkrio njemačke vojnike, on ih je na njihovom jeziku pozvao napolje, a onda ih je dočekao sa ubitačnom vatrom iz svog »šarca«. U pojedine zgrade su ubačene ručne bombe, i to je gotovo sve što se tu noć u s. Pčelićima učinilo.

U napadu je učestvovao 1. i 2. bataljon.⁹ Treći bata- ljon je držao zasjedu od uporišta s. Suhopolje, a 4. bata-

⁹ Jedan broj boraca ovog bataljona borio se tu noć bez ko- šulja. Naime, pred polazak na marš, košulje su date na prokuva- vanje, a kad je naređen pokret, svako je uzeo svoju, umotao je u manji omot, sačekao da se smrzne, pa je onda stavio u džep, torbu ili ranac. Hladnoću su osjetili tek poslije povratka iz s. Pčelić, (Vi- rovitica) a košulje su obukli nakon nekoliko dana kada su ih pret- hodno osušili u s. Smude.

ljon je bio u rezervi brigade u s. Pepelane. Borba je završena 6. marta u 4 časa ujutru. Po baštama, dvorištima i kućama s. Pčelić ostalo je 12 mrtvih i 4 zarobljena. Svih 14 ranjenika je izvučeno. Među mrtvima ostao je i Petar Vukadinović Crni i Rus Gregor Žerička.¹⁰ Pala je i bolničarka Sofija Marić iz s. Ostrova nedaleko od Vinkovaca. Izgubljeno je 8 pušaka i 2 puškomitraljeza.¹¹ Koliko je neprijatelj imao gubitaka, za nas je ostala tajna sve do kraja rata. U jednom sabirnom logoru kraj Zagreba, među zarobljenim ustašama pronađen je jedan, koji je te noći bio ranjen u s. Pčelić. Prema njegovom tvrđenju, te noći je u s. Pčelić bilo preko 50 mrtvih i ranjenih njemačkih vojnika i ustaša. Zbog toga je ta posada istog dana napustila s. Pčelić. Prema tome, efekat napada bio je mnogo veći nego što se u brigadi tada mislilo.

Poslije neuspjelog napada na s. Pčelić, dok je brigada samostalno dejstvovala, bilo je još nekoliko manjih borbi, ali su se sve završavale neuspjehom. Osmog marta 3. bataljon je vodio borbu sa ustašama sjeverno od Hum Varoši. Slijedećeg dana tri manja tenka prodrle su u Slane Vode i došla pod Hum Varoš, gdje se nalazio Stab brigade. Zbog ovih neuspjeha svi smo bili nezadovoljni. Desetog marta u selu Slane Vode održava se sastanak svih članova KPJ u brigadi, na kome se otvoreno govori o slabostima koje su tih dana u brigadi postojale. Poslije toga pojačan je politički rad, a i rad sa skojevcima. U KPJ primljeno je 8 novih drugova, a u SKOJ 11. Izabrani su novi sekretari skojevskih grupa u 1. četi 1. bataljona i u 2. četi 2. bataljona, jer su dotadašnji sekretari pali u borbi u s. Pčelić. Za razliku od ranijih slučajeva u KP i SKOJ,

¹⁰ Rus Griška, kako su ga u bataljonu zvali, došao je u našu brigadu poslije zaustavljanja jednog voza. Sa svojim drugom Harkovljaninom Viktorom, on je pobjegao na našu stranu i tom prilikom je bio lakše ranjen. Ovo mu je bila prva borba. Svi smo ga voljeli. U slobodnim časovima on nam je pričao o svojoj zemlji, mladićima i djevojkama iz tvornice gdje je radio. Znali smo da u tim pričama ima puno pretjerivanja, ali mi smo ga slušali sve dotle dok on sam nije prekidao razgovor.

¹¹ U ovom napadu nestao je i jedan puškomitraljezac za koga se mislilo da je izgubljen. Poslije dva dana donio ga je jedan borac. On se iz Pčelića povukao u ravnicu, izmakao neprijatelju i došao u brigadu.

ovog puta je primljeno i nekoliko drugarica, koje su dotad prilično zanemarivane. Tih dana u brigadu je stiglo nekoliko novih boraca — mahom iz logora Jasenovac. Oni su zamjenjeni za desetak njemačkih vojnika. Među oslobođenim logorašima bila je i Dušanka Vršić, skojevka iz Srema, koja je u logoru Jasenovac izdržala skoro godinu dana.

Nekoliko nedjelja ranije, na drugom kraju naše zemlje, postignut je sporazum sa Huskom Miljkovićem, komandantom »Muslimanske milicije«, ¹² bivšim partizanom-prvoborcem, o prelasku »Muslimanske milicije« na stranu NOV. Odmah iza toga najveći broj Muslimana iz brigade krenuo je u Cazinsku krajinu da se stavi na raspolaganje Unskoj operativnoj grupi, kako bi bili postavljeni na mjesto partijsko-političkih radnika u jedinicama, koje će i dalje voditi Huskine komandanti i komandiri. Iz brigade je otišlo desetak drugova Muslimana, među kojima i Rizo Selmanagić za komesara bataljona i Zijad Pekić za komesara čete.

Odmah iza toga, ali u znatno manjem broju, otišli su iz brigade i borci vozačke struke. Oni su upućeni Štabu 5. korpusa NOVJ, odakle su nakon prikupljanja krenuli na školovanje u SSSR.

¹² Poslije krupnijih pobjeda Crvene armije i zapadnih saveznika, te jačanja NOV, moglo se već zaključiti da će Nijemci izgubiti rat, a u Jugoslaviji pobijediti partizani. To je počeo da uviđa i Huška Miljković, komandant »Muslimanske milicije« u Cazinskoj krajini. Zbog toga je početkom novembra 1943. stupio u vezu sa Štabom 4. korpusa NOV Hrvatske. Tražio je pregovore o prelasku »Muslimanske milicije« na stranu partizana. Rukovodstvo NOP bilo je zainteresovano za ove pregovore, jer je trebalo istrgnuti iz neprijateljevog uticaja oko 100.000 stanovnika ovog kraja, spriječiti bratoubilački rat u ovom dijelu zemlje i pridobiti oko 3.000 novih boraca za borbu protiv Nijemaca i ustaša. Huška Miljković bio je predratni član KPJ i ratni član Okružnog komiteta Partije. U februaru 1943. g. napustio je NOB, došao u Cazinsku krajinu i stupio u službu Nijemaca i ustaša, Zbornik, t. V, knj. 22, dok. 140, str. 688.

*Napad na njemačke kolone na komunikaciji
Daruvar — Virovitica*

Nastupalo je proljeće 1944. godine. Ušlo se duboko u treću godinu rata u našoj zemlji. Na jednoj strani sve više je jačala antifašistička koalicija, a na drugoj se sve više osjećala slabost sad već okrnjene osovine Rim — Berlin — Tokio. Nadiranje savezničkih armija, a posebno Crvene armije, sve više je nagovještavalo konačni kraj fašizma i pobjedu oslobodilačkih snaga u svijetu.

Fašistička Njemačka je iz dana u dan trpjela poraze na svim frontovima.

Poslije uspjeha u zapadnoj Ukrajini, u januaru i februaru, sovjetska vrhovna komanda je odlučila da 1. 2. i 3. ukrajinski front produži započete operacije na Zapad. U Rumuniji i Bugarskoj, a naročito u Mađarskoj, nastala su previranja. Nijemcima je prijetila opasnost da i Mađarska napusti Osovinu. Zbog toga vođa Trećeg Rajha izdaje 12. marta operacijsku zapovijest za posjedanje Mađarske, a 18. marta u Kleshajmu admiral Mikloš Horti, pod jakim pritiskom Nijemaca, pristaje na ulazak njemačkih trupa u Mađarsku i obrazovanje nove vlade. Već idućeg dana otpočinje posjedanje strateški važnih tačaka, a završava se 25. aprila iste godine. Zbog toga vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga određuje jedinice koje će ući u Mađarsku, a rukovođenje je povjerila general-feldmaršalu fon Vajsu (von Weichsu). Komunikacijom Daruvar — Virovitica između 12. i 25. marta za Mađarsku su prošle; 1. brdska i 100. lovačka divizija. Prema nekim njemačkim dokumentima vidi se da je u okupiranju Mađarske učestvovala dijelom snaga i 42. lovačka divizija. Najveći dio jedinica bio je iz rezerve suvioletne i dopunske vojske.

Zbog prolaska ovih kolona 28. divizija je iz Požeške kotline hitno prebačena na komunikaciju Daruvar — Virovitica. Već 16. marta došlo je do prve borbe. Sedamnaesta i 21. brigada zaustavile su neprijateljevu kolonu na dijelu komunikacije između Đulaveca (Miokovićevio) i Pivnica.

Prema direktivi Štaba 6. korpusa, sve jedinice trebalo je da napadnu na željezničke komunikacije i na neprijateljeve kolone koje odlaze u Mađarsku: 12. divizija

NOVJ na pruži Beograd — Zagreb (između Nove Gradiške i Vinkovaca); 28. udarna divizija NOVJ na pruži Daruvar — Virovitica; Zapadna grupa NOP na pruži Banova Jaruga — Daruvar, a Istočna grupa NOP odreda na prugama Slavonski Brod — Vinkovci; Vinkovci — Osijek i s. Strizivojna — Osijek.

U duhu ove direktive Brodska brigada je dobila svoj zadatak.¹³ U prvoj akciji ona će čuvati desni bok 17. i 21. brigade, sa pravca Podravske Slatine. Već prvog dana poslije nailaska neprijatelja svi bataljoni, izuzimajući treći, koji je bio u divizijskoj rezervi, vodili su borbu. Sva tri bataljona za ovu borbu raspoređena su u liniju, s tim što je svaki bataljon organizovao svoju rezervu.

U s. Macute, na zapadnoj ivici, položaje je držao 1. bataljon sa zadatkom da sa te strane ne dozvoli prodor neprijatelja u Voćin — gdje su se nalazile naše pozadinske jedinice, radionice i skladišta. Prva četa zauzela je položaje od k. 237 pa do izdvojenih kuća s. Macute. Druga i 3. četa (bez jednog voda), sa dva teška mitraljeza, zaposjela je dio obale Voćinske rijeke od izdvojenih kuća s. Macute do k. 179. Pozadi njih, na ivici sela, rasporedila se bataljonska rezerva (1. vod 3. čete).

Drugi bataljon je imao dobre položaje. Prvu i 2. četu rasporedio je desno od puta koji je vodio u s. Hum na padinama Budima, trigonometar 289, pa do zapadne ivice s. Hum. Treća četa je bila u rezervi i ona je zauzela položaje na k. 201, na ivicama pošumljenih čuka. Ispred njih je bila ravnica i čist prostor, a pozadi šuma i brežuljci.

Prva četa 4. bataljona držala je položaj iznad Đulaveca (Miokovićevo), na k. 309, a 3. četa na groblju i k. 326. Druga četa je ostala u rezervi i raspoređena je u šumi južno od groblja. Položaj ovog bataljona bio je dobar, ali su zato pravci povlačenja bili otkriveni, pa prema tome i nepovoljni.

¹³ Zapovjest Štaba 28. divizije od 19. III 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 25, dok. 65, str. 313.

Kada su neprijateljevu kolonu napale i zaustavile 17. i 21. brigada, od nje se odvojilo 6 tenkova, koje je pratila pješadijska četa, s ciljem da na jedinice divizije napadne s boka i s leđa, odbace ih od ceste i otvore prolaz svojim jedinicama prema Virovitici. Tenkovi su se uputili cestom koja se odvaja za Voćin i to na položaje koje je držao 2. bataljon Brodske brigade.

Na položaje ovog bataljona neprijatelj je izbio oko 10 časova. Borbu su prvo prihvatile 1. i 2. četa ali su se poslije dolaska tenkova čete prebacile na položaj rezerve, gdje je bila 3. četa, i odatle pružile odlučan otpor. Sa protivtenkovskim puškama je oštećen jedan tenk. Vozači su pobijeni, a pješadija je natjerana na povlačenje. U nemogućnosti da odbace čete 2. bataljona, Nijemci su u svom rušilačkom bijesu počeli da pale kuće u s. Slane Vode. Na ovo je bataljon brzo reagovao, izvršio protivnapad, i prisilio ih da se preko s. Donje Kusanje i s. Sladojevci povuku u Viroviticu. Za to vrijeme borci bataljona uspjeli su da pogase požare i sačuvaju kuće.

Treći bataljon Brodske brigade kao divizijska rezerva, bio je upotrijebljen na položajima kod Klise, kada je jedan bataljon 21. brigade, koji je držao k. 186, istu napustio. U jurišu na ovu kotu bataljon je imao uspjeha, potisnuo je neprijatelja, ali je imao 3 mrtva i 3 ranjena. Prvi i 4. bataljon nisu vodili borbu. U ovim borbama brigada je imala 6 mrtvih i 5 ranjenih. Od jedinica istakla se 3. četa 3. bataljona, a i 2. i 3. četa 2. bataljona. Međutim 2. bataljon nije na vrijeme minirao prilaze svome položaju, pa su njemački tenkovi mogli nesmetano manevrisati.

Idućih dana neprijateljeve snage velikih formacija, raznim motornim prevoznim sredstvima, nastavile su prebacivanje u Mađarsku. Radi ometanja i usporavanja kretanja i nanošenja što većih gubitaka, Stab divizije donosi odluku da se nastavi sa napadima koje je trebalo sprovođiti u vidu zasjeda. I ovog puta, radi postavljanja zasjeda, na cesti Daruvar — Virovitica spustile su se 17. i 21. brigada. Sa četiri zasjede u razmacima od nekoliko kilometara ove dvije brigade zaposjele su cestu u dužini od 15 do 18 km. Brodska brigada, bez jednog (četvrtog) bataljona, bila je u divizijskoj rezervi. Četvrti bataljon je organizo-

vao zasjedu na cesti Podravska Slatina — s. Suhopolje, između s. Donji Meljani i s. Sladojevci, sa zadatkom da izvrši napad na neprijateljeve snage ukoliko bi se one pojavile na ovoj komunikaciji.

Zasjede bataljona 17. i 21. brigade vrlo smjelo su postavljene. Iako u ravnici one nigdje nisu bile udaljenije od 30 metara, a neke, manje jedinice, ojačane puškomitraljezima, postavljene su uz samu cestu da bi kolonu tukle po dubini.

Noću između 18. i 19. marta borci 17. brigade uništili su 3 kamiona. Ali zbog nesnalažljivosti, dio plijena nije izvučen, premda je za to postojala mogućnost. Tu noć ni 21. brigada ni Brodska brigada nisu vodile borbu na svojim položajima.

Kako su kolone neprijatelja nastavile svoj pokret, zasjede su postavljene i idućih noći. Slijedeće noći 3. i 4. bataljon Brodske brigade dobili su zadatak¹⁴ da daju osiguranje sa pravca sela Pčelić, a 1. i 2. bataljon da organizuju zasjedu. I ovog puta ona je postavljena na odstojanju od svega 30 metara od ceste. Odlučeno je da se neprijateljeva kolona sačeka na cesti između s. Pepelane i s. Pčelić. Na tom dijelu puta željeznička pruga prolazi uza samu cestu. Nasip pruge poslužio je kao dobar zaklon. Prvi bataljon, koji je bio na lijevom krilu, kompletan se smjestio na nasip, i to tako što je 1. četa postavila zasjedu ispod k. 129, 2. četa ispod k. 128, a dalje, desno, po nasipu, raspoređena je 3. četa.

Na položaje 1. bataljona nastavili su se položaji 2. bataljona. Prva i 2. četa ovog bataljona posjele su prugu od desnog krila 3. čete 1. bataljona, pa do mjesta gdje se pruga odvaja od ceste. Svoju 3. četvu ovaj bataljon je prebacio preko ceste. Ova četa je zaposjela položaj ispred ulaza u s. Pčelić.

Zasjede su blagovremeno postavljene i kod ciglane, a na neprijatelja se nije moralo dugo čekati. Neprijateljeva kolona¹⁵ prolazila je puna dva sata, a da je zasjeda nije napala. Kad je konačno dat znak za otvaranje vatre,

¹⁴ Zapovjest Štaba 28. udarne divizije od 20. III 1944. godine, Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 71, str. 342.

¹⁶ Tu noć je napadnuta kolona iz sastava njemačke Prve brdske divizije.

ispaljen je plotun d izvršen juriš. Tom prilikom na dijelu gdje su zasjedu držali bataljoni Brodske brigade zapaljena su dva kamiona i oštećena dvojica luksuzna kola. Jedan tenk je oštećen i zbog naglog skretanja, prevrnuo se u jarak, koji je na tom dijelu dosta dubok. Ostao je prevrnut na kupoli. Pored toga, uništeno je nekoliko kola sa raznim materijalom, pobijeno 20 jahaćih i teglećih konja i mazgi, ubijeno 39 vojnika, a isto toliko ih je i zarobljeno. Nijemcima se žurilo, a naše jedinice su napadale začelja kolone i manje dijelove, gdje je uspjeh bio sigurniji.

Tu noć se posebno istakao komandir čete 2. bataljona Slovenac Franc Novak Zunce.¹⁶ U borbi prsa u prsa ubio je dvojicu Nijemaca. Kad ga je treći Nijemac savladao, priskočio mu je u pomoć kurir čete, te je i taj Nijemac ubijen. Zaplijenjeno je 5 jahaćih konja, 16 pušaka, nešto odjeće i obuće, a i sanitetskog materijala, u čemu se već duže oskudijevalo. Prilikom povlačenja, borac koji je zaplijenio jedini puškomitraljez pao je u potok i ispustio ga. I u ovoj borbi brigada je imala gubitaka. Dvojica su poginula, a četvorica su ranjena.

Najveći nedostaci u toku ove zasjede uočili su se u momentu otvaranja vatre. Neke jedinice su zakasnile, te je to omogućilo neprijatelju da se sredi i pruži otpor. Ovo je naročito karakteristično za 2. četu 1. bataljona, koja nije uopšte izvršila juriš, a vatru je otvorila tek kasnije. Ni povlačenje nije bilo najsretnije organizovano. Iako se znalo da se mora povlačiti preko otvorenog terena i preko dosta dubokog potoka, organizacija gotovo da nije ni postojala. Nijedan prelaz nije bio obezbijeđen i borci su bili prisiljeni da se snalaze kako su umjeli.¹⁷

Iduće noći ponovo su postavljene zasjede od istih jedinica koje su ih držale i prethodne noći. Samo, ovog puta izvršeno je izvjesno skraćivanje zasjeda, tako da su se sve jedinice rasporedile na širini od s. Đulaveca (Miokovićevo) do s. Pepelana. Na desnom krilu i ovog puta se našla Brodska brigada.

¹⁶ Kad je bio ljut Franc je imao naviku da grdi neprijatelja recima »Sunce mu njegovo«, a pošto je umjesto sunce govorio »ZUNCE« — ostao je za nas, Zunce.

¹⁷ Izvještaj Štaba 28. divizije od 29. III 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 25, dok. 122, str. 568.

Te noći, između 20. i 21. marta, sačekano je začelje Prve alpske divizije, ali osim ispaljenog plotuna i nešto neorganizovane vatre ništa više nije učinjeno. Uzrok je bila totalna nevidljivost. Ta noć je bila tako mračna da se starješine nisu usudile da jedinice puste na juriš. Moglo se desiti da dođe do nepotrebnih žrtava.

Kako su u to vrijeme jedinice oskudijevale sa municijom, ni vatra nije bila takve prirode da je neprijatelju nešto naročito naudila. Poslije prve pometnje, oni su se sredili i nastavili pokret kao da se ništa nije ni desilo. Zbog gustog mraka povlačenje je bilo otežano. Da bi se kolona održala u kompletnom sastavu na prvacu povlačenja, borci su se jedan drugom držali za opasače. Napregnutih očiju, oni su pri povratku pipali teren nogama i rukama pre nego što naprave novi korak, te je kolona sporo odmicala. U momentima kad kolona zastane, lica jednih, uglavnom onih neopreznijih, udarala su u predmete koji su bili na ramenima onih koji su bili ispred, i tada su se čule psovke i pokoja šala, a onda prigušen smijeh na račun onih koji su se ljutili. I u tako teškim prilikama mladalačka vedrina nije napuštala borce. Poslije kratkih zastoja pokret se nastavljao kao da se ništa nije ni desilo, da bi se tek ujutro prebrojavale čvoruge na glavama onih koji su »isprobali« tvrdoću kundaka drugova koji su ispred njih išli. Iako su borci dobro poznavali teren, do zore su prešli svega nekoliko kilometara. Neke jedinice naišle su na nekoliko pokrivenih pletera. Kako je duvao hladan vjetar i padala susnježica, tu su zanoćile i ujutro se vratile u sela iz kojih su i otišle.

Jedinicama divizije, najveći problem predstavljao je nedostatak municije. Posljednje noći nijedan borac nije mogao imati više od 4 metka, jer su svi viškovi predavani puškomitraljescima, koji opet, i pored toga, nisu bili u stanju ni kompletne okvire da napune. U okvirima puškomitraljezaca bilo je najviše 20 metaka. Teški mitraljezi nisu ni nošeni na zadatak. Oni su, zajedno sa komorom, ostali u selima, iz kojih se krenulo u napad.

Nedostatak municije nepovoljno je uticao na borbenost jedinica i mnogi borci su otvoreno govorili da ih je strah izaći iz zaklona sa praznim oružjem. Kad se uzme u

obzir da se štedjelo pri otvaranju vatre, onda je razumljivo da su i rezultati bili slabiji nego što su to mogućnosti pružale. Pa, ipak, u borbama koje je divizija vodila ubijeno je i ranjeno oko 300 neprijateljevih vojnika i oficira. Uništeno je i oštećeno 25 kamiona, 2 tenka, dvoja borna kola, 2 motocikla i 10 luksuznih automobila. Pored toga, uništeno je 28 zaprežnih kola, zarobljeno 68 neprijateljevih vojnika, zaplijenjena 61 puška, 2 brdske haubice 75 mm sa 65 granata, 10 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 6 automata, velike količine puščane municije, 8 gumenih čamaca, telefonska centrala sa 12 telefona i velikom količinom kablova, a i priličan broj odjeće i obuće, te ostale ratne spreme.

U ovim borbama divizija je izgubila 72 borca, a 101 je ranjen. Izgubljena su dva puškomitraljeza i 10 pušaka. Utrošeno je svega 18.000 metaka, što znači da je prosječno u jednoj borbi, računato na jednog borca, utrošeno manje od dva metka.

Kako su njemačke jedinice prešle u Mađarsku, divizija je povučena na odmor i sređivanje u sela na sektoru Daruvar — Virovitica i Podravske Slatine. Brodska brigada raspoređena je u s. Bastaji, s. Pivnice i s. Gvozdansku. Idućeg dana desetak boraca, uglavnom sa dužim stažem, upućeni su u s. Voćin, gdje je 10. aprila formiran bataljon za borbu protiv pete kolone (Bataljon PPK) 6. korpusa NOVJ. U to vrijeme brigada je brojala 1.062¹⁸ borca i rukovodioca, što znači da se od formiranja udvostručila. Od tog broja najviše je bilo seljaka (694), zatim radnika (267), dok je ostalih bilo znatno manje: zanatlija 44, namještenika 7, vojnih lica 16, intelektualaca i đaka 34. Nacionalni sastav je, takođe, bio heterogen. Od deset nacionalnosti, koliko ih je bilo u brigadi, najviše je bilo Srba (528) i Hrvata (433). Poslije Srba i Hrvata najbrojniji su bili Rusi (39), Nijemci (17), Česi i Slovaci (15), Talijani (10), Mađari (8),¹⁹ Slovenci (6), Poljaci (2), Muslimani (3) i Jevreji (1).

is pregled socijalnog i nacionalnog sastava jedinica 28. divizije od 3. IV 1944. godine, Arhiv VII reg. br. 7 — 2/4 k. 1124.

¹⁹ Riječ je o onim Mađarima koji su se odranije nalazili u bataljonima Brodske brigade. Mađarski bataljon već ranije je napustio brigadu.

*Napad na neprijateljevo uporište u Podravskoj Slatini
i likvidacija 15. ustaške bojne*

Desetak dana prije napada na Podravsku Slatinu Brodska brigada je smještena u s. Bastaji, gdje su za borce nastali sumorni dani. Smještaj je bio dosta slab, tjeskoban, hrana sa kazana, tek toliko da borci ne budu gladni. Soli ni za lijek. Nisu je imali ni seljaci. Najveća poslastica bili su krompiri, pečeni u vatri, kojih je u trapovima bilo u izobilju. U toku zime mnogi domovi su razoreni, a porodice protjerane u logore ili pobijene, tako da su neki trapovi s krompirima ostali, i sada bili na raspolaganju borcima brigade.

Najvećem broju boraca, pored slabe ishrane, teže su padale svakodnevne vježbe, koje su se izvodile u okviru četa i bataljona, a kasnije i brigade. Iz dana u dan komandiri i komesari četa vodili su svoje jedinice na obližnja brda i tu, prema prethodnoj zamisli komandanata bataljona, uvježbavali napade i juriše, vršili protivudare ili postavljali zasjede. U ovom periodu, koji je trajao 10 dana, izvedene su dvije vježbe u okviru cijele brigade. Bile su to, u stvari, pripreme za napad na Podravsku Slatinu, za koji je znao samo Štab brigade. Cilj vježbi je bio da se štabovi i komande četa isprobaju u sinhronizaciji pokreta i izvođenja manevra.

Nakon vježbi održavane su smotre, na kojima su komandanti ukazivali na bolje vojničko držanje, urednost i čistoću. Borci su bili ubjedeni da će doći do napada na neko veće uporište, ali koje i kada — to je u brigadi znao veoma mali broj.

Tek 1. aprila, kasno uveče, Štab brigade je dobio i pismenu zapovijest za napad na neprijateljevu posadu u Podravskoj Slatini.²⁰ Iz nje se moglo sagledati da u napadu, pored 28. divizije, učestvuju 12. divizija, dio jedinica Istočne grupe NOP odreda, jedinice Zapadne grupe NOP odreda i jedinice 6. korpusa: Artiljerijski divizion, 1. diverzanatski bataljon i Konjički eskadron.

²⁰ Izveštaj Štaba 28. divizije od 1. IV 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 3, str. 15.

Predviđeno je da se ovaj plan sprovede slijedećim rasporedom:

a) Uporište će napasti Brodska brigada, ojačana Artiljerijskim divizionom, Konjičkim eskadronom i bataljonom 21. udarne brigade;

b) Ostale jedinice 28. divizije (17. brigada i 3. bataljon 21. brigade), jedinice Daruvarskog i Bilogorskog NOP odreda, držače zasjedu prema uporištima Virovitica i Daruvar. Jedinice odreda imale su zadatak da natjeraju neprijatelja da se razvije poslije izlaska iz uporišta. Da bi taj zadatak obavili, odredi su posjeli položaje u neposrednoj blizini uporišta, a rasporedili su se tako da djeluju na neprijateljeve bokove.

c) Jedinice 12. divizije držale su zasjede prema neprijateljevim uporištima: Donji Miholjac, Našice i s. Đurđenovac, na liniji s. Čađavica — Dravski kanal — Voćin potok — s. Humljani. Posjedanje položaja bilo je grupno, sa težištima oko s. Čađavice i Donjeg Miholjca, te na prostoru Mikleuš — Čačinci, prema Našicama i Đurđencu.

d) Artiljerijski divizion bio je podijeljen na dva dijela:

- artiljerija za podršku, i
- artiljerija za neposrednu podršku.

e) Jedinice diverzantskog bataljona imale su zadatak da poruše mostove u Podravini na sektoru: Virovitica — Feričanci — s. Moslavina. Planirano je da Štab Brodske brigade rukovodi napadom iz kuća koje su se nalazile na cesti Slatina — s. Čeralije, sjeveroistočno od k. 134.

Brigadno previjalište postavljeno je na ulazu u Podravska Slatinu u gornjim kućama, a kod mosta, na cesti s. Čeralije — Podravska Slatina. Ono je imalo zadatak da prihvati i ranjenike 21. brigade, a posebno bataljona koji je napadao na posadu koja se utvrdila u uljari.

Neprijateljevo uporište, grad i sresko mjesto Podravska Slatina nalazi se na sjevernim padinama planine Papuk, nedaleko od Drave i mađarske granice. Zgodno je za napad, i to sa južne strane, koja jedinicama omogućava nastupanje kroz valovito i ispresijecano zemljište, puno mrtvih uglova i dosta pogodnih položaja za teška oruđa.

Nakon prvog napada, koji je izvela 12. brigada, još 1942. godine, neprijatelj je grad utvrdio i pretvorio u jako uporište.

Uporište je solidno utvrđeno. Pored spoljnog obruča koji je sačinjen od niza jakih bunkera betonske građe, neprijatelj je u unutrašnjosti grada organizovao čvorove odbrane, posjedajući i ojačavajući masivne jednokatnice. Pored toga u gradu je imao više bunkera, građenih od cigle ili betona, i to tako solidno da neke od njih ni haubica od 100 mm nije mogla ozbiljnije oštetiti — samo direktni pogoci, kroz puškarnice, bili su efikasni. Većina bunkera imala je puškarnice Okrenute na sve strane, a iste su bile izdignute najviše 50 cm iznad zemlje. Međusobno su bili povezani telefonskom linijom i saobraćajnicom, a imali su i električno osvjetljenje. Neki bunkeru su bili ograđeni žicom, a ispred žice bile su postavljene mine koje su aktivirane iz bunkera.²¹ Težište odbrane zasnilo se na najjačim bunkerima. Jednom od njih ustaše su dale ime »Staljingrad«, a drugom »Moskva«. Oba bunkera su rađena od armiranog betona i na dva sprata, sa otvorima za teške mitraljeze i puškomitraljeze u svim pravcima. Ključ odbrane bio je bunker »Staljingrad«, koji se isticao svojom jačinom i veličinom sa posadom od 80 do 120 ustaša. Pored ova dva bunkera, ustaše su imale još 24 manja bunkera. U bunkeru »Staljingrad« bile su prostorije za spavanje i prostorije za kuvanje. Nekoliko obližnjih bunkera, rovova i saobraćajnica dopunjavali su dobro organizovan vatreni sistem. Posada uporišta bila je sastavljena od 450 ustaša 15. ustaške bojne, dobro poznate u okolini Podravske Slatine po svom divljačkom teroru, naročito nad srpskim življem. Sem njih u uporištu se nalazilo 80 domobrana i 60 žandarma. Komandant posade bio je ustaški satnik Tomo Masarini.²²

²¹ Izvještaj Štaba 6. korpusa od 16. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 308.

²² U izvještaju Štaba 6. korpusa od 16. maja 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 308, stoji: »Komandant posade bio je ustaški satnik Tomo Masarini.« Ukoliko je to tačno, postavlja se pitanje šta je bio bojni Štir, po kome se i zvala bojna u Podravskoj Slatini. U svakom slučaju komandant posade je uspio da pobjegne, jer u Izvještaju zapovjedništva Glavnog sto-

Nekoliko dana prije napada, načelnik Štaba 28. divizije²⁸ i komandant 1. artiljerijskog divizionu 6. korpusa izviđali su uporište i okolni teren. To isto su učinili komandant i komesar Brodske brigade. Prethodnim izviđanjem u priličnoj mjeri je otkriven neprijateljev sistem vatre i uočeni su položaji sa kojih ga je bilo najlakše neutralisati. Znalo se, čak, kakve su namjere neprijatelja ukoliko se dogodi da naše snage izvrše napad i uđu u uporište. Neprijatelj je namjeravao da aktivnom odbranom, uz podršku snaga koje su bile raspoređene u bunkerima, razbije napadača, izbací ga iz uporišta i mjesto održi u svojim rukama.

Na osnovu tog izvještaja i skice rasporeda bunkera i rovova, koja je dobijena iz uporišta stvoren je plan napada, izvršena podjela snaga i zadataka za napad, koji je predviđen za 4. april u 4,30 časova. Odlučeno je da se glavni pravac napada usmjeri na težište neprijateljeve odbrane u kojoj je ključ bio centralni bunker »Staljingrad«. Taj zadatak je dobio 1. bataljon, a podržavao ga je artiljerijski divizion.²⁴

U napadu na uporište učestvovali su i 2. i 3. bataljon, te bataljon 21. brigade. Četvrti bataljon Brodske brigade određen je u rezervu.²⁵ Četvrtog aprila u zoru glavnina snaga određenih za napad našla se na južnoj strani uporišta nedaleko od Brežića, k. 253.

žera domobranstva od 9. IV 1944. godine, između ostalog stoji: »Prema izvaji zapovjednika ustaške posade, u tim borbama poginulo je oko 200 vojničara«. Da li je to bio Štir ili Masarini, iz postojeće dokumentacije nije se moglo zaključiti.

²³ Misli se na Gedeona Bogdanovića Gecu, koji je u to vrijeme bio Načelnik štaba 28. divizije i Gaju Ivanovića, komandanta divizionu.

²⁴ Sest topova: 2 haubice 100 mm, 3 topa 76 mm i PT top 47 mm.

²⁵ Odlaskom Mađarskog bataljona iz Brodske brigade, na njegovo mjesto došao je 2. bataljon 18. brigade. Uključujući se u sastav Brodske brigade, ovaj bataljon je postao njen 4. bataljon (isto kao i Mađarski bataljon). Odmah po dolasku komandant bataljona bio je Dušan Čavrak, a poslije njega Obrad Komlenac. Nešto kasnije za komesara bataljona došao je Rudi Rajh, koji je dotad bio u 17. brigadi.

Kako je koja jedinica pristizala, odvođena je na pravac svoga napada. Odmah poslije dolaska u šumu Bukvik,

3. bataljon ojačan topom 47 mm i topom 75 mm upućen je na komunikaciju koja je sa jugoistočne strane vodila u Podravsku Slatinu, sa zadatkom da preko kose, s lijeve strane potoka Potočani, izbjije na cestu, koja vodi u grad. Prva četa ovog bataljona imala je zadatak da napada desnom, a 2. četa lijevom stranom ulice. Pomoću topova trebalo je da likvidiraju bunkere na koje naiđu. Jedan vod 2. čete imao je zadatak da obiđe bunker na lijevoj strani ceste i da ga napadne iz pozadine. U isto vrijeme 2. vod ove čete trebalo je da zauzme rov koji se protezao u pravcu vinograda.

Likvidacijom bunkera i rovova 1. i 2. četa omogućile 3. četi da blokira bunker »Moskvu«, a snagama bataljona da prodru u pravcu željezničke stanice. Ova četa je imala zadatak da blokira zgradu spahiluka grofa Draškovića istočno od crkve.

U drugoj fazi borbe dvije čete ovog bataljona imale su zadatak da s jedne i s druge strane ceste produže dejstvo i likvidiraju kasarnu i bunkere oko željezničke stanice.

Sa suprotne strane grada, putem koji sa sjeverozapadne strane vodi u Podravsku Slatinu, pravcem s. Sladojevci — Podravska Slatina, napadao je 2. bataljon. Pomoću pridodatih topova 37 i 75 mm, ovaj bataljon je trebalo da se probije u uporište, s tim da na svom pravcu uništi bunker na potoku Javornica, koji se nalazio na ulazu u grad. Ovaj zadatak dobila je 3. četa. Poslije likvidacije bunkera četa je morala likvidirati i jedan rov. Takav zadatak je dobila 1. četa. U drugoj fazi borbe, 2. četa je imala zadatak da likvidira posadu u kasarni i Đokinoj kući.²⁶ Za izvršenje ovog zadatka bataljonu je dodijeljeno jedno odjeljenje teških minobacača. Nakon ovog, u sadejstvu sa 3 bataljonom, trebalo je prići konačnoj likvidaciji ustaške posade u uporištu.

Na glavnom pravcu napada, napadao je 1. bataljon. Od šume Bukvik pravcem ovog bataljona izvodio je na k. 253, a onda vinogradima u centar grada. Druga četa napadala je preko katoličkog groblja, 1. četa na pravcu na kojem se nalazio bunker »Staljin-grad«, a 3. četa imala je zadatak da posjedne kuće na jugozapadnom dijelu uporišta, zapadno od pravoslavnog groblja, i da, osloncem na čvršće zgrade, prodire u grad.

I u drugoj fazi borbe ovaj bataljon je imao najteži zadatak. Pored likvidacije kasarne, koja se nalazila lijevo od crkve, trebalo je u sadejstvu sa jedinicama 3. bataljona, da likvidira drugi po veličini bunker »Moskva«.

Bataljon iz 21. brigade i jedna četa iz 4. bataljona, ojačani jednim odjeljenjem teških minobacača, imali su zadatak da blokiraju sjevernu i sjeveroistočnu stranu uporišta u slučaju poku-

²⁶ Riječ je o zgradi jednog trgovca, koja je izgrađena od kamena, a ustaše su je još više ojačale i preuredili za odbranu.

šaja bjekstva neprijatelja iz uporišta na pravcu: most na potoku Javorica — k. 116 — stara ciglana kod nasipa, a položaj za odbranu protezao mu se na liniji: Veliko Polje — k. 176 — potok Javorica.

Ovaj bataljon je imao zadatak da organizuje potjerna odjeljenja, a u slučaju prodora neprijatelja da ga goni sve do zasjeda koje su držane na sektoru prema Donjem Miholjcu.

Artiljerijski divizion imao je vatrene položaje oko k. 253 Brežić, 1.200 metara od prvih bunkera.

Četvrti bataljon, bez jedne čete, određen je u brigadnu rezervu.

Konjički eskadron je pridodat brigadi da ga upotrijebi posebno ako dođe do gonjenja neprijatelja.

Dvadeset prva brigada (bez jednog bataljona), pored toga što je bila u divizijskoj rezervi, imala je zadatak da likvidira posadu, koja se utvrdila u tvornici ulja, a nalazila se na putu Podravska Slatina — s. Sladojevci tj. iza leđa 2. bataljonu, koji je napadao istom cestom, samo obrnutim pravcem.

U 4,30 časova otvorena je vatra iz artiljerijskih oruđa. Tog momenta sve jedinice su krenule u napad. Oglašile su se i ustaše. Prvo pojedinačno, a uskoro i svom žestinom. Za vrlo kratko vrijeme, oživio je vatreni sistem i ustaše su spremno dočekale bataljone.

Treća četa 1. bataljona u početku napada prodirala je jednom jarugom ne nailazeći ni na kakav otpor. Na taj način borci su se dohvatili i prvih zgrada. U nekima od njih zatečene su na spavanju ustaše, koje su se, iznenadnim nailaskom Brođana, razbježale u pravcu bunkera. Na čelu ove čete nalazili su se komandir Franjo Novak i komesar čete Nail Redžić, te se tako i dogodilo da je u grad ušao samo jedan vod. Sa tridesetak boraca, vod je posjeo jednu od najčvršćih zgrada u ulici, i to baš na pravcu između bunkera »Staljingrad« i »Moskva«. Moglo se očekivati da će Štab bataljona, pored 2. voda 3. čete, koji nije ušao u grad, uputiti ovim pravcem i svoju rezervu, ali on to nije učinio. Borci voda su pokušali da se probiju u centar grada, ali su dočekani vatrom iz različitih pravaca, te su bili prisiljeni da se vrate u ranije posjednutu zgradu. Tom prilikom ranjen je komandir čete Franjo Novak iz Grabarja.²⁷

²⁷ U brigadi su bili: Franjo Novak iz s. Grabarja kraj Slavenskog Broda i Franjo Novak iz Slavenskog Broda, te Franc Novak Zunce iz Slovenije.

Za to vrijeme na bunkere, koji su bili ključ odbrane grada, vršen je juriš za jurišem.

Juriš, koji je izveden u svitanje, unatoč jake artiljerijske pripreme, nije uspio. Prva četa koja je išla na bun-kere vraćena je nazad, ali bez dvojice dvadesetogodišnjaka — Franje Zilka iz Novske i Ivana Kuhara iz Der-vente. Obojica su ostali mrtvi na žičanim preprekama.

Nakon ovoga, odmah se prišlo organizaciji novog napada. Dejstvo artiljerije nije dalo očekivane rezultate, jer su bunkeru odolijevali granatama, a njihove posade uporno se branile.

Drugi više sinhronizovan napad na grad (u odnosu na artiljeriju) izveden je tek u 16 časova, ali ni on nije uspio. Unatoč, za te prilike, velike koncentracije artiljerije (12 topova, 1 teški minobacač i jedna četa minobacača 82 mm), jedinice se nisu uspjele probiti ni na jednom pravcu. I ovom prilikom palo je nekoliko drugova, među kojima i borac Mile Čakširan iz s. Čepina — otac petoro djece.

Istog dana, već u 8 sati ujutro, na položaje 12. divi-zije naišli su dijelovi 18. ustaške bojne iz Našica i 16. ustaške bojne iz Đurđenovca, jedna ustaška bojna iz Osijeka i neke jedinice iz Valpova. Neprijatelj je napadao iz pravaca:

— prva kolona, oko 200 ustaša, išla je cestom Donji Miholjac — Čađavica. Ova kolona je došla na blisko odsto-janje položaja jedinica 12. divizije, ali je poslije kratke borbe natjerana u bijeg, ostavivši mrtve i ranjene na mjestu borbe;

— druga kolona nastupala je poljskim putem od s. Crnca preko s. Suhomlake do k. 101, gdje je dočekana i natjerana na povlačenje;

— treća kolona je nastupala pravcem D. Predrievo — s. Rajnopolje, gdje se razdvojila i jednim dijelom otišla u pravcu s. Bjelkovac, a drugim u pravcu s. Oskoruš Majura i Đurin Lug Majura, do nasipa Voćin Potoka. Pod zaštitom jake artiljerijske vatre, neprijatelj je uspio da zaposjedne desnu obalu Voćin Potoka, gdje je i zanoćio.

Na zasjedama prema Našicama bio je Osječki odred. U toku dana neprijatelj je u više mahova pokušavao da se probije. Osječani se nisu kruto držali, nego su se povla-

čili lijevo ili desno i neprijatelja napadali s boka i s leđa, tako da su ga svaki put natjerali da se vrati nazad u uporište. Na ovom pravcu neprijatelj je izgubio 23 vojnika.

Jedinice Daruvarskog odreda, koje su za vrijeme napada bile na položaju ispred uporišta Daruvar, imale su zadatak da natjeraju neprijatelja da se razvije za borbu čim izađe iz uporišta; da mu uspore nastupanje i da ga tuku u bok i s leđa. Zbog toga neprijatelj nije postigao nikakve rezultate.

Istovremeno sa napadom Brodske brigade jedna četa 21. brigade, kojoj je bio pridodat protivtenkovski top, vršila je napad na tvornicu ulja. Posadu u uljari sačinjavalo je 40 ustaša,²⁸ utvrđenih u dva solidno zidana bunkera. Ovaj napad se vodio odvojeno od napada na Podravsku Slatinu. Iako je četa u toku noći izvršila nekoliko juriša, uspjeh nije postignut. Pridodati top im nije mogao mnogo pomoći, jer se zbog brisanog terena nije mogao privući na odstojanje uspješnog dejstva. Prvog dana nije ni upotrijebljen.

Napad na Podravsku Slatinu bio je dobro pripremljen. Nikad dotada u brigadi nisu vršene takve pripreme. Iako je deset dana nedovoljno za uvježbavanje jednog takvog napada, pogotovo sa borcima od kojih najveći broj dotad nije imao nikakvog vojničkog znanja, ipak su i starješine i borci bili u mogućnosti da sagledaju način održavanja borbenog poretka i organizaciju napada. Najveća manjkavost bila je u tome što jedinice nisu bile upućene u sinhronizaciju pokreta i vatre, u situaciji kad se napad vrši uz podršku artiljerije.

Većini boraca i starješina bio je to prvi slučaj da se napad na neko uporište vrši uz podršku artiljerijskih jedinica. Ranije, u prethodnim borbama, ako se upotrebi jedan ili dva topa, onda oni, obično, rješavaju sve probleme. Top se privuče na blisko odstojanje, odakle se, sa nekoliko granata, neposrednim gađanjem u puškarnice bunkera ili prozore utvrđenih zgrada, prinudi neprijatelj na predaju ili odstupanje.

Borci i rukovodioci su sa velikim oduševljenjem primili vijest da je njima povjerena uloga likvidacije uporišta. Upoznali su u borbama 15. ustašku bojnu. U više međusobnih okršaja izišli su kao pobjednici. Odnos snaga bio je realan, a isto tako izdate odluke i zapovijesti. Pa, ipak, u napadu na Podravsku Slatinu, prvog dana borbe, nije bilo značajnih rezultata. Izuzetak je bila

2s prema izvještaju Štaba 21. brigade, tvornicu je branila 3. satnija (četa) 15. ustaške bojne (bataljona).

Ruska četa, koja je likvidirala 40 ustaša koje su se nalazile u ciglani, nedaleko od željezničke stanice.

Razlozi za ovo bili su višestruki. Komandni sastav nije se dovoljno snašao u ovako, za njih, komplikovanoj situaciji. Napadalo se prema unaprijed utvrđenom planu. Tako je bilo u prva dva pokušaja. Na isti način postupilo se i u trećem pokušaju, koji takođe nije uspio. Štabovi bataljona nisu vršili procjenu situacije u datim momentima, pa nisu donosili ni potrebne odluke. Ulazak 1. voda 3. čete u grad za Štab 1. bataljona nije značio mnogo. Noću, između 4. i 5. aprila ovaj vod se nesmetano izvukao iz grada i vratio u sastav svoje čete, a da to nikom u Štabu bataljona i Štabu brigade nije poslužilo kao signal da postoje pravci koji nisu branjeni. Taj isti vod idućeg dana napadao je bunkere s čela i izgubio nekoliko boraca, među kojima jednog od najboljih bombaša u brigadi Mišu Klačnjaku.

Koordinacija između jedinica bila je nepotpuna. Starješine, naročito više, ispustile su jedinice iz svojih ruku. Artiljerija nije potpuno iskorištena. Postojalo je ubjeđenje da će artiljerijski udar sve riješiti. Mnogi su mislili da će artiljerija uništiti sve objekte, a jedinicama Brigade je ostalo da iskoriste tu šansu i da samo uđu u dotad branjene objekte. Zbog ovakvog stava, zaboravilo se na sadejstvo, a usled nedovoljnog iskustva i nepoznavanja mogućnosti artiljerijske vatre, došlo je do toga da neke jedinice jedno vrijeme budu pod vatrom sopstvene artiljerije, od koje su neki borci zadobili teže i lakše rane, među kojima je bio i Koloman Bauer, dak iz Slavenskog Broda.

Iako dva pokušaja nisu uspjela, od napada se nije odustajalo. To niko nije ni priželjkivao.

Već u prvi sumrak prišlo se organizaciji trećeg napada. Na položaje 1. bataljona, pored komandanata brigade i divizije, Duke Prilike i Radojice Nenezić, stigao je i komandant korpusa Petar Drapšin. Kada je prisutne upoznao sa ozbiljnom situacijom na zasjedama, gdje su se jedinice korpusa žilavo odupirale jakim neprijateljevim snagama, napad je pojačan jednim bataljonom iz 21. brigade. U 1 čas poslije ponoći 5. aprila sve je bilo spremno. Napad je otpočeo istovremeno sa svih strana, a pre toga grupe za pravljenje prolaza uspjele su da na nekoliko mjesta naprave prolaze. Ovog puta bilo je to nešto lakše, jer prostor oko bunkera tu noć nije bio osvijetljen, a u ovome su im pomagali i puškomitraljezi.²⁹ Pri povratku

²⁹ Dok su grupe pravile prolaze, mitraljesci su sa ustašama žestoko »diskutovali«.

živi su — ispred bunkera — iznijeli mrtve. Bili su to borci 1. bataljona, koji su pali prethodnog dana.

U ovom naletu najviše uspjeha imale su 1. i 2. četa 3. bataljona. Uspjele su da zauzmu nekoliko objekata i da prodru kroz ustašku odbranu. Međutim, ni to nije bilo dovoljno. Zbog nesnalažljivosti Štaba bataljona, ni ovog puta nisu postignuti značajniji rezultati. Postignuti početni uspjeh četa 3. bataljona nisu iskoristile ni ostale jedinice.

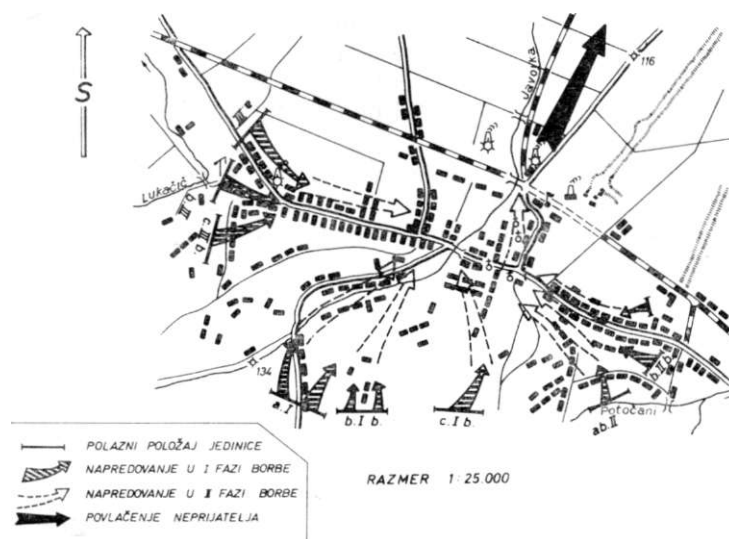
U ovom napadu, trećem po redu, 1. četa 3. bataljona imala je dva mrtva i četiri ranjena, a 2. četa tri mrtva. Sva trojica iz 2. čete poginula su od jedne nagazne mine, koja je jedina bila ispravna. Naime, svi bunker i utvrđene zgrade bili su opasani žičanim preprekama, koje su bile ojačane protivpješadijskim minama. Međutim, mine se nisu aktivirale ni u prilikama kad bi neko na njih nagazio. Da li je bila u pitanju sabotaža, ili je vrijeme učinilo svoje, nije utvrđeno, ali, izuzimajući tri druga iz 2. čete 3. bataljona, drugih gubitaka od nagaznih mina nije bilo.

Kako ni sa istočne strane prodor nije uspio, u zoru se prišlo organizaciji i četvrtog napada, koji je trebalo da uslijedi u 10 časova. I ovog puta 1. bataljon će imati veoma težak zadatak. Neka artiljerijska oruđa promijenila su vatrene položaje u duhu nove organizacije. Neko licina ih je dovučena do samih bunkera, za neposredno gađanje. Na prednji kraj su ponovo istureni teški mitraljezi. Preduzete su mjere za ponovni napad ustaške i njemačke avijacije. Naročite mjere maskiranja provedene su u pozadinskim jedinicama. U toku prethodnog dana dva aviona su u više navrata nadlijetala, mitraljirala i ispustila nekoliko bombi. Tom prilikom uništena su jedna sanitetska kola i dvije topovske zaprege. Neke pozadinske jedinice, među njima i divizijsko previjalište, smjestile su se u zgrade na zapadnoj ivici grada da bi u datom momentu bile što bliže borcima.

Za deset sati predviđen je ponovni napad i na tvornicu ulja.

U 9,45 časova sve jedinice su bile na svojim mjestima — spremne za novi napad, a artiljerija je na dati znak

S E M A
NAPADA BRODSKE BRIGADE NA UPORIŠTE
PODRAV. SLATINA

otvorila vatru. Već poslije prvih plotuna i artiljerijskih hitaca, neutralisano je nekoliko puškarnica. Topovi, koji su neposredno gađali, ovog puta su imali više uspjeha. Već poslije nekoliko minuta artiljerijske vatre, jedinice su se pokrenule u napad. Ovog puta usklađen je pokret i vatra i na uspjeh se nije moralo dugo čekati. Zbog osjetnih gubitaka oslabljen je neprijateljev vatreni sistem, a kad su bombaši 1. bataljona ubacili nekoliko bombi u glavne bunkere, nastala je pometnja, koja je odmah iskorišćena. Prvi vod 1. čete 1. bataljona, na čelu sa komesarom³⁰ čete, savladao je žičane prepreke ispred bunkera

³⁰ Vinko Vargaš, do napada na Podravsku Slatinu bio je komesar 2. čete 1. bataljona. Pred napad na ovaj grad izvršena je rokada komesara četa i tako je Vinko došao za komesara 1. čete. Poginuo je 2—3 minuta poslije pada najjačeg bunkera, koji su ustaše nazvale »Staljingrad«.

»Staljingrad« i ubacio nekoliko ručnih bombi. Pa, ipak, ovaj bunker je nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke. Nakon trećeg osvajanja ustaše su definitivno protjerane, a kad je to isto učinila i 3. četa 1. bataljona sa ustašama u susjedna dva bunkera, bio je to kraj cjelokupnoj ustaškoj posadi koja je branila prilaz Podravskoj Slatini sa južne strane. Nakon ovog uspjeha, sa svih strana su se jedinice sručile u grad i presjekle ga na dva dijela. Kod neprijatelja je nastala dezorganizacija i panika, te se u neredu počeo probijati prema željezničkoj stanici. Pri tom povlačenju neprijatelj je dijelom snaga išao preko bašta, kroz kuće, a na nekim mjestima i preko krovova. U bježanju najveći broj je sa sebe bacao ličnu opremu. Nešto kasnije ustaše su bježeći iz uporišta naišle na zasjedu 4. bataljona Brodske brigade.

Poslije dva sata borbe i čete 3. bataljona Brodske brigade uspjele su da prodru do centra grada. Oko 15 časova sve je bilo gotovo. Skoro u isto vrijeme četa 21. brigade likvidirala je posadu koja se nalazila u tvornici ulja. Ona je u toku noći uspjela da privuče top na blisko odstojanje od bunkera u koji je sabijena sva posada. Poslije nekoliko pogodaka u otvore bunkera — izvršen je juriš. Od 40 ustaša, koliko ih je bilo, samo se jedan izvukao. Iako ranjen, uspio je pobjeći, da bi krajem rata postao zarobljenik iste jedinice. Zvao se Iharoš, a u Brodskoj brigadi je imao brata koji je bio na dužnosti komandira voda.

Preživjeli domobrani u gradu, poslije ulaska brigade, odmah su se predali i gotovo svi ostali u NOV. Neki su bili duboko zašli u petu deceniju života, kao Muhamed Vojić iz Bosanske Krupe, ali su se do kraja rata, zajedno sa borcima Brodske brigade, pošteno borili. Dvojica među njima Zagrepčanin i Bosanac, poginuli su istog mjeseca u borbama s ustašama nedaleko od Podravske Slatine.

Drugi dio posade, koji se grupisao u sjevernom dijelu grada, prikupio je ustaški komandant satnik Tomo Masarini i s njim izvršio proboj na sjever u pravcu s. Grabić — r. Drava. Ovaj pravac je vodio u Mađarsku, i to preko položaja 4. bataljona. Izbezumljeni od straha i iz gotovo bezizlazne situacije, oni su, uz velike gubitke, ipak uspjeli da se probiju. Bili su brži od boraca 4. bataljona, koje je

predvodio novi komesar bataljona Rudi Rajh Tica³¹ (tih dana je iz 17. brigade, zajedno sa novim zamjenikom komandanta Brodske brigade Jovom Milakovićem Radovanom, prešao u Brodsku brigadu). Borci 4. bataljona ubili

Rudi Rajh Tica (17 godina). Bio je najmlađi komesar i komandant bataljona

su ustaškog satnika Krunu Rorbahera iz Virovitice. Kako su se jedinice na svom pravcu zadovoljile time da ustaše gone samo do s. Grabić, najveći broj ih se dokopao Drave i prešao u Mađarsku. Konjički eskadron, koji je brigadi pridodat radi gonjenja neprijatelja, nije ni učestvovao u gonjenju. Iako su imali najviše gubitaka baš u samom probiju, prema ustaškim podacima, iz Podravske Slatine se uspelo izvući oko 200 ustaša.³²

Dok su se vodile borbe za uporište, pa i nakon njegove likvidacije na pravcima prema Podravskoj Slatini,

³¹ Četvrtog aprila Tica je navršio 17 god. I bio je vjerovatno jedan od najmlađih komesara bataljona u cijeloj NOVJ. Iste godine postao je i komandant bataljona.

³² Iz dnevnog izvještaja Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 9. IV vidi se da je dio posade pobjegao u Mađarsku, a u izvještaju 28. divizije o tome stoji: »Neprijatelj se očajnički borio i bjesomučno jurišao, te mu je tako i pošlo za rukom da se probije... prema Barču... Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 157, str. 813.

jedinice iz obezbjeđenja su više dana vodile borbe, uglavnom sa Nijemcima i ustašama.

Zaplijenjen je slijedeći materijal: 1 protivtenkovski top 37 mm sa 44 granate; 6 mitraljeza i 5 puškomitraljeza; 172 puške sa 6.200 metaka; 115 ručnih bombi; 50 mina za lake minobacače; 3 pištolja sa 100 metaka; 2 kamiona i 3 motocikla; 50 pari odijela; 2 vagona ulja, koje je samo djelimično evakuirano; 2.000 kg soli i 2 vagona druge ratne spreme.

Ubijeno je 220 ustaša i žandarma, a među njima i 3 ustaška oficira. Zarobljeno je 70 ustaša,³³ domobrana i žandarma, a među njima jedan ustaški i jedan domobranski oficir. Zarobljen je i logornik grada Podravske Slatine.

Za vrijeme dvodnevnog napada na Podravsku Slatinu Brodska brigada i dva bataljona 21. brigade izgubili su 115 boraca, među kojima 32 mrtva. Među mrtvima je Sreta Vukadinović (1893), koji je zašao u šestu deceniju i Milenko Jovanović (1928), koji nije navršio ni 16 godina.

Izgubljena su dva puškomitraljeza i dve puške, a oštećen je jedan puškomitraljez i 3 puške. U isto vrijeme utrošeno je preko 30.000 metaka i oko 200 topovskih i minobacačkih granata.

Poslije ulaska u grad organizovan je miting za građane Podravske Slatine, na kome su učestvovali i jedinice brigade izuzev 1. bataljona. Zbog premorenosti, a još više zbog žalosti za izgubljenim drugovima, najveći broj boraca nije mogao ni da večera, a ni da spava.

Brodska brigada je zadatak potpuno izvršila. Poslije 36 časova borbe grad je oslobođen i neprijatelju su naneseni osjetni gubici. Petnaesta ustaška bojna poslije ovog poraza nikad se više nije oporavila.

U napadu na bunkere posebno su se istakli: Slavica Bravac, Vinko Vargaš, Miloš Milinković Kurjak, Milan

³³ U izvještaju Glavnog stožera domobranstva od 9. IV 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 159, str. 820, navodi se 250 poginulih, a o zarobljenima i o onima koji su se predali nema ni riječi.

Petković i Nijemac Klaus Leve (Löwe).³⁴ Kod rukovodilaca je bilo grešaka, a neke od njih bile su početničke. Bilo je grešaka i nakon ulaska u grad. Na primjer, kroz grad se prodiralo ne preduzimajući gotovo nikakve mjere opreznosti, a pojedinci su se više brinuli o odjeći i obući, nego da se što više zarobi obezglavljenih ustaša i žandarima. Gonjenje je vršeno stihijski, i to više od pojedinaca nego od jedinica. Bilo je i onih koji su se služili alkoholom, a borba je još trajala. Taktički postupci starješina nisu u svakom momentu bili u skladu sa razvojem situacije na bojištu. Propuštena je prilika da se uništi sva posada, a i prodor u grad mogao se mnogo ranije izvršiti.

Jedinice brigade, a naročito 1. bataljona, pokazale su izvanrednu hrabrost, izdržljivost i upornost, ali u vještini sve je nadmašila 3. četa (ruska)³⁵ 2. bataljona. Koristeći vojnu vještinu, ova četa je zauzela bunkere oko željezničke stanice i likvidirala oko 50 ustaša i kraj borbe dočekala sa svega jednim ranjenikom. Kad su naišli neprijateljevi avioni, odlično se snašao Štab 2. bataljona, koji je odmah približio čete ustaškim položajima, te na taj način izbjegao bombardovanje sopstvenih položaja, a tom prilikom dopalo im je nekoliko sanduka municije, koje je neprijatelj avionima pokušao doturiti napadnutim ustašama.

Sanitetska služba i služba veze za vrijeme ove akcije funkcionisala je dobro. Jedinice u prvim borbenim redovima bile su u neprekidnoj vezi sa svojim pretpostavljenim štabom. Telefonska linija razvlačila se neposredno

³⁴ Intelektualac iz Berlina Leve Klaus došao je iz neke njemačke jedinice 1943. g. U Brodskoj brigadi je postao delegat voda i član KPJ. Pohvaljivan je od komandanta divizije na godišnjicu brigade i od Štaba brigade. Odluke AVNOJ-a prevodio je na njemački jezik, pa ih je na maternjem jeziku prenosio ostalim Nijemcima-borcima brigade. S našom vojskom, na kraju rata, stigao je do Koruške. Krajem rata unaprijeđen je u čin potporučnika. Prešao je DiR Njemačku, gdje uskoro postaje pukovnik.

³⁵ Ova četa formirana je u drugoj polovini februara. U njen sastav ušli su svi bivši crvenoarmejci koji su uspjeli da pobjegnu od Nijemaca. Komandir čete bio je konjički oficir Crvene armije Ivan Zukov, a komesar agronom Ivan, koji je ubrzo bio ranjen i više se nije vratio u Brodsku brigadu. Kao 3. četa 2. bataljona bila je u sastavu brigade sve do novembra kad je kompletno ušla u sastav Crvene armije.

iza streljačkog stroja. Slične podvige činile su i sanitetlije i njihova je zasluga da je veliki broj ranjenika otpremljen u bolnicu u rekordno kratkom vremenu.

Štabovi bataljona i Štab brigade zaslužuju sva priznanja. Postignuti uspjeh je veliki, ali se pokazalo da svi nisu dovoljno spremni za ovakve akcije i da ne umeju najbolje da rukovode svojim jedinicama. Pokazalo se da štabovi ne usklađuju taktičke radnje sa razvojem događaja i ne djeluju kao cjelina. U najviše slučajeva postupilo se prema prvobitnoj zamisli bez modifikacija i prilagođavanja novonastaloj situaciji.

Komandanti bataljona nisu procjenjivali situaciju na terenu i na osnovu toga donosili brze odluke. To se naročito primijetilo kod štaba 2. bataljona. Ovaj bataljon je uspio da na početku borbe likvidira bunker na ulazu u grad, ali su ih zaustavile ustaše koje su se bile povukle u obližnje zgrade. U takvoj situaciji je bilo nužno izvršiti još jedan napor i natjerati neprijatelja na predaju ili povlačenje, i te na taj način sa bataljonom se probiti u grad, gdje bi se za kratko vrijeme spojio sa 1. vodom 3. čete 1. bataljona, koji je već bio u gradu. Da je to učinjeno, možda bi uporište Podravska Slatina bilo likvidirano pod udarcem jedinice koja je bila na pomoćnom pravcu.

Najveći broj rukovodilaca u brigadi, imajući u vidu za te prilike veliku koncentraciju artiljerijskih oruđa, pogriješio je. Njima je ovladalo ubjeđenje da će artiljerija zbrisati bunkere i pobiti sve ustaše, a sve ostalo da će biti puka formalnost. Zbog toga se i desilo, da je organizacija prvih juriša bila slaba. Umjesto da se na juriš krene odmah poslije prestanka artiljerijske vatre, jurišalo se tek nakon nekoliko minuta. Na taj način dali su ustašama dovoljno vremena da se srede. Ovdje je ispušteno iz vida pravilo: »Kad posljednja topovska granata padne na cilj, prvi borac mora biti u neposrednoj blizini cilja«.³⁶

Nakon završetka borbe neki borci su se nevojnički ponijeli. Pojedinci su napuštali jedinice i išli gradom, zalazili u trgovine i druge radnje, gdje su se zadržavali u razgledavanju sitnica ili naprosto tražeći nešto za pojesti. Istina, u toku borbe, ishrana nije uopšte organizovana. Intendanti su pripremali jelo, ali su do njega dolazili samo borci pozadinskih jedinica. U prve borbene redove nije stigao nijedan zalogaj hrane.

Izuzimajući ratni materijal i oružje, evakuaciji plijena se nije posvetilo dovoljno pažnje. Za ovo je bilo više uzroka, a osnovni razlog je umor i samozadovoljstvo koje je ovladalo svima nakon izvojevane pobjede i dotad postignutog najvećeg uspjeha brigade.

Poslije likvidacije uporišta dogodilo se nešto što se nije očekivalo. U grad je nagrnula masa naroda iz okolnih

³⁶ Izvještaj Štaba 6. korpusa od 16. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 76, str. 316—318.

sela. Cilj su bile trgovine, ali, najvjerojatnije na tome se ne bi završilo.³⁷

Iako su taj narod u više navrata ustaše temeljito opljačkale, iako je oskudjevao u svemu, to se nije smjelo dozvoliti. Ulazak u grad je odmah zabranjen, a izvlačenje plijena obustavljeno. To je glavni razlog što se izgubilo dragocjeno vrijeme i što veliki dio ratnog plijena nije izvučen. Okupirane tim problemima, sve jedinice su ostale u gradu, a od obezbjeđenja upućena je samo jedna patrola u pravcu sela Medinci.

Tog dana neprijatelj je probio zasjedu 18. brigade na sektoru s. Čadavica — s. Saševo i došao u s. Medince, a da to u Brodskoj brigadi niko nije znao. Dok su se Nijemci i ustaše, praćeni sa nekoliko tenkova, odmarali u s. Medinci, izdata je zapovijest za pokret brigade u to isto selo, ali pod pretpostavkom da u njemu nikoga nema. Tako se desilo da su dva bataljona (1. i 2.) u marševskom poretku, bez ikakvog obezbjeđenja naišli na neprijateljevu predstražu, koju su sačinjavala dva tenka. Zbog pukog slučaja, neodlučnosti neprijatelja (vjerovatno i nepoznavanja situacije) i blizine nasipa željezničke pruge, koja se protezala paralelno sa cestom Podravska Slatina — Medinci, niko nije ni ranjen ni poginuo i bataljoni su se ponovo vratili u grad, da bi nakon toga, zajedno sa svim ostalim jedinicama ubrzo napustili Podravsku Slatinu i prebacili se na sektor planine Papuk. Trećem i 4. bataljonu Nijemci su zatvorili odstupnicu, pa su se oni u sastav Brigade vratili tek nakon 24 časa pješaćenja i odmah krenuli na marš da bi zapadno od s. Levinovac posjeli položaje koji su se pružali iznad ceste Daruvar — Virovitica. Prolazeći kroz s. Mačkovac — Brigada je prijatno iznenađena. Doznajući da Brodska brigada prolazi kroz selo, iako je bila noć, muzika 17. udarne brigade je izišla u potpunom sastavu i dočekala borce. Svirali su »Budi se istok i zapad« i druge koračnice. Noć je bila tiha i zvuči muzike su se čuli u okolnim selima. U koloni je nestalo

³⁷ Ovo je bio izuzetak. To nije bila praksa u Slavoniji. Gotovo za cijelo vrijeme rata u Slavoniji je vladao red. Posljednji put se tako nešto desilo 1942. godine, prilikom napada na oslobođeno uporište Španovicu.

dremljivosti, a unatoč umora i neravnog terena marševanje je nastavljeno po taktu muzike.

U Levinovcu brigada je osvanula na katolički Uskrs. Kako smo raspoređeni po kućama, svi oni koji su smješteni u katoličke porodice bili su bogato ugošćeni. Osvanuo je lijep i sunčan dan. Svi borci su se spustili na obližnji potok, gdje su se okupali i oprali rublje. Poslije višednevnih borbi i marševa to je bilo osvježanje, koje je iz naših udova uskoro izvuklo i posljednje trunke umora.

Iz s. Levinovca brigada je prebačena na odmor u s. Hum. Boraveći u ovom selu borcima je pročitano pismo koje je nađeno kod uhvaćenog ustaškog kurira. Pismo je uputila žena mužu, ustaši u Osijek, sadržaj je ovaj (slobodnija interpretacija):

»Dragi I..., toliko sam sretna što ovih dana nisi bio u Slatini. Da samo znaš kakvoga smo se straha natrpjeli. Došli su ovi iz šume i napali grad. Da samo znaš koliko su topova imali. Granate su padale po cijelom gradu i ima puno kuća porušenih. Poubijali su sve ustaše i da si bio ovdje sigurno bi sada i ti bio mrtav. Kad su došli Nijemci, pokupili smo mrtve i u dva reda ih složili na groblju. Ležali su jedan do drugog, od kapije do kapele. Bilo je sigurno preko 300 mrtvih... Dragi I..., što da radim? Ja bih došla tamo. Ja ne smijem više ostati ovdje. Ako ovi još jedamput dođu valjda niko više neće ostati...«

Dok smo boravili u s. Humu podijeljeno nam je svakom po 300 kuna, a neko je odmah otkrio da se i za njih, iako im je vrijednost bila ništavna, mogu nabaviti jaja kod domaćica, koje nisu bile u stanju da dođu ni do kakvog novca, a on im je bio potreban da nabave so, duvan, itd. Željni jaja, koja mnogi nisu jeli otkako su otišli od kuća, borci su kupovali, i trgovina sa domaćicama brzo se razvila. Vijest o tome ubrzo je stigla i do Štaba bataljona, koji je odmah intervenisao i sva jaja do kojih se moglo doći pokupljena su i poslana ranjenicima u bolnicu. Njima su jaja bila potrebna i niko se na to nije ljutio.

Tih dana vrijeme je bilo lijepo i toplo. Po okolnim brdima jedinice su svakodnevno izvodile obuku, koju su često prekidali engleski i američki bombarderi, koji su letjeli na zadatak u Mađarsku.

Obavješten o nailasku neprijatelja od s. Bistrice, 1. bataljon je 16. aprila upućen na kosu Sad, jugoistočno od s. Cabuna. Predvođen bornim kolima, neprijatelj je na-

išao rano poslije podne. Kad su se borna kola približila položaju, Miloš Milinković Kurjak³⁸ zasuo ih je bombama i onesposobio ih. Posada se razbježala, a to isto su učinili i ostali, koji su dotad išli pozadi. Kola su zapaljena, a Nijemci su na s. Cabunu ispalili nekoliko topovskih granata i na tome se sve završilo.

Poslije napada i likvidacije uporišta u Podravskoj Slatini, brigada je, pored borbenih zadataka, nastojala privući što veći broj novih boraca iz ovih krajeva. U isto vrijeme, formirani su i novi NOO u selima: Miljevci, Saševo i Donja Bukovica, a u s. Vranješevac formiran je opštinski NO odbor. Akcijama oko Podravske Slatine, ovim odborima, kao i ranije formiranim, omogućeno je da uspješno djeluju u selima oko Podravske Slatine i u Podravini uopšte.

*

Radi likvidacije neprijateljeve posade na željezničkoj stanici Feričanci, što je bio zadatak 21. brigade 28. divizije, i likvidacije uporišta u Đurđenovcu, što je opet bio zadatak 18. brigade 12. divizije, Brodska brigada je dobila zadatak da osigura ove akcije iz pravca Podravske Slatine i od s. Čađavice. Ovaj pravac brigada je zatvorila noću između 21. i 22. aprila i zauzela položaje sjeverno od s. Humljani — k. 186, preko ceste i pruge uz potok Vojlovica do Hebllove pustare. Te noći 21. brigada je zauzela s. Feričance, dok 18. brigadi to nije uspjelo u napadu na Đurđenovac. Zbog toga su se već ujutro sve jedinice povukle sa tog sektora. Poslije podne, istog dana, u s. Macute borci su dobili topao ručak. Poslije ručka, umjesto na odmor, skoro kompletna brigada otišla je na obližnju poljanu gdje je »Pavelićeva banda« (nazvana po prezimenu gitariste Mike Pavelića) svirala narodna kola uz koja se ple-

³⁸ Miloš je bio vanredno hrabar borac i uskoro, iza toga, postao je informativni oficir bataljona, a onda i brigade. Može se slobodno reći da on spada u najhrabrije borce koje je Slavonija dala. Malo je pojedinaca koje su toliko dali kao Miloš Milinković.

salo i igralo. U pauzama su se pjevale borbene i narodne pjesme uz koje se igrao popularni Taraban.³⁹

Uzrok dobrom raspoloženju bile su vijesti o ulasbu jedinica Crvene armije⁴⁰ u Rumuniju i Čehoslovačku. Ve-

*Moslavina — maj 1944.
Tamburaški orkestar brigade.*

selje je trajalo do basno u noć, kad su komandiri pozvali borce na odmor. Raspoloženje nije mogla da pokvari ni vijest da neprijatelj priprema ofanzivu na slobodnu teritoriju.

Poslije pobjede u Podravskoj Slatini, Glavni štab NOV i PO Hrvatske, 12. aprila 1944. godine, izdao je naredbu o pohvali jedinica 6. korpusa NOVJ za uspehe postignute u martu i početkom aprila.

³⁹ Jednostavno kolo kojeg su Slavonci igrali uz pjesme koje su sami komponovali. Stihovi su govorili o pobjedama, slabostima neprijatelja, a najviše o ljubavi prema domovini, Titu i Partiji. Donijeli su ga banijski proleter.

⁴⁰ Riječ je o gubicima koje je Nijemcima nanijela 28. divizija napadajući njihove kolone na komunikaciji Daruvar — Virovitica. Divizija je istovremeno nanijela gubitke 4. gorskom zdrugu, koji je obezbjeđivao prolaz Nijemcima ovom komunikacijom.

N A R E D B A Br. 6

Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske od 12. IV 1944.

Pohvaljujem jedinice VI korpusa koje su pod komandom general-majora Drapšin Petra u mjesecu martu o. g. nanijele teške gubitke⁴¹ njemačkim divizijama na prolazu za Mađarsku, zatim u aprilu izvršile veliku diverziju na željezničku prugu Beograd — Zagreb i konačno nakon ogorčene borbe zauzele kotarsko mjesto Podravsku Slatinu.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar
Rade Zigić, v. r.

Komandant general-lajtnant
Ivan Gošnjak, v. r.

(M. O.)

Da je prijepis vjeran originalu
tvrdi: načelnik štaba, poručnik
Male Puškarić.

Njemačka ofanziva »Ungeviter« (Ungewitter)

Poslije uspjeha jedinica 6. korpusa u prvim mjesecima 1944. godine, a naročito poslije prenošenja težišta dejstva u Podravinu, neprijatelj je u namjeri da razbije jedinice korpusa i ovlada slobodnom teritorijom Slavonije, otpočeo 26. aprila ofanzivu »Ungeviter« (oluja),⁴² u kojoj su učestvovali dijelovi njemačke 42. lovačke divizije i jednog policijskog SS puka, dijelovi 4. gorskog zdruga i 6. lovačke pukovnije, 2. bojna Brze pukovnije, 16. ustaška pukovnija, te ustaško-domobranke snage iz Podravske Slatine i Virovitice, ukupno oko 35.000 vojnika, 100 tenkova, podržani jakom artiljerijom. Dejstvo je otpočelo sa linije: Slavonski Brod — Našice — Podravska Slatina — Virovitica — Daruvar — Pakrac — Nova Gradiška — Slavonska Požega.⁴³

⁴¹ Pismo Cede Grbica, komesara 28. divizije od 1. IV 1944. god. U pismu je riječ o pobjedama Crvene armije, Arhiv VII br. par. 17—10, k. 1024. Dvadeset dana kasnije, za komesara divizije došao je Đuro Kladarin, a Čedo Grbić je otišao na novu dužnost.

⁴² Ofanzivi su prethodila česta bombardovanja. Sela oko ceste i na cesti Čeralije — Voćin bila su najčešća meta.

⁴³ Zbornik, t. V, knj. 26, dok. 136, str. 651.

Već 28. aprila neprijatelj je izbio na liniju: s. Kuzma — s. Lisičine — s. Hum — s. Mali Popovac. Istog dana 21. brigada i tri bataljona Brodske brigade organizovali su odbranu s ciljem da neprijatelju ne dozvole daljnje napredovanje. Radi toga jedinice 21. brigade zauzele su položaje na kosi brda Medjedak k. 750 — k. 447 — k. 428, pa do potoka Rakovac. Brodska brigada je na položajima ostavila svoj 1. 2. i 3. bataljon.

April 1944 — Prvi vod 1. čete 1. bataljona

Na sjevernim padinama Voćinskog brda sa pravca s. Lisičine rasporedio se 2. bataljon Brodske brigade. Ovaj bataljon, unatoč snažnog pritiska, održao je položaje cio dan i tek oko 16 časova se povukao u Voćin, a odatve u sastav brigade.

Na težištu odbrane istočno od 2. bataljona nastavljale su se čete 1. bataljona.

Prva četa je raspoređena na koti iznad potoka Lisičina. Druga četa je posjela položaj na sjevernim padinama Voćinskog brda iznad potoka Čađavica i na taj način

sa 1. četom zatvarala pravac prema Voćinu, ako bi neprijatelj pokušao da izvrši prodor pravcem od Lisičina. Međutim, u oba sela, što se moglo i pretpostaviti, nalazile su se slabije snage, koje poslije prvog neuspjeha nisu ni pokušavale da se dalje probijaju. Glavni teret je ponijela 3. četa 1. bataljona, ojačana protivtenkovskim topom pito 37 mm, teškim mitraljezom i dvije protivtenkovske puške. Ona je zauzela položaj lijevo i desno od ceste koja vodi iz s. Huma u Voćin. Položaj se protezao sjevernim padinama Voćinskog brda, na ivici bukove šume, koja je nudila odlične zaklone. Za teški mitraljez, protivtenkovske puške i protivtenkovski top iskopani su zakloni. Ispred položaja porušen je most preko potoka Čađavica, a prilazi potoku su minirani.

Pritajeni u zaklonima borci su na ovim položajima ostali dopodne, a da se ništa značajnije nije dogodilo. Tek u prvim poslijepodnevnim časovima primjetila se živost na južnoj ivici s. Hum. Praćeni tenkovima i podržavani artiljerijom, Nijemci su iz s. Hum krenuli u pravcu čete. To je bio jedini pravac koji im je nudio upotrebu tenkova i motorizacije. Iz s. Hum prvo su krenuli tenkovi (dva), a iza njih u koloni po jedan, s lijeve i desne strane puta, kretala se pješadija. Vozač prvog tenka, kad je vidio da je most srušen, okrenuo je tenk prema potoku. Isto je učinio i drugi tenkista. Gotovo istovremeno tenkovi su naišli na mine koje su eksplodirale. Kad se dim razišao, zaprepasčeni Nijemci ugledali su svoje tenkove sa gusjenicama prema nebu. Od članova posade niko nije ostao živ. Gotovo u isto vrijeme četa je otvorila vatru iz cjelokupnog naoružanja. Najvećom brzinom i u potpunom neredu Nijemci su se povukli u s. Hum. Poslije toga u dejstvo je stupila neprijateljeva artiljerija i minobacači. U prvi mah je izgledalo da će se tog dana na tome završiti, ali je zatišje trajalo svega 50—60 minuta, kada je prema položaju treće čete krenulo 60—70 vojnika. U stvari Nijemci su pokušali da zaobilaznim putem preko šume Veveričina, četi dođu s boka, jer na tom dijelu nije bilo naših jedinica.

Namjera je bila jasna. Napadom na desno krilo branilaca očistiti prolaz koji vodi u pravcu Voćinskog brda, a onda preko njega spustiti se u Voćin. Plan im je bio da tu noć zanoće u Voćinu, isprave liniju fronta, stvore uslove

za uvođenje motorizacije na više pravaca i, na kraju, da se spoje sa kolonom koja je napredovala pravcem Podravska Slatina — Čeralije. Od Voćina ih je dijelilo svega nekoliko kilometara.

Voćin je i za nas značio mnogo. U njemu su se nalazile naše radionice i pozadinske komande. Uživao je nepodijeljene simpatije boraca, jer se u našim rukama nalazio gotovo cijelo vrijeme od početka ustanka. Tu je izvojevana i jedna od najvećih pobjeda slavonskih partizana. Pored toga, do tog dana u Voćinu se nalazio priličan broj ranjenika i rekonvalescenata. Sve je to zahtijevalo izuzete napore, jer tog dana Voćin nije smio pasti.

Položaj 3. čete 1. bataljona završavao se svega 50 m desno od ceste. Desni bok je bio otkriven. Zbog toga je Nail Redzić, komesar ove čete, poveo mitraljesce Milana Dokića Bracu i Đuru Petrovića kako bi njih trojica zatvorili pravac kojim Nijemci nastupaju. Na dobro izabranom položaju, na spoju dva puteljka, koji su vodili u pravcu čete, ova trojka je sačekala Nijemce na odstojanju od svega nekoliko metara. Gotovo na dohvat ruke, njemački oficir je zaustavio kolonu, prinio dogled očima i počeo da osmatra položaj bataljona.

Ostali su se okupili oko njega i stvorili buket od 20—30 vojnika. U tom momentu oglasio se Dokićev puško-mitraljez. Za minut-dva Braca je ispucao svu raspoloživu municiju. Ispraznio je sva tri okvira kojima je raspolagao. Na njivi, na domaku šume Veveričina, Nijemci su ostavili dvanaest mrtvih i četvoro ranjenih. Tog dana Nijemci više nisu ništa preduzimali, osim što su otvorili žestoku artiljerijsku vatru na čuvik sa koga su dočekani. Ovo bombardovanje se završilo kako je i počelo. Nikome se ništa nije desilo iako su granate padale oko položaja.

Na krajnjem desnom krilu između s. Mali i Veliki Popovac, položaje je posjeo 3. bataljon, koji je u toku tog dana odbio nekoliko napada neprijatelja. Tog dana Nijemci su ostali na liniji koju su dostigli u prvim jutarnjim časovima. U prvi sumrak naše jedinice su napustile položaje, svile se u kolone i krenule na Ravnu goru. Za njima, samo drugim pravcima, pored Nijemaca i ustaša, krenule su i 8. lovačka pukovnija domobrana, a i 4. gorski zdrug, poznat po krvoločnosti njegovih vojnika i oficira.

Iduća dva dana, sa naše strane, bile su aktivne samo izviđačke jedinice. Brzim pokretima i smjelim akcijama oni su danonoćno uznemiravali neprijatelja. Ni on, kao ni mi, tih dana nije imao odmora, ali se ofanziva 35.000 neprijateljevih vojnika nije prekidala. Ishrana u brigadi se naglo pogoršala. Prohladno i kišovito vrijeme spriječavalo je borbe da se koliko-toliko odmore, a i ostale nedaće, redovni pratioci svih ofanziva, pratili su tih dana borbe Brodske brigade, koji su dugim i zaobilaznim marševima pokušavali izmanevrisati njemačke, ustaške i domobranske jedinice.

Dvadeset osmog aprila dijelovi njemačkog 1. policijskog puka potisnuli su naše snage i zauzele s. Slatinski Drenovac, a dan kasnije, 29. aprila, njemačka borbena grupa »Hofman« i dijelovi njemačkog 1. policijskog SS puka zauzeli su Voćin i zapalili ga. Kod Slavonske Požege spaljeni su s. Bučko Kamensko i s. Zvečevo. Tih dana i neprijateljeva avijacija bila je aktivnija. Formacije od po 10 aviona bile su često u akciji.⁴⁴

Ni oni nisu prošli bez gubitaka, a imali su i neuspjeha na položajima 1. bataljona i na položajima 2. bataljona Brodske brigade. Tog dana ni na sektoru 21. brigade nisu postigli nikakav uspjeh.

Bijesni zbog osjetnih gubitaka i neuspjeha, ustaše su popalile sela: Rijenei i Gornje Meljine. To nije bilo ništa novo. Otimanje stoke i paljenje kuća i čitavih sela od početka ustanka, bila je državna politika NDH. Kud god ustaše prođu, sela gore. Za vrijeme ove ofanzive oni su spalili sve zgrade komandi požeškog i slatinskog vojnog

⁴¹ Pojavom neprijateljeve avijacije oživjele su ponovo priče o tome da neprijatelj priprema veliku ofanzivu na Slavoniju, u kojoj će, između ostalog, učestvovati stotinu najmodernijih njemačkih aviona. Jedinice u Slavoniji, a s njima i Brodska brigada, nisu nikad bile pasivne u momentu nailaska neprijateljevih aviona. Njima je redovno pružan otpor puškomitraljezima, a i puškama, nekad neorganizovano, ali često i odeljenjskom plotunskom paljbom. Na taj način piloti su prisiljavani da se dižu na visinu od 3.000 metara, a samim tim njihovo dejstvo je bilo neefikasno — bilo da se radilo o mitraljiranju, ili o bombardovanju jedinica. Za razliku od tenkova, borci u Slavoniji nisu se plašili aviona. Neprijateljeva propaganda u ovom slučaju bila je čisti promašaj.

područja. Popaljeni su ekonomski odsjek Štaba korpusa, oblasni NOO, zgrada oficirske škole i 3 barake u kojima su se ranije nalazili ranjenici. Potpuno su spaljena sela: Voćin, Bokane, Macute, Čeralije, Pušina i Drenovac. Pored toga, Nijemci su pronašli dva bunkera⁴⁵ u kojima su bili sklonjeni alat i materijal mehaničke radionice. Bunker i sa ranjenicima nisu nigdje otkriveni.⁴⁶

Prije toga, pozadinske jedinice, a i divizija, izvukli su što se moglo izvući. Svi pokretni ranjenici i rekonvalescenti krenuli su sa divizijom.

Napuštajući položaje oko Voćina, posljednjeg dana aprila, divizija je zauzela položaje na Ravnoj gori: 17. brigada sa PPK bataljonom na liniji Tačka — k. 365 — Gradina — Jovanovića — Kuzminski Kamen — Petlova Noga, 21. brigada sa divizijskom poljskom bolnicom, na Lutoču, a Brodska brigada⁴⁷ na liniji Crni Vrh — Dujanova Kosa k. 830 — k. 721. Sa štabom divizije nalazio se i komandant 6. korpusa general-major Petar Drapšin.

Na ovim položajima jedinice su ostale vrlo kratko, a ostatak tog vremena i idući dan provele su na maršu. Situacija se mijenjala iz sata u sat i divizija je u toku noći 1/2.⁴⁸ maja raspoređena na liniji koja je vodila od k. 572, između s. Budić i s. Koturić, na sjever iznad Voćina.

Na desnom krilu divizije nalazila se Brodska brigada tj. njen 1. bataljon, a na najisturenijem dijelu, prilično

⁴⁵ Rjetkost je bila da su bunker i u Slavoniji bili otkriveni, a bilo ih je mnogo i dobro su pravljene. Već 1942. godine Papučko-krndijski NOPO imao je na Rustu (Papuk) svoju mesnicu, sušaru za salamu, skladišta i drugo. Sve je to izgrađeno pod zemljom, a oni koji su za te objekte znali, tajnu su dobro čuvali. Ovo govori o dobroj organizaciji pozadine i činjenici da izdajnika nije bilo.

⁴⁶ Arhiv VII, reg. br. 5—2, k. 119/1, br. depeše 2448.

⁴⁷ Odmah poslije dolaska na Ravnu goru 1. bataljon i Jurišna četa Brodske brigade upućeni su da zauzmu položaj na kosi sjeverno od s. Mrkoplja. U toku noći vraćeni su u rejon gdje se smjestila cijela brigada, a ujutro su ponovo išli na isti položaj. Poslije podne oko 40 neprijateljevih vojnika upalo je u s. Mrkopijske, gdje su otpočeli s pljačkom. Bataljon i Jurišna četa odmah su intervenisali i protjerali neprijatelja, ali su otkrili prisustvo naših jedinica u tom rejonu.

⁴⁸ Tu noć, 1/2. maja 1944. godine, tri engleska aviona bacala su ratni materijal na terene oko k. 856, koji je djelimično pao na položaje koje je držao neprijatelj.

odvojena od ostalih snaga, ukopala se 3. četa ovog bataljona. Njen položaj se protezao ispod k. 572.

Prvi bataljon (bez 3. čete) zauzeo je položaje na kosi Volujak, južno od k. 531. Na ove položaje nastavljali su se položaji 3. i 2. bataljona. Raspoređeni na južnim ivicama k. 581, 557, 537, pa do k. 556, oni su kontrolisali komunikaciju Voćin — Slavonska Požega. Vršeci pokrete tim komunikacijama neprijatelj je u toku 2. maja neprekidno dovlačio pojačanja i izvršio veliku koncentraciju snaga u selima: Sažije, Striježevica, Mrkoplje, Kamenski Vučjak i Vučjak. Nasuprot ovim snagama stajala su tri bataljona Brodske brigade. Četvrti bataljon je zauzeo položaje u predjelu Krševina,⁴⁹ gdje je trebalo da izvrši prihvat naših snaga, kad dođe do povlačenja.

Dosta jake njemačke snage, među kojima je bilo mnogo Čerkeza koncentrisale su se u s. Striježevica. Već u svanuće 2. maja divizija je imala borbeni kontakt sa Nijemcima, a u toku istog dana oni su u dva maha vršili nasilna izviđanja na pravcu k. 531 i 754.

Nasilno izviđanje Nijemci su vršili i na lijevom krilu divizije, iz rejona Zvečevo, u pravcu trigonometra 605 — Sovjak, iznad Starog Zvečeva, gdje je odbranu organizovao 17. brigada.

Idućeg dana, nešto poslije 9 časova, njemačke jedinice su krenule u napad, uz prethodno otvaranje vatre iz artiljerije i minobacača. Nakon 15 minuta jake vatre uslijedili su prvi juriši, a slijedećih 30 minuta odbijane juriše smjenjivali su drugi, novi. Neprijatelj, zaobilazeći naše položaje, koristeći gustu mladu šumu, nastojao je da postigne uspjeh.

Prvi prodor Nijemaca, ustaša i Čerkeza usmjeren je na spoj između 1. i 2. bataljona. U njemačkim jedinicama su se posebno isticali Čerkezi, koji su opijeni alkoholom i podsticani od oficira, jurišali bjesomučno, ne obzirujući se na mnogobrojne gubitke.

Nijemci su ostvarili takvu vatrenu nadmoć da su na naš jedan metak odgovarali sa svojih stotinu. Otpočetak naše snage su u cijelosti bile angažovane. Rezervi u bataljonima nije bilo. Na mjestu napada Nijemci su stalno

⁴⁹ Narod ovog kraja Krševine je zvao Skresine.

uvodili svježe jedinice u želji da se brzo dokopaju k. 754 i trigonometra 856. U tome su ih vrlo uspješno spriječavale minobacačije, ali male zalihe mina brzo su se istrošile.

Iako dobro postavljeni, bataljoni nisu dugo izdržali i uskoro su pali položaji na kosi Volujak i k. 754, a kad je pao trigonometar 856, brigadi više ništa nije preostalo nego da se preko Krševina, Metle i Velikog Javornika zaobilaznim manevrom prebaci preko ceste Pakrac — Kamensko na Psunj. Neprijatelj je zauzeo položaje na trigonometru 856 i nije dalje išao, nego je, prelazeći u odbranu, otpočeo sa ukopavanjem.⁵⁰

U isto vrijeme, kad i na desnom krilu, prodor je izvršen i na lijevom krilu divizije. Neprijatelj je i na pravcu Zvečevo — Lutoč postigao brz uspjeh. Unatoč velikog otpora koji su pružili borci 17. brigade, Nijemci su i ovdje uspjeli potisnuti naše snage. Namjera im je bila da obuhvatnim dejstvom izbiju u s. Zajle i zatvore diviziju u обруč. Uprkos brzog prodora, ipak su bili spori. Kad su se u s. Zajle spojile dvije kolone u обруču na Ravnoj Gori, nije ostao ni jedan partizan, izuzev 3. čete 1. bataljona, za koju neprijatelj nije uopšte znao, jer s njom nije bio u kontaktu.

U borbama na Ravnoj gori posebno poglavlje pripada Jurišnoj četi. Ova četa je ponijela veliki teret borbi i imala mnogo žrtava. Prvo je pomagala 1, a onda i 3. bataljonu kad im je bilo najteže. Na položajima 1. bataljona jedan njemački vod je prepolovljen. Tom prilikom poginuo je i drugi brat Kordića, zamjenik komesara čete u 2. bataljonu.

Poslije napuštanja Ravne gore sve jedinice divizije prebacile su se u Slavonski Trokut,⁵¹ a odavde u Mosla-

⁵⁰ Kad se brigada, u mjesecu augustu, ponovo vratila na Ravnu goru borci su se čudili mnogobrojnim rovovima koje je neprijatelj iskopao, a po grubom proračunu bilo ih je za oko 5.000 vojnika. Bio je to siguran podatak, koji je govorio da je u borbama na Ravnoj gori i neprijatelj imao velike gubitke i da se zbog nedostatka rezervi odlučio za odbranu — računajući da će naše jedinice preći u protivnapad.

⁵¹ Nalazi se u trouglu: Okučani — Lipovljani — Banova Jaruga.

vinu, i to u dvije marševske kolone. Dvadeset prva brigada i Brodska brigada preko s. Donji Cagliò, s. Donja Korita i s. Kukunjevac⁵² došle su u s. Malo Vukojevo i s. Kapelica. Prva kolona Brodske brigade, pred sam pad mraka, zaustavila se u selima Rogoža, Bršljanica i Dišnik. U toku noći jedan dio brigade prešao je u s. Popovac, gdje je organizovan miting. Brigada je lijepo primljena. Poslije dužeg vremena borci su se u ovim selima dobro smjestili. Ishrana je takođe bila odlična.

Druga kolona, preko Metle, Sirača, Kipa i Trojeglava, izbila je u selo Tomašicu, smjestila se u moslavačka sela Popovac i Kostanjevac, a dijelom i u s. Dušnik.⁵³

Najteži dio puta bio je prijelaz preko terena koji su se nalazili u neposrednoj blizini ceste Banova Jaruga — Garešnica, gdje su se nalazila brojna ustaška uporišta. Noć i uski prolazi, te nepoznavanje terena, jako su usporavali i otežavali marš. Pored toga, prvu kolonu dočekale su ustaše kod s. Kaniške Ive, a drugu kod s. Veliki Zdenci.⁵⁴ I prelaz preko r. Ilove bio je neobično težak i spor. Borci su se spuštali niz nasip i prelazili rijeku pomoću dva čamca koji su bili postavljeni jedan uz drugi.

⁵² U ovom selu se tada nalazila ustaška jedinica smještena u centru sela. Prolazak naših jedinica ustaše su osjetile, ali su bile sretne da ih ne napadaju.

⁵³ Izvještaj Štaba 28. divizije od 17. maja 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 47—1, k. 1124.

⁵⁴ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja o tim borbama piše: »Iste noći sa područja južno od Daruvara prebacile su se tri odmetničke brigade u smjeru sjeverozapada i to: 21. brigada i još neke nepoznate jedinice preko s. Pašjan, ka s. Popovac i Dišnik, a dvije odmetničke brigade jačine 1.000 ljudi sa 1. topom i nešto konjice preko s. Palešnika u oblasti Trnovitice.

Ove odmetničke snage naišle su na zaprečnu vatru 1. gor-skog zdruga između s. Veliki Zdenci i Kaniške Ive, s namjerom da se probiju u sjeverozapadnom smjeru, što im je i uspjelo usljed velike nadmoćnosti. Prvi nalet odmetnika je odbijen, ali je nadmoćniji neprijatelj ponovio nalet i u borbi prsa u prsa kod s. Tomašice uspjelo je odmetnicima probiti zaprečnu crtu... Kod s. Dišnik, došlo je do jakog okršaja, odmetnici su napokon odstupili«. Zbornih, t. V, knj. 27.

Prelaskom u Moslavinu označen je i kraj ofanzive.⁵⁵ Imajući u vidu dobre smještajne mogućnosti, divizija je raspoređena u sela Moslavine radi odmora, sređivanja i priprema za izvršenje akcija koje je planirao Stab 10. zagrebačkog korpusa. U direktivi od 8. maja 1944, koju je uputio Stab 10. korpusa Stabu 28. divizije, za rad poslije dolaska na područje Moslavine, između ostalog stoji: »Prema direktivama Glavnog štaba Hrvatske, vaša divizija će samostalno rukovoditi operacijama, a po našim konkretnim direktivama, tj. pojedine zadatke određivaće naš Stab . . .« I dalje . . . »Obzirom na to postavljamo vam slijedeće zadatke: 1. likvidirati Garešnicu, Nartu i Hercegovac.⁵⁶ Red kojim ćete pristupiti likvidaciji procjenite vojnički i tako postupite«.

Kasnije, u borbama na području Moslavine, Bilo-gore i Kalnika, divizija je izvela napade na slijedeća uporišta: Hercegovac, Kloštar, Ivanić, Grđevac i Ludbreg. Pored toga, ona je rušila neprijateljeve komunikacije, sadejstvovala jedinicama 10. korpusa pri napadu na neprijateljeva uporišta i spriječavala prodor neprijatelja na oslobođenu teritoriju.

Ofanziva neprijatelja na Slavoniju trajala je od 26. aprila do kraja maja i propala je kao i sve ranije.

Pa ipak, i pored toga što su se njemačke i ustaško-domobranske snage morale povući sa teritorije koju su u ofanzivi zauzele, njihovi se uspjesi ne mogu osporiti. Pored materijalne štete koju su nam nanijeli, oni su, izuzimajući prvi dan borbe, gotovo svaki put zbacili s položaja naše jedinice, i to iz pokreta ili poslije vrlo kratkih priprema.

Nabacujući naše snage na gorske masive, neprijatelj je sebi omogućio da na poluoslobođenom i oslobođenom teritoriju širi zastrašujuće vijesti o njihovoj snazi i predstojećim akcijama u kojima će oni istrijebiti i posljednjeg partizana i otjerati u logore sve one koji ih budu pomagali. Ovo im je bilo moguće zbog toga što su se odredi Zapadne i Istočne grupe NOP odreda, zajedno sa krupnijim jedinicama, povukli u planine i tako neprijatelju omogućili da ima čistu pozadinu. Na taj način stanovništvo je ostalo bez ikakve zaštite i podrške. Odredi su izgubili svoj odredski.

⁵⁵ Prema dokumentima, ofanziva je završena 10. V, ali se to odnosi samo na 28. diviziju, koja je otišla iz Slavonije.

⁵⁶ Zapovijest Štaba 28. divizije od 9. V 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 20—1/1, k. 1/23.

partizanski duh i na taj način stvorili povoljne mogućnosti neprijatelju da pljačka, pali i uništava sve do čega dođe. Neprijateljeve komore, transporti i manje grupe vojnika, gotovo bez ikakvog osiguranja, kretali su se pozadi prvih neprijateljevih redova. Na taj način su im se stvorile mogućnosti da mobilišu sve mlade muškarce za svoje jedinice i za ropski rad u Njemačkoj. Ono što mi nismo učinili mjesec dana ranije, kad smo nakon nekoliko sjajnih pobjeda i prodora u neoslobođene teritorije imali za to sve šanse, to je sad učinio neprijatelj i na taj način nas lišio rezervi i popune boračkog sastava sa ove teritorije. Najmasovnija mobilizacija izvršena je u daruvarskom, pakračkom i požeškom srezu. Do kraja rata, najveći broj tih mladića izginuo je na raznim evropskim bojištima, ili od bombi u njemačkim gradovima.

U svim datadašnjim borbenim dejstvima brze akcije i dejstva zauzimale su posebno mjesto. U svim uputstvima i zadacima, na svim vježbama, podvlačila se važnost brzine kao jednog od uslova da se ishod borbe upiše u svoj pozitivan bilans. To je jedna od odluka koja je cijelo vrijeme rata krasila naše jedinice, pa i 28. diviziju. To priznanje bezbroj puta nam je odao i sam neprijatelj. »Zahvaljujući našoj brzini mi smo za njega bili neuhvatljivi, a naše prebacivanje s jedne teritorije na drugu vršena su takvom brzinom da mu je to bilo neshvatljivo. To nam je omogućavalo da smo ga u najviše slučajeva napadali onda kad je on još bio nespreman i kad se tome najmanje nadao. Ovog puta je sporost bila jedan od glavnih razloga da neprijatelju nismo zadali jače udarce, već u prvoj fazi njegove ofanzive, dok se još nije razvio i uveo sve snage u borbu. Pošto se kretao u dvije kolone i sporo, imali smo šansu da ga tučemo počesno. Umjesto toga, mi prelazimo u odbranu, razvlačimo snage, iako za to nema potrebe, na položajima ostavljamo manje jedinice, čak i tamo gdje treba zatvoriti važniji pravac ...«

... Neprijatelj je djelovao sporo, ali su naše jedinice kontrirale još sporije. Pokušaj sa napadom na Đulavec je čisti promašaj. Umjesto usmjeravanja svih dejstava na neprijateljeve kolone, koje su na otvorenom terenu kao i mi, gdje mi imamo prednost u poznavanju terena i u izboru mjesta prihvatanja borbe, dakle u uslovima gdje su se naše jedinice uvijek uspješno nosile i sa mnogo jačim neprijateljem, znatan dio naših snaga se izdvaja i šalje na Đulavec radi privlačenja neprijateljevih snaga i njihovog skretanja s osnovnog pravca. Međutim, to se izvodi tako mlako da je neprijatelj odmah prozreo naše namjere i ofanzivu produžio bez zadržavanja. Ovakva inicijativa, ne samo da nije urodila plodom, nego je još više ohrabrila neprijatelja, koji je odmah iza toga popalio nekoliko sela. Izgubljeno je i vrijeme i neprijatelju je omogućeno da u više mahova dovuče nova pojačanja u ljudstvu, naoružanju i materijalu, izabere odgovarajuće položaje, utvrdi se na dostignutim linijama i izvrši sve pripreme za dalji prodor.

U vrijeme najvećih pokreta neki štabovi su se prema naređenjima odnosili komotno, što se graničilo s neodgovornošću. Oni su, pored telefonskih naređenja, čekali i pismena, kako bi tek onda

izvršili pokret, a to je bio veliki gubitak vremena, koje se više nije moglo nadoknaditi.

Neki štabovi su samoinicijativno dizali sredstva veze, a da o tome i ne obavijeste svoje pretpostavljene. Tako se dešavalo da ovi, u najkritičnijim momentima, ne znaju gdje im se nalazi podređena jedinica.

Pored slabe procjene situacije, pojedini štabovi su pokazali i nizak stepen samoinicijative. Jednim dijelom do ovog je dolazilo zbog slabe sopstvene informativne i izviđačke službe. U ovom periodu zapostavljen je princip: kretati se odvojeno, a neprijatelja tući koncentrično.

Iako su diverzantske jedinice i grupe uništile više neprijateljevih vozila i nekoliko tenkova, ipak ni izdaleka nisu odgovorili svojoj ulozi i namjeni. Umjesto probijanja u pozadinu neprijatelja, gdje su se bez ikakvog obezbjeđenja kretale neprijateljeve kolone, gotovo svi diverzanti su se našli iza naših borbenih redova i tako neprijatelju omogućili slobodno i nesmetano kretanje na cjelokupnoj teritoriji, a, što je najgore, i bacanje svih raspoloživih snaga na naše položaje.

Krutost, neodlučnost i nesnalaženje u situaciji i nepotpuno korišćenje započetih uspjeha došli su u punoj mjeri do izražaja u mnogim jedinicama.

Komandanti bataljona i komandiri četa, a osobito vodnici i desetari, u čijim rukama baš i leži brzo rješavanje svih situacija koje se stvore u toku a osobito pri završetku borbe, u najviše slučajeva se nisu osjećali, jer se u takvim novonastalim situacijama nisu dobro snalazili. Ovo je u najviše slučajeva rezultat slabog poznavanja najosnovnijih znanja iz vojne vještine i preveliki respekt koji je dat neprijatelju, njegovoj tehnici i propagandi.. pisalo je u pismu Štaba 6. korpusa.

U borbama koje je brigada vodila u ovoj ofanzivi poginulo je 18 drugova, 25 je ranjeno i 12 nestalo. Među poginulima su i načelnik Štaba brigade Gojko Kovačević Plavi, sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a Jozo Kruljac i komandir 3. čete 3. bataljona Miloš Simić.⁵⁸

U borbi za k. 502 pao je Miloš Savić iz Rume i Stanka Vranješ iz Borova kod Vukovara — borci 2. čete 3. bataljona.

U isto vrijeme neprijatelj je imao preko stotinu mrtvih i ranjenih.

⁵⁷ Pismo Štaba 6. korpusa od 20. V 1944. godine, Zbornik, t V, knj. 27, dok. br. 103, str. 418—425.

⁵⁸ Sva trojica su ubijena iz zasjede u blizini Voćina. Njihova tijela i grobovi nikad nisu pronađeni.

Treća četa se vraća

U nedelju 4. maja 1944. godine vladala je prilično niska temperatura za to godišnje doba. Oko 9 časova divizija je očekivala napad višestruko jačeg neprijatelja, a onda . . . petnaest minuta zemlja drhti. Topovsku i minobacačku paljbu smjenjuju mitraljezi, puške i ručne bombe. U 10 časova pobjeda još nikome ne pripada. Pola sata kasnije položaji su izlomljeni. Odmah iza toga slijedi dubok prodor Nijemaca iza leđa 3. čete 1. bataljona i ona ostaje odsječena na k. 572 na koju ni jedan neprijateljski vnojik nije krenuo. Sto je borba više trajala, četa je bila u sve dubljoj pozadini neprijatelja. Patrole koje su upućivane radi uspostavljanja veza sa našim jedinicama vraćale su se neobavljenog posla. Svi izvještaji su govorili o mrtvima i borbi koja se udaljavala na sjever i sjeverozapad.

Sjevernu i istočnu stranu Ravne gore kontrolisali su Nijemci i Čerkezi, a južnu njihovi tenkovi. Ostao je slobodan samo zapadni pravac. Međutim, i taj pravac je bio neizvjestan, jer se nedaleko odatle protezala cesta Pakrac — Daruvar, koja je u ovoj situaciji, pretpostavljalo se, sigurno bila dobro kontrolisana.

Da bi se četa izvukla iz kritične situacije, prvobitno se namjeravalo da se neposrednim praćenjem neprijatelja iskoristi zgodan trenutak i izvrši proboj na pravcu naših snaga. To se i pokušalo. Četa je preko k. 572 krenula u pravcu k. 856, a onda u pravcu k. 787. Već na prilazima k. 856 četa je naišla na poginule. Sto se išlo dalje, bilo ih je sve više, Nijemaca, ali i partizana. Na vrhu našli su mrtvog Petra Vučkovića iz Cabine kraj Virovitice. Tek je navršio 19 godina. Svi iz čete su ga poznavali. U jednoj većoj grupi, zgrčena, ležala je mrtva bolničarka 2. čete Katica Jocić. Bilo je očito da su je Nijemci zatekli u trenutku kad je previjala ranjenog druga. Prema položaju u kome se nalazila dalo se zaključiti da su joj pucali u stomak. Onda su dotukli i vodnika koga je previjala. Upotrijebili su kundake. Glava mu je bila razmrskana. Bolničarku Katu volio je cio bataljon. Za odmor nije znala. Svugdje je stizala, a u borbama izvlačila je ranjenike sa najugroženijih mjesta. Mnogi ranjenici su izdahnuli na

njenim rukama. Njihove tajne i posljednje poruke najmilijima niko neće saznati. Kata ih je ponijela sobom do Ravne gore, do k. 856, gdje je zauvijek ostala. Da je mislila samo na sebe, bila bi sa ostalima na drugoj strani kote, ali za nju je ranjenik bio svetinja koja se ne može ostaviti nemilosti neprijatelja.

Mrtvi su obilježavali kuda su Nijemci prošli. Neki su umrli u sjedećem stavu. Zbog ranjavanja izostajali su iza jedinica. Kad su na njih naišli Nijemci, jednostavno su ih, tako nemoćne, pobili.

Veliki broj mrtvih i uništeno oružje, negativno se odrazilo na borce 3. čete. Rasla je uznemirenost i strah od neizvjestnosti. Poslije pristizanja ispod k. 787, četa je naišla na utvrđeno mitraljesko gnijezdo koje je neprijatelj još dotjerivao. To je bilo presudno da se odluči o povratku čete nazad. Pri povratku uzet je pravac: k. 765 — cesta Slavonska Požega — Kamensko — Voćin (iznad s. Kamenski Šušnjar) — preko Jelove gore na Papuk. Jedini problem je bio u prelasku ceste koju su kontrolisali njemački tenkovi. Međutim, kako je sve bilo ozelenjelo, pretpostavljalo se da prijelaz neće biti težak. Četa se privukla do ruba ceste. U momentu kad su tenkovi bili najudaljeniji od mjesta prijelaza u nekoliko skokova svi borci su bili s druge strane ceste i na obroncima planine Papuk.

Dok su se Nijemci snašli i pripucali, četa se našla u dobrim zaklonima i već je grabila u pravcu s. Kamenski Šušnjari. Iako je selo bilo pusto, četa ga je obišla i zaobilaznim putem se našla na drugoj strani.

Već je padao prvi sumrak kad je četa, poslije kratkog zastanka, krenula sa Jelove gore, na kojoj je naišla na patrolu jednog bataljona 12. proleTERSke brigade. Bataljon je čuvao divizijsku (12. divizije) bolnicu, a nalazio se na k. 805 (Uvačka glava). Nešto dalje od Uvačke glave, još dublje u šumi, nalazila se divizijska bolnica sa velikim brojem ranjenih i bolesnih.

Iako je bio maj, vrijeme je bilo hladno. Snijeg se još nije bio otopio, a valjalo je spavati pod vedrim nebom. Suočeni s takvom situacijom, borci su se rasporedili po grupama, naložili vatre i zanoćili u neposrednoj blizini bataljona kojem su se priključili. Pošto ni bataljon, a ni

bolnica nisu imali hrane, leglo se bez večere. Hranu nisu dobili ni ujutru ni za ručak, pa ni za večeru. Gladovali su i ranjenici. Posljednji, mršavi obrok podijelili su dan ranije, te nije preostajalo ništa drugo nego da se noću izvrši ekonomska akcija i na taj način obezbijedi hrana za slijedećih nekoliko dana.

Odlučilo se da se tačno u ponoć napadne s. Stražeman, koje je držalo tridesetak ustaša, izvrši mobilizacija kola i poveže što veća količina hrane. Za napad je određena četa Brodske brigade, a osiguranje je vršio bataljon 12. proleterske. Plan je bio jednostavan. Selo je napadnuto samo jednim pravcem i to sa sjevera. Napadala je četa bez jedne desetine. Desetina je imala zadatak da ide iza čete, prikupi nekoliko kola i pošto prikupi hranu odmah se povuče na Uvačku glavu.

Cjelokupna akcija izvedena je mnogo lakše nego što se očekivalo. U prvom naletu četa je ubila dvojicu ustaških stražara koji su se nalazili na ulazu u selo, a ostali, kad su čuli pucjavu, razbježali su se. Već u zoru četa je ponovo bila na Uvačkoj glavi, bez gubitaka i sa hranom za nekoliko dana.

Poslije nekoliko dana boravka na Papuku i uspostavljanja radio-veze sa Štabom 28. divizije, četi je naređeno da krene u Moslavinu i da se priključi brigadi. Nije određen pravac, niti je precizirano mjesto boravka brigade. Ovo je prepušteno inicijativi čete.

Desetog maja ujutro, odmorna i sa novonaučenom pjesmom »Hrabra je Brodska brigada«, koja se pjevala u dva glasa, četa je sa Papuka krenula na put dalek preko 100 km. Bila je to čudna i pomalo tužna slika. Gotovo svi borci imali su progorene šinjele. Velike pocrnjele rupe nisu se dale sakriti. Bio je to rezultat višenoćnog spavanja uz velike vatre, koje su gorjele preko cijele noći. U momentu kad deblja grana na vatri pregori, ona se razdvoji na dva dijela i otkotrlja na najbližeg borca. Kad on to osjeti, već je kasno. Ko se ljutio i gundao, na njegov račun su, izvjesno vrijeme, zbijane šale, a onda bi se oko vatre ponovo utišalo i nastavilo sa nemirnim snom. Zbog takvog stanja šinjela, danju su izbjegavana sela. U njih se ulazilo u prvi sumrak. Poslije večere, prije odlaska na

spavanje, u oba sela organizovan je miting. Pored govora kojim je počinjao svaki miting i novonaučene pjesme »Hrabra je Brodska brigada«, davana su dva skeča (»Cestar Mujo« i »Gluhonijemi brico«) i dvije recitacije. Na kraju, četni hor je otpjevao splet borbenih pjesama. Tu noć svi okupljeni seljani upoznati su se novim pobjedama Crvene armije. Oslobođen je Sevastopol], forsirana r. Dnjestar, a prethodnog dana otpočela je odlučujuća bitka za Rumuniju.

Prvo prenoćište bilo je u gornjem dijelu s. Krivaja, nedaleko od ceste koja vodi za Daruvar. Idućeg dana tura je bila mnogo kraća (oko 20 km) i četa je završila u s. Borova Kosa, gdje je također organizovan miting sa istim programom i govorom. U ovom selu četa je ostala i cio idući dan, jer se odatle moralo marševati noću. Pred polazak u četu su došla tri mladića sa željom da i oni idu s njom. Dan ranije četi se priključio jedanaestogodišnjak Zvonko Mrkoci, sa italijanskom puškom i punom ratnom spremom. Dotad je bio kurir u nekoj od pozadinskih komandi. Kad je izbila ofanziva, puno je bježao i gladovao, te je u četi video sigurnu zaštitu. Sva nagovaranja da ne ide s četom, nego da se vrati u svoju komandu, ostala su bezuspješna. Pored toga što je bio među najmlađim borcima, vjerovatno je bio i najvašljiviji. U njegovoj uniformi sve je kiptjelo od vaški. Drugarice iz čete gotovo cio dan imale su posla, ali je zato na polasku iz sela Borova Kosa on bio najuredniji i najčistiji.

Sa prvim mrakom četa je napustila selo. Predstojao joj je dug put, naporan i opasan. Najgore je bilo to što je ovaj teren bio sasvim nepoznat. Niko od boraca nije bio iz ovog kraja, a, isto tako, na ovom terenu niko ranije nije ratovao. Tu noć i narednog dana valjalo je prevaliti preko 50 km. Iako opasniji, izabran je najbliži pravac. Prolazilo se pored Grubišnog polja. Četi je, uostalom, glavni saveznik bila noć, a do jutra ona će se već prihvatiti Bilo-gore, od kuda je put do Velike Pisanice za četu bezbjedan. Marširalo se pravcem koji je vodio preko sela: Ivanovo Selo — Trojeglava — Mala i Velika Peratovica — Topolovica — Šibenik — Velika Pisanica.

Jutro je četu zateklo u Topolovici, gdje je dat odmor. Odbornici su se pobrinuli da se borci rasporede u kućama

gdje će se okrijepiti i malo odmoriti. Poslije petočasnog odmora borci su dobili još jedan obrok, a već oko 16 časova ušli su u zapadni dio sela Velika Pisanica. Brigada i 1. bataljon nalazili su se na drugom kraju sela. Valjalo je pješaćiti još 7—8 km. Selo je dugo 11 km.

Umorni, ali srećni, borci su pjevali »Hrabra je Brodska brigada«. Kad pjesmi dođe kraj, počinjalo se ispočetka. Sinjele su svi, iako je bilo svježije nosili preko ramena da im se ne vide progoreli dijelovi sa Papuka.

Kad su članovi Štaba brigade i 1. bataljona čuli da se otpisana 3. četa vraća u punom sastavu, svi su joj potrčali u susret. Komandant Tuna Stegić i komesar bataljona Stevo Pravdić bili su toliko nestrpljivi da su pojahali neosedlane konje. A kako i ne bi. U međuvremenu, umjesto ove čete, u sastav 1. bataljona ušla je nova četa — dotadašnja Jurišna četa brigade. Treća četa je bila prežaljena, a sada je ponovo dodijeljena 1. bataljonu.

Susret sa bataljonom bio je dirljiv. Grljenju i pozdravljanju nije bilo kraja. Mještani Velike Pisanice, ne shvatajući o čemu se radi, iz svojih dvorišta d kroz prozore s čuđenjem su gledali šta se dešava na cesti i oko njihovih kuća. Dolazak čete označio je početak malog slavlja u brigadi za taj dan. Ostale čete i bataljoni ispisivali su zidne novine. U čast povratka 3. čete sve zidne novine imale su isti naslov »Treća se vraća«.

Za borce 3. čete 1. bataljona Brodske brigade taj dan je bio dan prestanka ofanzive »Ungeviter«.

BORBE BRIGADE DO POLASKA IZ SLAVONIJE

Neprijateljska ofanziva »Ungeviter« nije se ni stišala, a Stab 28. divizije je organizovao napad na neprijateljevu posadu u Hercegovcu. Bio je to odgovor na hvalisanja neprijatelja da u ovom kraju više nema partizana. Za napad su određena dva bataljona 17. brigade. Dvadeset prva brigada dobila je zadatak da postavi zasjedu u pravcu neprijateljevih uporišta Garešnica i Gojilo. Brodska i Čehoslovačka brigada postavile su zasjede iz pravca Daruvara, Grubišnog Polja, Velikih Zdenaca, Velikog Grđevca i Bjelovara, na liniji južno od Velikih Zdenaca — Crni Lug — k. 130 (cesta Hercegovac — Veliki Zdenci), istočnoj ivici Zdenačkog Gaja — put Trnava — Veliki Zdenci, pruži i cesti istočno od Pavlovca, šumi Gaj i s. Pavlovac, te na lijevoj strani zaseoka Pavlovac — Dražica, k. 140 zaključno. U produženju lijevog krila Brodske brigade na liniji s. Dražica — s. Nova Ploščica položaj je držala Moslavačka brigada, a još dalje Moslavački NOP odred, koji je vršio cbezbjeđenje sa pravca uporišta u s. Vojni Križ.

Jedinice su dobile zadatak da ispred svojih položaja poruše sve mostove, prerežu pragove na željezničkim prugama i postave nagazne mine. Kako su jedinice, u većini slučajeva, svoje položaje morale postaviti na čistinu ili u ravnici, naređeno je da se mostovi poruše, a ceste prekopaju. Posebna pažnja posvećena je mjerama odbrane protiv neprijateljeve motorizacije. Učinjeni su izvjesni naponi i u kamuflaži položaja protiv dejstva iz vazduha.

Sve ove mjere potencirane su i zbog toga što jedinice nisu imale dovoljno municije. Veliki broj borbi u ofanzivi

učinile su svoje. Utrošena municija nije se dala tako lako nadoknaditi. Bilo je boraca koji su, pored metka u cijevi, imali tek još pokoji u okviru. Borci koji su raspolagali sa dva ili više okvira obavezno su davali nekoliko metaka mitraljescima, koji su takođe oskudijevali u municiji.

Početak napada određen je za 11. maj 1944. godine u 2 časa. Međutim, napad je izvršen dva sata kasnije. Organizacija napada bila je slaba, a uticaj štabova na tok akcije bez ikakvog značaja. Sto je najčudnije, na uporište je izvršen napad sa svega dva bataljona (nešto preko 400 boraca), a uporište je branio podjednak broj neprijateljevih vojnika. Istina, priličan broj je bio spreman da se preda, čim se za to ukaže prilika. Na žalost, tu šansu borci 2. i 3. bataljona 17. brigade nisu im pružili. Štabovi bataljona i Stab brigade bili su dokraja pasivni, a čete su bezvoljno napadale. Može se reći da su više pripucavale, nego što su istinski napadale. U tako mlakoj borbi jedinice su u Hercegovcu ostale do 11 sati. Tad su dobile naređenje da se povuku, jer je neprijatelj probio položaje na zasjedi 21. brigade.

Bilo je neshvatljivo da se ovoj brigadi tako nešto može desiti, jer je 17. brigada bila najbolja brigada u diviziji, a sa 12. brigadom i u Slavoniji. I borci i starješine imali su veliko ratničko iskustvo. Pomanjkanje municije i zasićenost borbama vjerovatno su bili glavni razlozi neenergičnosti.

Na položaju 21. brigade, kod s. Tomašice, izbile su neprijateljeve snage iz Kutine i Garešnice — probile položaj 3. bataljona i produžile u pravcu Hercegovca. Pa ipak u Hercegovac ove jedinice su stigle tek oko 14 časova.

U ovim borbama jedinice dvizije imale su 18 mrtvih i 44 ranjena (21. brigada 10 mrtvih i 11 ranjenih,¹ a 17. brigada 8 mrtvih i 33 ranjena²). Neprijatelj je na bojnopolju ispred 21. brigade ostavio 15 mrtvih, dok je broj onih koji su odvučeni i broj ranjenih nepoznat. Isto tako, nepoznat je broj ranjenih i poginulih u Hercegovcu.

¹ Izvještaj štaba 21. brigade od 12. V. 1944. godine, Zbornik t. V, knj. 27, dok. br. 64, str. 261—263.

² Izvještaj štaba 17. brigade od 13. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. br. 66, str. 265—267.

Radi proboja u napadnuti garnizon, na položaje Brodske brigade neprijatelj je uputio snage iz uporišta Garešnice i Kutine. Bile su to snage iz 1. gorske pukovnije. Do borbe je došlo oko 13. časova, i to poslije proboja položaja Čehoslovačke brigade »Jan Žižka«.

Zbog slabog iskustva boraca Čehoslovačke brigade, Brodska je zapala u težak položaj. Ne kontrolišući teren ispred sebe, jedinice Čehoslovačke brigade dozvolile su da budu izmanevrisane, a onda su se u neredu povukle preko Ilove. Ni komandant brigade Josip Ružička, izuzetno hrabar čovjek, nije mogao zaustaviti panično povlačenje jedinica. Zbog toga se neprijatelju iznenada pružila prilika da Brodsku brigadu napadne sa više strana i dovede je u vrlo težak položaj. Jedno kratko vrijeme postojala je mogućnost da se jedinice izvuku u pravcu s. Klokočevac i s. Tomašica, ali zbog oklijevanja nekih štabova bataljona neprijatelj je brigadi (bez 2. bataljona) uskratio i tu mogućnost. U šumi Zdenački gaj, na prostoru od svega 1 km², brigada se našla u najkritičnijoj situaciji od svog postanka. Tri bataljona, bez Štaba brigade, komore i samostalnih četa i vodova brigade, našla su se u okruženju od znatno nadmoćnijih snaga neprijatelja.

Drugi bataljon, s kojim je bio komesar brigade Duka Balenović i novi načelnik Štaba brigade kapetan Zdravko Uskoković, bio je u zasjedi prema s. Pavlovcu. Kako im je neprijatelj došao s leđa, a i zbog nedovoljne budnosti Ruske čete, morali su se povući prema Ilovi, u stare hrastove šume. Tek idući dan vratili su se u sastav brigade, i to u s. Koštanjevac.

Opkoljeni i sabijeni na uskom prostoru, oni su se, za kratko vrijeme, našli u teškoj situaciji. U momentu kad je iz Štaba brigade, po kuriru Đuri Petrović, stigla poruka od zamjenika komandanta brigade Jove Milakovića da se bataljoni razdvoje u desetine i vodove i da se tako izvuku, već su svi pravci, koji su mogli poslužiti za izvlačenje, bili zatvoreni.

Slučaj je htio da je poruka stigla komandantu 1. bataljona Tuni Stegić, koji je s obzirom na to što se nalazio u centru zbivanja, imao drugačije mišljenje od zamjenika komandanta brigade. Prva odluka, koju je Tuna donio bila je, u stvari, zahtijev da se svi komandanti bataljona stave

pod njegovu komandu. Zatim je precizirao redosljed proboja bataljona i odredio snage za bočna osiguranja i zaštitnicu. Redosljed proboja je bio prema rasporedu bataljona, a u bočna osiguranja određene su 2. i 3. četa 4. bataljona. Naredio je da iz svih bataljona dođe svaki drugi puškomitraljezac na čelo 1. bataljona, koji je bio u pret-hodnici. Sve je to učinjeno u vrlo kratkom vremenu, a onda sa pištoljem u ruci, na čelu svog bataljona, krenuo je iz šume Zdenački gaj u pravcu šume Gaj, s. Grabovac — šuma Pljoštine.

*Antun Stegić Tuna, ko-
mandant 1. bataljona.
Poginuo 16. jula 1944. u
selu Severin*

Ispred njega i bataljona, u streljačkom stroju, koji nije bio širi od 70—80 metara, išlo je 15 puškomitraljezaca, uz koje su išli i njihovi pomoćnici. Poslije izlaska iz šume Zdenački gaj, došlo je do sudara sa domobranima, koji su upravo pripremali napad na brigadu. Juriš je bio silovit i kratak. Lanac koji su domobrani obrazovali odmah je popustio. Proboj je vrlo brzo izvršen. Druga i 3. četa 4. bataljona, koje su određene za bočno osiguranje, nisu ni zauzimale položaje, nego su u pokretu proširile ot-

vor, a onda se na brzinu svile i za ostalim bataljonima nastavile povlačenje.

Najteže je bilo 4. bataljonu, jer se on posljednji izvlačio. Da su prošli bez gubitaka najviše zasluga ima komandir mitraljeskog odeljenja Stanko Radošević Doktor,³ koji je do posljednjeg časa štitio bataljon iz pravca od s. Pavlovac.

Proboj je uspješno izvršen, ali je razlika u gubicima osjetna.⁴ Domobranci su imali nekoliko mrtvih i ranjenih, brigada je uspjela da se izvuče iz okruženja, ali je imala 6 mrtvih, 6 ranjenih i 11 nestalih. Izgubljeno je: 1 puškomitraljez, 8 pušaka, 4 automata, 3 sedla, 9 konja, 3.000 m kabla i 1.000 pušanih metaka.

U okruženju je ostala desetina Bude Mitrovića. Njih desetericu, već u samom početku, uspjeli su opkoliti i pobiti. Brodska brigada je ostala bez deset dobrih boraca, devet pušaka i jednog puškomitraljeza.

Mjere za učvršćenje discipline u jedinicama

Jedan od najvećih problema s kojim su se jedinice tih dana suočile bila je ponovna pojava dezertiranja.⁵ Iz divizije je dezertirao priličan broj boraca, od kojih su se neki pokajali i vratili u jedinice, neki ostali kod svojih kuća, a neki su otišli na stranu neprijatelja. Najviše je bilo onih koji su napuštali jedinice, sa odlukom da ratuju samo u blizini svojih sela.

Tu i tamo se osjećala propaganda neprijatelja. Propaganda su se alarmantne vijesti. Najčešći objekti bili su novomobilisani i mlađi borci, te mladići iz Podravine, Posavine, a uticaj se osjećao i u ostalim neoslobođenim dijelovima teritorije.

³ Poginuo poslije rata u borbi s odbjeglih kriminalcem kao kapetan prve klase.

⁴ Izvještaj Štaba Brodske brigade od 15. V 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 75, str. 305.

⁵ Pismo komesara 28. divizije od 15. V 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 9-6/2, k. 482.

Zbog toga, dolaskom u Moslavinu, u svim jedinicama divizije pokrenuta je kampanja za intenzivnim političkim radom. Zbog dobrih životnih uslova i zatišja, komesari su mogli nesmetano da rade. Vrijeme je iskorišteno za objašnjavanje političkih zbivanja, raskrinkavanje neprijatelja svih boja i pravilno postavljanje naših jedinica u ovom kraju Hrvatske, gdje su se nalazili Pavelićev Tjelesni zdruk (PTZ) i Crna Legija, kojom je komandovao čuveni koljač Rafael Boban. Obe ove jedinice su bile veoma borbene, a i drske. Svakodnevnim ispadima, čak i manjim snagama, oni su pred narodom sjeverne Hrvatske demonstrirali svoju snagu i proganjali, hapsili ili jednostavno ubijali sve one na koje su i najmanje posumnjali da simpatišu NOR.

Borbe naših jedinica u toku neprijateljeve ofanzive od 26. aprila do 8. maja, a kasnije i borbe oko napada na uporište Hercegovac, pokazale su dosta dobrih strana, ali i neke vojničke slabosti, koje su se morale otkloniti. Inicijativa je potekla od Štaba korpusa. Naređenje koje je upućeno svim jedinicama korpusa, odnosilo se na probleme striktnog izvršavanja naređenja i izvođenje vojne obuke.⁸

Nekoliko dana ranije jedan događaj u Jurišnoj četi Brodske brigade imao je tragičan kraj. Za vrijeme napada na uporište u s. Veliki Grđevac (napadala je 21. brigada 28. divizije) Jurišna četa je držala položaj ispred Male Pisanice, nedaleko od željezničke pruge na kojoj se pojavila grupa neprijateljevih vojnika. Komandir čete Stevo Kuzmanović Golub naredio je Petru Madžarević iz Osijeka (koji je tih dana smijenjen sa dužnosti komandira voda i raspoređen za borca u Jurišnu četetu), da sa dvojicom boraca ide u izvidanje, što je Madžarević nedvosmisleno odbio. Istog momenta, isprovociran neposluhom, komandir Golub okrenuo je svoj automat na neposlušnog Madžarevića i ubio ga. Najvjerovatnije da je do otkazivanja poslušnosti došlo zbog toga što je Madžarević neposredno prije toga bio kažnjen i u tom momentu situacija je bila

⁸ Naređenje Štaba 6. korpusa, Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 103, str. 422—425.

krajnje neizvjesna, a komandir Golub nije našao nikakvo bolje rješenje.

Slučaj je htio da je komandir Golub, svoj novi automat prvi put okrenuo na svog borca. Naime, neposredno prije toga komandir je taj automat dobio od komandanta divizije zbog izuzetne hrabrosti i držanja Jurišne čete u borbama na Ravnoj gori.

Moslavina — 25. V 1944. Inž. Vlado Ivanec (u sredini sa automatom), komesar 3. bataljona, sa grupom oficira iz bataljona

Stevo Kuzmanović Golub smatran je najhrabrijim komandrom u brigadi, pa ipak ovaj događaj je na sve ostavio mučan utisak. Otkazivanje poslušnosti, posebno u takvoj situaciji, nedopustiv je. Ali, smatrali smo, komandir je ipak prenaglio — bilo je i drugih rješenja, a on je izabrao najdrastičnije. Zbog toga protiv komandira čete poveljena je istraga i samo njegova prošlost, hrabrost, odanost pokretu i situacija u kojoj je to učinio spasili su ga od strijeljanja. Ostao je i dalje komandir čete i uskoro, 17/18. avgusta, u napadu na s. Lipovljane, i sam je poginuo.

Kako je bilo mnogo onih koji su izražavali želju da ratuju u svom kraju, na sve moguće načine ukazivalo se borcima da jedinice, kao što su brigade i divizije, ne mogu voditi rat iz perspektive svakog sela, nego idu tamo gdje su najpotrebnije. Preduzete su mjere da se u jedinicama, u što većoj mjeri, izvodi obuka sa pojedincima i manjim jedinicama, a onda i sa cjelokupnim bataljonima.

Pitanje rada sa jedinicama pokretalo se i ranije, ali se, gotovo nikad, nije sprovodilo u djelo. Gotovo sve je počinjalo i završavalo se strojevom Obukom, na vojničkom planu, a izučavanjem 1. i 2. glave Istorije SKPb, na političko-partijskom planu.

Taktička obuka se gotovo nikad nije izvodila (izuzevak su vježbe izvođene pred napad na Podravsku Slatinu). Istina, za njeno izvođenje i nisu postojale neke bolje mogućnosti i za to se niko ne može kriviti i činiti odgovornim.

Radi rješenja ovog problema preduzete su mjere da se pri Štabu brigade formira dopunski bataljon u kojem bi se prvo obučavali novopridošli borci, pa tek onda upućivali u borbene jedinice. Do realizacije ove odluke došlo je tek. pola godine kasnije.

Prišlo se formiranju i podoficirskih kurseva, gdje su glavni predavači bili članovi Štaba brigade. Ovi kursevi nisu dali neke naročite rezultate, jer su pokreti i borbe bili tako česti da se sa budućim podoficirima radilo neredovno i nedovoljno. Izdvojeni iz jedinica, gubili su u kondiciji, a i borbenost im je popuštala, te im je poslije povratka u jedinice bilo potrebno nekoliko borbi da se oslobode straha. Najbolji podoficiri i pojedini borci su izdvajani i slani u oficirske škole. Sa ovim školovanjem bio je sasvim drugi slučaj. Njihovim povratkom u jedinice osjetila se promjena kod njih. Stečenim znanjem koristile su se i jedinice.

Najveći nedostatak dotad, a i kasnije, bio je neizvođenje obuke u gađanju. Sa izuzetkom onih koji su služili bivšu jugoslovensku vojsku, ili su bili u domobranstvu, ostali su slabo gađali. Za izvođenje ove obuke nije nikad bilo ni nastavnika, ni potrebnih pomagala, a ni municije. Tako je najveći broj omladinaca, a posebno drugarica,

išao iz borbe u borbu nedovoljno obučen. Tek su, na licu mjesta, nakon mnogo ispaljenih metaka, ovladali tom vještinom. Na sreću, svaka jedinica je imala po nekoliko dobrih strijelaca, koji su tu vještinu stekli u ranijim borbama.

*Cačinci — 26. IV 1944.
Komandant i politički
komesar brigade Duka
Prilika i Duka Balenović*

Kako većina boraca nije htjela da se ukopava, u nižim jedinicama nije bilo ašovčića. Zbog toga su preduzete posebne mjere da se uvede, nošenje ašova i ašovčića. Preduzete su mjere da svaka desetina ima 3—5 ašovčića, ali u tome se nikad nije istrajalo. Do kraja rata ta mjera je ostala mjera na papiru. Po oslobođenim selima nalazili su se rasuti vojnički ašovi, ali se malo našlo onih koji su bili voljni da ašov zadjenu za pojas i nose sa sobom. Najčešće su to bili pomoćnici puškomitraljezaca, jer su oni najviše osjetili šta znači imati dobro iskopan rov. U ovome je brigada imala pozitivna iskustva. U više navrata zakloni su spasavali više ljudskih života, pa ipak je taj vojnički rekvizit bio i dalje potcjenjivan i zapostavljan.

Gotovo da nije bilo zamašnjih akcija koje nisu otkrivale slabosti u brzom uspostavljanju i održavanju veze. Čim bi se dokraja oslonili na kuhinje bataljona, ishrana je bila slaba. Ljudi su se teško oslobađali partizanskog na-

čina u održavanju veza i organizaciji ishrane. Uz to, borci ovih jedinica (veze i pozadine) bili su izvrgavani svakodnevnim šalama. Zbog toga su mnogi odbijali da idu u njih. Radije su ostajali u borbenim jedinicama. U ovim jedinicama zadržavali su se samo oni koji su po svojoj profesiji bili predodređeni za neku od tih jedinica (šifranti, mesari, kuvari i si.). Ipak, na insistiranje štabova i komandi, u narednom periodu učinjen je značajan napredak u popuni i jačanju jedinica veze. Brigada je uskoro dobila radio-stanicu i još neka nova sredstva veze, tako da je ovo pitanje poslije toga bilo dosta dobro riješeno. Iza toga vezisti će doživjeti mnoga priznanja i pohvale.

Isto tako, jedinice su neprekidno povećavale i broj porcija, tako da se nekoliko mjeseci kasnije ishrana mogla i na kazanima nesmetano obavljati.

Osiguranje napada 10. korpusu NOVJ na uporište u Narti i boravak u Moslavini

Naređenjem Štaba 10. korpusa od 23. maja 1944. godine, jedinice 28. divizije dobile su zadatak da obezbijede jedinicama 10. korpusa napad na uporište Nartu⁷ u kojoj se nalazila 3. bojna 4. gorskog zdruga, gdje se utvrdilo 450 neprijateljevih vojnika, od toga 230 domobrana, 170 žandarma i 50 Nijemaca.⁸ Uporište je napadala 1. brigada 33. divizije NOVJ.

Nekoliko dana ranije, dijelovi 28. divizije i 10. korpusa izvršili su neuspjeli napad na oko 300 ustaša u s. Kloštar Ivaniću (kod Ivanić-grada) a 21/22. maja između s. Sv. Ivan Zabno i Križevaca, te između Prikraja i Gradeca (na pruzi Zagreb — Križevci), porušili 4 mosta i prugu na 275 mjesta, tako da je saobraćaj prekinut nekoliko dana.

Dok su 17. i 21. brigada obezbjeđivale položaje od pravca Bjelovara, gdje se nalazilo preko 5.000 neprijate-

⁷ Zapovijest Štaba 10. korpusa od 23. maja 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 16-2, k. 551.

⁸ U Narti se tada nalazila 3. bojna 4. gorske pukovnije, Arhiv VII, reg. br. 21/7-1, k. 108.

ljevih vojnika, od pravca Hercegovca i Garešnice tu ulogu je imala Brodska brigada, koja je na liniji: s. Šimljanića, k. 182 — Srednje brdo — k. 164, sa isturenim dijelovima prema Gradini, Krnjači i k. 187, a sa izviđačkim dijelovima prema Dišniku, položaje posjela na vrijeme. To je učinila i 17. brigada, dok je 21. brigada zakasnila. To joj se osvetilo. Napadnuta je, a da ni vatreni sistem nije organizovala. Na položajima se ipak održala, ali je imala 4 mrtva i 23 ranjena, i već oko 14 časova se morala povući.

Neposredno poslije povlačenja ove brigade posada iz Narte se spojila sa snagama koje su nadirale iz Bjelovara.

Cilj napada na Nartu ovog puta nije postignut. Jedinice su se morale povući prije nego što je izvršen zadatak. Za cijelo vrijeme borbe Brodska brigada je ostala neangažovana. Na njene položaje neprijatelj nije naišao, te se i ona u prvim poslijepodnevim časovima povukla sa položaja i vratila u s. Veliku Pisanicu.

Prije boravka u Velikoj Pisanici, brigada nikad nije imala mogućnost da duže vremena provede u jednom selu. Uz to, Pisanica je bila vrlo bogata. Ovdje se rat, što se tiče namirnica, gotovo nije osjećao. Kompletna brigada raspoređena je u kućama gdje su borci odlično primljeni i isto tako hranjeni. Bilo je svega. U nekim domaćinstvima kuhinjski stolovi se nikad nisu raspremali. Na njima je uvijek bilo dovoljno jela i objedu se pristupalo onda kad je ko osjetio glad. Vina i rakije takođe je bilo, ali u Pisanici nije zabilježen nijedan slučaj pijanstva. Svi borci su bili svjesni svog prisustva u ovom dijelu Hrvatske, gdje je neprijateljeva propaganda bila još jaka. Slobodnog vremena je bilo dovoljno i ono se koristilo za izučavanje istorije SKP(b), upoznavanje vojnopolitičke situacije, a posebno mjesta i uloge Crvene armije, koja je upravo tih dana bilježila nove pobjede i vršila pripreme za novu ofanzivu. Posebno mjesto u političkoj nastavi pridavano je izdajničkoj ulozi dr Vlatka Mačeka i vodstva HSS. Ovo pitanje je obrađivano putem različitih formi rada sa težnjom da se o tome razgovara i sa mještanima da im se Maček i vodstvo HSS prikažu u pravoj svjetlosti. Uskoro u jedinice su počeli da pristižu i novi borci iz ovog kraja.

Pa ipak, najviše je dolazilo iz onih mjesta u kojima su bila neprijateljeva uporišta.

Za vrijeme boravaka u Velikoj Pisanici oživio je i kulturno-prosvjetni rad. Uvježbavani su skečevi, jednočinke, recitacije, a poslije večere su četni horovi spontano davali svojevrsne priredbe, koje su se obično završavale izdvajanjem manjih grupa, sastavljenih od najboljih pjevača, koji su išli od kuće do kuće, otpjevali pokaju pjesmu, popričali sa domaćinom i borcima smještenim u toj kući, pa odlazili dalje.

Tih dana mnogo su se izučavale Odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a i ranije odluke AVNOJ-a. Preko usmenih novina, koje su se držale u bataljonima, pokrenute su mnoge nove i obnovljene stare teme.

Međunarodna i unutrašnja situacija u priličnoj mjeri je iskorištena za podizanje borbene čvrstine i odlučnosti kod boraca. Kulturno-prosvjetni rad tih dana je poprimio bolje i ozbiljnije forme i pokazao osjetan napredak. Stvoreni su kulturno-prosvjetni odbori u svim jedinicama. Redovno su izlazile četne novine, a u bataljonima i zidne. Neke čete, naročito samostalne, izdavale su svoje zidne novine.

Obaviješten o aktivnosti Čerkeza na cesti Gradec — Sv. Ivan Zabno, Stab brigade uputio je 1. bataljon i Jurišnu četu i top 76 mm na položaje oko sela: St. Glog, Haganj i Srpska Kapela. Čerkezi su očekivani iz Gradeca i Vrbovca. S ovim snagama, dva dana ranije, sukobila se 21. brigada. Kako do 17 časova nije niko naišao, jedinice su počele s pripremama za povlačenje, ali je tada objavljena vijest o iskrcavanju zapadnih saveznika u Normandiji (Francuska), nakon čega je došlo do spontanog veselja u kome su svi borci učestvovali. Artiljerci su svoje raspoloženje ispoljili na taj način što su ispalili dvije granate na ustaško uporište u s. Sv. Ivan Zabno. Sa ovih položaja 1. bataljon se uputio u s. Mali Markovac, u kome su mještani, neposredno prije toga, spasili našu patrolu koja je u selo naišla u momentu kad su u njemu bile ustaše, koje su se, opet, razbježale istog trenutka kad su osjetile da u selo ulazi bataljon. Iz sela Mali Markovac, bataljon je otišao u s. Kabal, u kome većinom žive Mađari, gdje je održao miting i vratio se u sastav brigade.

U zidnim novinama, koje su tih dana izlazile, pisalo se o stanju na drugim frontovima i novoj ofanzivi Crvene armije. Ipak, najviše se pisalo o otvaranju drugog fronta na obalama Francuske Normandije. Tog dana, 6. juna, sa britanskih ostrva, oko 5.000 ratnih i desantnih brodova i preko 13.000 borbenih i transportnih aviona, (ukupno 36 divizija) otpočeli su sa prebacivanjem preko Lamanša. Time je počelo rušenje Hitlerovog »Atlantskog bedema«. Vojnici zapadnih saveznika su već prvog dana uspostavili dva mostobrana, čime je obezbeđen dalji dolazak trupa sa Britanskih ostrva. Na taj način je stvoren drugi front, koji je tih dana bio predmet dugih diskusija.

3. vod 3. čete 3. bataljona u Trokutu, poslije povlačenja iz Slavonije, maj 1944.

Otvaranje drugog fronta i novozapočeta ofanziva Crvene armije, te uspjesi NOVJ nudili su teme za razgovore sa narodom. Pored mitinga, češće su održavani zborovi koje su seljaci masovnije posjećivali nego ranije. Tih dana se osjećalo vedro raspoloženje, koje nije popuštalo ni za vrijeme povremenih vježbi koje su se izvodile u okviru četa, a koje borci nikako nisu voljeli.

Tih dana se živjelo gotovo mirnodopskim životom. Da ustaše nisu tu i tamo izlazile iz obližnjih uporišta, uglavnom u izviđačke akcije, ne bi se ni znalo da rat

još traje. Među borcima, a i rukovodiocima ovladalo je raspoloženje.

Prvih dana boravka u Velikoj Pisanici desilo se nešto zanimljivo. U razgovorima sa seljacima borci su pričali o velikim borbama za vrijeme ofanzive na Ravnoj gori. Pričalo se i o ranjenicima, kojih je bilo mnogo, naglašavalo se da nijedna bolnica nije otkrivena, što je seljacima dalo ideju da izvrše sabirnu akciju u suvim kolačima. Uskoro su se pred Štabom brigade zaustavila dvojica kola puna kolača. Poslije dva dana svi ti kolači bili su u bolnici na Ravnoj gori.

Kako su sve jedinice imale za tadašnje prilike dobar smještaj, Stab divizije je početkom juna organizovao brigadno takmičenje. Ono se sastojalo od 14 tačaka. Takmičilo se u svim djelatnostima koje su se mogle odvijati u tim ratnim danima. Najjači akcenat je dat na vojna, odnosno borbena djestva, a i na one aktivnosti koje jedinicama daju spremnost i veću borbenu gotovost.

Takmičenje je trebalo da traje od 4. juna do 10. jula 1944. godine.

Štabovi brigada su organizovali takmičenje između bataljona, a bataljoni između četa. Trebalo je da se ide dalje i da čete organizuju takmičenja među vodovima, desetinama, borcima. . .

Kako su komande četa zatajile, već na početku takmičenja mogao se sagledati i njegov kraj. U većini četa i vodova ono se nije rasplamsalo i, na kraju, sumirajući rezultate, bilo je jasno da od dobre ideje viših štabova nije ostalo ništa.

Sedmog juna, umjesto Duke Balenovića, koji je otišao na novu dužnost, za novog komesara Brodske brigade došao je Ivan Krmpotić, koji je dotad bio u 17. brigadi. Smjena je izvršena u s. Srpska Kamenica.

Likvidacija uporišta u Velikom Grđevcu i odlazak na Kalnik

Poslije neuspjeha jedinica 10. korpusa u borbama za Nartu i Sveto Trojstvo, u kojima su učestvovala i jedinice 28. divizije, sve jedinice su izvršile analizu neuspjelih ak-

cija i popunu u municiji i sprovele potrebne pripreme za naredne borbe.

Na slijedeću borbu nije se dugo čekalo. Ovog puta uloge su se izmijenile. Dvadeset osma divizija trebalo je da likvidira uporišta u Velikom Grđevcu,⁹ a jedinice 10. korpusa (33. divizija) da vrše osiguranje od Hercegovca i Garešnice. To isto su činile 17. brigada i Brodska brigada. Prva je osiguravala napad od pravca iz Daruvara i Velikih Zdenaca. Jedan bataljon Brodske brigade određen je u divizijsku rezervu, ali ni ovog puta do borbe nije došlo, jer na njene položaje nije niko naišao, izuzimajući bje-gunce iz Velikog Grđevca. Među sedam uhvaćenih bio je i zapovjednik Velikog Grđevca poručnik Delač. Međutim, dvojica poznatih ustaša, Jakopović i Milan Udbinac, uspjeli su pobjeći.

Napad na uporište izvršen je 12/13. juna, a počeo je oko ponoći. Nakon osmočasovne borbe, uporište je likvi-dirano,¹⁰ i s. Veliki Grđevac je oslobođeno. Ubijen je 101 domobran, a zarobljeno 107 domobrana. Dvadeset prva je imala 14 mrtvih i 27 ranjenih. Iste noći likvidirana je i straža koja se nalazila u zgradi željezničke stanice.

Dok su jedinice 28. divizije bile zauzete oko ovih borbi, domobrani i ustaše su ušli u Veliku Pisanicu i otpočeli sa organizovanjem odbrane. U ovom ih je spriječila 21. brigada, koja je dan kasnije upala u Veliku Pisanicu i rastjerala ih. Istog dana to je učinila i 17. brigada sa posadom u Severinu (kod Bjelovara). Tom prilikom ove dve brigade su zaplijenile: 1 mitraljez, 9 puškomitraljeza, 12 pušaka, 120.000 metaka i nekoliko kola druge ratne spre-me. Ubijeno je 9 i zarobljeno 100 domobrana i ustaša.

Poslije likvidacije uporišta u Velikom Grđevcu bri-gada se jedno vrijeme zadržala na Bilo-gori i spriječavala ispad neprijateljevih snaga na slobodnu teritoriju. Đurđenovac, Virje, Novi Grad i Koprivnica bili su u to vrije-me jaka uporišta ustaša. U njima su se nalazile ustaše

⁹ Zbornik, t. V, knj. 28, dok. 62, str. 291.

¹⁰ U bojnoj relaciji Prvog zbornog područja o tome piše: »Ja-če komunističke snage napale su uporište 1. gorskog zdruga Grđe-vac i zauzele ga, a istodobno su sa 1 brigadom zatvorili i šumu Lipovac...« Arhiv VII, reg. br. 6/1-24, k. 58.

Crne legije na čelu sa Jurom Bobanom. Pošto je osujetila nekoliko slabijih ispada, brigada se prebacila preko pruge Bjelovar — Kloštar i posjela položaje u vinogradima oko sela: Budrovac, Cepelovac, Hampovice i Šemovci. Na ovim položajima bilo je mirno za sve jedinice izuzev za 1. bataljon, koji je intervenisao idućeg dana, i to u Hudovijanima, jer su ustaše u to selo uputile jednu svoju četu radi pljačke. Istog dana brigada se prebacila na prugu Križevci — Koprivnica i zadržala u rejonu Carevdar — Lepovina — Mučna Rijeka. Tu ostaje samo do noći i opet vrši pokret. Ovog puta cilj su istočne padine Kalnika, gdje je krenula cijela brigada koja se po dolasku smješta u sela: Veliki Poganac, Veliki Gradičani i Radeijevo. Ovdje brigada ostaje nepuna dva dana. Petog jula prelazi željezničku prugu i kod s. Sokolova vraća se u Bilo-goru. U s. Gornje Sredice brigada je bombardovana, ali veće štete nije bilo, a već idućeg dana odbila je jači napad ustaša iz Đurđevca i Novog Grada Podravskog. Tom prilikom poginuo je Andra Kovačević, borac iz 1. bataljona.

Dok su jedinice brigade i divizije bile odsutne, jače snage neprijatelja prodrle su u Veliki Grđevac i u njemu uspostavile svoje uporište. Poslije povratka sa Kalnika za borce Brodske brigade ponovo su nastali dani odmaranja, sređivanja i pojačanog partijsko-političkog i kulturno-prosvjetnog rada. Hrana je i dalje bila dobra i borci su je imali dovoljno. Nekoliko posnih dana na Kalniku brzo je zaboravljeno, ali se kod boraca sve više osjećala nostalgija za Slavonijom. Ovo je naročito došlo do izražaja u vrijeme boravka na Kalniku, gdje se gotovo gladovalo, a ni smještaj nije bio zadovoljavajući.

U jedinicama se osjećao nedostatak jačih okršaja i borci su sve češće izražavali želju za nekom ozbiljnom borbom, jer od Ravne gore brigada gotovo i da nije imala ozbiljniji susret sa neprijateljem. Osim kratkog okršaja u šumi Zdenački gaj i nekoliko manjih čarki, koje nisu vrijedne ni pomena, brigada je bez borbe bila dva mjeseca. U toku cijelog juna u njoj niko nije ranjen niti je poginuo.

Zelja boraca nije se ispunila ni prvih dana mjeseca jula, kada je 28. divizija napala Ludbreg. Kao i godinu

dana ranije, uporište je napadala 17. brigada. Tada ga je oslobodila za svega 8 sati borbe. Ovog puta napad se završio tragično. Naime, 5/6. jula jedinice 17. brigade napale su Ludbreg koji je branilo 750 ustaša. Poslije vrlo oštire borbe, uz vlastite gubitke od 99 mrtvih i 66 nestalih boraca, jedinice 17. brigade su se povukle. Poginuo je i komandant 3. bataljona Mojica Birta Zec, narodni heroj.¹¹

Brodska brigada ni tada nije dobila priliku da se oproba na ovom dijelu Hrvatske, nego je sa područja Koprivnice, gdje je držala položaj, prebačena na sektor istočno od Bjelovara.

Poslije povratka na ovo područje, brigada se prvo smjestila u s. Sandrovac, a onda u s. Bednik, Lisovac i Veliku Pisanicu. U ovim selima jedinice brigade živjele su gotovo kasarskim načinom života, s tom razlikom što su umjesto kasarni za smještaj služili štagljevi i kuće, a jedan dio se smjestio i u zgradi osnovne škole u s. Bednik. Hranilo se na kazanu. Prijepodne se izvodila vojna obuka, poslije toga čistilo oružje, a s vremena na vrijeme takmičilo u sklapanju i rasklapanju puškomitraljeza — najviše zavezanih očiju. Vrijeme poslije ručka ostavljeno je za ostale aktivnosti.

U ovim selima brigada je ostala nekoliko dana. Tu je stigla pošta iz Slavonije. Poslije gotovo tri mjeseca pojedinci su saznali novije vijesti iz svoga kraja. S ovom poštom stigao je i izvod iz Naredbe o unapređenju Tune Stegića, komandanta 1. bataljona u čin poručnika. Bila je to radosna vijest za sve borce u bataljonu.

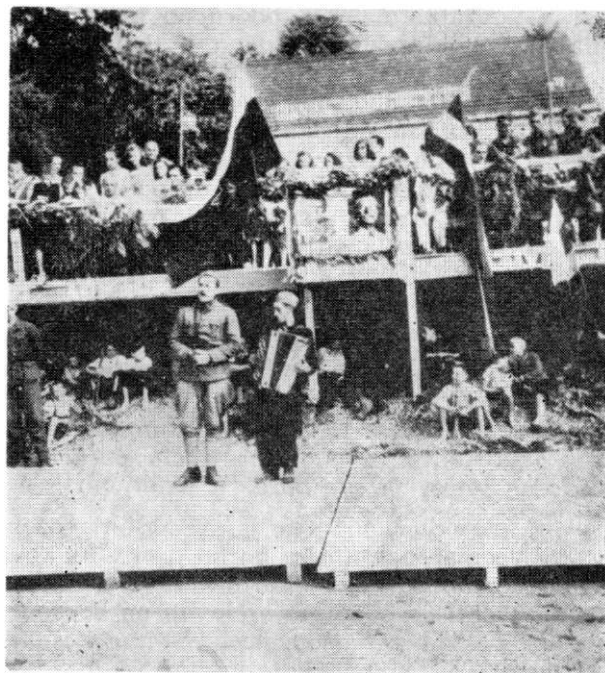
U ovom periodu u jedinice je sve više dovoženo ručnih bacača, veoma podesnih za borbu protiv tenkova. Ove bacače borci su prvo zvali »kurdi-vardi«, a onda »Džon Bui«.¹² Ovi bacači su povoljno djelovali na borbeni moral boraca i ulijevali im samopouzdanje u situacijama kad se moglo računati da će neprijatelj upotrijebiti i tenkove. Pored bacača, stiglo je dosta automata, puškomitraljeza, bombi, odjeće i obuće.

¹¹ Izvještaj štaba 10. korpusa od 5. VIII 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 31, dok. 17, str. 94—95.

¹² Džon Bui, šaljivi naziv za tipičnog Engleza.

U isto vrijeme u štabu divizije već su se vršile pripreme za njen odlazak u Srbiju.¹³ To je bio zadatak koji je pred nju postavio Glavni štab NOV i PO Hrvatske.

Vrijeme provedeno u mirovanju, bez većih borbi i napornih marševa, sve jedinice divizije su dobro iskoristile. Pored mnogobrojnih časova političkog¹⁴ rada i djelovanja u narodu, veliki napredak je učinjen i u kulturno-prosvjetnoj aktivnosti. U tom periodu jedinice su najbolje stajale. Ni prije, ni poslije toga stanje kulturno-prosvjetnog rada nije bilo tako dobro. Pored zidnih no-

Sa priredbe boraca Brodske brigade

¹³ Dvadeset prva brigada prešla u Bosnu, na Motajicu, noću 23/24. jula, a 17. brigada i Brodska brigada 13/14. septembra.

¹⁴ Izvještaj Štaba 28. divizije od 13. VII 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 30, dok. 40, str. 209—214.

vina, mnoge čete su bile u stanju da organizuju usmene novine, a u nekima su izdavane i džepne novine. Na ovom planu je bilo mnogo interesantnih rješenja i puno snalažljivosti. Umjesto pogodnih tabli, neke čete koristile su se zidovima, a u nedostatku papira za pisanje dobro je dolazio i pakpapir. Svako je nastojao da što više i ljepše ukrasi svoje novine i na taj način Skrene na njih pažnju.

Jednočinke i skečevi su bili najslabija strana ove djelatnosti. Sve se svodilo na iste tekstove, a ni podesnih »glumaca« nije bilo. Pa ipak, pri izvođenju skečeva ili jednočinki bilo je toliko uživanja i neposrednosti, da su gledaoci obično zadovoljni napuštali priredbe.

Intenzivno se radilo na opismenjavanju nepismenih a nije se zaboravilo ni na sportske aktivnosti.

Takav rad u ovom periodu dao je dosta pozitivnih rezultata. Pa ipak, mirovanje i nedostatak okršaja uljuljkivao je jedinice. U razgovorima s borcima moglo se zaključiti da priželjkuju borbe, prije svega pobjede. U isto vrijeme oni su žalili za Pisanicom, iako su se, zvuči pomalo čudno, teško navikli na tako bogat život kao što su ga u tom selu imali.

Borba kod Severina

Dva bataljona njemačkih vojnika, u pratnji 3 tenka, dva brdska topa i četiri minobacača, krenuli su 16. jula iz Bjelovara u pravcu sela gdje su se nalazile jedinice 28. i 32. divizije. Kako su se na ovom pravcu, u najvećem broju, nalazile jedinice 32. divizije, one su i preuzele glavni teret borbe. Za ovu borbu 28. divizija¹⁵ je imala zadatak da u momentu prihvatanja borbe od jedinice 32. divizije zatvori odstupnicu neprijatelju i spriječi mu povratak u Bjelovar. Brodska brigada je imala zadatak da u momentu prihvatanja borbe od jedinica brigade »Braća Radić«, Nijemce napadne s boka, razbije ih i natjera na povlačenje.

¹⁵ Ona je dejstvovala na teritoriji 10. korpusa od 6. maja do polovine jula 1944. godine. Zbornik, t. V, knj. 27, dok. 34, te knj. 29, dok. 40.

Borci Brodske brigade su bili smješteni u s. Bedniku, a naređenje ih je zateklo na doručku. Vijest da se ide u borbu radosno je dočekan. Već nakon nekoliko minuta, poslije prijema naređenja, bataljoni su krenuli. Na putu koji je vodio u njive, na kojima su izrasli kukuruzi i pšenica, sve je vrilo. Poslije napuštanja seoskog puta, formirale su se četne kolone, da bi se, poslije stotinjak metara, razvile u streljačke strojeve. Bez ikakvog izviđanja i ispitivanja situacije na strani neprijatelja, bataljoni su nalijetali na njega i odmah se našli u borbi, iako je bilo naređeno da se neprijatelj napadne tek nakon izvršenog napada brigade »Braća Radić« (32. divizija). To niko nije poštovao i već otpočetka borba se razvila do usijanja. U prvi mah najviše uspjeha imao je 1. bataljon. Borci ovog bataljona su izvršili juriš iz pokreta i odmah, u prvom naletu, potisnuli Nijemce prema cesti. Dotada se nije ni znalo sa kakvim snagama neprijatelj nastupa. Mitraljeska vatra sa ceste zaustavila je brigadu, a najjaču vatru pretrpio je 1. bataljon.

Prve žrtve u bataljonu bile su i najteže. Već u prvom naletu bataljon je ostao bez komandanta Antuna Stegića Tune i njegovog zamjenika Maksima Štrbe Makse, koji je u bataljon došao nekoliko dana ranije. U 3. četi ovog bataljona poginuo je zamjenik komandira čete Grujo Mišković iz Čepina, komandir 2. voda Mate Starčević iz s. Sapci kod Slavonskog Broda, mitraljezac Ilija Aračić iz s. Trnave i Jozo Štrbac iz Lužana kod Slavonskog Broda. Na putu ka Bilo-gori umro je Aleksa Drlje, mitraljezac iz 1. čete 1. bataljona, kome je mitraljeski rafal sasjekao obe noge.

Pri odbijanju prvog protivnapada poginula su još trojica boraca: Vaso Kukić i Mijo Klajić iz 1. bataljona, Mitar Indić iz 3. bataljona. Pao je i komesar čete Miloš Vuković, a vodnik Adam Perković teško je ranjen. Da ne bi živ pao neprijatelju u ruke sam se ubio. Aktivirao je ručnu bombu, stavio je pod stomak i brigada je izgubila jednog od svojih najboljih boraca. Zajedno sa još dva borca pao je i vodnik Nikola Venšković.

U ovoj borbi 1. i 3. bataljon Brodske brigade imali su 16 mrtvih, a 17 ranjenih. Od zadobijenih rana idućeg dana je izdahnula i Mara Lukić, bolničarka 2. čete 1. ba-

taljona. U ovoj borbi ona je prvo ranjena u nogu, ali je i dalje pomagala u izvlačenju ranjenika. Izvlačeći ranjenog Josipa Ajčić, iz Valpova, oboje su zahvaćeni mitraljeskim rafalom i zadobili nove rane, od kojih su ubrzo podlegli. Posmrtno su odlikovani ordenom za hrabrost. Istim ordenom posmrtno su odlikovani Nikola Borčić i Srboje Damjanović, komandiri četa, Mato Bobanac, vodnik, Nemanja Lazić, desetar, i Mile Priča, borac.

Komandant bataljona Antun Stegić i Maksim Strbo Makso odlikovani su partizanskom zvijezdom III reda.

Kad se očekivao drugi juriš neprijatelja, on je počeo da odstupa, jer ga je s boka napala brigada »Braća Radić«. Na žalost, jedinice koje su imale zadatak da izvrše presijecanje odstupnice, nisu to učinile na vrijeme i neprijatelj se sa velikim brojem mrtvih (45) i ranjenih (53) uspio izvući iz borbe i vratiti u Bjelovar.

Idićeg dana bataljoni su sahranili mrtve. Komesar 1. bataljona Stevo Pravdić oprostio se od mrtvih drugova — Tune Stegića i Makse Štrbe, Gruje Miškovića, zamjenika komandira 3. čete, vodnika Mate, Adama i još 10 boraca. Ispred boraca bataljona on se zakleo da će ih njihovi drugovi osvetiti i da će nastaviti njihov put do konačne pobjede. Bila je to tužna slika. Postrojeni iznad svježih humki, borci su plakali i nijemo se opraštali od drugova. Od mještana s. Bednika niko nije bio. Ni počasni plotuni nisu ispaljeni. Municipija, koja bi se tom prilikom utrošila, a u kojoj je brigada ponovo oskudijevala, sačuvana je da se upotrijebi protiv neprijatelja.

Slična sahrana održana je i u 3. bataljonu. Dok je komesar Stevo Pravdić govorio, borci su uzimali nove obaveze i zaricali se da će istrajati na svijetlim tradicijama revolucije. U očima mnogih iskrile su se suze. Oni ih nisu krili, a ni brisali. Tunu, Maksu, Adama, Gruju, Matu . . . volio je cio bataljon.

I ranije je brigada imala teških trenutaka. Ginuli su i ostajali na bojištu mladići i djevojke, a mi često nismo bili toga svjesni. Tragika rata postala nam je svima jasnija i upečatljivija, jer su nam pali najbliži, najvoljeniji. Svaki pojedinac ovog puta razotkrio je ličnu tragediju i u njemu ostaje mučan osjećaj . . . Sigurno je, Severin se,

u sjećanju preživjelih boraca Brodske brigade, nikad neće zaboraviti. To je bio nenadoknдиви gubitak. Ranjenom bataljonu biće potrebno puno vremena da se oporavi i izliječi. Novi borci će popuniti upražnjena mjesta, ali to još uvijek ne znači sve, i to nije dovoljno. Samo nove borbe, a s njima i uspjesi, donekle će izliječiti rane i povratiti samopouzdanje koje je bataljon imao.

U 1. bataljonu tog jutra kuvari nisu ni doručak spremili. Niko nije htio da izostane sa oproštaja od mrtvih drugova. Na doručak, uostalom, niko nije ni mislio. Poslije sahrane, bataljon se postrojio i krenuo preko s. Bobinac u Bilo-goru. Iza njih, sjedinjeni u zajedničkoj grobnici, ostali su drug do druga, Hrvat do Srbina, Antun i Mate do Maksima i Gruje. Poslije izlaska iz sela mještani s. Bednik okupili su se oko grobova i bolje uredili grobnicu, na kojoj je tih dana posađeno i cvijeće. Brigada više nikad nije imala priliku da dođe u ove krajeve i obide grobove svojih drugova. Nekoliko dana kasnije borci 1. bataljona saznali su za još jednu tužnu vijest. Brat Gruje Miškovića, borac Osječke brigade, pao je u istom danu kad i Grujo. Pala su dva brata iz Čepina gotovo u isto vrijeme. Jedan nije saznao za sudbinu drugog.¹⁶

Noću 16/17. jula brigada izlazi na položaje prema Grubišnom Polju i obezbjeđuje omladinske radne brigade da nesmetano obavljaju kosidbu žita, a već idućeg dana se prebacuju u sela Bastaji i Koreničani.

U korpusnoj rezervi

Prve dane poslije borbe kod Severina brigada je provodila u stalnim, ali kratkim marševima. Svaki dan u drugom selu. Dolaskom u s. Šibenik dobila je nova engleska odijela i nešto obuće. Poslije toga u njoj nije bilo bosih i pocijepanih. Stalni pokreti unekoliko su potiskivali turobna raspoloženja, ali je nedostajalo akcija.

U 1. bataljonu, umjesto palog komandanta Stegića, postavljen je Nikola Petrović Pobjeda, a umjesto Štrbe,

¹⁶ Izvještaj Štaba Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. 12-2. k. 1124.

kapetan Antun Fajdić Tuna, najstariji komunista u brigadi.

Posljednjeg dana mjeseca jula brigada je ponovo prešla u Slavoniju.¹⁷ Poslije 15 dana prvi put je spontano odjeknula pjesma. Istog dana brigada je dobila naređenje da se prebaci u blizinu Badljevine, kod Daruvara. Selo Badljevinu napadala je Osječka brigada, a 4. bataljon Brodske brigade, Čehoslovačka brigada i Posavski odred određeni su za osiguranje napada od uporišta u Pakracu. Osiguranje od Daruvara vršila je 17. brigada. Ona je u vrijeme napada na Badljevinu vršila demonstrativni napad na uporište u Daruvaru.

Brodska brigada, bez jednog bataljona, nalazila se u korpusnoj rezervi.

Napad na Badljevinu izvršen je 2. avgusta. Poslije tročasovne borbe neprijatelj je bio savladan. Na poprištu borbe ostavio je 41 mrtvog, 75 ranjenih i 18 zarobljenih vojnika.¹⁸

Četvrti bataljon Brodske brigade, koji je držao osiguranje od Pđkraca, vodio je borbu sa lijevom pobočnicom neprijateljeve kolone, koja je iz Pakraca pokušala da preko s. Batinjani prodre u uporište Badljevina i pomogne opkoljenima u ovom selu. Sa položaja koje je posjeo na Kućerinama, 8 km sjeverozapadno od Pakraca, bataljon je na juriš razbio lijevu pobočnicu, ubio dvojicu, a zarobio jednog neprijateljevog vojnika.

Brodska brigada, kao korpusna rezerva, nije upotrijebljena. Poslije ručka u s. Orašju,¹⁹ brigada je prešla u s. Vukovje i Gornju i Donju Vrijesku.

Boravak u Batinjanima iskorišten je za sređivanje i popunu brigade. Održavani su partijski i skojevski sastanci, na kojima se najviše diskutovalo o perspektivama rata. Od političkih događaja glavna tema razgovora bio

¹⁷ Svaki povratak u Slavoniju, a posebno na planinu Dilj, izazivao je kod boraca i rukovodilaca oduševljenje. Išli su oni svugdje — gdje se to od njih zahtjevalo — ali Slavoniju i Dilj, odnosno sela rasuta u trouglu Slavonski Brod — Našice — Đakovo, su najviše voljeli.

¹⁸ Bili su to vojnici iz 4. gorskog zdruga.

¹⁹ Zapovjest Štaba 6. korpusa od 30. VII 1944. godine, Zbornik, t. V, knj. 30, dok. 102, str. 567.

je Sporazum između predsjednika NKOJ-a Josipa Broza Tita i predsjednika izbjegličke vlade, Kraljevine Jugoslavije, Ivana Šubašića, koji je 16. juna potpisan na ostrvu Visu.²⁰

Dvadeset šestog jula, saveznička avijacija je bombardovala prugu Beograd — Zagreb i neprijateljeve transporte kod željezničkih stanica: Banova Jaruga, Lipovljani, Rajić i Popovača. Uništeno je 12 lokomotiva i više desetina vagona. Nekoliko dana kasnije bombardovan je Bosanski i Slavonski Brod. U Slavonskom i Bosanskom Brodu bilo je 60 mrtvih i isto toliko ranjenih lica. Bombardovanje pruge i neprijateljskih transporta unosilo je posebno raspoloženje među borce.

Na raspoloženje boraca jako je uticala saveznička transportna avijacija, koja je dolijetala na aerodrom u Voćinu sa tovarima odjeće, oružja i sanitetskog materijala. Gotovo da se svaki borac s nečim ponovio, a sve češće su se u jedinicama sretali i ručni protivtenkovski bestrzajni bacači.

U to vrijeme ustaški i njemački propagandisti uveliko su prenosili Gebelsovu poruku o tome da je nužno izvršiti mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih rezervi radi nanošenja posljednjeg udarca »Crvenoj nemani«. Ustaški emisari su na ovom intenzivno radili. Njihova aktivnost se najviše osjećala u Podravini, ali je bila značajna i na sektoru kojim je krstarila 28. divizija. Zbog toga su terenski radnici, komunisti, skojevci i članovi antifašističkih organizacija imali pune ruke posla, a u tome su im pomagale jedinice divizije, a sve radi toga da se preduhitri neprijatelj i izvrši mobilizacija novih boraca. U ovome je najviše uspjeha imao Podravski odred koji je ojačao na 200 boraca. Popuna 28. divizije izvršena je tih dana do nivoa koji je postavio Glavni štab Hrvatske, a vršena je na račun odreda i komandi područja. Pored pune jedinica, potpuno je oformljen i popunjen i dopunski bataljon divizije.

Pored toga, svi naponi jedinica 28. divizije, pa i 6. korpusa, usmjereni su na izvlačenje žita iz neoslobođenih

²⁰ Pismo komesara 28. divizije od 10. VII 1944. godine, Arhiv VII, br. 21-1/2, k. 482.

i poluoslobođenih krajeva i njegovo prebacivanje u Liku. Radi toga je izvršena blokada nekih uporišta, a neka su iz noći u noć napadana. Kolone seljačkih kola, uz osiguranje jedinica korpusa, svake noći su prevozile velike količine žita u pasivne krajeve i na taj način onemogućile ustaške emisare u njihovoj težnji da se žito prikupi za Hitlerovu vojsku.

U tom periodu u Slavoniju su se prebacile i neke vojvodanske jedinice. One su to učinile zbog jakog pritiska neprijatelja na njihovu teritoriju. Sa Vojvodanskom brigadom prebacio se i Bosutski NOP odred, Majevički NOP odred, nekoliko stotina nenaoružanih boraca i veći broj političkih radnika, uglavnom sa teritorije Srema. U selima u kojima su krstarile jedinice divizije nalazili su se odbjegli domobrani, koji nisu imali namjeru da se vraćaju u domobranske jedinice, pa se izvjestan broj priključio 28. diviziji.

*

Na sektoru Vukovje — Vrijeska, brigada se nalazila već peti dan. Jače osiguranje davano je samo iz pravca Daruvara. Na ivici s. Batinjana neprekidno su se smjenjivale čete²¹ 1. bataljona, koje su držale osiguranje. Sedmog avgusta osiguranje je davala 3. četa 1. bataljona. U toku noći ona se osiguravala predstražama, a u zoru je uputila patrolu u pravcu Daruvara.

Tog jutra, na udaljenosti 2—3 km od s. Batinjani, patrola je naišla na 300 domobrana 4. gorskog zdruga. Umjesto da otvori vatru na njih i da se povuče, ona se vratila, i to vrlo sporo, tako da je neprijatelj, gotovo na njenim leđima, upao na položaje čete i prosto je pregazio. Bili su to, u stvari, dobrovoljci, koji su se za ovaj zadatak sami prijavili. Njih 300²² je učinilo takav silovit nalet da

²¹ Noću, uoči napada, jedan borac iz 1. bataljona pobjegao je neprijatelju i odao položaje jedinice 3. čete, što je neprijatelju dalo povoda da ujutru izvrši napad.

²² Prema izvještaju Štaba 6. korpusa, Zbornik, t. V, knj. 3(1, dok. br. 100, str. 539, bila je to 2. satnija 4. gorskog zdruga. Međutim, to nije tačno, bili su to domobrani — dobrovoljci za tu akciju iz cijelog uporišta, vojnici i oficiri.

bi se i bataljon, a ne četa, teško odupro. Bataljon je odmah krenuo u pomoć, ali je već u momentu polaska zakasnio. Od naoružanja najviše se dejsvovalo bombama i noževima, a gotovo sav teret ponijela je samo jedna desetina koja je bila na samom putu. Ona je uglavnom i pretrpjela najveće gubitke. Tom prilikom četa je imala 5 mrtvih i 8 ranjenih, a domobrani 4 mrtva i 24 ranjena.²³ U četi, od 4 puškomitraljeza, dejsvovala su samo dva, jer je jedan oštećen, a jedan se zaglavio te uopšte nije dejsvoovao iako je imao najbolji položaj za dejsvo. U toj borbi poginuli su brat i sestra Bogić iz Banovaca kod Sida, koji su u brigadu stupili nekoliko dana ranije. Sestra Zagorka imala je svega 16 godina. Pošto nije izvučena, domobrani su joj mrtvoj odsjekli obe dojke i urezali petokraku. Od boraca iz čete odlično se držao puškomitraljezac Milan Dokić Braca.

Poslije neuspjeha u Batinjanima 1. bataljon odlazi u sastav brigade, a već sutradan kompletna brigada vrši marš pravcem: s. Potočani — Vrani Kamen, pa preko Gornjih Boraka spušta se u sela duž komunikacije Slavonska Požega — Pakrac. Tog dana sa Brodskom brigadom pokret je vršila i 17. brigada. Bio je to vrlo težak marš, koji je trajao cijelu noć i cijeli slijedeći dan do predveče. Cilj marša bio je izbijanje na cestu Slavonska Požega — Pakrac, jer je dan ranije primijećen pokret jedinica neprijatelja na tom pravcu. U to vrijeme na tom sektoru nije bilo naših jačih snaga, jer su obe divizije bile u rejonu Pakrac — Daruvar.

Kako niko nije naišao, brigada se odmah priprema za napad na uporište u s. Skenderovac, gdje se utvrdilo oko 300 neprijateljevih vojnika. Uoči napada na s. Skenderovac (10 km zapadno od Slavonske Požege) bataljoni su se premjestili u neposrednu blizinu sela, odakle su u 20,30 časova, 12. avgusta, izvršili napad.

Uporište je napao 2. bataljon, jedana četa 4. bataljona i Jurišna četa brigade. Napad je organizovan sa severne i severoistočne strane uporišta. Na pravcu od s. Brđana napadao je 2. bataljon, a preko s. Jakuplja četa

²³ Bojna relacija 1. zbornog područja, Arhiv VII, dok. br. 8/1-78, k. 58.

4. bataljona i Jurišna četa brigade. Obezbijeđenje napada vršila su 3 bataljona Brodske brigade i dva bataljona iz 17. brigade.

Na položaj je prvi izašao 1. bataljon Brodske brigade, čija je 1. četa zaposjela položaj na k. 206 u šumi Dubravnik, sve do njene ivice prema Slavonskoj Požegi. Od Požeške Lipe do k. 212 rasporedile su se ostale snage bataljona. Na položaje ovog bataljona nastavljali su se položaji 1. i 2. čete 3. bataljona. Ove čete, raspoređene od Emovskog Luga k. 212, pa skoro do s. D. Emovci, potpuno su zatvorile ovaj seoski put. Treća četa je raspoređena u s. Lipa, kao bataljonska rezerva.

Četvrti bataljon (bez jedne čete) utvrdio je na istočnoj ivici šume Lužnjak i sa osloncem na Orljavu zatvorio i taj pravac. Na položaje ovog bataljona nastavljali su se položaji 17. brigade koja je sa jednim bataljonom zatvarala glavnu cestu Slavonska Požega — Nova Gradiška. Pored kontrolisanja ove komunikacije, bataljoni 17. brigade imali su zadatak da spriječe izvlačenje neprijatelja iz uporišta s. Skenderovci. Obezbijeđujući se iz pravca Slavonska Požega, 1. bataljon 17. brigade zauzeo je položaje na sastavu puteva Pakrac — Slavonska Požega i Nova Gradiška — Slavonska Požega. Čete 2. bataljona 17. brigade raspoređene su u šumi Cerik, te na taj način, sa ostalim jedinicama, zatvarale su sve pravce prema Skenderovcima.

Napad je otpočeo u zakazano vrijeme. Koristeći noć, jedinice 2. bataljona približile su se uporištu na kratko odstojanje i postigle potpuno iznenađenje. Ispred sela, iako je imao iskopane rovove, neprijatelj nije davao otpor, nego se odmah povukao u centar, gdje je namjeravao da pruži odsudan otpor.

Ulaskom u selo čete su prešle u energičan napad i poslije dva sata borbe Skenderovci su bili slobodni. Glavnu ulogu je odigrala Jurišna četa brigade. Ona je bez zaustavljanja prodrla u selo, izbacila jedan vod neprijateljevih vojnika iz jedne utvrđene zgrade i na taj način, odmah otpočeka, neprijatelju poremetila odbrambeni sistem. Sve ostalo išlo je lakše i zadatak, koji je pred brigadu postavljen, bio je izvršen. Ubijeno je 20 neprijate-

ljevih vojnika, a zarobljeno 15. Ostali su, koristeći noć, uspjeli da nađu prolaze i pobjegnu. Zaplijenjena su dva puškomitraljeza, 30 pušaka, 1 pištolj, 10.000 puščanih metaka, 19 ručnih bombi, 52 šinjela, 75 komada čebadi, 15 pari cipela, 35 ranaca i 20 odijela. Drugi bataljon i Jurišna četa imali su 2 mrtva i 8 ranjenih. U uporištu su zaplijenjene i četiri vršaće mašine, koje je posada namjeravala otpremiti u Slavonsku Požegu.

Kako se očekivao napad avijacije, brigada se slijedećeg dana sklonila u šumu u neposrednoj blizini Orljave i tu ostala cijeli dan, da bi ujutru krenula na još jedan naporan marš, koji je iz Požeške kotline, preko Psunja, vodio u sela Rogolji i Bobare (trokut: Banova Jaruga — Lipik — Novska).

Cilj ovog prebacivanja bio je obezbjeđenje transportovanja žita u Baniju. Glavni zadatak oko ovog transporta imala je 17. brigada. Ostale jedinice divizije rušile su pruge i vršile demonstrativne napade na Banovu Jarugu i Lipovljane da bi privukle pažnju na sebe.

Tih dana u Stab Brodske brigade došla su dva domobranska oficira iz uporišta Lipovljani, gdje su se nalazili dijelovi 3. posadne bojne. Njihov prijedlog je bio da brigada uđe u uporište, jer su, kako su to oni tvrdili, domobrani voljni da se odmah predaju, a oni su za noć između 17. i 18. avgusta imali znake raspoznavanja. Uzimajući sve to u obzir, Štab brigade je odlučio da se bez većih priprema sa manjim snagama, tu noć, Lipovljani napadnu. Domobranski oficiri, nat-poručnik Rudolf Sekulić i još jedan poručnik povelili su 2. bataljon i Jurišnu četu kroz žičanu ogradu, uveli ih u rovove i krenuli u likvidaciju bunkera. Umjesto da to obave u tišini i bez upotrebe vatrenog oružja, služeći se znacima raspoznavanja i nastojeći da domobrane privole na predaju, borci Jurišne čete su ubili prvog stražara koji ih je pokušao zaustaviti. Na taj način uzbunjena je cijela posada.

Uvjereni da će sve ići lako i onako kako su to pretkazivali domobranski oficiri, jedinice su se pokobile i domobranima dale dovoljno vremena da se srede i pruže otpor. Uzaludna su bila nastojanja komandanta brigade Duke Prilike, koji je i sam ušao u žicu, da pokrene 1. ba-

taljon na juriš. Zbog jake vatre koju su domobrani otvorili, niko se nije pokretao. Kad je uvidio da napad neće uspjeti, komandant Prilika je naredno da se jedinice povuku.

Tom prilikom poginuo je komandir Jurišne čete Stevo Kuzmanović Golub i još jedan borac, a 5 je ranjeno. Među ranjenicima je i Vuković Dušan iz s. Čepinski Martinovci — bivši politički delegat odreda i jedan od najmlađih boraca. Tu noć ranjen je i komandant 1. bataljona Nikola Petrović Pobjeda²⁴ i komandant 3. bataljona Ivan Samardžija.²⁵ Neprijatelj je imao 3 mrtva, 8 ranjenih i 10 zarobljenih.²⁶

Slijedeće noći 18/19. augusta napad na s. Lipovljane je ponovljen. Ovog puta Lipovljani su oslobođeni, a tom prilikom ranjen je komandir 1. čete 1. bataljona Jozo Karakaš i zamjenik komandira Jurišne čete.

Za vrijeme borbe u Lipovljanima, dijelovi 1. i 2. bataljona izvršili su diverzije na pruzi Novska — Banova Jaruga i tom prilikom uništili oko 300 m kolosijeka.

Posljednja akcija koja je izvršena u mjesecu augustu, bio je napad na uporište u s. Kukunjevcu. U uporištu je bilo oko 90 domobrana 1. satnije 1. bojne 4. gorskog zdruga i jedna desetina ustaša 19. ustaške bojne. Zapovjednik je bio nat-poručnik Jeverić.

Zadatak za napad dobio je 2. bataljon ojačan Pratećom četom i Jurišnom četom brigade.²⁷ Ostali bataljoni štitili su napad od s. Poljane, a jedinice 17. brigade od Lipika i Pakraca.

Pripreme za napad na s. Kukunjevac vršene su u s. Lovska. Kako neprijatelj nije držao selo nego samo željezničku stanicu, i dejstvo je tako podešeno. Međutim, napad nije uspio. Neprijatelj se sav grupisao na željezničkoj stanici, zauzeo nekoliko najtvrdih zgrada i pružio snažan otpor. Poslije nekoliko sati bezuspješne borbe jedinicama je naređeno da se povuku, kako bi se izbjegli nepotrebni

²⁴ Na njegovo mjesto došao je Stjepan Gregurić Solja.

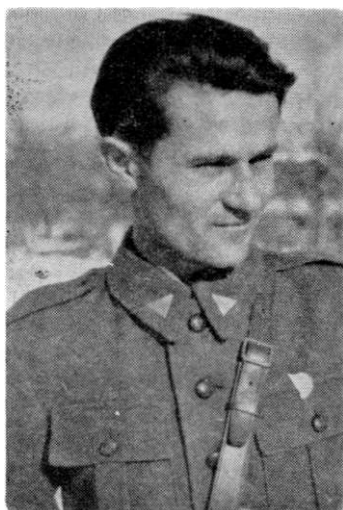
²⁵ Na njegovo mjesto došao je Franc Nedoh.

²⁶ Izvještaj Štaba 6. korpusa, Zbornik, t. V, knj. 31, dok. 100, str. 539—540.

²⁷ Izvještaj Štaba Brodske brigade, Arhiv VII, dok. 5-5, k. 473.

gubici, jer nije bilo nikakvih izgleda za brzu likvidaciju uporišta.

Do neuspjeha je najviše došlo zbog zakašnjenja jedinica koje su određene za napad, a uz to i jedan od boraca je slučajno opalio metak, što je bilo dovoljno da se posada uzbuni i spremno dočeka bataljon. Zbog neuspjele organizacije, naši minobacači poklopili su Jurišnu četvu i nanižili joj gubitke.

*Načelnik štaba Brodske
brigade Zdravko Vskoković*

U borbi za uporište u Kukunjevcu ubijeno je 11, a ranjeno 19 neprijateljevih vojnika. Naši gubici su 5 mrtvih i 12 ranjenih. Među ranjenima su komandir i komesar Jurišne čete.

U jedinicama koje su držale zasjede borbu je vodio samo 2. bataljon 17. brigade,²⁸ koji je bio prema Lipiku. U desetminutnoj borbi ovaj bataljon je razbio ustašku četvu i natjerao je u bjekstvo. Na bojištu neprijatelj je ostavio 8 mrtvih ustaša, a 13 je ranjeno. Među ranjenima je i jedan poručnik. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez.

²⁸ Izvještaj Štaba VI korpusa, Zbornik, t. V, knj. 31, dok. 100, str. 541.

Tog dana ostale jedinice Brodske brigade nisu dolazile u sukob sa neprijateljem. Četvrti bataljon je istog dana na pravcu Banova Jaruga — Daruvar, kod s. Janja Lipa, porušio 300 m željezničke pruge, a druga četa istog bataljona ponovila je to u više navrata. Neprijatelj je danju prugu popravljao, a čete su je noću ponovo rušile. Ove akcije su bile od velikog značaja, jer se rušenjem pruge znatno usporavalo prebacivanje neprijateljevih trupa. Poslije neuspjele akcije na s. Kukunjevac, brigada se ponovo vraća na teren između Banove Jaruge i Lipika, gdje ostaje samo jedan dan, a već slijedećeg dana, ona je ponovo na maršu — pravac je s. Kukunjevac, koji su domobranci napustili odmah poslije napada brigade. Iz Kukunjevca brigada se preko sela Toranj, Kapetanovo Polje i Goveđe Polje, prebacila na sektor zapadno od Pakraca. Poslije vrlo kratkog vremena ponovo se vraća na teren oko Banove Jaruge i Lipika, da bi poslije nepunih 24 sata i odavde krenula. Za 3. četu 1. bataljona ni u tih 24 sata odmora nije bilo predaha. Kako se, prema izvještajima terenskih radnika, u okolnim selima, u posljednje vrijeme pojavljivao njemački trup, 3. četa je po naređenju Štaba brigade, poslala u potjeru za njim. Do susreta nije došlo, mada je trup na prilazima s. Toranj, tu istu noć, sačekao dvojicu kurira i ubio ih.

*

Krajem augusta iz Brodske brigade odlazi komandant brigade Đuro Prilika, a komandu preuzima dotadašnji zamjenik komandanta Jovan Milaković Radovan.

Za jedinice 28. divizije august je mjesec mršavih rezultata, ali dugih i čestih marševa.

Na evropskim ratištima Crvena armija i zapadni saveznici u tom mjesecu su bilježili krupne uspjehe. Dva-deset drugog augusta jedinice Crvene armije počele su operacije na Balkanu, radi izbacivanja Rumunije i Bugarske iz Osovinskog bloka, a jedinice britanske 8. armije zauzele su Firencu u Italiji. Već idućeg dana, zbog brzog napredovanja snaga Crvene armije, rumunski kralj Mihajlo raspustio je profašističku vladu generala Antone-

skua, prekinuo diplomatske odnose sa Njemačkom i naredio da rumunske trupe obustave borbe. Odmah iza toga i vlada Carevine Bugarske objavila je neutralnost i istovremeno uputila svog delegata u Kairo radi povezivanja sa Anglo-Amerikancima, očekujući da uz njihovu podršku izbjegne bezuslovnu kapitulaciju. Dvadeset petog augusta saveznici su oslobodili Pariz. Vlada Kraljevine Rumunije objavila je rat Njemačkoj. Dan ranije, snage Crvene armije završile su zauzimanje Besarabije i Moldavije, a 28. augusta dijelovi francuske 1. armije ušli su u Marselj i oslobodili ga. Posljednjeg dana augusta snage Crvene armije ušle su u Bukurešt.

Svi ti događaji uticali su na veći priliv novih boraca u jedinice NOV. Neke domobranske jedinice brisane su sa spiskova, jer su cjelokupni sastavi prelazili na našu stranu. Veliki uticaj na ovakav tok stvari imao je poziv²⁹ Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 30. augusta 1944. godine svim zavedenim slugama okupatora. U ovom pozivu rečeno je da će svi oni koji se poslije 15. septembra 1944. godine zateknu u domobranskim, četničkim i drugim formacijama biti izvedeni pred ratni sud, suđeni kao izdajnici naroda i kažnjeni najstrožom kaznom. »Pozivam posljednji put...« stoji u pozivu »... sve zavedene, koji služe okupatora i slušaju izdajnike, da se trgnu i bar u posljednjem momentu donekle isprave svoj zločin prema narodu«.

Poslije ovog poziva u Brodsku brigadu je stiglo toliko domobrana da je ova postala najjača brigada u diviziji. Nekoliko stotina dojučerašnjih pripadnika domobranskih jedinica postali su borci Brodske brigade i zajedno s njenim borcima nastavili su borbu protiv okupatora do kraja rata. Mnogi od njih su ranjeni ili poginuli u Srbiji, u Bosni i u završnim borbama za oslobođenje zemlje, a većina je, zajedno sa borcima iz Srbije, u ulozi oslobodilaca, ušla u Zagreb.

²⁹ Poziv Vrhovnog komandanta NOV i POJ, Arhiv VII, Mikroteka, mikrofilm 9, snimak 356.

Brojno stanje i naoružanje Brodske brigade u vrijeme odlaska iz Slavonije³⁰

S O C I J A L N I S A S T A V							
Brojno stanje	Radnika	Seljaka	Muškarci	Zanatlija	Vojnih lica	Policajaca žandarna	Službenika
1222 ³¹	378	769	29	16	5	1	24
36	10	29	0	0	0	0	1

N A C I O N A L N I S A S T A V											
Srba	Hrvata	Slovenaca	Crnogoraca	Muslimana	Talijana	Jevreja	Mađara	Čeha	Nijemaca	Slovaka	Poljaka
543	544	10	7	7	7	50	0	8	16	19	10
16	19					1					1

N A O R U Ž A N J E _											
P j e š a d i j s k o								Protivoklopno			
Puška	Automata	P. mitraljeza	Lakih mitraljeza	Teških mitraljeza	Lakih bacača	Teških bacača	Pištolja	Ručnih bombi	PT pušk.	PT topova	Džon Bui
63 2 ³⁴	23	33	12	9	3	4	51	400	3	1	3
28000	7000	13000	6000	9000	40	100	500		280	30	20

³⁰ Zbornik, t. V, knj. 33.

³¹ Gornji zbir označava broj muškaraca, a donji broj žena.

³² U intelektualce su svrstani i daci sa nekoliko razreda srednje škole.

³³ Na dan ovog popisa 3. četa 2. bataljona (Ruska četa) brojala je 50 boraca i svih 50 je ubilježeno kao da su u pitanju Rusi. iako se među njima nalazilo više različitih nacionalnosti (Ukrajincima, Bjelorusa, Uzbeka, Čerkeza itd.).

³⁴ Gornji broj se odnosi na vrstu oružja, a donji na broj metaka.

Rusa
33

O S T A L I				P O K A Z A T E L J I						
Oficira	L j u d s t v o			Sredstva veze				K o n j a		
	Političkih rukovodioca	P. oficira		Radiostan.	Telefonskih centrala	Broj telefona	Kabla u km	Jahaćih	Tovarnih	Teglećih
21	75	95	1068	1	1	6	13	16	64	1 8

Boraca

³⁵ Ovdje je greška. Bilo je 1031, a ne 1068 boraca.

BORBE U BOSNI

Krajem ljeta 1944. godine fašistička Njemačka je bila u teškom položaju. Crvena armija se sa istoka približavala njemačkim granicama, a anglo-američke snage su, poslije prelaska u ofanzivu na italijanskom frontu, izvršile u julu 1944. desant na francusku atlantsku obalu i razvile snažnu ofanzivu prema istoku. Položaj Nijemaca na Balkanu je bio izuzetno težak. Približavanjem Crvene armije sa istoka i zapadnih saveznika sa zapada, a naročito aktivnim dejstvima Narodooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, ozbiljno je bila ugrožena grupa njemačkih armija jačine oko 350.000 vojnika, raspoređenih u Grčkoj i Albaniji.

Cijeneći odlučujući značaj teritorije Srbije u takvoj situaciji, maršal Tito je donio odluku da glavninu naših snaga usmjeri na istok s ciljem da konačno oslobodi teritoriju Srbije, kako bi se osujetio svaki pokušaj Nijemaca da organizuju odbranu Balkana, a ujedno spriječilo izvlačenje njemačkih snaga iz Grčke. Osim toga, spajanjem naših snaga u Srbiji s Crvenom armijom, stvorio bi se jedinstven saveznički front. S tim krupnim vojničkim zadatkom poklapao se zadatak razbijanja posljednjih uporišta četnika u Srbiji, oko kojih su se okupljali ostaci udruženih jugoslovenskih izdajnika. Za prodor u Srbiju bila su određena dva korpusa i tri divizije. Među ovim snagama za prodor u Srbiju, određena je i 28. divizija¹ i u njoj su pripreme otpočele još u julu.

¹ Vrhovni štab je još početkom jula naredio 6. korpusu da pripremi jednu diverziju za prebacivanje u Bosnu. Dvadeset prva brigada 28. divizije prešla je u Bosnu još 24. jula 1944. godine.

Poslije sedmodnevnog boravka u selima oko Banove Jaruge, uslijedio je naporan marš divizije preko Psunja sa ciljem da se jedinice prebace u Požešku kotlinu. Brigada je marš dobro izdržala, a hranila se u kućama u selima kroz koje je prolazila. Glavna hrana bili su nemasni krompir i pasulj.

U Požeškoj kotlini brigada se nije dugo zadržala, i već 5. septembra imala je pokret. Istog dana u prvim večernjim časovima između s. Lipovljana i Novske rušila je željezničku prugu Beograd — Zagreb (pruga porušena na 130 mjesta i srušen jedan most). Između Novske i Okučana, na istoj pruzi, 17. brigada, vrši rušenje na 180 mjesta.

Idućeg dana brigada je na zapadnim obroncima Psunja. Dan kasnije 12. divizija je u Slavonskoj Požegi, a 28. divizija (bez 21. brigade) nastavlja prebacivanje prema komunikaciji Okučani — Pakrac. Osmog septembra, bez nekog vidnijeg razloga, brigada se okreće i vraća napad. Ona ponovo prelazi Psunj. Babja Gora — Maksimov hrast je pravac koji je brigada izabrala za ponovni povratak u okolini Slavonske Požege. Poslije dnevnog — marš je produžen i noću.

Između 8. i 9. septembra, na pravcu između Maksimova hrasta i s. Vrhovci, koje se nalazilo nedaleko od Slavonske Požege, brigada je zalutala u šumi i poslije viščasovnog lutanja konačno izašla na cestu koja vodi u Slavonsku Požegu. Poslije mršavog doručka, jako iscrpljeni, borci su se rasporedili u seoskim dvorištima na kratak odmor.

Tih dana iz brigade je otišao izvjestan broj drugova. Svi su oni upućeni u pozadinske jedinice. Bili su to stariji ili ranije ranjavani drugovi. Među njima je bilo i nekoliko komesara i komandira vodova. Tom prilikom je iz brigade otišao i komesar 2. čete Vojin Vujnić i pomoćnik komesara 3. čete Milenko Gavrilović, oba iz 1. bataljona, te vodnik Mirko Stanišić i Jovo Brkić iz 4. bataljona. Nekoćicina drugarica raspoređene su u pozadinu, a neke, kao Margita Majn, gimnazijalka iz Grubišnog Polja, na kurs pri Štabu 6. korpusa.

Poslije odmora ponovo je uslijedio pokret. Pravac je Kutjevo — Bektež — Kula, te cesta i pruga Pleternica — Našice. Marševalo se poslije podne i noću i po velikoj kiši. Ujutru su sve jedinice brigade bile na južnim padinama Dilja. Tog dana na Dilju brigada je popunjena municijom i ručnim bombama. Sada je svaki puškomitraljezac dobio po 1.000 metaka i drugog pomoćnika. Dotad su imali po 200 metaka i jednog pomoćnika. Raspoloženje je i dotad bilo dobro, ali povratak na Dilj tome je još više doprinio. Na južnim padinama ove planine brigada ostaje taj dan da bi se pred noć prebacila u sela Stupnik i Stari Slatnik (nedaleko od Slavonskog Broda). U ovim selima brigada se morala zadržati kratko vrijeme, kako bi sačekala da se povuče 5. lovačka (domobranska) pukovnija, jer je ova tog dana bila na maršu iz Pleternice u s. Sibinj. Čim je ona prošla jedinice su sišle u sela, bliža Slavonskom Brodu, prešle prugu i tada je otpočeo marš čiji je pravac vodio pravo na jug. U brigadi niko nije znao da je još u julu pala odluka da se 28. divizija NOVJ uputi u centralnu Bosnu, odakle će nastaviti pokret ka istočnoj Bosni. U vezi sa ovim pokretom VS NOV i POJ naredio je Stabu 5. korpusa da 28. diviziji pomogne prebacivanje iz centralne Bosne u istočnu Bosnu i da se u vezi s tim poveže sa Štabom 3. korpusa.

Svojim posebnim naređenjem Vrhovni štab je Stabu 3. korpusa izdao naređenje da organizuje prihvat 28. divizije kad ona bude prelazila r. Bosnu, a zatim nastavila pokret preko Drine, pravcem koji je imala i 11. divizija NOVJ. Trinaestog septembra uveče bez većih smetnji, između s. Oriovac i s. Stupnik, brigada prelazi cestu i prugu Beograd — Zagreb. Poslije toga brigada prelazi r. Mersunju i pravcem k. 89 (Veketiš) — polje Hrastić — k. 89 — Ribanjska izbija na Savu.

Zadatak brigade² je bio da sa mjesta koncentracije, određenim pravcem, izbije na obalu Save. Prije toga 3. bataljon je postavio osiguranje od Slavonskog Kobaša kod polja Gložde na liniji: lijeva obala Save — k. 91 — k. 89; 4. bataljon postavio je osiguranje od Novog Kobaša

² Zapovijest Štaba 28. divizije od 13. septembra, Zbornik, t. V, knj. 33, dok. br. 45, str. 207—209.

— do k. 91. Na taj način zatvoreni su pravci: put Kobaš — Polje — Gložđe, Kobaš — Ribanjska, te put Novi Kobaš — Gornje i Novi Kobaš — Donji Tukovi.

Dijelovi Brodske brigade, a posebno Diverzantski bataljon divizije, gotovo cijelu noć su rušili prugu i uništili preko 800 metara kolosijeka.

Izbijanjem na Savu borci dva bataljona (1. i 2.), nisu odmah otpočeli sa prebacivanjem na bosansku stranu, jer brigada nije imala čamce. Zbog toga je 17. brigada dobila zadatak da likvidira Slavonski Kobaš kako bi od Čerkeza otela gumene čamce. Čamci su pronađeni i u obližnjim selima i prebacivanje je počelo još u toku noći, da bi se nastavilo i ujutru. Kad je svanulo, 1. četa 2. bataljona dovezla je nekoliko većih čamaca, koji su dobro poslužili za prebacivanje ljudstva i opreme. Prebacivanje je nastavljeno i u toku cijelog dana. Slavonija se napuštala sa žaljenjem, a kako je dan više uzimao maha svi su željeli da se što prije dokopaju onostrane obale. Bilo je to i razumljivo, s obzirom na to što većina boraca nije znala da pliva, pa čak ni da vesla, a mnogi nikad nisu ni bili na tako velikoj rijeci. Veslali su cijelo vrijeme, borci i rukovodioci, koji su živjeli uz Dunav, Savu ili neku drugu rijeku. Najviše se veslalo sa puškama, jer vesala nije bilo dovoljno. Jedno vrijeme je veslao i komandant divizije Radojica Nenezić, koji je među posljednjima prešao na bosansku stranu, iako je iz sata u sat sve više rasla opasnost na slavonskoj strani.

Prebacivanje je teklo bez zastoja unatoč oskudnim sredstvima i povremenoj vatri neprijatelja iz oklopnih automobila. Nešto poslije 16.00 časova kompletna divizija je prešla na bosansku stranu. Izuzimajući 2 konja, koje je Sava odnijela, Brodska brigada je bez ikakvih gubitaka prešla rijeku i odmah produžila marš. Prešla je planinu Motajicu i pred zoru stigla u Gornje Smrtiće.

Istog dana, kad je brigada otpočela sa prelaskom rijeke Save, na drugom kraju naše zemlje, u rejonu s. Klokočevac i s. Radujevac (kod Negotina) dijelovi 23. i 25. divizije NOVJ stupili su u dodir sa jedinicama Crvene armije.

Poslije Brodske brigade u s. Gornje Smrtiće stigla je i 17. brigada, koja je produžila u s. Kunovo. Ova bri-

gada je uspješno razbila posadu u Slavonskom Kobašu i omogućila da divizija pređe Savu. U borbi sa Čerkezima, koji su bili u Kobašu, brigada je imala 10 mrtvih i 17 ranjenih boraca.

Poslije odmora u s. Smrtići, Brodska brigada se prebacuje u s. Trešnju, gdje takođe ostaje svega nekoliko sati, a onda ponovo nastavlja put. Prelaskom u Bosnu njen položaj se iz temelja izmijenio. Naviknuta na relativno dobar smještaj, a posebno na dobru ishranu, odjednom je morala oskudijevati. Sto je još juče smatrano skromnim, ako bi bilo dodijeljeno samo jednoj četi, sada se raspoređivalo na bataljon. Uza sve to, hrana je spremna bez soli, a sastojala se od kuhane kozetine ili ovčetine i kruha, za koji se tvrdilo da je kukuruzni, ali je u njemu bilo svega više nego brašna od kukuruza.

Poslije prelaska Save, u prvih nekoliko dana marša, izgledalo je da je pravac marša zapadna Bosna. Borci su se ponadali Krajini i susretu sa Krajišnicima, ali je sve to bilo zakratko. Krajevi kroz koje je brigada prolazila, bili su, s vremena na vrijeme, pod kontrolom četnika, koji se ničim nisu oglašavali, ali su na njih starješine neprekidno ukazivale.

Dvadesetog septembra smo se najviše približili Banjaluci, a onda se pravac mijenja. Od toga dana maršuje se u pravcu jugoistoka. Već idućeg dana brigada se spušta u dolinu r. Bosne, a u toku noći, ne prekidajući marševanje, ona će je pregaziti.

Prelaz r. Bosne vrši se između Maglaja i Žepča, na sektoru Globarice, svega nekoliko kilometara sjeverno od Zavidovića. Te noći, u jednoj koloni, što je bila rijetkost, našla se cijela divizija. Na čelu je bila 21. brigada, iza nje 17. brigada, a onda Brodska brigada. Prebacivanje je izvršeno gazom, bez ikakvih pomoćnih sredstava. Stariji, iznureniji i neke drugarice pregazili su brzu i veoma hladnu rijeku držeći se konjima za repove. Poslije prelaska na onu stranu jedinice su se sređivale i odmah bez dužih zastanaka produžavale dalje. Svakoj jedinici je bio cilj da se što prije dohvati brdovitog Ozrena.

U svitanje 21. septembra gotovo sva brigada je bila na desnoj obali r. Bosne. Sa zaštitnicom koja je obezbjeđivala prelaz ostao je i protivtenkovski top koji je bio

isturen na drum, kako bi se zaustavili tenkovi ukoliko bi naišli u momentu prelaza divizije preko rijeke.

Tu noć tenkovi nisu naišli, ali je naišao oklopni voz, koji je odmah otvorio žestoku vatru na zaštitnicu. Svi borci iz zaštitnice prešli su rijeku bez gubitaka, a nešto kasnije to je učinila i posluga topa. Od prvih rafala iz oklopnog voza poginuo je konjovodac iz posluge protivtenkovskog topa, te zbog toga ni konj Bijelac, ljubimac brigade, nije prešao rijeku. S njim je ostao i top. Svi su mislili da će se i on izvući i stići u brigadu. Grupa boraca zajedno sa poslugom topa, ostala je jedno vrijeme na desnoj obali u nadi i iščekivanju, ali je sve bilo uzalud. Nikada više brigada nije vidjela ni konja Bijelca ni svoj top Pito 37 mm.

Na lijevoj obali Bosne ostao je jedan vod sa komandirskom Kodžoman Bratolom na čelu. Kako je izgubio svaku vezu sa brigadom, komandir voda je donio odluku da se vrati u Slavoniju. To je bila jedina alternativa, ali je već poslije kraćeg marša naišao na jedinice 11. brigade i s njima se prebacio preko r. Bosne. Nakon kratkog vremena priključio se 1. bataljonu Brodske brigade.

Kako je došlo do toga da se pruga ne poruši i time obezbijedi prelaz preko rijeke, borcima nije bilo jasno. Oklopni vozovi postali su zla kob brigade. I ne samo nje. Toliko je žrtava palo i akcija propala zbog takvih i sličnih propusta.

Poslije sela Perovića brigada se spušta u Donju Brjesnicu i silazi u dolinu Spreče. Noć između 22. i 23. septembra brigada je provela u Puračiću, gdje je poslije dužeg vremena imala pristojnije uslove za prenočište.

Dotad na svom putu kroz Bosnu brigada je ubila 10, a zarobila 5 četnika.

Pored loše ishrane, nespavanja i neprekidnog marševanja, brigadu je pratila i sitna kiša, koja je prosto natapala svaki dio tijela i odijela. Kad se uz to uzme u obzir i bespuće kojim se marševalo, onda se može dobiti jasnija slika o naporima koje su tih dana borci brigade imali.

Brigada ni na Ozrenu nije nailazila na četnike u otvorenoj borbi niti su je oni ozbiljnije uznemiravali, ali, za razliku od prethodnih pravaca, ovdje su oni bili pod-

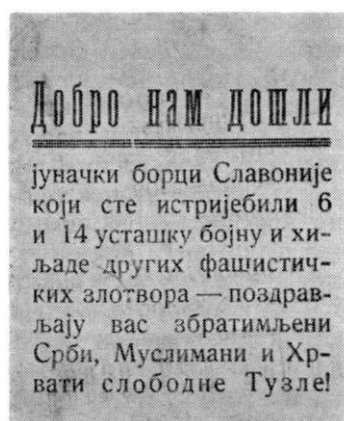
mukliji. Nekoliko boraca, koji su izostali iza kolone, nikad se nisu pojavili u brigadi. I kurir Stevo Mrđa sa Psunja nestao je bez traga i glasa vraćajući se iz Štaba divizije, otkuda je nosio poštu u brigadu. Svi smo znali da su to nedjela četnika sa Ozrena. Tih dana tempo marša je bio dosta brz, a u brigadi se pojavljivao sve veći broj iznemoglih i premorenih, kojima se nije smjelo desiti da zaostanu. Neprestano se marševalo i gladovalo, a svako zaostajanje ili skretanje sa pravca značilo je gotovo sigurnu smrt. Tempo marša je i dalje bio takav da borcima nije dozvoljavao ni najmanji odmor. U rijetkim i kratkim zastancima zastajalo se uz neku živicu ili gušću šumu, da bi se borci zaštitili od vjetra. Takvo stanje uticalo je i na štabove bataljona i komande četa, tako da su i komesari i komandiri prilikom jednog zastanka, na puteljku pokraj jedne njivice, koja je bila pod kukuruzom, zažmurili na oba oka i pustili da borci ispeku i pojedu sve kukuruze koje su u njivi našli. Na ovom »poslu« Brodsku brigadu je zatekla 17. brigada, pa su se i njeni borci, »primjerom« Brođana, priključili gozbi. Kad je pokret nastavljen, na njivi nije ostao ni jedan jedini klip kukuruza. Ostali su samo ostaci vatri kao svjedoci mršave »gozbe« preglednijih boraca. Ovog puta je glad bila jača od svijesti i principa, kojih su se dotad u punoj mjeri borci pridržavali. Još prije par dana tako se nešto nije moglo ni zamisliti. Poslije divljih jabuka i krušaka, koje su najčešće bile glavna hrana, ovo je bila prava gozba.

Silaskom u dolinu r. Spreče jedno zlo, koje je dolazilo od četnika, zamijenjeno je drugim, istina manjim, koje je dolazilo od zeleno-kadrovaca. U dolini ove pitome rijeke oni su tobože »branili« sela od svake vojske, kako su oni izjavljivali, a u stvari su čuvali svoje glave i lavalali na sve strane samo da ostanu netaknuti. Iako su se prije i za vrijeme našeg boravka držali pasivno, brigada je ipak bila na oprezu. Pored prethodnica i ojačanih patrola, postavljene su za vrijeme marša bočne zasjede, a i izviđači su neprekidno bili aktivni.

Poslije 11 dana marša, na kome se nije spavalo više od 30—35 časova, brigada se smjestila u s. Ljepunice. Poslije Puračića, to je bilo prvo naselje koje se moglo nazvati selom. Ujedno to je bio drugi odmor u suvim pro-

storijama poslije 12 dana i noći provedenih na kiši, blatu, u šumama ili na maršu.

Pravi cilj marša borcima još uvijek nije bio poznat. Kružile su vijesti da idemo na četnike kojih je navodno bilo na Majevici. Nakon prospavane noći u Ljepunicama, brigada se blatnjavim seoskim putem spustila na staru željezničku prugu, koja već odavno nije radila, a onda cestom, koja vodi iz Doboja, krenula u pravcu Tuzle, po gustoj i hladnoj kiši.

Dolazak Slavonaca u Tuzlu obilježen je i le-cima različitih sadržaja. Na ovom je greškom napisano da su borci Slavonije uništili 14. ustašku bojnu. Riječ je o 15. ustaškoj bojni, koja je uništena u Podravskoj Slatini

Pred ulazom u grad jedinice su se prikupljale, zastajale i sređivale, da bi, nakon par minuta, krenule vojničkim korakom, kako bi ih Tuzlaci i jedinice koje su bile u gradu vidjeli u što boljem svjetlu.

Iako iscrpljeni i izgladnjeli, ulaskom u prvu ulicu Tuzle, jedinice su poprimile vojnički izgled, a pjesma nije prestajala. Mnoštvo omladinaca i omladinki organizovano je izišlo na ulice grada da dočekaju i isprate jedinice divizije. Borcima je dijeljeno cvijeće, transparenti koje su nosili omladinci govorili su o dobrodošlici, bratstvu i jedinstvu i o uspjesima divizije u dotadašnjim borbama.

Brodsko brigada se u Tuzli nije zadržavala. Marš je odmah produžen za Gornju Tuzlu. Ovdje su se prikupile sve jedinice i smjestile po kućama. Na isti način organi-

zovana je i večera. Domaćini, Muslimani Gornje Tuzle, lijepo su primili borce, smjestili ih i prema svojim mogućnostima ugostili. Selo je bilo siromašno, ali toplota s kojom su ovdje primljeni i čistoća na koju su naišli za borce su mnogo značile. Već ujutru čekala ih je Majevisa, za koju se govorilo da je puna četnika. To će ujedno biti i prva prilika da se brigada ogleda i s četnicima. Borci su to priželjkivali od prvog dana poslije prelaska Save, ali do toga nije došlo, pa čak ni na planini Ozren, za koju se tvrdilo da je četnička tvrđava u tom dijelu Bosne.

Busija i prvi susret sa četnicima

Poslije doručka i postrojavanja u Gornjoj Tuzli, bataljoni su krenuli na planinu Majevicu. Prema Čeliću išla je 21. brigada, prema Loparama i Koraju Brodska brigada, a istočno od nje 17. brigada. Cilj je bio da divizija pretrese Majevicu i protjera četnike vojvode Kerovića, koji su Busiju smatrali svojom tvrđavom i u ime toga pjevali pjesmu, »Prije će pasti Rusija nego Busija«.³

Prvih nekoliko kilometara brigada je, po bataljonima, marševala cestom, a onda se 1. bataljon odvojio i u četnim kolonama, sa većim odstojanjima i jačim obezbjeđenjem, krenuo šumskim stazama u pravcu Busije trigonometar 847. Očekivanja da će se bataljon susresti sa četnicima ostvarila su se. Začelje kolone još nije čestito ni sišlo sa ceste, a četnici su se oglasili sa okolnih brda. Bez ikakve komande, samoinicijativno i za najkraće moguće vrijeme, čete su se razvijale u streljačke strojeve i uputile ka okolnim uzvišenjima. Pretpostavljalo se da na njima četnici imaju svoje položaje.

Komandir 3. čete 1. bataljona Franjo Novak poveo je svoju četu pravo na vrh Busije. Lijevo od njega Stjepan Kaluđer je vodio svoju 2. čet. Vrh ovog trigonometra bio je opasan rovom punog profila.

Iako je vatra bila dosta slaba, nastupalo se prema taktičkim pravilima. Borci su pretrčavali od bukve do bukve,

³ Busija je trigonometar 847, koji je, zbog svog položaja, služio kao otporna tačka još austrougarskim vojnicima.

dak nisu stigli na jurišno odstojanje. Četnici, međutim, juriš nisu dočekali. Pobjegli su, a da ozbiljniji otpor nisu ni pružili. Bez ikakvih gubitaka, 3. četa je izbila na Buisiju, za njom Stjepan Kaluđer sa svojom četom, a onda i ostale jedinice. Tek kad su borci izišli na vrh i vidjeli kakve su položaje četnici imali, a nisu ih održali, znali su s kim imaju posla. Od tada sve četničke položaje bataljoni su zauzimali iz pokreta, a svaki njihov otpor dovodio je do spontanih juriša pred kojima se ni ozbiljniji protivnici ne bi mogli održati.⁴

Na putu preko istočne Bosne za Srbiju, 28. divizija je zauzela Lopare i Janju i do 3. oktobra razbila četnički Majevički korpus.⁵

Borbe sa četnicima na Majevidi teško da se i mogu nazvati tim imenom. Više je to ličilo na igru skrivača, samo s tom razlikom što se i na jednoj i na drugoj strani upotrebljavalo oružje. Bila je još jedna razlika. Tih dana četnici se nisu dali ni vidjeti. Neprekidno su se držali na određenoj udaljenosti, odakle bi pripucavali, a onda, ne prihvatajući borbu, bježali još dublje u šumu, što dalje od pravca koji je brigada imala. Borci su se ponekad pojedinačno ili u parovima upuštali u potjeru za njihovim manjim jedinicama. Četnički kukavičluk, podmuklost i način vođenja borbe nervirali su pojedince, tako da je opreznost sve više popuštala. Na Majevidi od svih borbenih dejstava Brođani su znali samo za gonjenje. Nijedanput se nije desilo da su četa ili bataljon, ako su ih u maršu dočekali četnici, zastali, zauzeli položaj, pa ték onda krenuli na neprijatelja. Naime, svaki susret završavao se gonjenjem one jedinice koja je bila na čelu, a bjekstvom četnika.

⁴ Pokreti kroz Bosnu često su ometani pripucavanjem manjih grupa četnika, što je Slavonce, nenaviknute na takav način borbe, u početku izazivalo i navodilo na nepotrebna razvijanja četa, ponekad i bataljona. Ovakav način reagovanja zadržan je sve do susreta sa Motajičkim partizanskim odredom. Od njih su Slavonci naučili kako se treba ponašati u situaciji kad četnici napadaju. Poslije toga najčešće su upućivana manja potjerna odjeljenja i jače patrole, ili se samo ispalila koja mina iz minobacača 82 mm, a onda marš nastavljao.

⁵ četnički korpus ne treba uzimati ozbiljno. Često je u pitanju bilo stotinu ili dvjesto bradonja.

Krajem septembra divizija na svom pravcu nailazi na neprijateljevo uporište Koraj u kome su se utvrdili Nijemci, ustaše i zeleno-kadrovci, pa se moglo očekivati da će i oni pružiti otpor. Koraj i inače nije bilo teško braniti. Položaj mu je to izdašno nudio.

Stab divizije je smatrao da se uporište može likvidirati i za napad je odredio 8 bataljona: po 3 iz Brodske brigade i 21. brigade, a 2 iz 17. brigade.

Drugi, 3. i 4. bataljon Brodske brigade nastupali su pravcem: Babetino Brdo, Puškovac, Blaževac Brdo, pa preko Goletića i k. 140 preko Bijele rijeke u centralni dio uporišta Koraj. Desna obala Bijele rijeke poslužila je kao povoljni položaj. Prvi bataljon je ostao u rezervi.

Lijevo je napadala 17. brigada, a desno 21. brigada. Prema vremenu napad brigada je bio prilično ujednačen, ali sva daljnja organizacija je podbacila. Odmah u početku borbe mogao se sagledati i njen kraj. Pored slabe organizacije vatre i njene neusklađenosti sa pokretom, u znatnoj mjeri dobar napad ometala je i velika tama i magla koja se tu noć nad ovim krajem spustila.

Uz relativno male gubitke (6 mrtvih i 10 ranjenih) neprijatelj je odbio napad i divizija se još prije zore povukla na položaje sa kojih je prethodnog dana krenula u napad. U napadu na Koraj iz Brodske brigade su poginula dva druga, a dva su ranjena. Slijedećih nekoliko dana brigada se odmarala. Za to vrijeme je imala samo nekoliko manjih čarki sa četnicima. Drugog dana poslije napada na Koraj jedna patrola iz 2. bataljona u s. Vukosavci zarobila je četiri četnika.

Godišnjica formiranja Brigade i njeno proglašenje udarnom

Posljednjeg dana mjeseca septembra u svim jedinicama je pročitano pismo Štaba brigade, koje je, povodom prve godišnjice, napisao Stab brigade. Ono glasi:

Borcima i rukovodiocima Brodske brigade

28. septembra⁶ navršilo se godinu dana kako je naša brigada osnovana. Pre godinu dana formirana je naša brigada iz Diljskog NOP odreda, koji je u svoje vrijeme bio jedan od najboljih odreda u Slavoniji. Naša brigada od svog osnutka prošla je kroz niz akcija i uspješnih borbi, ona je do sada uništila i zarobila dosta neprijatelja i raznog neprijateljskog materijala. Ranije dok je bila u sastavu 12. divizije kao i sada u sastavu 28. divizije, naša je brigada izvršavala sve zadatke koje je pred nas postavio naš Vrhovni štab. U toku ovog svog opstanka naša brigada je stekla niz iskustava, kako na vojnom tako i na političkom polju.

Na današnji dan treba da se sjetimo na krupnije podvige naše brigade. Uspjele akcije na Gašince, smjeli prodor i uništenje protivavionske artiljerije, junačke borbe sa švapskim tenkovima u okolici Virovitice, kao i u samoj Cabuni, teške borbe u zasjedi za vrijeme akcija na Đakovo, uspješna akcija na Gorjane, uništenje pancera kod Pleternice, velike borbe sa motorizovanim divizijama kod Okučana, uspješne borbe kod Kusunja, Pivnice, Hum Varoši, zajednička borba sa 17. i 21. brigadom za sprečavanje prolaza njemačkim divizijama cestom Đulavec—Pčelić. Naša brigada likvidirala je jedno od najvećih i najkrvavijih uporišta u Slavoniji, Podravsku Slatinu. Tu je u potpunosti uništen 15. ustaški bataljon. Vodili smo ogorčene borbe sa neprijateljem za vrijeme neprijateljske ofanzive na Ravnoj Gori, kod Huma i Katinaca, borbe kod Dišnika i Velikog Grdevca, velike bitke sa ustašama i gestapovcima kod Severina, akcija na Skenderovce, borbe kod Daruvara i Lipovljana, put za Bosnu, čišćenje četnika na sektoru Majevice, kao i borba na samu godišnjicu brigade sa neprijateljem koji se bio utvrdio na položajima oko Koraja.

Dosadašnji rezultati najrečitije govore koliki je udio naše brigade u uništavanju neprijatelja.

Oko 800 mrtvih, 600 ranjenih i 600 zarobljenih neprijateljskih vojnika. Zarobljeno 17 teških mitraljeza, 2 laka mitraljeza, 35 puškomitraljeza, 800 pušaka, 25 šmajsera, 250.000 puščanih metaka, 3 bacača, 300 mina, 1 top, 2 kamiona, uništeno je 9 kamiona, 2 tenka, 2 pancera, oštećeno: 3 kamiona, 3 tenka, uz ovo je bilo i niz drugih manjih uspjeha kao što su diverzije na pruge, mostove, itd.

Na današnji dan treba da se sjetimo i naših hrabrih brigadiru koji su sa svojim hrabrim držanjem i požrtvovanjem pridonijeli da nam je brigada mogla izvršiti tolike slavne uspjehe. Mnogi od njih dali su svoje živote u borbi za slobodu svoje zemlje i svog naroda. Kao svijetli primjer može nam poslužiti požrtvova-

⁶ Ovde je uzet 28. septembar kao dan formiranja Brodske brigade. Neka dokumenta govore da je to 29. septembar. Međutim, Brodska brigada je formirana 1. oktobra 1943. godine. Vidi fusnotu 5 u uvodu.

nast i ustrajnost ranjenog mitraljesca Zarić Petra, hrabrost i smjeli juriš polit, delegata Milenković Miloša i Klačnja Miše, neustrašivost drugarice Bajac Soke, hrabrost delegata Šurla Mirka, vodnika Pavelić Luke, mitraljesca Čupurdija Jove, puškomitraljesca Ratić Spasoje, borca Klaus Löwea. Kao rukovodioce ističemo komandira čete Cvjetičainin Stojana, te politkomesara Nail Redžića, pomoćnika politkomesara čete Petković Milana, nezaboravne komandante bataljona Stegić Tunu i Maksu Štrbu, kao i niz ostalih koji su pokazali kako treba mrziti i uništavati neprijatelja svog napaćenog naroda i domovine.

Upravo sada, kad stupamo u drugu godinu opstanka naše brigade, pred nas se postavljaju novi, još značajniji zadaci. Napustili smo našu Slavoniju. Vrhovni komandant Maršal Jugoslavije drug Tito naredio je da krenemo u Bosnu, ako bude trebalo i dalje, da u tom za nas novom kraju pomognemo našim jedinicama pri uništavanju okupatora i njegovih domaćih slugu. Neprijatelja treba istrijebiti, našu zemlju i narod osloboditi. Tito naređuje, a mi ćemo tako izvršiti.

Da bismo mogli ubuduće svako Titovo naređenje izvršiti, moramo našu brigadu u ovoj godini još bolje vojnički i politički učvrstiti, osposobiti sve naše borce i rukovodioce da u ovoj drugoj godini još više i nemilosrdnije uništavaju neprijatelja.

Borba u našoj zemlji primiće se kraju. S ovim nije kazano da ćemo mi prestati sa borbom. Našu vojsku čekaju još teški i veliki zadaci, ali kada danas pogledamo posljednje uspjehe naše Narodnooslobodilačke vojske, uspjehe naših velikih saveznika, napore Crvene armije, koja je već sa svojim snagama ušla u našu teritoriju, onda nas više ne mora zabrinjavati svršetak ovog rata kao i njegov konačni ishod.

Potpuno sigurni u našu pobjedu, u ispravnost naše borbe i njenu potrebu, nastavimo i u ovoj drugoj godini opstanka naše brigade sa pojačanim radom po svim sektorima. Osposobimo se u rukovanju oružjem, kao i u rukovanju jedinicama da bi u borbi što uspješnije uništavali neprijatelja. Ostvarimo pravu vojničku disciplinu, da bi nam jedinice bile što čvršće i sposobnije za sve zadatke, koji se pred nas postavljaju. Savladajmo sva politička pitanja, neumorno učimo, jer ćemo samo tako biti u stanju da ne dozvolimo da plodovi naše herojske borbe budu ugrabljeni i postanu plijenom raznih mračnjačkih klika. Pojačajmo kulturno-prosvjetni rad, uvodimo u naše redove više vedrine i veseloga života, podignimo naš kulturni nivo.

Ako na početku naše druge godine sve ovo uočimo i po ovom postupimo, našu brigadu učinićemo još boljom, ona će biti u stanju učiniti još teže zadatke, a time će moći kao brigada još više doprinijeti oslobodenju našeg naroda. Pokazaćemo da smo pravi sinovi naše domovine i ujedno da smo dostojni naših palih drugova, koji su, boreći se u našoj brigadi, dali svoje živote i postali nam uzorom kako treba da se borimo za uzvišene ciljeve naše

Narodnooslobodilačke borbe, za ostvarenje Slobodne Demokratske Federativne Jugoslavije.

Radimo, učimo i borimo se udarnički. Nastojmo da nam brigada u ovoj godini postane udarna.

ŽIVJELA BRODSKA BRIGADA!

ŽIVJELA NARODNOOSLOBODILAČKA VOJSKA:

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit, komesar, major
Ivan Krmpotić, s. r.

Komandant, major
Jovo Milaković, s. r.

Naredbom GS NOV i PO, kratko vrijeme iza toga, 1. oktobra 1944. godine, Brodska brigada je proglašena udarnom,⁷ a narednih nekoliko dana provela je na kraćim marševima ili u borbi sa četnicima. Uporedo su se vršile intenzivne pripreme za predstojeći marš u Srbiju.

Iako je većina boraca imala duži staž, na njima se osjećalo da teško podnose napore koje je tadašnja situacija nametala. Hladni i kišoviti dani, tamne noći, težak, blatnjav i klizav put, puno su tome doprinijeli. Na svim pravcima gdje se maršuje, situacija je neizvjesna. Zbog toga se nastupa oprezno, što još više iznurava borce. Obično, pred zoru, umor i pospanost dostižu svoju kulminaciju i čim kolona zastane svi odmah poliježu i zaspu. Spavaju na mokroj zemlji, u grmlju, bilo gdje. U situaciji velike iscrpljenosti i u borbi protiv sna postoji samo jedno iskušano sredstvo — opasnost u vidu ispaljenih hitaca u neposrednoj blizini. Poslije toga svima se živci napinju, brzo se rasane i više se nikom ne spava. Nedovoljna ishrana, slab ili nikakav smještaj, dotrajalog odjeće i obuće i neprikidne kiše učinili su svoje.

Sličnih naprezanja brigada je imala i na ranijim terenima gdje se kretala, ali nikad sa toliko udruženih nedaća. Već na prvi pogled to se primjećivalo na borcima, a oni su sav svoj bijes iskaljivali na četnicima, ukoliko su im ovi za to pružili mogućnost. Međutim, do prave borbe, u kojoj bi učestvovalo nekoliko stotina boraca, nikad nije

⁷ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije od 1941—1945. godine.

došlo, pa čak ni 4. oktobra kad je jedna četa (3. četa 1. bataljona) napala četnike u s. Udrigovo, rastjerala ih i po okolnim brdima gonila cijeli dan. Tom prilikom je ranjen vodnik 3. čete 1. bataljona Mijo Salopek. Metak je bio rasprskavajući. Ljekari su bili prisiljeni da vodniku Salopeku amputiraju nogu.

Unatoč četničkog kukavičluka, za vrijeme zastanka i odmora, budnost nije popuštala. Uprkos kiši i ledenom vjetru, svaki bataljon se obezbjeđivao sa dvije čete, koje su ulagale velike napore da izdrže na posjednutim položajima. Jednu takvu noć, provedenu na položajima oko k. 905, vječito će pamtiti borci 1. i 3. čete 1. bataljona. Pored hladne jesenjske kiše, borce je cijelu noć šibala bura, koja im se uvlačila u meso i kosti, kao da od odjeće ništa na sebi nisu imali.

Poslije razbijanja grupe četnika u s. Udrigovo, brigada je nekoliko dana imala mir, te je pokret, u nešto bržem tempu, nastavljen u pravcu Drine, gdje su istureni dijelovi brigade stigli u zoru 6. oktobra 1944. godine.

BORBE U SRBIJI

Izbijajući na Drinu, brigada je uspješno izvršila prvi dio zadatka. Iza nje su ostali danonoćni marševi praćeni kišom i olujnim vjetrovima. Ostale su rijeke: Sava, Bosna. Spreca, bosanska brda i planine — podmukle četničke zasjede. Ostale su nesanice i glad. Propješačeno je preko 400 km, da bi se izbilo na ovu plahovitu rijeku, koju je trebalo preći da bi se išlo u susret novim zadacima. Još jednom je jedna jedinica morala da uloži maksimum truda, organizacije i naprezanja, da bi s lijeve prešla na desnu obalu, gdje će je već u Banji Koviljači dočekati kao najrođenije. Splavari sa splavovima i čamdžije sa čamcima takođe su dočekali jedinice s radošću i spremni da ih prebace na drugu stranu kad god se to od njih zatraži.

Ostalo je da se propješači dio Jadra i Tamnave — a onda kroz Srbiju u susret Crvenoj armiji i Beogradu. Tih dana raspoloženje boraca je dostiglo vrhunac. Nestalo je umora, zaboravljena je glad, kiša, bure i besane noći. Osjećao se opšti preporod kod svih i boraca i starješina, jer iza njih je ostalo 25 dana marša u slaboj odjeći i obući.

U ovom maršu, koji je započet iz neposredne okoline Zagreba, a završen podilaženjem Beogradu, brigada se ponovo rodila.

U toku dana, 6. oktobra 1944. godine, kompletna brigada kod s. Kozluk prešla je Drinu, prošla kroz Banju Koviljaču i 7. oktobra se zaustavila u Loznici. Poslije dugo vremena brigada je tog dana uz smještaj imala i tri obroka. Već idućeg dana, postrojena u marševsku kolonu po bataljonima, brigada je nastavila put u pravcu Beograda.

Poslije šumskih staza i blatnjavih seoskih puteva, jedinice su gazile po tvrdim drumovima, i većina boraca je bila uvjerena da je zauvijek prošlo vrijeme kad su se zaobilazile ceste i kretalo se puteljcima i šumskim stazama.

Iako divizija na svom putu kroz Bosnu nije imala teških borbi, broj ranjenih, povećan povređenima i onima koji su zbog velikih napora oboljeli, bio je prilično veliki. Sanitetski bataljon divizije imao je pune ruke posla, a za pratnju, radi zaštite, neprekidno je dodjeljivan jedan bataljon. Zbog toga se povećao broj zaprežnih kola, što je u velikoj mjeri otežavao pokret jedinice.

Marševanje kroz Srbiju, ničim ometano, odvijalo se mnogo brže, ali je već prvih dana pokazalo i svoje negativne strane. Nenaviknuti na tvrde puteve, a uz to i u slabij obuci, veliki broj boraca marševao je sa žuljevima i krvavim nogama. Prva dva dana marševalo se danju, a onda noću i u poslijepodnevnim časovima, sve do Beograda.

Nailazeći na naselja, na cijelom putu, komandanti su poboljšavali izgled bataljona i insistirali na vojničkom držanju i čvršćem koraku. Iako premoreni, borci su disciplinovano izvršavali zahtjeve svojih starješina, a gromka pjesma dizala je na noge sve stanovnike naselja na pravcu kojim je brigada prolazila. Pjevao je i vodnik Mijo Salopek, sad već invalid, koji se takođe nalazio u koloni ranjenih i bolesnih — koju je obezbjeđivao 3. bataljon.

Doček u Srbiji bio je izvan svakog očekivanja. Hrana je bila odlična, a veliki broj boraca bio je pretrpan darovima. Što se brigada više približavala Beogradu, raspoloženje je bilo sve veće.¹

Za razliku od septembra, kad su se partijski i skojevski sastanci držali u hodu, ponovo se prešlo na sastanke sa dnevnim redom i u punom sastavu, na kojima se raspravljalo o novonastaloj situaciji i prilikama u kojima se brigada našla.

Pokret je nastavljen i narednih dana. Od Loznice, preko s. Koceljeva i Uba, brigada se sve više približavala

¹ Pismo oficirima, podoficirima, borcima i političkim komesarima 28. udarne divizije od novembra 1944. godine, Arhiv VII, reg. br. 11-1/10, k. 1124.

Beogradu. U naseljima se zadržavala samo onoliko koliko je bilo neophodno da se podijele obroci. Na umor i na rane na nogama niko se nije žalio. Opsjednuti željom da se što prije domognu Beograda i sretnu sa borcima Crvene armije, davalo je snagu svakom pojedincu, te i oni najiznureniji su napredovali ukorak sa najjačima, a u kola su se penjali samo bolesni i oni kojima više nisu pomagali ni zavoji ni sva naprezanja i dobra volja.

U to vrijeme u Grčkoj i južnim regionima naše zemlje nalazila se cijela njemačka grupacija armija, koja je sada, sa zakašnjenjem, pokušavala da onemogući spajanje Crvene armije i naših jedinica i u isto vrijeme da se, skraćujući front, izvuče najpogodnijim pravcem — preko Beograda.

Zbog toga su borci 28. divizije bez predaha i pod vrlo teškim uslovima marševali. Prema Beogradu je, preko Žagubice i Zaječara, hitao i Četvrti mehanizovani korpus Crvene armije.

To isto su činile i divizije Prvog proleterskog korpusa, koje su nastupale od Topole i Arandjelovca, preko Mladenovca i Ralje, ka Avali.

Približavajući se Beogradu sve se razgovjetnije raznašao eho borbe koju su već vodile jedinice 1. proleterskog korpusa i Crvene armije sa Nijemcima koji su se dobro utvrdili na prilazima Beogradu i u gradu.

Sa linije Mladenovac — Obrenovac u napad na Beograd krenule su 12. oktobra jedinice Crvene armije i NOV Jugoslavije. U neposrednim borbama za oslobođenje Beograda učestvovalo je ukupno 9 divizija NOV Jugoslavije. Među njima je i 28. udrana divizija, a od snaga Crvene armije ojačani Četvrti gardijski mehanizovani korpus i dijelovi 73. i 109. gardijske i 236. streljačka divizija. Napad je podržavala avijacija Trećeg ukrajinskog fronta i jedinice Rječne ratne flotile Crvene armije.

Riješeni da se što duže zadrže u Beogradu, Nijemci su užurbano utvrđivali odbranu. Osloncem na Savu i Dunav organizovali su spoljnu liniju odbrane, koja se protezala od Obrenovca, preko Avale do Ritopeka. Glavni otpor riješili su da pruže na rubu grada iz utvrđenih uporišta na Čukarici, Banovom Brdu, Košutnjaku i Velikom Vra-

čaru. Pored toga, u unutrašnjosti grada, duž glavnih ulica, izgrađeni su masivni betonski bunker, a čitavi stambeni blokovi uređeni su za neposrednu odbranu. Međutim, već 13. oktobra je savladana i posljednja prepreka na pravcima nastupanja jedinica NOV Jugoslavije i Crvene armije u pravcu Beograda. Nijemci su pokušali da Avalu kao najtvrdi bastion u lancu spoljne odbrane grada zadrže, ali su im uskoro i tu sve nade propale, jer je tog dana za njih Avala nepovratno izgubljena.

Kada su u trodnevnim borbama razbile njemačku odbranu na prilazima Beograda, snage Narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije izbile su ujutru 14. oktobra na periferiju grada i otpočele juriše za njegovo konačno oslobođenje.

U to vrijeme 28. divizija je još bila na maršu. Tog dana desetak kilometara ispred Zeleznika došlo je do prvog susreta sa borcima Crvene armije.² Bio je to jedan izviđački vod koji se upravo odmarao na tom pravcu. Prilazeći u grupama Brođani su se raspitivali o borbama za Beograd, interesovali za njihove automate, PT puške i sa velikom znatiželjom razgledali svaki detalj na njihovoj odjeći i opremi.

Cilj marša Brodske brigade za taj dan bio je Zeleznik, gdje će ostati do 16. ujutro. Tog dana neki dijelovi divizije su uvedeni u borbu, a Brodska brigada je prebačena na Banovo Brdo, 21. u Žarkovo, a 17. na Košutnjak.

Sa 16. 36. i 11. divizijom, raspoređenim u dva ešelona (dvije divizije u prvom i dvije u drugom ešelonu), pravcem: Banovo Brdo — Mihajlovac — Željeznička stanica — Savsko pristanište, otpočinje napad i 28. slavonska divizija.

Lijevo od 28. divizije napadao je 12. udarni korpus, a desno 6. divizija 1. proletarskog korpusa.

² Desilo se slučajno da se sa izviđačkim vodom crvenoarmejaca prvo susretne 3. četa 2. bataljona Brodske brigade (Ruska četa). Pošto su ispred sebe ugledali vojnike sa šlemovima, komandir Matej Zukov i komesar Žorko Čanadi razvili su četvrtu za borbu. To su učinili i crvenoarmejci i tek po komandama zaključili da se radi o nesporazumu. Kontakt je brzo uspostavljen i nakon nekoliko trenutaka jedni drugima su poletjeli u zagrljaj.

Brodaska brigada je u divizijskoj rezervi i nije se očekivalo da će brzo biti uvedena u borbu. Međutim, 16. oktobra na Smederevskom drumu, ubacujući u borbu svoje glavne snage, Nijemci uspijevaju da potisnu naše jedinice i približe se Beogradu na svega 4—5 km. U toj situaciji nekoliko divizija,³ koje su se borile u Beogradu, izvučeno je i upućeno na taj pravac. Dolazi do rokiranja jedinica i u toj situaciji ukazuje se potreba da se Brodska brigada, odnosno jedan njen bataljon, odmah uvede u borbu. Dotad na tom pravcu napadali su Vojvodani.

Grmljavina, koja nije prestajala ni jednog momenta, govorila je o žestini borbe. Sa visova, gdje je brigada raspoređena, mogli su se zapaziti dim i prašina, tu i tamo po neki požar, te odbljesci teških oruđa.

Do uvođenja u borbu došlo je 18. oktobra u prvim popodnevним časovima. U napadu je 3. bataljon (bez jedne čete), koji je dobio zadatak da u sadejstvu sa 17. brigadom zauzme fabriku šećera na Čukarici, izbije na Savu i produži dejstvo u pravcu Senjaka.

Prebacivanje do fabrike proteklo je u redu. Na čelu bataljona bili su Rudi Rajh i Nail Redžić, a iza njih bataljon, koji se nije zadržao ni pred visokim zidom kojim je fabrika opasana. U dvorište borci su ušli iz pokreta, a onda i u dvije najveće zgrade, u svaku po jedna četa. U fabričkom krugu, kao i u zgradama, nije nađen nijedan Nijemac. Osim žena, djece i staraca, stanovnika Čukarice, nije bilo nikog. Oni su se u donje prostorije sklonili od artiljerijskog i avionskog bombardovanja. Prava borba je otpočela tek onda kada su borci pokušali da pređu zid, koji je fabriku dijelio od Radničke ulice. Tad je pala i prva žrtva brigade, desetar Mađar Ištvan Šandor. Bio je jedan od najboljih desetara u bataljonu, a ubio ga je njemački snajperista, koji je nanišanio u momentu kad je on osmatrao utvrđenu zgradu ispred fabrike.

Ni u ostala dva pokušaja nije se uspjelo probiti u Radničku ulicu. Pored utvrda, u kojima su se nalazili, Ni-

³ U stvari, 16. oktobra je odlučeno da se cio 12. korpus, osim 28. divizije, prebaci u rejon Avale, sa zadatkom da se zaustavi i razbije Stetnerova grupa.

jemci su bili zaštićeni i visokim betonskim zidom, koji je odvajao fabrički krug od Radničke ulice. Slijedeći dan i slijedeću noć čete su se zadržale na dostignutoj liniji. Za cijelo vrijeme boravka u zgradama šećerane čete su bile izložene artiljerijskom i avionskom bombardovanju.

Unatoč velikih gubitaka Nijemci su se i dalje borili i tu i tamo uspješno odolijevali naletima naših jedinica. Bilo je to, u stvari, samo odlaganje posljednjeg časa obračuna koji je 20. oktobra ipak došao. Dok se u najvećem dijelu grada odvijao završni čin likvidacije preostalih njemačkih jedinica, koje su se još nalazile na dijelu grada pripijenom uz Savu i Dunav. One su se grčevito i očajnički branile, izolovane i odvojene jedne od drugih. Vjerovatno nisu znale za ishod borbe pod Avalom i za sudbinu grupe »Štetner« i ostalih njemačkih jedinica u gradu. Uprkos snažnim naletima 1. i 6. proleterske divizije i 28. udarne divizije, te bataljona 4. mehanizovanog korpusa i 73. i 236. sovjetske divizije, one su uporno držale posljednje položaje. Zbog toga su cio dan vođene borbe na Terazijama, za palatu »Albanija« i hotel »Moskva«. U isto vrijeme vođene su ogorčene borbe za likvidaciju posada u zgradama Ministarstva saobraćaja, Željezničke stanice i Zavoda za izradu vojne odjeće na Dunavu.

Ista situacija je bila i na pravcu napada 3. bataljona Brodske brigade. Iz Radničke ulice Nijemci se nisu dali pomjeriti ni za jedan metar. Iz časa u čas broj poginulih i ranjenih povećavao se i na jednoj i na drugoj strani. Po zgradama i dvorištu neprekidno su praštale bombe i granate. Svi pokušaji da se borcima doturi hrana ostali su bezuspješni. Pa ipak, imali su sreće. U fabrici su pronađene manje količine šećera i gladi nije bilo.

Pretposljednog dana borbe za oslobođenje Beograda preko Banovog brda u fabrički krug prebacila se jedna minobacačka četa Crvene armije. Imali su lake bacače, veoma podesne za borbu u gradu. Priprema je bila veoma kratka. Poslije nekoliko ispaljenih mina, Nijemci su se povukli na obalu Save, a odatle odstupili prema Senjaku. Ispod zida, koji je odvajao šećeranu od ulice, ostala su dva teško ranjena crvenoarmejca. Brigu oko njih preuzeli su borci 1. čete, previli ih i uz veliki rizik, za sopstvene živote, jer bombardovanje nije prestajalo, prebacili ih u

prvo previjalište, gdje su od bolničarki dobili velike količine čokolade. Bio je to još jedan neuobičajeni obrok, pa su borci sebe nazvali »slatki bataljon«. Istog dana, u prvim poslijepodnevним časovima, stiglo je naređenje da se čete povuku iz fabričkog kruga i krenu u pravcu Železnika. U Železniku se okupio cio bataljon, gdje je borcima podijeljena večera, a onda su raspoređeni na spavanje. U prvim večernjim časovima svi borci koji su se zatekli u Železniku izišli su na ulicu. U Beogradu su naši borci i crveno-armejci slavili još jednu pobjedu. Svaki otpor Nijemaca je prestao. Poslije sedmodnevnih borbi, lomeći uporan otpor dijelova njemačke armijske grupe »Felber«, 1. proleterski korpus, 12. udarni korpus i jedinice 3. ukrajinskog fronta Crvene armije oslobodile su Beograd. Neprijatelju su nanijeti veliki gubici u ljudstvu i materijalu. Poginulo je oko 15 hiljada, a zarobljeno oko 9 hiljada njemačkih vojnika i oficira. Jedinice Crvene armije imale su oko 1.000 poginulih, a jedinice NOVJ 2.952 poginula, među kojima politički komesar 5. krajiške (Kozarske) brigade Mehmed Ibrahimović Meša, komandant bataljona u 1. proleterskoj brigadi Dušan Milutinović, politički komesar bataljona u 1. proleterskoj brigadi, Blažo Popivoda i komandant bataljona u 8. crnogorskoj brigadi Milisav Đurović, narodni heroj.

U oslobođenju glavnog grada učestvovali su borci gotovo iz svih krajeva naše zemlje, a u uličnim borbama, svesrdno su im pomagale hiljade Beograđana, koji su se uključivali u naše jedinice i sa njima čistili grad od njemačkih vojnika.

Rakete i svjetleći meci šarali su nebo do kasno u noć. Glavni grad Jugoslavije, poslije troipogodišnje okupacije, bio je slobodan. Zbog dobrog držanja i vanredne hrabrosti u borbama za oslobođenje Beograda, Vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito pohvalio je borce, komandire, komandante i političke komesare Prve proleterske udarne divizije, 5. udarne divizije, 6. proleterske divizije »Nikola Tesla«, 21. udarne divizije, 28. udarne divizije, 36. udarne divizije i 11. udarne divizije.

Poslije prospavane noći u Železniku brigada je na maršu prema Obrenovcu. Na ovom maršu nije bio jedino

4. bataljon, koji je ostao u Beogradu na obezbjeđenju sabirnog logora na Banjici, gdje se nalazilo više hiljada zarobljenih Nijemaca.

Napuštajući Železnik, iza Brodske brigade ostao je Beograd. Iza brigade su ostali sedamnaestogodišnjak Pavle Hegediš iz Slavonske Požege, Antun Tomić iz Iloka, Jovan Petrović iz Vukovara i Mađar Ištvan Sandor. Svi su pali za oslobođenje napaćenog grada, ali za ostale rat se nastavljao.

Komandant Jovan Milaković Radovan vodio je Brodsku brigadu od Beograda do Zagreba

Nastupnim maršem u pravcu Obrenovca, Brodska brigada dobiva zadatak da na ovom pravcu, ostacima razbijene 107. njemačke alpske divizije, spriječi prelaz preko r. Save u Srem. Već iznad s. Umke došlo je do sukoba između Nijemaca i boraca 3. bataljona. Poslije kraćeg okršaja zarobljeno je 30 Nijemaca. Bataljon je imao jednog mrtvog i dvojicu ranjenih. Prvi bataljon i jedna četa 2. bataljona imale su više uspjeha. Njihovim borcima, poslije kraće borbe, predao se gotovo kompletan bataljon Nijemaca, dok je 1. bataljon imao 6 ranjenih i jednog poginulog. Zarobljeni Nijemci (oko 500) odmah su upućeni u sabirni logor u Beograd. Za pratnju je određena jedna četa 2. bataljona sa kojom je išao pomoćnik komesara bataljona Nikola Vekić. Nailaskom u Zarkovo, ovoj koloni je

priključeno još 13 njemačkih vojnika koje su zarobili seljaci u blizini Zarkova.

Za razliku od 1. i 3. bataljona, 2. bataljon je doživio neuspjeh. Obaviješteni od seljaka da nailazi veća grupa Nijemaca, jedinice ovog bataljona su zauzele položaje kod s. Jasenak, koje se nalazilo na desnoj obali Kolubare nekoliko kilometara južno od Bariča.

U prvi sumrak, u streljačkom stroju, na položaje bataljona naišli su Nijemci, koji su ispred sebe isturili Čerkeze, koji su se predstavljali kao crvenoarmejci. Na taj način oni su za momenat prevarili bataljon i komandant je naredio da se ne puca, što su Nijemci iskoristili, upali u položaje bataljona i djelimično ga razbili. Bataljon se povukao u neredu, a na položajima je ostavio 6 mrtvih i jednog ranjenog. Dvojicu mrtvih i 7 ranjenih boraca su uspjeli izvući. Najveće gubitke imala je 3. četa, koja je bila sastavljena od bivših crvenoarmejaca. U toj borbi je poginuo komandant bataljona potporučnik Mirko Bošnjak, oficir OZN-e u bataljonu Marko Fumić i komesar Prateće čete Gadža.

Sutradan je isti ovaj bataljon, bez jedne čete u jednosatnoj borbi razbio veću grupu Nijemaca, ubio 63 i zarobio 48 Nijemaca. Ova grupa se kretala od Kolubare u pravcu Zvečke. Zaplijenjeno je 16 automata, 3 puškomitraljeza, 62 puške i 12 pištolja. Od toga dana, pa do početka aprila 1945. godine, 2. bataljon je vodio kapetan Dragan Volner.

Pošto su se smjestile u Obrenovcu, sve jedinice su dobile zadatak da hvataju Nijemce, koji su pokušavali u grupama, ali i pojedinačno, da se prebace preko Save u Srem. Bili su to pripadnici razbijenih jedinica grupe »Stetner«,⁴ od koje se uspjelo spasiti oko 3.000 vojnika.

Prebacivanje preko Save Nijemci su obavljali na razne načine. Kako nije bilo čamaca oni su se koristili splavovima napravljenim od različitog materijala. Do dolaska brigade najveću prepreku pričinjavala je košava, koja je tih dana duvala i stvarala visoke talase, te se Nijemci nisu usuđivali da pokušaju da savladaju rijeku koja je, pored

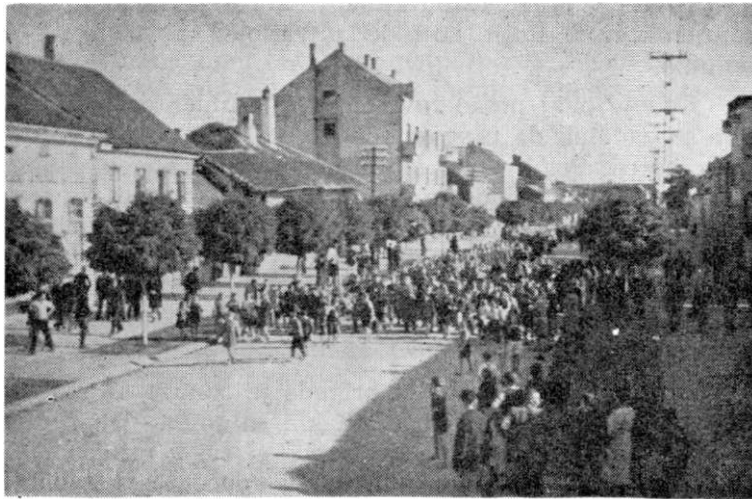
⁴ Komandant Stetner (Schtetner), prema kome je grupacija dobila ime, i sam je poginuo.

velikih talasa, bila hladna i nabujala. Slijedeća dva dana, raspoređena po desetinama i vodovima, brigada je prečišćavala terene oko Obrenovca, prikupljala zarobljene Nijemce (pojedince i grupe), pa čak i kompletne manje jedinice i slala ih u sabirni logor u Beograd. Tako je manji dio Nijemaca iz grupe »Štetner« ipak ušao u Beograd, ali kao zarobljenici. Na ovom zadatku brigadi su dosta pomagali i seljaci, koji su neprekidno obavještavali komande i štabove o pokretima i namjerama Nijemaca. Interesantno je da je bilo grupa u kojima su bili samo oficiri. Komesar 3. bataljona Žika Sljukić, sa nekoliko boraca, već prvog dana je priveo 6 oficira, među kojima su bili i 3 viša oficira. Još veću grupu priveo je komandant istog bataljona Franjo Novak, koji je s jednim vodom uhvatio grupu od 20 Nijemaca. Najmanje sreće je imao njegov zamjenik Rudi Rajh, koji je uhvatio 2 poručnika i 4 vojnika.

Kad je ovaj posao završen, sve jedinice divizije dobile su zadatak da u svoje redove prikupljaju i mobilišu nove borce. Prvih dana mobilizacija je vršena u selima oko Obrenovca, a onda se prešlo u okolinu Sapca. Na tom maršu, 24. oktobra, jedna kola iz komore, ispred s. Debrca, naišla su na zaostalu nagaznu minu od koje je poginuo ekonom Jurišne čete Vajs, a borac 2. čete 1. bataljona Slavica Bravac, divna djevojka iz Ostrova kod Vinkovaca, ostala je bez jedne noge.

Dvadeset petog oktobra brigada je ponovo na maršu. Oko podne ušla je u Sabac, odakle su se sat-dva ranije povukli Nijemci, četnici i ljotićevci — svi u pravcu Mačvanske Mitrovice. U tom pravcu su upućeni 1. i 2. bataljon Brodske brigade i već popodne oni su podišli selu. Kada su zauzeli položaje na kanalu koji opasuje selo, bataljoni su čekali mrak pa da onda pređu u napad. Očekivalo se da će tu noć biti napadnuta i SremSka Mitrovica. Kako do toga nije došlo, bataljoni su se povukli u s. Noćajski Salaš. U napad se išlo tek slijedećeg dana popodne, a u toku noći Mačvanska Mitrovica je zauzeta. Kada je svanulo, 2. bataljon je dobio zadatak da se prebaci u Srem-

sku Mitrovicu,⁵ gdje su se susreli sa vojvodanskim jedinicama koje su stigle od Rume. Istog dana, po podne, bataljon se ponovo prebacuje preko Save i tu noć ostaje u Mačvanskoj Mitrovici. Slijedećeg dana bataljon je prebačen u Crnu Baru, a ostale jedinice brigade i divizije smjestile su se u sela duž ceste Sabac — Banja Koviljača, gdje su ostale do kraja oktobra. Ovo vrijeme iskorišćeno je za mobilizaciju novih boraca. Sela: Tabanovići, Provo, Zvezd, Debrč, Dren, Zvečka, Ravnje, Zasavica, Radenković, Glušci, Noćaj, Salaš Noćajski, Badovinci, Mačvanska Mitrovica, Crna Bara, Prnjavor, Petlovača, Glogovac, Trbušac, Klenje i Lešnica, te Sabac, Obrenovac, Bogatić, Vladimirci i Loznica, davali su svoje mladiće jedinicama 28. divizije. To i nije bila mobilizacija u pravom smislu riječi, jer se

25. oktobra Brodska brigada je ušla u Sabac

⁵ Bataljon je prodro do Kaznionice koja je 2—3 km ispred Sremske Mitrovice i tu se sukobio sa jednom četom Srpske državne straže. Zahvaljujući energičnosti Ružice Miletić, komesara čete (koja je bila na čelu) do borbe nije ni došlo. Kompletan četa nedićevaca se odmah predala. Idućeg dana, gotovo svi vojnici ove čete, raspoređeni su u jedinice Brodske brigade, gdje su se, mnogi od njih, pošteno borili do kraja rata.

najveći broj muškaraca odmah odazvao pozivu, uzimao već pripremljene stvari i odlazio u jedinice divizije ili Dopunski bataljon. Nakon mobilizacije brojno stanje jedinica je utrostručeno.

Krajem oktobra svi bataljoni u diviziji brojali su preko 550 ljudi. Starih boraca u brigadi iz dana u dan bilo je manje. Oni su odlazili na razne dužnosti u Beograd ili u oslobođena mjesta u Srbiji. Neke čete, pored rukovodilaca, u svom sastavu su imale svega 5—6 starih boraca. Ovako nagao priliv novih boraca, te povećano brojno stanje jedinica, uveliko su uticali na komandire i komesare četa, a i na štabove bataljona. Oni su sada bili manje uvjereni u svoje sposobnosti da vode ovako velike jedinice, koje u svom sastavu imaju nekoliko puta veći broj boraca, nego što je to bio slučaj do dolaska u ovaj dio Srbije. Na sastancima i konferencijama pojedinci su to otvoreno iznosili, potkrepljujući još i činjenicom da su im jedinice, uza sve to, sastavljene od novih i neprekaljenih boraca, od kojih jedan veliki broj nije znao da rukuje povjerenim oružjem. Zbog toga boravak u Mačvi je iskorišćen radi obuke i organizovanja vježbi u jedinicama. Partijske ćelije i skojevske grupe neprekidno su bile na okupu. Na sastancima se ukazivalo na nedostatke i raspravljalo o problemima koje je hitno trebalo rješavati. Pojedinci su dobro uočavali da neke starješine nisu u mogućnosti da svoje jedinice čvrsto drže u rukama. Tako se mogao izvući zaključak kako će to izgledati u borbama koje su tek predstojale. Problemi, kao nedostatak odjeće i obuće, ishrana ili male količine municije i oružja, nisu se uopšte postavljali. S te strane svi su bili zadovoljni, jer su ova pitanja bila mnogo bolje riješena nego ranije.

U to vrijeme brigada broji preko 2.000 boraca. Pored četiri bataljona ona je imala još i Izviđačku čet, Jurišnu čet, Sanitetsku čet, Četu za vezu, Minobacačku čet i Vod za snabdijevanje. Pored tri streljačke čete, koje su brojale po 160 boraca, bataljoni su u svom sastavu imali i Prateću čet, sastavljenu od voda minobacača, voda teških mitraljeza, odjeljenja PT pušaka, u čijem je sastavu bio i bestrajni top »džon-bul«. Svaka četa je imala po 4 voda, po 30—40 ljudi. Vodovi su imali po 3 desetine,

naoružane puškama, automatima i po jednim puškomitraljezom.

Pri Štabu brigade formirana je i Kulturna ekipa koja je dobila zadatak da pripremi proslavu godišnjice oktobarske revolucije. Kako je do dana proslave preostalo malo vremena, glavni teret oko priprema pao je na štabove bataljona. Uoči proslave predvođeni četnicima, Nijemci su noću prešli r. Drinu i u Banji Koviljači napali Dopunski bataljon divizije.⁶ Goloruki i bez dovoljno osiguranja mnogi od ovih novih boraca su pali, a da oružje nisu ni uzeli u ruke.

Koristeći period relativnog mirovanja, u jedinicama brigade su se svakodnevno održavali sastanci i savjetovanja, na kojima su, ponekad, učestvovali borci cjelokupnog sastava bataljona.

Partijske ćelije i skojevske grupe sastajale su se iz dana u dan. Raspravljalo se o raznim problemima do kasno u noć. Najviše vremena se posvetilo otklanjanju onih problema koji bi jedinicama mogli smetati u borbama koje predstoje. Veliki broj boraca je smatrao da

⁶ Dopunski bataljon je imao vrlo malo oružja, koje je služilo samo za obezbjeđenje i obuku. U ovom slučaju istorija se ponovila. Prije dvije decenije desio se gotovo isti slučaj, kad su od Austrijanaca nastradali regruti uzeti iz istih sela iz kojih su bili i borci Dopunskog bataljona 28. divizije.

Do ovog je došlo i zbog toga što je na ovom dijelu 17. brigada držala položaje na padinama Gučeva, koje su dosta udaljene od r. Drine, što su Nijemci vrlo spretno iskoristili. Kad je ove položaje preuzela Brodska brigada njeni bataljoni su danju držali iste položaje kao i 17. brigada, ali su se noću spuštali na obalu Drine.

Dopunski bataljon je imao 33 mrtva, 20 ranjenih i 4 nestala borca.

Deset godina kasnije još jedanput se ponovila tragedija mladića iz ovog kraja. Putujući prugom Beograd—Zagreb na odsluženje vojnog roka i čekajući na jednoj usputnoj stanici na ukrštanje vozova, posjedali su na susjedni kolosijek, na koji je naišao brzi voz iz pravca Zagreba i na mjestu ostavio nekoliko desetina mrtvih i teško ranjenih regruta koji nikad nisu obukli vojničku uniformu.

Unatoč zadobijenog udarca sve jedinice divizije svečano su proslavile Veliki oktobar. Na dan proslave u svim bataljonima održani su referati »Značaj oktobarske revolucije«.

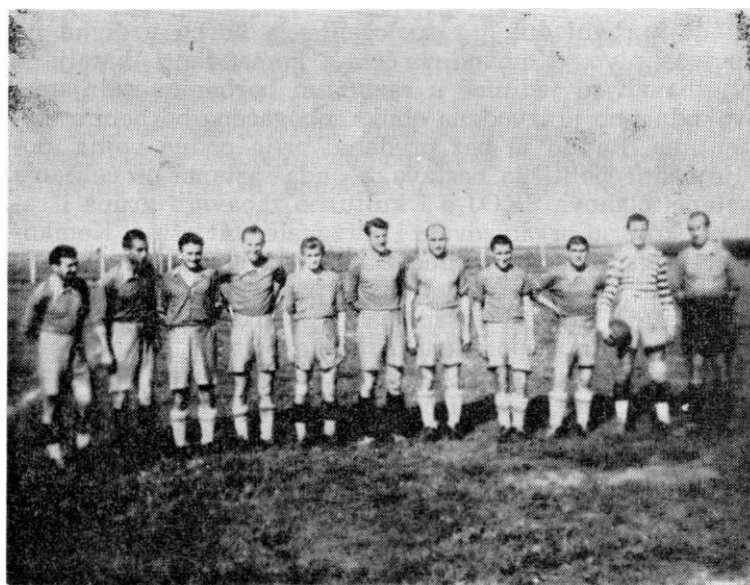
je kraj rata pitanje dana i da će se Nijemci pred našim jedinicama povlačiti sa otporom koji će biti ništavan. Na divizije koje su se povlačile iz Grčke niko nije mislio. Živjelo se u uvjerenju da će one na svom putu kroz Crnu Goru i dolinom Drine biti prepolovljene dok ne stignu u tok ove rijeke, gdje smo se i mi ulogorili. Zbog toga su politički komesari i njihovi pomoćnici neprekidno objašnjavali vojnopolitičku situaciju i kroz ta objašnjenja težili da borbeni duh i raspoloženje za borbu uzdignu na što viši nivo. Komandiri četa i komandanti bataljona uvježbavali su jedinice u različitim borbenim radnjama. Svakodnevno je izvođena obuka, obogaćena borbenim elementima. Radilo se bez predaha: prije podne vojna, poslije podne politička nastava, a onda sastanci po ćelijama sastanci članova SKOJ-a i kulturno zabavnih grupa i sastanci koje su organizovale i održavale starješine. Komandant brigade sa članovima Štaba neprekidno je obilazio bataljone. Uz to svi bataljoni su raspoređivali dio snaga na položaje, koji su držani na Drini. Nedaleko od sela u kojima je bila raspoređena Brodska brigada, mjere obezbjeđenja su bile nužne, jer su se u bosanskom s. Balatun okupile jače njemačke i četničke snage, odakle su u grupama, u više mahova, pokušavale da se prebace u Mačvu.

Slijedećih dana divizija je i dalje na položajima i drži desnu obalu Drine od Banje Koviljače pa do ušća Drine u Savu.

Sedamnaesta brigada je raspoređena u Banji Koviljači i držeći položaje na r. Drini obezbjeđivala se sa pravca od Zvornika gdje su se koncentrisale veoma jake njemačke snage. Dvadeset prva brigada je bila u Lešnici i osiguravala se od neprijateljevih snaga iz Janje, a Brodska brigada na krajnjem desnom krilu. Raspoređena u selima Badovinci, Črnobarski Salaš i Crna Bara, ona je obezbjeđivala ovaj dio Mačve od eventualnog upada Nijemaca i četnika sa lijeve obale Drine.

Dvadeset drugog i 23. novembra cijela brigada je na maršu prema Banji Koviljači. Vršeći rokadu sa 17. brigadom Brodska brigada je drugog dana marša ušla u Banju Koviljaču, a 17. brigada je zauzela njene položaje. Tog dana se u sastav brigade vratio i njen 4. bataljon. On je raspoređen u s. Vlačke Njive.

Tih dana su organizovana i neka sportska takmičenja. Od svih takmičenja najpopularnije su bile nogometne utakmice, koje su privlačile i najviše gledalaca. Razbuk-tala se prava takmičarska groznica, jer su za nogometne utakmice svi bili zainteresovani. Ovome je puno pridonio i komandant divizije Radojica Nenezić.

Nogometni tim Brigade

Kasnije je »Brigadir«, list Brodske brigade, koji je izišao krajem godine, donio rezultate takmičenja za mjesec novembar. U tom periodu takmičilo se na svim sektorima, a postignuti rezultati su bili dosta dobri.

Iz vojne obuke prorađivale su se teme iz kretanja, ratne službe, borbene obuke, nastave gađanja, topografije, veze, inženjerije i protivtenkovske odbrane. Na žalost, to je najviše obrađeno teoretski ili sa najskromnijim nastavnim pomagalima.

U tom periodu u brigadi je 190 boraca obučeno u rukovanju sa teškim bacačima, 240 sa teškim mitraljezom, 530 sa puškomitraljezom, a 45 sa protivtenkovskim puškama. Prvi bataljon je imao najviše uspjeha.

Politički radnici svoj program su orijentisali na novopridošle borce i s njima su obrađivali slijedeće teme: Zašto je otpočela NOB u Jugoslaviji; Razvitak NOB u Jugoslaviji; Kakav je cilj i zadatak NOV; Kakav treba da bude vojnik NOV; Moskovska i Teheranska konferencija; Narodnooslobodilački odbori; O AVNOJ-u; SSSR i Crvena armija; Mjesto i uloga KPJ u NOB i naši uspjesi od 1941. godine.

Kada je riječ o kulturno-prosvjetnom radu, najviše se radilo na izdavanju četnih i bataljonskih listova, te zidnih novina. Za džepne novine borci su napisali -390 članaka, a puno se radilo i sa nepismenima.

Za takmičenje mobilisano je 1.850 novih boraca, a dobrovoljno se javilo 130 mladića. Takmičilo se i u održavanju čistoće, odjeće i obuće, boljem ponašanju, snabdjevanju, spremanju hrane i slično.

Pored rezultata takmičenja, »Brigadir«⁷ donosi veliki broj članaka, koje su, u najvećem broju, pisali komesari i komandanti bataljona. Pisalo se o situaciji u svijetu i u nas, o uspjesima, palim drugovima, pojedinim borbama i slično.

Sadržaj ovog lista je vrlo interesantan, a priloge su dali:

Ivan Krmpotić: Skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Srbije;

Stjepan Katana: Bratstvo srpskog i hrvatskog naroda;

Jovan Milaković: Naša vojska;

Dragan Tomšić: Nova Bugarska;

Slavko Medunić: Važnija politička zbivanja u svijetu;

Dragan Volner: Pješadija u našoj vojsci;

Ivan Sterba: Uspjesi Crvene armije;

Fedor Abafi: Naše more;

Rudolf Sekulić: Paveliću;

Branko Rukavina: O pjegavom tifusu;

⁷ Sadržaji jednog kompletnog broja »Brigadir« sačuvani su i nalaze se u Arhivi Uprave za MPV. Materijali: Partijsko-politički rad Brodske brigade.

Žarko Canadi: Narod Srbije;
 Branko Rukavina: O sportu;
 Miša Boščanin: Bogatstvo i ljepote naše domovine;
 Vlado Ivanec: Drugu komandantu Mirku;
 Stevo Pravdić: Važnost oslobođenja Beograda;
 Rudolf Sekulić: Majci;
 Zdenko Volner: Kroz narod;
 Koloman Bauer: Za što bolji kulturno-prosvjetni rad;
 Jovo Kaluđerović: Uloga i borba omladine Jugoslavije i NOV;
 Josip Trušček: Vojnik u Novoj Jugoslaviji;
 Zika Šljukić: Četnici;
 Nail Redžić: Na Drini;
 Stjepan Simić: Naša majka;
 Franjo Mišković: Novaci dolaze;
 Božo Baran: Švabe bježe;
 Nikola Grčić: Radnik-prosjak;
 Josip Trušček: Zarobljenici;
 Ivan Gržinić: Nova oružja;
 Dragan Volner: Uspomena iz borbe kod Beograda;
 Ivan Gržinić: Svijetle žrtve;
 Nail Redžić: Od Topčidera do Cukarice;
 Franjo Novak: Naša zemlja — fašističko groblje.

Na kraju lista objavljena je pohvala Štaba brigade, sumirani su rezultati takmičenja i iznesen izvještaj sportske sekcije o nogometnom prvenstvu u brigadi.

Ilustracije i crteže izradio je Kolman Bauer, borac Brodske brigade. »Brigadir« nije najbolje tehnički opremljen, ali su za to postojala višestruka opravdanja: nedostatak papira i slab indigo i špirograf. Uz to stalni pokreti spriječili su da se list temeljitije obradi.

#

U vrijeme boravka jedinica 28. divizije u selima na obali Drine najzaposlenije starješine bili su informativni i obavještajni oficiri. Sa svojim pratiocima informativci su iz noći u noć prelazili Drinu, prikupljali podatke na bosanskoj strani, vršili osmatranja i izviđanja neprijateljevih snaga i hvatali »žive jezike«. U prvih desetak dana pohvatano je više »živih jezika«, mahom četnika, a 13. novembra obavještajni oficir 3. bataljona Brodske brigade Jovo Pavlović Čaruga uhvatio je bivšeg četničkog komandanta s. Badovinaca, koji je poslije saslušanja u štabu bataljona otpremljen u Štab divizije, sa zapisnikom u kome je navedena i izjava jedne starice iz sela da joj je taj četnik svojom rukom ubio sina.

Slijedećih nekoliko dana u životu brigade nije se ništa mijenjalo. Osim jačih osiguranja i sitnijih čarki sa četnicima sa druge strane Drine, ništa se značajnije nije dogodilo. U ovom periodu iz brigade su i dalje odlazili stari borci, tako da je njihovo brojno stanje smanjeno za još nekoliko desetina. Poslije ovog više nije bila rijetkost da su u nekom vodu svi borci, bili mladići iz zapadne Srbije.

Poslije dosta dugog perioda lijepog vremena, druga polovina novembra donijela je prve hladnije dane. Zbog toga intenzitet vojne obuke naglo je opao, a otežan je i ostali rad. Sa lošim vremenom u nekim mjestima uz Drinu pojaviše se i četničke grupe koje su iza sebe ostavljale popaljene kuće i pobijene starce i djecu. Na glasove da su se pojavili i na Gučevu, brigada 24. novembra odlazi na ovu planinu i u rastresitom poretku prelazi sve njene grebene. Tu je ostala toga dana i ponovo se vratila nazad. Na Gučevu, poslije prve ozbiljnije probe, mladi borci Brodske brigade, prvi put te godine, susreli su se sa snijegom. Osim kopanja zaklona i nekoliko slučajeva izvlačenja teških oruđa na nepristupačnije položaje ništa se značajnije nije dogodilo.

Nakon silaska sa Gučeva brigada se sprema za prijelaz preko Drine. U Srbiji, na Vlaškim Njivama, ostaće samo njen 4. bataljon. Kao obezbjeđenje od Zvornika on tu ostaje cio decembar.

Prijelaz preko Drine prvo je trebalo da izvrši 1. bataljon. Radi toga komandant 1. bataljona Stjepan Gregurić Solja i kurir Marijan Jozić, Baja iz Trnave, kako se sam nazivao, prešli su na drugu obalu radi izviđanja mjesta prijelaza, ali su, izlazeći na lijevu obalu, naišli na nagaznu minu i poginuli. Poginuli su noću između 26. i 27. novembra. Tom prilikom uništen je i čamac kojim su se prebacivali. Šolja je šesti komandant bataljona koji je u brigadi, od njena postojanja, poginuo.

PONOVO U BOSNI I VATRENO KRŠTENJE NOVIH BORACA

Pred prelazak u Bosnu, prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, 28. slavonska divizija ulazi u sastav novoformirane Južne operativne grupe divizija.¹

Tridesetog novembra gotovo kompletna divizija prelazi rijeku Drinu i napušta mačvanska i tamnavska sela. Brodska brigada prelazi kod Banje Koviljače i odmah, preko sela Kozluka, odlazi na položaje, koji dominiraju cestom Zvornik — Bijeljina. U isto vrijeme 21. brigada, kod s. Lešnice, prelazi rijeku i upada u neprijateljevo uporište Janju, udaljeno 11 km od Bijeljine. Kod Crne Bare Drinu prelazi i 17. brigada i upada u Bijeljinu, ali je istog dana izbacuju jače snage neprijatelja, koje su u velikom sastavu i sa tenkovima došle iz Brčkog. Prodor neprijateljevih tenkova i pješadije bio je tako brz da se 17. brigada nije mogla zadržati na bosanskoj strani, nego se hitno morala vratiti u Srbiju, gdje su još uvijek bile pozadinske jedinice brigade i divizije, a i 4. bataljon Brodske brigade. Na taj način u Bosni je bilo svega 7 bataljona 28. divizije. Divizija će se kompletirati tek polovinom decembra, kad će 17. brigada sa 17. divizijom ponovo preći rijeku. Sedamnaesta brigada ovog puta u Bosnu je prešla u visini s. Balatun, a do 17. decembra prešle su rijeku i sve pozadinske jedinice. U isto vrijeme, od 15—18.

¹ U ovoj grupi 28. divizija je ostala do formiranja armija, tj. do 1. januara 1945, kada sa ostalim divizijama (17, 23, 25 i 45) i 28. divizija ulazi u sastav Druge armije.

decembra 1944. godine, prelaze rijeku i pozadinski dijelovi 17. divizije.²

Brodsko brigada (bez 4. bataljona) prešla je Drinu na istom mjestu na kome ju je prelazila i u oktobru. Na skelama i čamcima su iste skeledžije i čamdžije koji su prevozili Slavonce³ u Srbiju. Ovog puta iste skeledžije i čamdžije ponovo prevoze Brodsku brigadu, ali je ljudstvo sasvim novo. Iako odrasli uz Drinu, većina mladića iz ovog dijela Srbije nije znala da pliva, pa su se plašili nabujale rijeke.

Organizacija prijelaza bila je dobra i sve se odvijalo prema planu, brzo i bez zastoja. Poslije prelaska Drine brigada je upućena na položaje u pravcu Zvornika, s tim što je 1. bataljon zauzeo najisturenije položaje na desnom krilu divizije. Odmah poslije prelaska kroz s. Kozluk ovaj bataljon se preko Tršića uputio u pravcu Celopeka da bi na južnoj ivici sela zauzeo svoj položaj. Položaji su bili dobri, dominirali su predterenom, ali su ga okruživali putevi prohodni za motorizaciju. Prva četa je zauzela položaj na istočnoj ivici Karaule, 500 m udaljeno od trigonometra 322. Druga četa posjela je položaj na najisturenijem dijelu s. Kozluka i zatvarala je seoski put koji je sa glavne ceste vodio u centralni dio s. Kozluka. Treća četa je zauzela položaje iznad trigonometra 215. Minobacači i teški mitraljezi raspoređeni su po četama. Rezerva u bataljonu nije formirana. Stab bataljona smjestio se odmah iza 2. čete, s tim što je komesar bataljona Zorko Čanadi⁴ bio sa 3. četom.

² Ovim je završeno prebacivanje Južne operativne grupe NOVJ (17, 23, 25, 28. i 45. divizije) iz Srbije u istočnu Bosnu.

³ Za junačko držanje i pokazanu hrabrost u borbama kroz Srbiju Štab brigade je pismeno pohvalio: komandira Stojana Cvjetičanina, zastavnika Luku Pavelića, komesara čete Ružicu Miletić, pomoćnika komesara čete Antu Magića, rukovodioca grupe SKOJ-a u 1. bataljonu Milenka Rakića, vodnika Stjepana Košaka, vodnika Stevu Vidakovića, desetare Josipa Brunića, Franju Matasovića i Radivoja Miletića, te borce Josipa Mlinarića, Pavia Kovačevića, Branka Brkića i Miju Tolu.

U slijedećih nekoliko dana pohvala je pročitana pred četama na položajima nedaleko od Zvornika.

⁴ Za komesara bataljona, umjesto Ivana Gržinića Grge, došao je Zorko Čanadi. Ranije je Zorko bio komesar 3. bataljona i komesar Ruske čete.

Drugi bataljon, raspoređen u liniju, zauzeo je položaje paralelno sa cestom Zvornik — Bijeljina. Njegov položaj se protezao od podnožja Visoke glave, trigonometar 456, pa do grupe kuća u s. Donajlovići.

Treći bataljon, odmah poslije prelaska u Bosnu upućen je u s. Trnavica, ali se tu vrlo malo zadržao, jer je poslat na položaje s kojih je trebalo da organizuje prihvatnicu za 1. i 2. bataljon u momentu kad se oni budu povlačili, a i da im čuva zaleđe od četnika.

Posljednji dan novembra protekao je bez ikakvog kontakta sa neprijateljem, ali već idućeg dana novi borci su imali svoju prvu borbu, koja je bila više nego to. Bio je to pakao za mladiće koji dotad nisu imali prilike ni oružje da isprobaju. Ušli su u okršaj koji je bio strašan i za najprekaljenije ratnike, neravnopravan sukob u kome su se sukobili neiskusni, nedovoljno obučeni i skromno naoružani borci sa jednom od najelitnijih jedinica Vermahta — divizijom »Princ Eugen«.

Tog dana, tj. 1. decembra, ispred položaja 1. bataljona, Nijemci su se pojavili već u svitaj dana. Bez pripreme oni su pokušali da iz pokreta probiju položaje ovog bataljona, ali su ih borci 1. bataljona hrabro zadržali i odbili. Poslije toga uslijedila je koncentrična artiljerijska vatra pod čijom zaštitom je ponovo krenula pešadija. Drugi napad je bio silovit, ali se bataljon, unatoč velikih gubitaka, održao. Najveće gubitke je imao u momentu kad se počeo povlačiti.

Komandant bataljona Rudi Rajh⁵ održavao je bataljon na položajima sve do bliske borbe, ali je tu bio kraj. Razbijane su četa za četom, a broj mrtvih se popeo na preko stotinu. Mnogo boraca je nestalo, a neki su se, preko Drine, prebacili nazad u Srbiju. Među ranjenima je velik broj rukovodilaca, a među njima i načelnik Štaba brigade Ždravko Uskoković, koji se tog dana nalazio u 1. bataljonu. Za ovaj bataljon bio je to dan sa najcrnjim bilansom, ali je uspjeh, i pored toga, neosporan. Zadržati takve snage, kojima je neprijatelj raspolagao, gotovo cio dan predstavlja veliki podvig, vrijedan pažnje i divljenja.

⁵ Poslije pogibije Stjepana Gregurića Solje, na njegovo mjesto, za komandanta 1. bataljona, došao je Rudi Rajh Tica.

Drugi bataljon je prošao bolje, ali je i on upao u veoma tešku situaciju. Jedno kratko vrijeme bataljon je uspješno vodio borbu, ali kad su mu Nijemci zašli iza leđa cio sastav se našao u vrlo teškom položaju. Komandant bataljona Dragan Volner Bačuška dobro se snašao, a s njim i komandiri četa — posebno komandir čete Luka Pavelić koji je svoju četvu odmah pokrenuo i s njom se sjurio u selo Kozluk. To isto su učinili i ostali. Sve jedinice, u pokretu, otvorile su žestoku vatru, iznenadile Nijemce i sa vrlo malim gubicima izvukle se iz Kozluka.

Dok je bataljon marševao, intendant su pripremali ručak

Poslije razbijanja 1. bataljona i potiskivanja 2. bataljona njemačka kolona je prošla sve do položaja 21. brigade, na čijim položajima se ponovila ista situacija kao i na položajima Brodske brigade. Iza toga njemačka motorizacija, tenkovi i pješadija produžili su u pravcu Bijeljine.

Idućeg dana, na cestu je isturen 3. bataljon Brodske brigade, koji će takođe pokušati da zaustavi novu kolonu Nijemaca koja je tog dana krenula iz Zvornika. Pretpostavljalo se da će njemačke snage biti slabije od jučerašnjih, jer, zaključno sa štabovima bataljona, niko nije znao

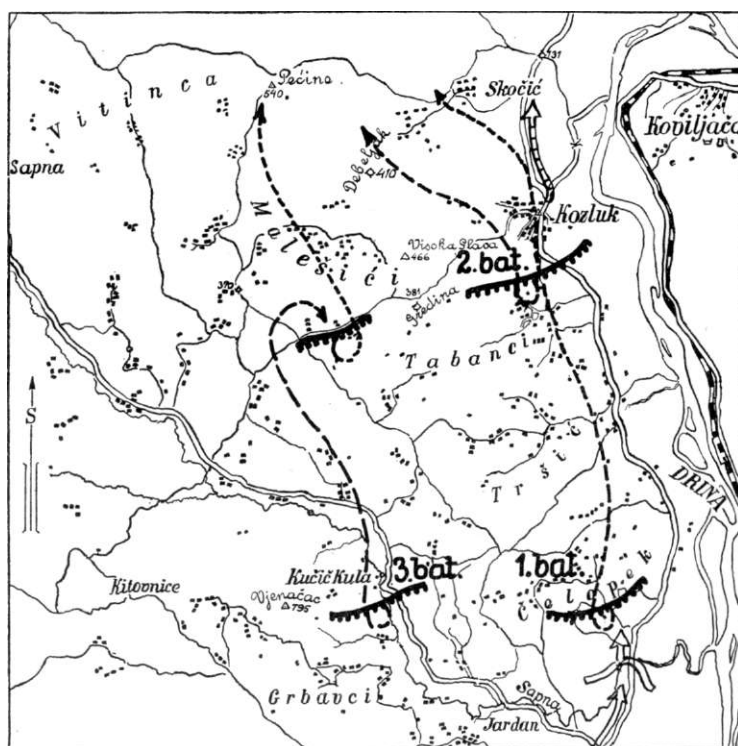
kakvim snagama treba zatvoriti put. Niko nije mogao pretpostaviti da su u pitanju takve snage kojima ni višestruko jače jedinice ne bi odoljele.

Naime, prodor jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Srbiju, u leto te godine i oslobođenje Beograda stvorili su nepovoljnu situaciju za njemačke armije na Balkanu. Prvobitna Hitlerova odluka da se njegova Grupa armija »E« iz Grčke povuče dolinom rijeka Vardara i Morave i prođe kroz Brograd morala je da bude izmijenjena. Zbog toga je njemačka Vrhovna komanda odredila novi pravac povlačenja dolinom Ibra, preko Kraljeva i Višegrada, do Sarajeva, a odatle dolinom Drine i Save u Slavonski Brod. Tako je pravac, koji je zatvarala Južna grupa divizija, u kojoj je bila i 28. divizija, sticajem ratnih prilika, postao glavni pravac povlačenja ogromnoj armiji od 350.000 ljudi i 10.000 vozila. Uz put u Pljevljima i Sjenici Nijemcima su se pridružili četnici Draže Mihailovića i hiljade ljotićevara.

Najveći dio ovih snaga sručio se u dolinu Drine nastojeći da se postojećim komunikacijama što prije dočepa lijeve obale Save. Povlačenje je trajalo do 24. decembra i neprijateljeve kolone valjale su se iz dana u dan. One su to činile u skokovima, od uporišta do uporišta, a između uporišta sačekavali su ih naši bataljoni, nanosili im i primali udarce, ali ih nisu mogli zaustaviti. U povlačenju njemačke jedinice se u uporištima zadržavaju samo noću. Skokove prave danju i tada drum Zvornik — Bijeljina liči na kotao u kome neprekidno ključa. Sva uporišta na ovom pravcu služe im kao odmarališta. To su, doduše, desetkovani dijelovi njemačkih divizija i pukova, ali za naše mogućnosti još uvijek su prejaki, brojem i naoružanjem, a naročito iskustvom. To se pokazalo i u borbama 2. decembra u kojima je 1. bataljon ponovo imao bolan bilans. Treći bataljon je zbacivan sa položaja u više navrata i takvom brzinom da je izgledalo da broji stotinu, a ne 550 boraca. Fanatizovani njemački vojnici jurili su bjesomučno, a pred sobom imaju jedinice čiji borci su tek prošli vatreno krštenje.

Sela Čelopek i Kozluk, okolni drumovi i rijeka Drina svjedoci su krvavih sukoba u kojima su apsolutnu nadmoćnost imali Nijemci.

RASPORED BATALJONA BRODSKE BRIGADE I PRAVCI
POVLAČENJA U ODBRANI PROTIV JEDINICA
GRUPE ARMIJE E

Tih dana bataljoni Brodske brigade doživjeli su nekoliko poraza, a s njima je rastao i broj mrtvih, ranjenih i nestalih. Ranije, kad bi iz stroja bilo izbačeno desetak boraca, to je predstavljalo problem o kojem su raspravljali svi, od članova Štaba brigade pa do boraca, na vodnim, četnim i bataljonskim konferencijama. Ranije je sva krivica pripisivana starješinama što je donekle i bilo tačno. Ovoga puta svu odgovornost snosili su neiskusni novi borci, koji za tako kratko vrijeme nisu uspjeli da steknu osobine koje krase iskusne ratnike. Pored toga što nisu ispoljavali upornost i prihvatili borbu izbliza, najveći nedostatak je bio u tome što se tih dana gotovo i nije znalo za manevar. Na položaju se ostajalo samo toliko dok se Nijemci ne približe na 50—60 metara odbrambenim položajima neke od jedinica, a onda se ona povlačila — najčešće neorganizovano. Dizali su se kompletni vodovi i čete i odlazili na slijedeća uzvišenja sa nadom da će tu zadržati Nijemce, ali se i tu ponavljala ista slika.

Odmah se pokazalo da su ovakve borbe teške za te mladiće. Oni su iz svojih domova, sa polja i njiva, dospjeli pravo u pakao od koga bi osijedili i mnogo iskusi. Prije ulaska u borbu, jedva da su dobili nešto obuke. Imali su samo malo teorijskih i praktičnih vježbi. Oni su znali šta je granata, ili bolje rečeno oni su je vidjeli, ali o njoj gotovo ništa nisu znali. Nedostajalo im je iskustvo, ali i znanje da po sluhu mogu ocijeniti njen let, pad, pa i njenu mogućnost. Imali su pojma o zaklonima, ali im je nedostajalo oko za to. Nabor na tlu trebalo je da bude visok pola metra, da bi ga tek onda primijetili.

Savremeno ratovanje, pored hrabrosti, koja novim borcima nije nedostajala, tražilo je i druge osobine, da bi se s uspjehom oduprli neprijatelju kao što su bili Nijemci.

Ti mladići nisu znali, naravno, ništa o tome. Oni bivaju desetkovani, a da se borba čestito i ne rasplamsava. Zbijaju se u gomile kao ovce, umjesto da se razmaknu. Gubici su bili neminovni. Svako zatišje stari borci i starješine koriste da ih nauče kako da razlikuju top od haubice; kako da razaznaju podmuklo zujanje malih projektila koji se jedva čuju; kako da se koriste zemljišnim neravninama; kada je puška najbolji zaklon; šta znači

nož i kundak u borbi prsa u prsa; kada baciti bombu da ova eksplodira pola sekunde prije nego što padne na zemlju itd.

Oni slušaju-uče, ali kad počne borba, onda, uzbuđeni, opet čine sve naopako. Bilo je očito da će dosta vremena proći i da će se mnoge borbe voditi dok dođe do izražaja borbenost i srčanost potomaka i zemljaka hajduka Stanka i njegovih hrabrih hajduka. Tek kasnije, a posebno u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, poslije mnogo izgubljenih i dobijenih borbi, oni su se prekalili. Upoznali su mnoge opasnosti koje borba nosi i počeli da vladaju sobom, namećući neprijatelju svoju taktiku, ali su dotad cjelokupne čete izginule od njemačke vatre. Kada se polazilo u napad, hrabro su išli. Neprijatelj je bio jači, imao je modernije naoružanje, a novi borci tek nekoliko borbi iza sebe. Kad je trebalo da se branimo, situacija se mijenjala. Tada nismo bili u stanju da se održimo ni na onim položajima na kojima smo za to imali sasvim realne izgleda. Poslije kratkog vremena i ovo će proći, jer je uskoro došlo vrijeme kad smo samo napadali i uporno krčili put u pravcu zapada, gdje su milioni Jugoslovana željno čekali slobodu.

U prvoj polovini decembra borbe su bile svakodnevne. Položaji bataljona mijenjali su se neprekidno u jednom danu po nekoliko puta. Neprijatelj je uvijek isti. Nijemci i u malom broju četnici. Dok su se četnici tukli bez ikakvog žara, Nijemci su se borili kao divlje zvijeri koje su shvatale da im je jedini spas u proboju na sjever do Save, a onda na zapad. Svoju taktiku zasnivali su na žestokim napadima, do kojih je dolazilo nakon kratke, ali snažne artiljerijske pripreme. Jedinica, koja je napadala, bila je gotovo isključivo naoružana puškomitraljezima i lakim minobacačima. Kad su jedanput krenuli u napad, onda više nije bilo zastoja. Otvarajući uragansku vatru iz nekoliko desetina »šaraca« i lakih minobacača, podržavani snažnom artiljerijskom vatrom, uporno su se probijali napred ne obazirući se na žrtve sve dok cilj ne bi bio dostignut. S druge strane, naše jedinice, pored ostalih nedaća, već poslije prvih borbi, počele su da osjećaju i nedostatak municije.

U našoj diviziji se nikad nije toliko ginulo kao tih dana. Cestama i putevima prema Tuzli svakodnevno su se vukle kolone mrtvih i ranjenih boraca. Poslije svakog poraza ostajala je tuga i gubitke nismo mogli opravdati. Imali smo veliku vojsku, ali nedovoljno iskustva i znanja za tako velike operacije.

Samo u Brodskoj brigadi svakodnevno je ginulo po nekoliko desetina boraca. Kad se uzmu u obzir i ranjenici, za dva mjeseca ratovanja u Bosni, brigada je gotovo prepolovljena. Ginuli su i ranjavani novi borci, ali najviše četne i bataljonske starješine. Oni su bili najodgovorniji i davali su sve od sebe da se zadaci izvrše. Uvijek su na najistaknutijim položajima. Dok ne krenu oni, ne kreću ni borci. Često se dešava da komandiri i komesari jurnu naprijed, ali ih malo boraca slijedi. Izgledalo je da će najodgovorniji i najborbeniji izginuti na pragu slobode. Priličan broj novih boraca nije bio svjestan da će život sačuvati lakše, ako se odlučno i razumno bori i ne okreće leđa neprijatelju, nego ga prisiljava da neorganizovano napada ili da se neorganizovano brani.

Od jedinica se zahtijevalo da u odbrani kao i u napadu prihvataju borbu prsa u prsa, ali je to bilo teško izvodljivo, jer starješine nisu bile u mogućnosti da tako velike, a u isto vrijeme slabo obučene jedinice drže u rukama. Postojao je još jedan razlog, koji je, možda, i glavni uzročnik poraza kada smo se branili. Pristup organizaciji odbrane bio je isti kao i onda kad su bili u pitanju stari borci, koji su znali da se bore i koji su samoinicijativno rješavali mnoge zadatke. Jedinice raspoređene u liniji gotovo da i nisu znale za rezervu, pa se zbog toga nije mogao ni zamisliti manevar niti neko pariranje Nijemcima, koji su na pravcima napada isturali 30—40 »šaraca« i destak minobacača. Taj isti prostor naše čete su zatvarale sa tri, najviše četiri puškomitraljeza i jednim ili nijednim minobacačem. Ostvarujući takvu vatrenu nadmoćnost, Nijemci su dosta brzo postizali uspjeh, odbacivali naše snage i svojim jedinicama pravili prolaz. Pored navedenog, oni su imali i podršku svoje artiljerije, a naročito teških minobacača, što nije bio slučaj sa našim jedinicama. Uz to naša leđa su stalno ugrožavali četnici. Noću, kada smo mi napadali, situacija se unekoliko mije-

njala. Tada je inicijativa često bila u našim rukama. Što se gubilo danju, nastojalo se dobiti noću. Naši napadi su uvijek, pa i u ovoj situaciji, bili organizovaniji i uporniji nego onda kad smo se branili.

Novi borci, kao i stari, pokazivali su mnogo veću srčanost i upornost u napadu nego u odbrani. Odlazak u ravnicu, do obale Drine, nije ih uznemiravao. Štaviše pokazivali su veliku upornost u noćnim napadima iako su bili vezani za ravnicu. Kasnije, kad su se vodile i dnevne borbe u ravnici, novaci su se dobro borili i nisu puno zaostajali iza svojih drugova iz Slavonije, koji su u prvoj godini ratovanja imali prilčan broj borbi koje su vodili u ravnici.

Prebacivanje divizije iz Srbije u istočnu Bosnu i promjena terena imali su znatnog uticaja na život boraca. Pored svakodnevnih borbi i danonoćne borbene gotovosti, smještaj i ishrana su se pogoršali. Tih dana se rijetko dobivao drugi obrok. Dnevno jedan ili nijedan. Redovno se samo večeralo. Pa ipak, iako neprekaljeni i nenaviknuti na teškoće i takva naprezanja, izuzimajući pojedince, novi borci su podnosili sve nedaće i moraju im se odati sva priznanja da su izdržali jer je svaka nova borba značila i nove žrtve. Decembarske i januarske borbe ostaju u vječnom sjećanju.

U drugoj polovini decembra dolaskom 17. brigade divizija je kompletirana, ali je odnos snaga ostao gotovo nepromijenjen. Poslije prvih borbi koje je Brodska brigada vodila nedaleko od Zvornika, sve jedinice su se rokirale u rejon bliže Janji, ali dosta daleko od ceste, upravo onoliko koliko su ih Nijemci uspjeli odbaciti. Sela Teočak, Donja i Gornja Krčina, Gornja Pilića, Mezgraja, Gajići, Glinje i Srednja Trnava bila su baze gdje su se jedinice smiještale, hranile i odakle su išle u borbe. Noću se situacija mijenjala nabolje. Naše jedinice su silazile na cestu, probijale se kroz njemačke položaje oko ceste i tu vršile napade. Kako je u brigadi bilo dosta italijanskog oružja, odlučeno je da se sve oružje grupiše u jednom bataljonu. Bio je to 3. bataljon, koji je zbog toga upućivan na lakše zadatke, jer je kod ovog oružja često dolazilo do zastoja. Naroičto se to dešavalo pri dejstvu puško-mitraljeza. Događalo se da Nijemci probiju odbrambeni

položaj zbog toga što su se u isto vrijeme »zakovala« dva susjedna puškomitraljeza. Jednom prilikom njemački oficir je iz pištolja ubio jednog puškomitraljezca. Bio je to Miloš Nikolić, grafički radnik iz Beograda. Pošto mu je prestao da radi puškomitraljez, on se toliko unio u otklanjanje greške, da nije ni primijetio da je položaj napušten i da su Nijemci već u rovovima gdje je do malo-prije bio bataljon.

Sto se tiče oružja, druge jedinice su bile u povoljnijoj situaciji. Naoružani »šarcima«, »zrojovkama«, tu i tamo pokojim puškomitraljezom engleskog porijekla i puškama mauzerkama, raspolagali su većom vatrenom moći. Zbog toga je 3. bataljon, odmah poslije prvih borbi, na bosanskoj strani, određen za osiguranje divizijske bolnice. Izvršavajući ovaj zadatak, bataljon je imao protiv sebe slabije snage četnika s kojima je lako izlazio na kraj.

Čuvajući divizijsku bolnicu, u kojoj je bilo preko 200 ranjenika, 3. bataljon Brodske brigade držao je položaje na Kosi, Donjoj i Gornjoj Krčini obezbjeđujući se sa pravca Rastočke planine. Ovaj bataljon, kao i ostali bataljoni smjestio se u brdskim selima u kojima je vlada velika neimaština i siromaštvo. U selima su samo starci, žene i djeca. Sve što je snažnije, otišlo je u borbu i sad ratuje na različitim stranama. Oskudijevalo se u svemu, izuzev u vaškama. Najteže je bilo ranjenicima. Zbog toga, je krajem decembra, kada su se Nijemci povukli u Bijeljину, divizijska bolnica vraćena u Srbiju. Istim sredstvima, kojima su prebačeni ranjenici u Srbiju, u Bosnu je dopremljena municija i odjeća. Svaki bataljon dobio je po 90 kompleta uniformi.⁶ Na taj način riješen je problem onih koji su već bili gotovo bosi, a već je prvi snijeg počeo da prekriva sela u kojima su se jedinice nalazile. Bilo je i rukovodilaca koji su išli s jedinicama, a bili su potpuno ili djelimično bosi, pa čak i onda kad je snijeg padao. Borci 3. bataljona Brodske brigade sjećace se desetara Jove, hrabrog i kršnog momka, inače Roma, koji je snijeg gazio bos i nikada nije išao sa položaja. Ostajao je u rovu i onda kad je bilo hladno, a uvijek je govorio da mu je dobro. Poginuo je drugog dana pošto je dobio cipele.

⁶ Najviše je stiglo ruskih šinjela i bugarskih uniformi.

Krajem decembra prolaz Nijemaca dolinom Drine je prekinut i jedinice su dobile više vremena za odmor. Odmah se pristupilo parenju odjeće i čišćenju od vašiju. Tih dana se desio prvi slučaj samoranjavanja. Obrenovčanin M. P., čisteći oružje, sam se namjerno ranio. Njegovi zemljaci su htjeli odmah, na licu mjesta, da mu presude. Komandir čete jedva je spriječio borce da to učine. M. je previjen i otpremljen na saslušanje u Štab brigade.

Kraj godine brigada je dočekala u selima Gornje i Donje Krčine, te u Srednjoj i Donjoj Trnavi. Bez ikakvih vidnijih manifestacija ispraćala se stara godina, ali je kod svih boraca bio prisutan osjećaj zadovoljstva i uvjerenja da je ta godina dala velike rezultate. Iz velikog dijela zemlje istjeran je i posljednji neprijatelj vojnik i nikad se više na njeno tlo neće vratiti. Milionima naših ljudi vraćeni su mir, sigurnost. Omogućeno im je da u dubokoj pozadini rade za sebe i za front, jer pred našim jedinicama još su stajali krupni zadaci — oslobođenje preostalog dijela domovine. Nije se moglo stati na pola puta. Mnogo će još krvi poteći, mnogo će se crnih marama povezati i grobova iskopati dok i posljednjeg Jugoslovana ne obasja sunce slobode.

Već idućeg dana zatišja po cestama i selima pojavili su se srbijanski seljaci sa bijelim torbama i zavežljajima u kojima su svojim sinovima nosili hranu i čisto rublje. Sa nepogrešivom tačnošću, vođeni šestim čulom, pronalazili su sela i jedinice u kojima su se nalazili njihovi najmiliji. Mnogi od njih, dolaskom u jedinice divizije, saznawali su da im je sin, brat, ili neko bližnji teško ranjen, zarobljen ili poginuo. Bilo je slučajeva da su majke saznavale za nestanak dvojice sinova.

Majka Smilja Marković dala je Brodskoj brigadi dva sina, ali je u jednoj noći ostala bez obojice. Milovan i Zivorad poginuli su od jednog mitraljeskog rafala u borbi kod s. Modran (Bijeljina).

Godinu dana ranije ubijen im je otac i stariji brat. Oni su pukim slučajem izbjegli četničku kamu, ali metak nisu. Kuća Markovića ostala je bez muške glave.

U većini slučajeva, odmah ili malo kasnije, roditelji su pronalazili grobove, iskopavali posmrtno ostatke i prenosili ih u rodni kraj da ih pokopaju u groblje njihovih predaka.

Poslije oslobođenja Beograda borci i rukovodioci nižih jedinica bili su ubijedeni da je na pomolu kraj rata. Vjerovalo se da će se Nova 1945. godina dočekati u slobodi, u svojim domovima. Nova 1945. godina jedinice Brodske brigade zatekla je u siromašnim istočno-bosanskim selima, u svakodnevnim sukobima s Nijemcima ili čakama s četnicima. Na prostoru između Kozluka, Čelića i Bijeljine bila je raspoređena cijela divizija.

Za 3. bataljon Brodske brigade, koji joj je osiguravao pozadinu, prvi novogodišnji dani prolazili su u relativnom zatišju. Ostale jedinice su se spustile na položaje oko Bijeljine gdje su već prvih dana 1945. godine imali sukobe s Nijemcima, a sa njima i prve žrtve. Iz stroja Brodske brigade izbačeno je deset drugova (3 poginula i 7 ranjenih), dok su Nijemci imali dvostruko veće gubitke (8 mrtvih i 12 ranjenih).

Raspoređen po selima, bliže Bijeljini, 3. bataljon je imao malo bolji smještaj, a i ishrana se poboljšala. Iako su oskudijevali u hrani, seljaci su pomagali svoju vojsku. Tome su doprinijeli i božićni praznici za koje su se seljaci intenzivno pripremali. Veselje je bilo obostrano. Jedni su se veselili praznicima, a drugi zbog prilike da dođu do parčeta pečenja, kolača i ostalih đakonija dostupnim u tim teškim ratnim danima. Izgledalo je da će se zatišje protegnuti i preko praznika, ali već prvi sat, prvog dana Božića, raspršio je sve iluzije. Trideset minuta poslije ponoći između 6. i 7. januara 3. bataljon je izvršio pokret u pravcu Bijeljine i priključio se ostalim jedinicama brigade, a istog dana neke od njih imale su žestok okršaj sa Nijemcima i četnicima. Najžešći okršaj je imao 3. bataljon, iz čijeg sastava su 4 druga ranjena.

Izvršavajući naređenje, brigada se 8. januara našla na položajima sa kojih je mogla da kontroliše prilaze Bijeljini sa zapadne strane. Novim rasporedom zatvoreni su pravci: Bijeljina — Koraj i Bijeljina — Suhopolje. Raspoređeni na padinama koje su dominirale cestama,

imali su malo povoljnije položaje od neprijatelja, ukoliko bi on odlučio da ovim pravcima krene iz Bijeljine.

Prvi bataljon je posjeo položaje na liniji: Krčevina k. 150 — Han Limunović k. 130 — Kobiljak i na taj način zatvarao pravac Bijeljina — Koraj. Jedan vod, ojačan teškim mitraljezom i odjeljenjem protivtenkovskih pušaka, isturen je na k. 143, otkuda je kontrolisao prilaz neprijatelja cestom za Koraj, sa zadatkom da ga natjera da se već tu razvije.

Na položaje ovog bataljona nastavljali su se položaji 4. bataljona, koji je posjedajući položaje na sjevernoj strani brda Kobiljaka štitio desni bok 1. bataljona. Treća i 1. četa ovog bataljona posjele su položaje na seoskom putu koji vodi u s. Zagone i zatvarale pravac između potoka Dašnica i k. 130.

Treći bataljon je najistureniji. Sa jednom četom posjeo je k. 125, dok su mu 3. i 1. četa posjele položaj lijevo i desno od s. Hasa k. 119, kao samu kotu. Na taj način zatvoren je i pravac Bijeljina — Suhopolje.

Drugi bataljon se nalazio u brigadnoj rezervi, sa rasporedom u s. Gornje Obrežje. Tu se smjestio i Stab brigade sa Disciplinskom četom, koja je tih dana formirana. Komandir čete bio je Đuro Petrović iz Ciglenika, a komesar Pavo, bivši komesar Ruske čete.⁷ Jedna četa 2. bataljona tog dana je dobila zadatak da poruši mostove na cesti za Zvornik, jer se sa tog pravca, očekivao novi dolazak Nijemaca.

Lijevo od Brodske brigade, položaje je držala 17. brigada, koja je zatvarala pravac Bijeljina — Brezovo Polje.

Na desnom krilu 21. brigada je držala položaje koji su se protezali od s. Puhare Pučile — k. 113 pa preko njiva izbijale na komunikaciju Bijeljina — Janja.

Položaji su posjednuti oko 5 časova, a već nakon kratkog vremena na oba pravca naišli su Nijemci. Ispred njih su išle jake prethodnice. Cilj im je bio da se iz Bijeljine probiju u Koraj i Suhopolje i na taj način odbace

⁷ Još u novembru Ruska četa je iz s. Crna Bara otišla u sastav 26. streljačke divizije Crvene armije.

naše jedinice dalje od komunikacija kojima su oni namjeravali da prolaze.

Treća četa 3. bataljona prva je prihvatila borbu i odmah postigla uspjehe. Koristeći zabunu koja je nastala u njemačkoj prethodnici, ona ju je potpuno razbila i natjerala u paničan bijeg. Na cesti i njivama ispred čete ostalo je desetak lješeva i dvije puške. Tog dana na ovaj položaj pješadija nije više napadala. Nijemci su se zadovoljili da položaje oko s. Hasa tuku artiljerijskom i minobacačkom vatrom.

U 6.30 časova došlo je do borbe i na položajima 1. bataljona, gdje su Nijemci mnogo opreznije nastupali. Pošto su na vrijeme otkrili vod 3. čete, na k. 143, oni su ga pokušali izmanevrisati, a kasnije odsjeći, te iznenadnim napadom na položaje 1. i 2. čete osloboditi komunikaciju koja je vodila u pravcu Koraja. Ovaj manevar je imao samo privremen uspjeh. Veći uspjeh oni su postigli na spoju između 17. brigade i Brodske brigade. Nakon energičnog napada uspjeli su da izvrše proboj, a sa novim snagama, koje su prebacili kamionima, zbacili su vod 3. čete sa k. 143.

Ovim probojem Nijemci su više ugrožavali desni bok 17. brigade, nego 1. bataljon Brodske brigade. Zbog toga je komandant 17. brigade odmah uputio svoju rezervu i ona je preko položaja 1. bataljona Brodske brigade napala Nijemce s leđa. To je učinjeno u najkritičnijem momentu i uspjeh nije izostao. U tome im je pomogao i vod kote 143, jer je i on odmah prešao u protivnapad.

Upadom u unakrsnu vatru Nijemci su se brzo predomislili, odustali od daljeg prodora i sve snage povukli na svoje polazne položaje. Zadržavajući k. 143, Nijemci su se na dostignutoj liniji odmah počeli utvrđivati. U ovome ih je štitila artiljerija i minobacačke jedinice.

Na pravcu Bijeljina — Suhopolje Nijemci su imali još manje uspjeha. Treći bataljon i jedinice 21. brigade održali su sve položaje i Nijemcima nanijeli osjetne gubitke. Tako je prvi dan borbe završen porazom njemačkih bataljona, jer se pretpostavljalo da su na ova dva pravca napadala dva bataljona — na svaki po jedan.

U zoru idućeg dana, predvođeni komandantom Rudijem Rajhom, borci 1. bataljona snažnim protivnapadom

su zbacili Nijemce sa k. 143. i ponovo je posjeli. Tog dana ova kota je još jednom prelazila u ruke Nijemaca i boraca Brodske brigade. Najžešće borbe rasplamsale su se oko 12 časova. Borbu su vodile sve jedinice Brodske brigade. Još ranije iz s. Gornjeg Obrežja prednjim položajima je približen i 2. bataljon, koji je bio u rezervi brigade. Žestoke borbe su se vodile i na položajima 17. i 21. brigade. Potpomognuti artiljerijskom vatrom, Nijemcima je ovo bio posljednji pokušaj da Brodsku brigadu potisne sa komunikacija Bijeljina — Koraj i Bijeljina — Suhopolje.

Ovaj pokušaj je ostao samo pokušaj, a na položajima divizije ostalo je 58 mrtvih i 86 ranjenih Nijemaca. Od oružja zaplijenjene su 3 puške i manje količine municije. U ovim borbama Brodska brigada je imala osjetne gubitke. Sest boraca je poginulo, 1 je nestao, a 30 je ranjeno.

Utrošeno je 13.250 metaka, 76 mina za teški minobacač i 85 ručnih bombi. Karakteristika ovih borbi je borba izbliza. To se najbolje vidi prema broju utrošenih ručnih bombi. U ovoj borbi novi borci su uspješno položili ispit u odbrambenim uslovima.

Vezisti, čiji su rad često kritikovali odlično su izvršili sve zadatke. Veza je neprekidno funkcionisala, što je štabovima bataljona omogućilo blagovremena obaveštavanja, prenošenja izveštaja i neprekidno komandovanje jedinicama. Veza se ni jednog momenta nije prekidala ni sa 2. bataljonom koji je u nekoliko navrata mijenjao svoj položaj.

Ako su vezisti zaslužili pohvalu u ovim borbama, to se ne može reći i za pozadinski vod, koji je u ovim dvodnevним borbama prilično zatajio. Hrana je bila slaba, a i neredovita. Borci 3. bataljona, drugog dana borbe, dobili su samo večeru. Nisu bolje prošli ni ostali bataljoni, pa čak ni 2. bataljon, koji je prvi dan, kao rezerva, bio u s. Gornji Obrijež.

Poslije pretrpljenog neuspjeha koji su imali u borbama 7. i 8. januara, Nijemci su se narednih dana orijentisali isključivo na odbranu. Odbrambene položaje su iz dana u dan usavršavali i popunjavali novim vatrenim tačkama i novim preprekama.

Na položajima, posjednutim prvih dana 1945. godine, divizija je ostala 20 dana. Zatišje koje je trajalo prvih dana mjeseca prekinuto je. Borbe su se nastavljale. Iz dana u dan. Prepadi, nasilna izviđanja ili uznemiravanja vršeni su neprekidno. Napadi na Bijeljinu ili bolje rečeno na položaje oko Bijeljine izvođeni su sa promjenljivom srećom, ali uvijek sa osjetnim gubicima. Svaki napad je obilato uzimao žrtve, a rezultati su bili neznatni. Žestina borbi zavisila je od meteoroloških uslova. Kiše ili susnježice smanjivali su žestinu borbi. Vrijeme bez padavina, kao po pravilu, bilo je najbolji znak da će doći do teških okršaja.

Unatoč snažnog pritiska velikog broja jedinica, napadi su slamani već na prvim linijama rovova i bunkera. Dobrom organizacijom vatrenog sistema, neprijatelj, uglavnom Nijemci, raspoređeni u bunkerima, sa veoma niskim puškarnicama, kontrolisao je predteren ispred bunkera i nije dozvoljavao da mu se iko približi. Dejstvujući automatskim oružjem koje je odlično funkcionisalo i ne štedeći municiju on je uspijevao da svaki put, u situaciji kad na vrijeme otkrije napad, nanese osjetne gubitke bataljonima. Bilo je noći kad su pojedine jedinice imale po deset i više boraca mrtvih i po nekoliko desetina ranjenih. U 25 dana borbi za nekoliko stotina boraca 28. divizije rat je bio završen. Među izbačenima iz stroja najveći broj je ranjen u noge. U tom periodu samo bataljoni Brodske brigade imali su 36 mrtvih i blizu 200 ranjenih. Među ranjenicima su i pomoćnik komesara bataljona Franjo Miškatović, poručnik Stevo Petković i komandir čete Košta Vujković.⁸ Pored ovih drugova lakše rane je zadobilo nekoliko komandira vodova i šest desetara. Izvlačeći ranjenike i poginule, nekoliko bolničara i bolničarki zadobilo je lakše ili teže rane. Među bolničarkama posebno se isticala Muhiba Zrilić iz Stoca. Ona nije znala šta je to strah, a još manje umor. Mnogim ranjenicima iz 1. bataljona ona će ostati u trajnoj uspomeni kao primjer hrabrosti i požrtvovanosti.

⁸ Bojna relacija Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. 22 f 4 26/4.

U ovom periodu utrošeno je preko 100.000 metaka, velike količine mina za lake i teške minobacače, a i ručne bombe.

Pored nepovoljnih položaja, gole ravnice i snježnog pokrivača, koji je otkrivao pokret i najmanje jedinice, najveći problem predstavljao je rad automatskog oružja. U svakom napadu zatajilo bi preko 50% puškomitraljeza i teških mitraljeza. Snijeg i jaki mrazovi, neodgovarajuće podmazivanje i nestručno održavanje automatskog oružja bili su uzroci ovakvom stanju. Bilo je situacija kad su puškomitraljezi zatajili u najodsudnijim trenucima i borci su se vraćali pognutih glava. U zoru 20. januara oni su se vratili na svoje položaje neobavljenog posla. Prodrli su do drugih položaja i likvidirali neke bunkere. Te noći su bili u situaciji da postignuti uspjeh prošire i da daljnjim uklinjavanjem dezorganizuju protivnikovu odbranu. Međutim, zbog hladnoće mitraljezi su se »zakivali« jedan za drugim. Prodiranje je zaustavljeno onog momenta kad su Nijemci osjetili da je vatrena moć napadača oslabila. U ovakvoj situaciji borcima nije ništa preostajalo nego da se na vrijeme povuku. Pored toga jedinice su napadale bez podrške teškog oružja. Ukoliko je i bilo podrške, ona je djelovala blijedo i davala slabe rezultate, jer se neprijatelj gotovo isključivo nalazio u zaklonima od armiranog betona. Samo tako se i može objasniti da su Nijemci i ustaše u tim borbama imali nekoliko puta manje gubitke nego što su ga imale jedinice Brodske brigade, odnosno 28. divizije. Pored manje količine otetog oružja, zarobljen je jedan oficir i 39 vojnika. Ubijena su 32 vojnika, a ranjeno ih je 112.

U tim borbama je otet i jedan automat, koji je ranije pripadao nepoznatom borcu sa Sutjeske. Pored petokrake i datuma, na kundaku su urezani i inicijali borca — K. M. Automat je dat borcu Mirku Kostiću, jednom od najhrabrijih izviđača u brigadi. Uskoro, na jednom izviđačkom zadatku, Mirka Kostića opkolila je grupa četnika. Borio se do posljednjeg metka, a onda je aktivirao bombu, koju je stavio uz automat na koji je i sam legao.

Krajem januara, prema naređenju Štaba divizije, brigada vrši pokret i zauzima položaje južno od Bijeljine. Sad se njen položaj proteže od: s. Leskovac, preko usko-

tračne pruge, te k. 110 do ceste Bijeljina — Janja, koju zatvara na mjestu gdje se odvaja put za s. Vranić. Ovaj put je takođe iskorišćen za položaje, a protezao se na istok, zaključno do Gutić Ade.

Prvi dan boravka na ovom položaju brigada je provela mirno. Izuzimajući čarke sa neprijateljevim izviđačima, jačih borbi nije bilo.

Komandant brigade Jovan Milaković Radovan (desno) na položaju 2. bataljona kod Bijeljine. U prvom planu stoji Miloš Milinković Kurjak, obavještajni oficir brigade (poginuo nekoliko dana kasnije). Lijevo od njega sjedi Dragan Volner Baćuška, komandant bataljona. Ispred komandanta brigade sjedi načelnik štaba Zdravko Uskoković

Jedinice brigade, sa svoje strane, takođe su vršile izviđanja, a i jače pritiske na neprijateljev vanjski odbrambeni položaj koji se protezao od s. Puhare Pučile — s. Patkovača — s. Golo Brdo, zaključno s. Amajlije.

Prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, 17. i 28. divizija napale su 27. januara ustaško-domobranske snage u Bijeljini. Napad je nekoliko puta obnavljan, ali

grad nije zauzet. Zbog pogoršane situacije kod Zvornika, Stab 2. armije NOVJ, 3. februara, obustavio je napad na ovaj grad i težište borbi prenio na komunikaciju s. Dri-njača — Zvornik radi napada na dijelove njemačke 22. pješadijske divizije koja se tim putem povlačila. U bor-bama za Bijeljину neprijatelj je pretrpio gubitke od 100 mrtvih i 200 ranjenih, a jedinice 2. armije NOVJ imale su 260 mrtvih i 570 ranjenih.⁹ Brodska brigada je imala tro-jicu mrtvih i 118 ranjenih¹⁰ drugova, ali je i dalje ostala na položajima.

Napad na Bijeljину 27. januara zvanično se računa kao jedini napad na Bijeljину. U zvaničnim dokumentima se nigdje ne govori o napadima 14/15. i 19/20. januara kada se, istina, pripremalo na brzinu, ali su izdavani za-daci, određivani pravci napada i utvrđivalo sadejstvo, kao da se radi o opštem napadu na grad. Oba puta brigada je doživijela neuspjeh i, što se moglo i očekivati, imala vrlo velike gubitke.

Nijemci su u Bijeljini bili vrlo dobro utvrđeni i sa dobro isplaniranim vatrenim sistemom. Zemljište i vri-jeme im je išlo u prilog. Nasuprot njima jedinice Brodske brigade su imale plitke rovove, gdje su držali položaje duže od 10 dana i iz kojih su odbijali Nijemce koji su i sami danju prelazili u napade. Položaji su bili par stotina metara udaljeni jedni od drugih. Bez smjene, danju i noću, izloženi vatri mitraljeza, topova i flakova, borci su držali položaje oko Bijeljine, trpjeli najveće hladnoće i osjetne gubitke. To je bio prvi i posljednji slučaj da je brigada vodila neku vrstu rovovskog ratovanja.

U to vrijeme u brigadi dolazi i do nekih kadrovskih promjena. Kako je Stjepan Funarić Jota otišao na novu dužnost, na njegovo mjesto dolazi Drago Tomšić Februar, a na njegovo mjesto, za komesara 4. bataljona, postavljen je Mirko Surla, koji je prije toga bio komesar čete.

⁹ Kronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 — 1945, str. 1056.

¹⁰ Bojna relacija Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. 22 f 4 27/4.

Napad na neprijateljeve kolone

Kretanje neprijateljevih kolona pravcem jug — sjever, ili tačnije Zvornik — Bijeljina, nastavljeno je i u februaru. Zima i snijeg su im otežavali i usporavali kretanje, ali jedinice Vermahta uporno su se probijale, trpjele gubitke, ali i nanosile udarce jedinicama NOVJ i nastojale da se što prije dokopaju rijeke Save. Zbog toga 28. divizija napušta opsadu Bijeljine i zauzima nove položaje sa ciljem da spriječi neprijatelja da iz Bijeljine krene u susret koloni koja se probija od Zvornika.

Šesnaesti dan februara zatekao je Brodsku brigadu na novim položajima, koji se pružao od Drine k. 101, duž rijeke Modrana, kroz mjesto Janja, zaključno do s. Jahovac. Položaje u Janji je držao 1. bataljon, a desno od njega, sa naslonom na Drinu, položaj je zauzimao 4. bataljon, s tim što je jedna četa posjela položaje na k. 101.

Lijevo od Janje, odnosno položaja 1. bataljona, nastavljao se položaj 3. bataljona, koji je sa 4. bataljonom dao po jednu četvu, koje su zajedno sa Jurišnom četom predstavljale brigadnu rezervu koja se smjestila na južnoj ivici mjesta Janje.

Drugi bataljon je organizovao predstražni položaj od s. Glavičica, k. 101, putem preko ceste Bijeljina — Janja, te preko Kojčinovca k. 116, jedan kilometar sjevernije od s. Modran preko k. 127, zaključno sa k. 134 kod s. Jabanuša. Na lijevom krilu Brodske brigade nastavljali su se položaji 21. brigade.

Neprijateljevi položaji protezali su se od s. Puhare Pučila — Patkovače — Golog Brda do Amajlija (zaključno).

Prvog dana poslije zauzimanja novih položaja nije bilo nekih značajnijih borbi. Sva aktivnost odvijala se preko izviđačkih jedinica i jačih patrola i s vremena na vrijeme slijedila bi kratkotrajna artiljerijska i minobacačka vatra. Prema tadašnjim procjenama, ispred položaja Brodske brigade nalazilo se oko 2.500 neprijateljevih vojnika. Jedinice su bile djelimično motorizovane i ojačane artiljerijom. Nijemci su namjeravali da se probojem položaja Brodske brigade, odnosno divizije, spoje sa kolonom koja se probijala od Zvornika, koja je tog dana svo-

jim čelom doprla do s. Šepak. Tako su dvije neprijateljeve formacije tog dana bile udaljene jedna od druge svega dvadesetak kilometara. Između njih nalazile su se naše dvije divizije razvučene na položajima dugim više desetina kilometara.

Nakon izvršene artiljerijske pripreme, koja je počela 17. februara ujutru, neprijatelj je sa tri kolone krenuo na naše položaje. Drugi bataljon, koji se nalazio na predstražnim položajima, morao se povući već poslije prvog naleta neprijatelja. Pa, ipak, povlačenje je izvršeno bez ikakve panike i uz punu organizaciju bataljona kojima je rukovodio komandant Dragan Volner Baćuška. Već u podne neprijateljeve jedinice su se našle ispred glavnih položaja brigade, gdje su odbijena prva dva napada. U trećem pokušaju, koji je uslijedio između 13 i 14 časova, neprijatelj je uspio da probije položaje kod s. Modran. Zbog toga su naše jedinice bile prisiljene da odstupaju, a sa prvim mrakom borba je završena.

Nadmoćnost neprijatelja u ljudstvu, naoružanju i tehnici i ovdje je došla do punog izražaja, a ravničarski uslovi omogućili su mu da u borbu uvede svu svoju tehniku i naoružanje. Pa ipak, na bojnopolju je ostavio 54 mrtvih i 84 ranjena vojnika, dok je Brodska brigada iz svojih redova izgubila 28 drugova (8 mrtvih, 10 ranjenih i 10 nestalih). Pored toga, izgubljen je jedan puškomitraljez, 17 pušaka i 8 km telefonskog kabla.

Poslije izgubljenih položaja u Janji i oko nje jedinice Brodske brigade prelaze na nove položaje na sektoru s. Kacevac — Trnava. Za desetak dana, koliko se brigada nalazila na ovom sektoru, njene jedinice su u nekoliko navrata izvršile napad na neprijateljeve položaje duž komunikacija Janja — s. Branjevo. U tom razdoblju neprijatelj je imao 45 mrtvih i 52 ranjena. Naši gubici su bili veći: 16 mrtvih, 105 ranjenih, 2 zarobljena i 1 nestao.¹¹ Među zarobljenima je i Erdevički Miodrag iz Badovinaca

Ulaskom u Zagreb on je oslobođen, a zajedno s njim i njegov zemljak Vasilije Erdeljan borac 21. brigade 28. divizije. Obojica žive u Badovincima kod Bogatića.

¹¹ Bojna relacija Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. f 4 29/4 i 26/4.

Borba u selu Modranu

Posljednjeg dana februara jedinice Brodske brigade su imale veoma žestoku borbu. Glavno poprište ove borbe bilo je u s. Modranu. Ova borba je bila još jedno veliko iskušenje za brigadu. U jednom momentu, gotovo opkoljena, izgledalo je da je u beznadežnom položaju i da je njeno uništenje neminovno.

U nastojanju da što dalje odbaci jedinice 28. divizije od komunikacije Bijeljina — Janja neprijatelj je uputio jake snage na položaje istočno od s. Modran.¹²

Naslanjajući se svojim lijevim krilom na r. Modran, Nijemci, ustaše i zelenokadrovci su, preko s. Jabanuša k. 127, k. 134 i dalje u pravcu komunikacije Bijeljina — Koraj, zauzeli polazni položaj i pripremili se za napad na Brodsku brigadu, čiji su se odbrambeni položaji nalazili na liniji s. Kozličani — k. 129, sjeverna ivica s. Modran, preko k. 125 — k. 115, koja se nalazila na cesti Janja — s. Modran. Sa desnim krilom naslanjala se na r. Modran. Na ovoj liniji nalazili su se 1. i 2. bataljon i 1. četa 3. bataljona. Prvom bataljonu pridodata je Jurišna četa. Ostale jedinice bile su u drugoj liniji, gdje su organizovale prihvrat jedinica, jer se unaprijed predviđalo da se jedinice na posjednutim linijama neće dugo održati. Druga linija se protezala od s. Donja Trnava — k. 209, pa do s. Janjari — k. 172. U s. Trnava raspoređena je četa za vezu.

Na lijevom krilu Brodske brigade nalazila se 21. brigada.

U 6 sati jakim pješadijskim i motorizovanim snagama neprijatelj je sa tri kolone krenuo u pravcu položaja brigade. Napadalo je 1.500 Nijemaca, četnika i zelenokadrovaca. Već u početku moglo se vidjeti da su dve kolone od s. Janje i s. Puhare Pučile upućene u pravcu s. Modran, a kolona iz Bijeljine u pravcu Suhopolja. Prve dve kolone napadale su Brodsku brigadu, a treća 21. brigadu.

Na položaje Brodske brigade prva izbija kolona iz Janje. U ovoj koloni su uglavnom ustaše i zelenokadrovci.

¹² Bojna relacija Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. 22 f 4 30/4.

Prvi nalet je izvršen na desno krilo, gdje su se rasporedile čete 2. bataljona. Napad je bio žestok, ali su ga borci izdržali i sačuvali posjednute položaje, koji su se nalazili na istočnoj ivici s. Modran sa težištem odbrane na k. 115. Poslije toga težište borbe se prenosi na lijevo krilo naših položaja, koje se nalazilo na zapadnoj ivici s. Modrana, gdje je na položajima bio 1. bataljon sa težištem odbrane na liniji s. Kozličani k. 129 — zapadna ivica s. Modrana. U ovoj koloni napadaju Nijemci sa ustaško-četničkim slugama. Mačvani, Tamnavci i Pocerci prvi put će se susresti sa kombinovanim snagama neprijatelja. Nijemci, ustaše i četnici napadali su na položaje Brodske brigade, ali njih su sad branili borci, koji su se prilično prekalili i koji su sada znali da ratuju.

Na tom mjestu u drugom pokušaju, uz jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, Nijemci su dijelom snaga uspjeli da probiju branjene položaje i nastupajući u pravcu Suhopolja dočepaju se sela. Drugim dijelom snaga Nijemci su obišli lijevo krilo 1. bataljona i dohvatili se sela Donja Trnava. Sa ovima su u napadu i četnici. Tu su izmanevrisali 3. bataljon, ubacili se u pozadinu brigade i stvarajući paniku u pozadini zaplijenili gotovo sva sredstva veze brigade. Tom prilikom Nijemci su zarobili i desetak boraca Čete za vezu. Međutim, komandant brigade Jovan Milaković je munjevito reagovao i uputio Disciplinsku četvu sa zadatkom da Nijemcima presiječe odstupanje, po svaku cijenu vrati oteta sredstva veze i spase zarobljene drugove. Treći bataljon je dignut sa dotadašnjih položaja i upućen u susret ovoj koloni sa zadatkom da energičnim protivnapadom izbaci Nijemce iz s. Donja Trnava. Komandant bataljona Franjo Novak i komesar Žika Sljukić dobro su organizovali i vodili 3. bataljon, te ni uspjeh nije izostao.

Disciplinska četa je prva došla u kontakt s Nijemcima i odmah izvršila juriš, koji je odbijen uz manje gubitke. Sad je bio red na Nijemcima da oni izvrše napad na Disciplinsku četvu, ako žele da se vrate u sastav svoje kolone. S tim u vezi oni su izvršili neke pripreme, ali ih je s leđa napala jedna četa 3. bataljona, a uskoro i druge dvije čete istog bataljona. Pometnju, koja je među njima

nastala, iskoristila je Disciplinska četa i u prvom jurišu djelimično razbila ovu njemačku jedinicu i povratila gotovo sva sredstva veze. Na žalost, nijednog zarobljenog vezistu nisu zatekli živog. Svi su pobijeni prije nego što su jedinice Brodske brigade išta mogle učiniti.

Ulaskom neprijateljevih snaga u Suhopolje borba za prvi položaj, odnosno za komunikaciju Janja — Suhopolje je završena. Postavljeni zadatak brigada je sada djelimično izvršila. Neprijatelj je zbog svoje nadmoćnosti u živoj sili i tehnici imao više uspjeha, ali je to bio uspjeh kratkog daha.

Neuspjehu brigade pridružio se i jedan težak gubitak. U posljednjim časovima borbe poginuo je komesar 4. bataljona, jedan od najhrabrijih oficira u brigadi, Mirko Surla. Pored njega iz ovog bataljona poginuli su Nikola Milosavljević i Milan Kajganić. Noć ranije iz istog bataljona ranjen je operativni oficir bataljona Franjo Svelh. Prvi bataljon je imao 10 mrtvih, a među ranjenicima je i komesar bataljona Zorko Čanadi.

Sve jedinice Brodske brigade u ovoj borbi su se dobro držale. Unatoč neodržanim položajima neprijatelju su naneseni osjetni gubici (25 ubijenih i 40 ranjenih neprijateljevih vojnika) to najrječitije govori. Brigada je imala 15 mrtvih i 23 ranjena.¹³

Poslije ove borbe Brodska brigada je zauzela nove položaje na liniji: Tuzlanske cesta — s. G. Obrijež — željeznička stanica s. Modran. Ovi su bili mnogo bolji od ranijih i brigada je odavde mogla s više uspjeha da odolijeva napadima neprijatelja. Na ovim položajima i gotovo sa istim rasporedom snaga ona je već ranije vodila borbe sa Nijemcima.

Neposredno nakon posjedanja položaja ponovo je došlo do borbe, ali ovog puta napadači su razbijeni i odbačeni. U ovoj borbi najgore su prošli četnici. Njihovu jedinicu rastjerao je 3. bataljon i nanio im velike gubitke.

¹³ Bojna relacija Brodske brigade, Arhiv VII, reg. br. 22 f 4 29/4.

Prvog marta te godine, odlukom Povjereništva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije, NOVJ je dobila naziv Jugoslovenska armija (JA), Mornarica NOVJ — Jugoslovenska mornarica, a VŠ NOV i POJ reorganizovano u Generalštab JA, kao neposredni organ Povjereništva narodne odbrane za svu oružanu vojnu silu. Idućeg dana formirana je i 4. armija JA, koja je odmah iza toga, na jugu naše zemlje, zabilježila značajne uspjehe.

Vidni uspjesi su gotovo na svim ratištima. Prva američka armija 6. marta ulazi u Kein, idućeg dana obrazuje mostobran na desnoj obali Rajne, a 8. marta zauzima Bon, sadašnji glavni grad SR Njemačke. Crvena armija, u to vrijeme, vrši pripreme za prodor kroz Austriju i Njemačku.

U borbama koje su početkom marta vođene na prilazima Bijeljini neprijatelj je trpio teške gubitke u ljudstvu i u materijalu. U samo tri borbe neprijatelj je imao 107 mrtvih i 155 ranjenih. Zaplijenjeno je 5 kamiona, jedan top i 2 minobacača. Za razliku od ranijih odbrambenih borbi, u kojima je organizovana plitka odbrana i na velikoj širini, ovog puta je odbrana postavljena po dubini, a što je najvažnije vatreni sistem je dobro organizovan. Pored toga borci su se povratkom na stare položaje još i ukopali.

Ovaj vremenski period spada u teže periode brigade. Borbe su vođene gotovo bez predaha, neprijatelj je prešao u defanzivu, ali nije mirovao ni noću ni danju. U nedostatku vremena gotovo da se nije kuvalo. Glavno jelo bio je hljeb. Zbog jake vatre neprijateljeve artiljerije položaji su stalno mijenjani. Bilo je slučajeva da su se kompletni bataljoni dovodili u borbu direktno sa marša dugog 20 i više kilometara. Gubici su i dalje bili osjetni. Zbog slabe obuče i odjeće veliki broj boraca poboljševao je i odlazio u pozadinu na liječenje. Osnovne jedinice su sve manjeg sastava. Već tada nisu bile rijetkost čete koje su u svom sastavu imale svega 60—70 boraca, ali su zato imale više automatskog oružja pa im je vatrena moć i dalje bila na visini.

Jedinice brigade i dalje su pratile kolone seljaka iz zapadne Srbije. Oni su se pojavljivali svugdje gdje su im i sinovi. Često su bile cijele kolone sa bijelim torbama koje se vide iz velike udaljenosti. Povremeno pripucavanje četnika i Nijemaca i pokoja artiljerijska granata donekle su usporavali ovaj svojevrsan transport hrane i tople odjeće, ali ih ništa nije moglo spriječiti da brigadu i dalje slijede.

Kontingenti savezničke opreme, koji su stizali s vremena na vrijeme, nisu mogli da zadovolje sve potrebe, a najteže je bilo s obučom koja nikako nije odgovarala tipu noge, odnosno stopalima mladića iz Srbije. Veliku blagodat predstavljale su dovoljne količine insekticida DDT, kojim su se zaprašivali borci, a to isto je učinjeno i u seljačkim domaćinstvima. Na taj način donekle je rješavan problem vašljivosti u ovim krajevima.

U 4. bataljonu bilo je upražnjeno mjesto komesara bataljona. Na njega je postavljen Nail Redžić, dotadašnji pomoćnik komesara bataljona, a na njegovo mjesto došao je komesar čete Stevo Ćirić. Komandant bataljona Obrad Komlenac otišao je iz brigade i njegovo mjesto ostalo je upražnjeno. Umjesto komandanta Obrada, privremeno je bataljon vodio komesar.

Sredinom marta brigada u više navrata vrši premještanje i tih dana vodi borbe s manjim četničkim jedinicama, koje su postale znatno aktivnije od kako su Nijemci pokušavali da ovladaju komunikacijama: Bijeljina — Koraj i Bijeljina — Suhopolje. Svojom aktivnošću četnici su sve činili da Nijemcima olakšaju realizaciju njihovih namjera, ali uspjeha gotovo da nisu imali. Oni su bili nemoćni i jedino što im je preostalo bila su stalna čarkanja i uznemiravanja na koja smo se brzo navikli, te su u ovakvim slučajevima reagovala samo one jedinice koje su dežurale ili su već bile na položaju.

Oko 10. marta 1945. godine sve jedinice divizije prebacuju se na sektor Brčkog u rejon komunikacije Brčko — Čelić — Tuzla. Došlo je i do nekoliko manjih okršaja sa Nijemcima koji su držali položaje i štitili komunikacije Bijeljina — Brezovo Polje i Brčko — Gračanica. U dva okršaja koje je brigada imala u tom razdoblju palo

je 8, a ranjeno 20 boraca. Na protivničkoj strani bilo je 75 poginulih, a 115 ranjenih. Prvi bataljon je uništio i jednu radio-stanicu.

Najžešća borba sa četnicima bila je u s. Gajevi, gdje je ubijeno 7 četnika, i još toliko ranjeno. Poslije toga, brigada je nekoliko dana bila mirna od njih. Bataljoni su relativno zatišje koristili za sređivanje, odmor i organizaciju kulturno-prosvjetnog rada. Tih dana sve je bilo u znaku priprema proslave Omladinske nedjelje. U bataljonima su spremene usmene novine, ali nigdje nisu održane, jer se situacija pogoršala. Četvrti bataljon je raspoređen iznad s. Stanovi, lijevo od njega 1. bataljon, a desno 2. bataljon. Treći bataljon je uz Štab brigade i čini brigadnu rezervu. Sela u kojima su bataljoni raspoređeni veoma su siromašna, te je i ishrana oskudna. Premještanjem u ovaj sektor smanjio se broj seljaka, koji su obilazili svoje sinove na položajima i donosili hranu. Tu i tamo došla bi majka, rjeđe otac, tražeći sina, koji je pao na ovoj ili onoj čuki, cesti ili u nekom selu. U većini slučajeva oni su molili i preklinjali da im se pokaže sinovljev grob kako bi posmrtnu ostatku iskopali i prevezli u rodno selo. Ovoj želji se nije moglo udovoljiti, jer je postojala naredba koja je to izričito zabranjivala. To su bili i najteži trenuci za one koji su dotad bili pošteđeni neprijateljevog hica.

Krajem marta brigada je i dalje u selima oko Brčkog. Najviše jedinica je u s. Palanka. Izuzetak je 4. bataljon, koji je iz ovog sela upućen na položaje iznad ceste Tuzla — Gračanica. Dobio je zadatak da štiti desno krilo jedinica 23. srpske divizije. One su branile položaje od napada jakih njemačkih i četničkih snaga, koje su pokušavale da se iz dva pravca probiju u Tuzlu. U to vrijeme se u Tuzli nalazio veliki broj ranjenika, ogromne količine ratnog materijala, nekoliko bolnica, više pozadinskih ustanova, Štab 2. armije, organi narodne vlasti i društveno-političkih organizacija.

Dok je bataljon marševao u rejon Gradačca, 28. divizija je vodila oštre borbe sa njemačkim jedinicama i nanijela im gubitke od oko 100 mrtvih i više ranjenih i

zarobljenih, uz sopstvene gubitke od 18 mrtvih i 77 ranjenih.¹⁴

Pod veoma teškim uslovima 4. bataljon je prešao preko 70 km i zauzeo odgovarajuće položaje, ali je borba već bila završena i on se poslije kratkog odmora vratio u brigadu. Ovaj marš nijedan konj nije izdržao, pa su borci, pored svog naoružanja, iznijeli na položaje i teške mitraljeze, minobacače i bestrzajna oruđa.

Bataljon se vratio u sastav brigade baš u vrijeme kad je ona, na položajima oko Brčkog, očekivala napad neprijatelja. Prvih nekoliko dana bataljon je raspoređen na k. 683, gdje je dobio ulogu divizijske rezerve. Na ovoj koti ostao je dva dana i dvije noći, ali nikakav zadatak nije dobio. Isto toliko na svojim položajima ostala je i brigada, kao i divizija. Dizanjem sa položaja, koji se protezao od Bijele, preko Maoča, presijecajući komunikaciju Čelić — Brčko (sjeverno od Čelića), do s. Tutnjevaca, divizija odlazi na novi sektor. Brodska brigada se smješta u sela: Kiseljak (Stab brigade, 1. i 2. bataljon), s. Poljice (4. bataljon), Samostalne čete i 3. bataljon raspoređeni su u selo Puračić.

Novim razmještajem nastupa period od nekoliko mirnih dana, što jedinice koriste za odmor i sređivanje, kao i za pripreme za nove zadatke. Međutim, i ovaj razmještaj traje svega dva dana. Opet dolazi do pokreta. Tako je bilo nekoliko dana, a onda se, zbog preformiranja, brigada smješta u s. Puračić. Prelazi se na trojnu formaciju. Od postojeća četiri bataljona formiraju se tri. Svaki bataljon imao je 3 streljačke čete, četu minobacača 82 mm sa 9 oruđa, četu mitraljeza sa 9 mitraljeza »Maksim« i vod protivtenkovskih pušaka sa 9 protivtenkovskih pušaka. Svaka streljačka četa u svom sastavu je imala po jedan vod naoružan automatima.

Brigada je još imala izviđačku četvu, četvu automatičara, četvu za vezu, sanitetsku četvu i pozadinski vod.

Pored toga, u sastavu 28. divizije je i novoformirana 3. artiljerijska brigada, koja je u svom sastavu imala 4

¹⁴ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 — 1945, str. 1082.

Artiljerci u pokretu

divizionu, a u svakom divizionu po 12 topova (76 mm, 76 mm ZIS, haubice 122 mm i divizion minobacača 122 mm). To je bio nov kvalitet u završnim borbama. Od tada su brigade ostvarivale vatrenu nadmoćnost i u teškom naoružanju. Pored toga, u diviziji je formirana protivavionska baterija od PA mitraljeza »Flakova« koje je zaplijenila 17. brigada na putu Bijeljina — Brčko. Komandir te baterije bio je poručnik Dušan Bobić.

U novoj formaciji na čelu brigade je Jovan Milaković Radovan, a komesar je Ivan Krmpotić. Komandant 1. bataljona je Stevo Petković, poručnik, a komesar Ivan Gržinić Grga. Komandant 2. bataljona je dotadanji komesar 4. bataljona Nail Redžić Jamba, a komesar Franc Škoberne, do tada komesar 2. bataljona — koji je rasformiran. Na mjestu komandanta 3. bataljona ostao je Franjo Novak, a komesar je Živan Sljukić Zika.

Bivši komandant 2. bataljona Dragan Volner postavljen je za komandanta pozadine, Ružica Miletić za komesara prištapskih dijelova, a komandant 1. bataljona Rudi Rajh i komandant 4. bataljona Obrad Komlenac još ranije su otišli na šestomjesečni kurs komadanata bataljona u Beograd. Isto tako iz 1. bataljona još ranije je otišao komesar Zorko Čanadi, koji se nalazio na liječenju u divizijskoj bolnici poslije ranjavanja u s. Modran. Kad je izašao iz bolnice, otišao je u 3. artiljerijsku brigadu.

U to vrijeme u bolnici je i komesar 1. bataljona Ivan Gržinić Grga.

U s. Puračiću brigada je dobila novo rusko naoružanje: automate, puške, snajpere, puškomitraljeze, mitraljeze, minobacače 82 mm i protivtenkovske puške, kojim su već od ranije bile naoružane mnoge jedinice JA. Upoznavanje s novim naoružanjem trajalo je svega tri dana. Cjelokupno upoznavanje svodilo se na rukovanje i funkcionisanje pojedinih dijelova oružja, te njegovo rastavljanje i sastavljanje. Isprobavanje s municijom nije bilo dozvoljeno. Tu i tamo je isproban pokoji puškomitraljez i to je bilo sve. O nekoj obuci u rukovanju ili o vremenu za upoznavanje sa tehničkim podacima nije moglo biti ni govora.

U predvečerje 14. aprila bataljoni su se postrojili i iz Puračića odlaze u pravcu Gračanice i Stjepan Polja, a zatim u s. Brijesnica. Bilo je to primicanje jedinica zbog napada na uporište u Doboju. Tog predvečerja, kad su se bataljoni postrojavali, došlo je do lakšeg ranjavanja dvojice boraca, vodnika Jove, inače Italijana, i komandanta bataljona Naila Redžića. Do ovoga je došlo zbog neozbiljnog baratanja sa pronađenom italijanskom ručnom bombom.

BORBE BRIGADE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Dvanaestog aprila 1944. godine otpočeo je proboj sremskog fronta. Poslije snažne artiljerijske i avio-pripreme sve jedinice su prešle u opšti napad. Iza toga uslijedila je opšta ofanziva jedinica JA za definitivno oslobođenje zemlje. Tih dana na frontu daleko od naše zemlje Crvena armija je otpočela svoju ofanzivu u pravcu Berlina i Drezdena. Proboj sremskog fronta iziskivao je od jedinica, južno od Save, da preduzmu svoja ofanzivna dejstva. Slijedeće borbe koje će divizija voditi svodile su se uglavnom na borbe za likvidaciju utvrđenih uporišta južno od Save.

Oslobođenje Doboja

Povlačenje Nijemaca se nastavljalo brže nego ranije, ali i dalje organizovano. Tih dana gotovo i nije bilo borbe u kojoj se na protivničkoj strani ne bi našli Nijemci, ustaše i četnici. Staviše, četnici i ustaše, udruženi pred opasnošću, koja im je prijetila od gnjeva naoružanog naroda, ostajali su u zaštitnicama do posljednjeg daha, kako bi im se njihovi gospodari sa što manje gubitaka izvukli iz ugroženog područja. Tako je bilo i sa uporištem u Doboju, u kome su se utvrdile jake snage Nijemaca, ustaša i četnika. Ustaše su se najduže borile i posljednje se povlačile iz uporišta.

Osnovna zamisao neprijatelja u organizaciji odbrane uporišta u Doboju bila je da na dominantnim položajima, postavljenim nekoliko kilometara ispred Doboja, a osla-

njajući se na nepristupačne visove, te rijeke Spreču i Bosnu, pod svaku cijenu što duže zadrži uporište u svojim rukama i na taj način omogući bezbjedno povlačenje (prije svega njemačkim jedinicama) i izvlačenje ratne opreme, a onda, održavajući položaje sa kojih se mogao štititi, prilaz Doboju, da bi se izvukle ustaše i četnici.

Postavljeni neprijateljevi položaji, naročito oni sa istočne strane grada, bili su veoma dobro organizovani. Bunker i rovovi izgrađeni su na visovima koji su dominirali nad svim prilazima. Mitraljeska gnijezda, u organizaciji vatrenog sistema, raspoređena su tako da je svaki pravac bio tučen unakrsnom vatrom. Prilazi ovim položajima bili su tučeni artiljerijskom i minobacačkom vatrom iz Doboja. Bunker i rovovi povezani su širokom mrežom saobraćajnica.

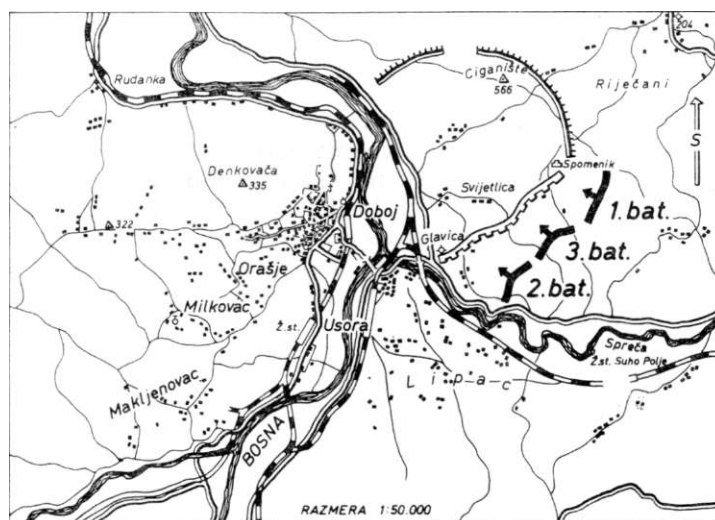
Na pravcu napada jedinica Brodske brigade, neprijateljeva odbrambena linija se protezala od vrha Spomenik, preko Begove kuće, zaključno do ceste i Spreče.

Na sjevernoj strani od ovih položaja, sa osloncem na brdo Ciganište, organizovani su položaji na koje je napadala 45. divizija JA.

Lijevo od Brodske brigade napadala je 17. brigada. Na njenom pravcu neprijatelj se takođe dobro utvrdio. Za razliku od napadnih pravaca 45. divizije, prilazi na ovom dijelu zemljišta bili su nešto pristupačniji.

U Brijesnici je brigada prenoćila, doručkovala i ručala. Taj ručak u Brijesnici bio je posljednji topao obrok za naredna tri dana. Poslije kratkog izviđanja napadnih pravaca, štabovi bataljona su se sa komandantom i načelnikom Štaba brigade dogovorili o sadejstvu, međusobnim vezama, ispomaganju, narednim zadacima, snabdijevanju municijom i organizaciji evakuacije ranjenika. Kasnije, dogovori su se obavili i na nivou štabova bataljona i komandi četa. Tog dana partijski i politički radnici cio dan su proveli u jedinicama pripremajući borce za predstojeću borbu. Poslije Podravske Slatine, napad na Doboju bio je najznačajniji zadatak Brodske brigade. Nalazeći se na glavnom pravcu napada, brigada je trebalo da slomi dobro organizovanu odbranu.

RASPORED BATALJONA BRODSKE BRIGADE U NAPADU NA DOBOJ

Početak napada predviđen je za 20.30 časova, te su jedinice iz Brijesnice na polazne položaje krenule već u prvim poslijepodnevним časovima.

Prethodno izviđanje, noć, dobri vodiči i pokriven teren omogućili su jedinicama da se neopaženo privuku na polazne položaje, izvrše raspored i na dati znak, zajednički i u isto vrijeme, napadnu neprijatelja.

Drugi bataljon je napadao cestom i njegov napadni pravac bio je najbliži uporištu. Ovaj bataljon je imao najteži zadatak. Kako je postojala mogućnost da na ovom pravcu, radi odbacivanja naših jedinica, Nijemci upotrebe i tenkove, na polazne položaje bataljona izašla je i baterija protivtenkovskih topova »ZIS«, koja je bataljonu pridodata. Baterija se ukopala, lijevo i desno od ceste, odmah iza polaznog položaja 2. bataljona.

Treći bataljon je napadao pravcem Begova kuća — Glavica. Zadatak ovog bataljona bio je da sa dve čete

(1. i 3.) vrši snažan pritisak na neprijatelja, dok sa 2. četom pokuša izmanevrisati neprijateljeve najjače položaje, koji su se nalazili na njegovom desnom krilu, a sa četom automatičara, koja je djelovala na desnom krilu bataljona, to isto, ali na neprijateljevom lijevom krilu.

Prvi bataljon je dobio zadatak da napada na desnom krilu borbenog rasporeda. Njegov pravac je Spomenik — Svijetlica. Ovaj bataljon će pokušati da iskoristi neprijateljov međuprostor i uklini se u njegov raspored.

Prvi napad koji je započeo u planirano vrijeme nije uspio i zaustavljen je već na početku. Odbrana neprijatelja funkcionisala je besprekorno.

Poslije prvog neuspjeha štabovi bataljona i komande četa prišli su organizaciji novog napada, koji je predviđen za ponoć. Raspored je ostao isti. Sve jedinice zadržavaju svoje pravce, a jedina izmjena je u tome što se još prije napada istura veći broj automatskog oružja bliže neprijateljevom položaju. U 2. bataljonu formiraju se i grupe bombaša, a jedan protivtenkovski top je određen da nastupa u rasporedu bataljona. Brigu oko njega preuzeo je 3. vod 1. čete.

Ponovni napad je izveden tačno u ponoć i borba se odmah rasplamsala. Topovi, minobacači i mitraljezi su rigali vatru bez prestanka. Već u prvim minutima pale su i prve žrtve. Među prvima je poginuo komesar čete automatičara Božo Baran. Prije njega poginuo je desetar Jovo Manasijević iz 2. čete 2. bataljona. Iz ovog bataljona poginula su i dva bombaša, obojica dvadesetogodišnjaci (Ilija Matović i Marko Belić) iz Srbije. Ranjenici su izvlačeni na cestu, a odatle sa dvojica sanitetska kola prebacivani za Brijesnicu, gdje im je ukazivana ljekarska pomoć.

Gubici nisu obeshrabrili borce i oni su uporno napadali neprijateljeva utvrđenja, ali se napredovalo korak po korak. Iako na najtežem pravcu, najviše uspjeha je imao 2. bataljon. Kada je pokrenuo ustaše iz prve odbrambene linije, bataljon je energično nastavio prodor cestom u pravcu Doboja.

U napadu na brdo Begova kuća 3. bataljon nije imao uspjeha. Težište napada bilo je na njegovom lijevom krilu. On ne uspijeva da probije neprijateljov položaj, ali se

utvrđuje na dostignutoj liniji, koja je vrlo blizu odbrambenom položaju neprijatelja. Zbog djelomičnog neuspjeha 3. bataljona, prodor 2. bataljona nije se mogao dalje nastaviti. Što je prodor bio dublji, to je i desno krilo 2. bataljona bilo sve više ugroženo od neangažovanih neprijateljevih snaga, raspoređenih pozadi Begove kuće. Prodor je zaustavljen, a u zoru ovaj se bataljon morao povući, jer je bio izložen jakoj vatri s okolnih visova koji su dominirali pravcem kojim je vršio napad.

Unatoč naizmjeničnih i vrlo snažnih juriša, ni 1. bataljon nije postigao značajniji uspjeh. Tučen sa položaja Begove kuće, koju je napadao 3. bataljon, i brda Spomenika, koji je napadala 45. divizija, čete 1. bataljona su pri svakom jurišu upadale u jaku unakrsnu vatru. U to vrijeme na položaj ovog bataljona dolazi komandant divizije Radojica Nenezić. Povremeno on lično preuzima i komandu nad ovim bataljonom.

U svitaj dana i na desnom krilu napad je zaustavljen. To isto se dogodilo i jedinicama 45. divizije. Na njene jedinice nisu postigle značajniji uspjeh. Ovim je završena prva faza borbe za oslobođenje Doboja, a na dostignutim položajima ostaje se do šest sati. Prednji položaji se obilježavaju da bi artiljerija znala dokle se stiglo. Kad se razdaniilo, na scenu stupaju artiljerci. Poslije artiljerijske pripreme, koja je trajala desetak minuta, bataljoni ponovo prelaze u napad.

Drugi i 3. bataljon ovog puta energičnim napadom uspijevaju da pomjere neprijatelja i da ga potisnu na njegov drugi položaj. Prvi bataljon, kao i 45. divizija, poslije ponovnog neuspjeha, ostaju na dostignutoj liniji.

Napredovanjem 2. i 3. bataljona neprijatelj je uzdrman, ali se, iako je trpio velike gubitke, branio organizovano. Glavna smetnja napredovanju bili su utvrđeni položaji na uzvišenju oko Begove kuće, odakle je neprijatelj, pored dominantnih položaja, imao odličan pregled okoline. Zbog toga je 1. bataljonu bilo najteže. Njegovo desno krilo izloženo je bočnoj vatri i morao je vrlo oprezno i lagano napredovati.

Na dostignutim linijama nastavljene su borbe. Bataljoni i četa automatičara snažnom vatrom nisu dozvolili

neprijatelju nikakvo pregrupisavanje, niti bilo kakvu organizaciju eventualnog protivnapada. Iako je vatrena premoć na strani brigade, a pritisak veoma snažan, do probijanja položaja u prijedpodnevnim časovima nije došlo. Ipak, u prvim poslijepodnevnim časovima vatrena moć neprijatelja osjetno slabi. To najbolje iskorištavaju borci 1. bataljona koji, podstaknuti prisustvom komandanta divizije, energičnim nastupanjem upadaju u najbliže rovove i odmah zatim likvidiraju nekoliko bunkera. Uklinjuju se u neprijateljev položaj, ali se ustaše brzo snalaze i na taj pravac ubacuju rezervu, tako da je naš uspjeh uskoro lokalizovan. Ipak, to je početak kraja neprijateljeve upornosti. Poslije toga, ostavljajući zaštitne dijelove za sobom (bile su to isključivo ustaške jedinice), neprijatelj se povlači preko r. Bosne, a u toku noći i bataljoni izbijaju na desnu obalu rijeke. U zoru 17. aprila izviđački dijelovi prelaze rijeku i prodiru u grad. Za njima nadiru i ostale jedinice brigade, ali neprijatelj je brži. Sve svoje snage i naoružanje, izuzimajući izvjesne količine ratne opreme, on je uputio u pravcu Dervente. U jednom manjem skladištu ostalo je 120 pušaka, 6 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 2 laka bacača sa 500 mina i 3 radio-stanice manjeg dometa. Kako su borbe vođene noću i na odstojanju, broj mrtvih i ranjenih kod neprijatelja nije tačno ustanovljen, ali se vjeruje da su na odbrambenim položajima, na koje je napadala Brodska brigada, imali do dvije stotine izbačenih iz stroja. Brodska brigada je izgubila 182 borca, od toga 34 mrtva. Samo 1. bataljon imao je 12 mrtvih i 72 ranjena. Glavni uzrok ovako velikim gubicima bilo je otkriveno zemljište po kome je 1. bataljon napredovao, a isto tako i dobro organizovan vatreni sistem neprijatelja, koji je do maksimuma iskoristio dominantne visove Begovu kuću i Spomenik. Jurišajući na utvrđene tačke oko visa Spomenik, iz 1. bataljon samo u prvom pokušaju poginuli su Zivorad Vilić, Mitar Undić, Josip Svoboda, Dušan Krezić i Miodrag Jurišić, koji je tek navršio 18 godina.

Sutradan, na putu od Doboja u Derventu, poginuo je komesar Prateće čete 1. bataljona Jovo. Bio je to nesretan

slučaj. Ubio ga je njegov rođeni brat¹ kada su izmijenjali pištolje.²

Pred kraj borbi za oslobođenje Doboja teško je ranjen Franc Škoberne. Tako je 2. bataljon u roku od dva dana pored komandanta, ostao i bez komesara bataljona. Na njihova mjesta za vršioce dužnosti postavljeni su poručnik Franjo Novak, za komandanta, i Milan Bjelobaba, za komesara.

Pri kraju borbe iz ovog bataljona je pao Bojinović Vlajko iz Badovinaca — dva mjeseca ranije poginuo je njegov mladi brat Živadin.

Oslobođenje Bosanske i Stare Gradiške

Jedinice Brodske brigade zadržale su se u Doboju samo onoliko koliko je to bilo najpotrebnije. Gonjenje neprijatelja, koji se povlačio iz Doboja, preuzele su druge jedinice, a Brodska brigada poslije kratkog predaha krenula je preko Motajice u pravcu s. Srpca sa zadatkom da stigne crnogorske četnike, koji su se sa Nijemcima izvlačili u pravcu Bosanske Gradiške. Međutim, sve do Bos. Gradiške mi nismo uspjeli da pristignemo glavninu četničkih jedinica. Zarobljavali smo samo pojedince koji su zaostali.

Pred Derventom brigada je sačekala da 23. divizija zauzme Derventu, kroz koju je prošla predveče i odmah produžila u pravcu Prnjavora. Bio je to jedan od najdužih marševa brigade (preko 50 km).

Poslije odmora od nekoliko sati u Palačkovcu brigada produžava prema r. Vrbasu i prelazi ga na odsjeku s. Raz-

¹ Devet mjeseci ranije, u borbi kod Severina (kraj Bjelovara), komesar Jovo je brata, od čije je ruke sad nastradao, u posljednjem momentu, kao teškog ranjenika, iznio sa bojišta. Kod s. Palačkovca, između Dervente i Prnjavora, istog dana uveče, uz vojničke počasti sahranjen je komesar Jovo.

² Bio je to uobičajeni način zamjenjivanja oružja ili opreme — doranje. Postoji »dor-videno« i »dor-nevideno«. »Dor-videno« je partizanska uzbuđljiva hazardna igra. Igra se tako što borci mijenjaju naoružanje, opremu ili druge predmete. »Dor-nevideno« je još uzbuđljivija igra u kojoj se razmjena obavlja nevideno.

boj koje se nalazi u Lijevče polju. Ovaj marš je trajao taj cio dan i idući dan do podne.

Iako nedovoljno odmorni, borci i komandiri su bez zastanka i odmora marševali. Niko nije tražio da se odmaraju ili pripremaju obroci hrane. Prepreke na koje se nailazilo usporavale su, ali nikako sprečavale izvršenje zadatka. Uz to, u naše redove, tih dana su se slivale grupe i cijele domobranske jedinice. Novi borci u maršu su raspoređivani po četama i vodovima.

U to vrijeme 21. brigada nije u sastavu 28. divizije, jer je ostala na obezbjeđenju komunikacija na Majevici, gdje su se pojavljivale manje četničke jedinice. U sastav divizije vratila se tek kod Petrinje.

Pored Brodske brigade na položaje oko Bosanske Gradiške žurile su 17. brigada i 45. divizija. Cilj približavanja Bosanskoj Gradiški je smjenjivanje jedinica 39. divizije koje su dotad pokušavale da razbiju ustaško-domobranske snage i oslobode Gradišku. Kako u tome nisu brzo uspjeli, dobili su novi zadatak — da krenu na liniju Bo-

Jedinice Brodske brigade prelaze rijeku Vrbas na odsjeku Razboj u Lijevču polju

sanski Novi — Kostajnica — Dubica.³ Tako su jedinice 39. divizije odustale od produženja napada na Bosansku Gradišku i u 18 časova 23. aprila predale položaje jedinicama 28. i 45. divizije.⁴ Napad na ovo uporište izvršen je dva sata kasnije, jer je neprijatelj već otpočeo sa povlačenjem svojih glavnih snaga. Bosansku Gradišku branio je 15. pješadijski zdruk ustaško-domobranske divizije.

Pored dvije linije odbrane, ispred položaja neprijatelj je postavio žičane prepreke i minska polja. Štitila ga je i artiljerija iz rejonu Okučana. Pored ovih prepreka, koje su borci Brodske brigade morali da savladaju, ispriječilo se i močvarno zemljište, koje je otežavalo pokret i manevar jedinicama, a ispred neprijateljevih mitraljeskih gnijezda bio je brisani prostor. U prilog im je išao i kanal koji se protezao ispred njihovih položaja.

Kako je osjetio smjenu naših jedinica, neprijatelj je na sve moguće načine pokušao da brigadi onemogući razvijanje, i na taj način što duže zadrži Bosansku Gradišku i svojim snagama omogući što bezbjednije povlačenje.

Poslije smjene dijela jedinica 39. divizije,⁵ brigada posjeda polazne položaje na liniji koja presijeca cestu Banjaluka — Bosanska Gradiška. Desno od ceste napadao je 1. bataljon u pravcu s. Urija. Lijevo od ceste na položaje 1. bataljona nastavio se polazni položaj 2. bataljona, kome je pravac napada bila cesta koja je vodila u Bosansku Gradišku.

Organizacija napada izvršena je po bataljonima. Drugi bataljon, ojačan baterijom PT topova i sa dva flaka, uz podršku baterije topova ZIS, na glavnom je pravcu napada brigade. Njegov zadatak je bio da duž drumu proдре u Bosansku Gradišku, razbije neprijateljevu odbranu

³ Bojna relacija 39. divizije, Arhiv VII, k. 1267, reg. br. 1-3.

⁴ Milan N. Zorić: XIII krajiška brigada, str. 326.

⁵ General-pukovnik Ljubo Vučković i pukovnik Dragan Granić u svom dijelu »Kratak pregled operacija 2. armije u završnim operacijama JA za oslobođenje Jugoslavije« pišu da su 28. i 45. divizija, u sadejstvu sa 39. divizijom, izvršile napad na grad i poslije šesnaestočasovne borbe, oslobodile Bosansku Gradišku 24. aprila. Međutim, to nije tačno jer je 39. divizija sama napadala B. Gradišku, ali je od napada odustala jer je dobila novi zadatak. Ovu diviziju smijenile su 28. i 45. divizija.

i omogućiti likvidaciju uporišta. Treći bataljon i četa automatičara bili su u brigadnoj rezervi.

Lijevo od 2. bataljona Brodske napadala je 17. brigada. Desno od Brodske brigade napadala je 45. divizija.

Borba, vođena noću 23/24. aprila, može se podijeliti u dvije faze. Preuzimanjem položaja, u brigadi su izvršene kratke pripreme koje nikako nisu bile dovoljne. I artiljerijska priprema je bila kratka, a nakon nje uslijedio je energičan napad 1. i 2. bataljona.

Već oko ponoći borba sa neprijateljevom zaštitnicom dostigla je vrhunac. Komandanti 1. i 2. bataljona Stevo Petković i Franjo Novak sa svojim borcima napredovali su bez zastoja. Uskoro su slomili svaki otpor neprijatelja u Bosanskoj Gradiški i izbili na r. Savu.

Poslije ponoći 3. četa 2. bataljona prelazi kanal, izbija na neprijateljev bok i preduzima silovit juriš, koji konačno omogućava da se do kraja slomi neprijateljeva odbrana. U 2 časa jedinice su u uporištu i izbijaju na Savu u rejon pontonskog mosta koji su nekoliko dana ranije djelimično oštetile jedinice 39. divizije. Most je bio pod vatrom nekoliko puškomitraljeza sa druge obale.⁶

Poslije izbijanja na Savu, naše jedinice su zauzele položaje na njoj oko prijelaza. Odmah je otvorena vatra minobacača na Staru Gradišku. Tučena je zgrada kazni-one, koju su ustaše minirale. To je bio znak da beže i iz Stare Gradiške.

Pored otvaranja vatre, upućen je jedan vod 2. čete 1. bataljona sa vodnikom Đorđem Bardićem sa zadatkom da nizvodno od prijelaza pređe rijeku i otvori vatru na ustaše. Kad je ovo učinjeno, ustaše su napustile i Staru Gradišku.

Preko popravljenog mosta prva prelazi Izviđačka četa, a od pojedinaca informativni oficir 1. bataljona potporučnik Dane Jakšić. Već u 9 časova 24. aprila kompletna izviđačka četa Brodske brigade stupila je na lijevu obalu Save. Poslije izviđača Savu su prešle ostale jedinice, ali

⁶ U bojnoj relaciji Brodske brigade tvrdi se da su to učinile ustaše. Međutim, to nije tačno. Rušenje mosta izvršio je 2. bataljon 20. brigade 39. divizije, Arhiv VII, reg. br. 1-3, k. 1267.

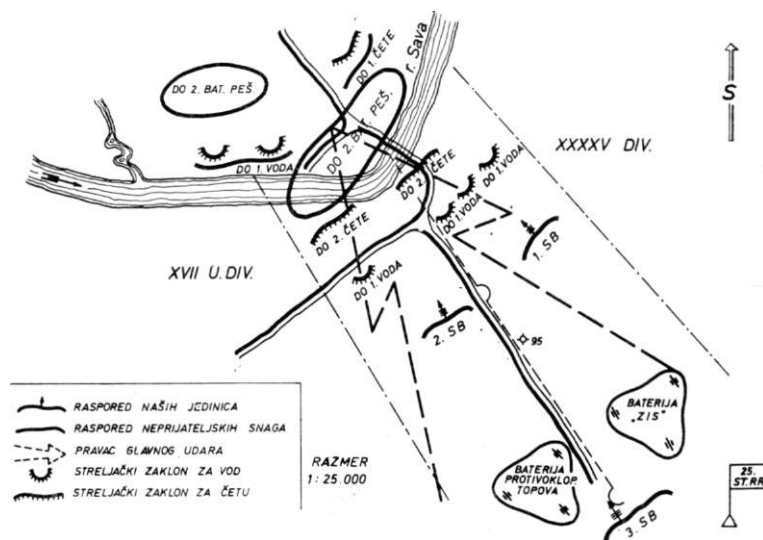
POČETNI RASPORED U NAPADU NA BOSANSKU GRADIŠKU

su se istog dana uveče vratile u Bosansku Gradišku, koja je još uvijek bila pod artiljerijskom vatrom iz rejonu Okučana.

Iako je brigada vodila borbu sa manjim dijelom neprijateljevih snaga, uspjeh je veliki. Svi zadaci su potpuno i s uspjehom izvršeni. Visok moral naših boraca došao je do izražaja. Brodska brigada je razbila neprijateljeve snage i nanijela mu osjetne gubitke. Preko 400 mrtvih, ranjenih i zarobljenih neprijateljevih vojnika to najvrjednije govore. Zaplijenjena su 2 topa sa 250 granata, 1 teški mitraljez, 1 protivavionski mitraljez, 11 puškomitraljeza, 187 pušaka, blizu 200.000 puščanih i puškomitraljeskih metaka, 600 signalnih raketa, 25 kola sa ratnom opremom i hranom, 42 konja, 8 telefonskih aparata, 2 motocikla, 1

RASPORED 25. BRIG. U NAPADU NA BOS. GRADIŠKU,
ST. GRADIŠKU I PRI FORSIRANJU SAVE

kamion, poljska kuhinja sa zapregom i veće količine druge ratne opreme.

Unatoč velikog i brzog uspjeha, i iz ove borbe je brigada izišla sa osjetnim gubicima. Pored 18 mrtvih, ranjeno je 35 drugova, jedan borac je nestao, a komesar čete Stevo Matić je zarobljen.⁷

Među prvima pala su dva borca iz Mačve. Bili su to Miloje Diklić iz Vladimiraca i njegov drug iz iste čete Miladin Drmonić rodom iz Badovinaca.

Bez žrtava, na početku borbe, nije prošao ni 2. bataljon. Pogođeni sa više metaka iz istog mitraljeskog rafala našli su zajedničku smrt komandir čete Petar Krmpotić iz

⁷ U žaru borbe Stevo je istrčao ispred svoje čete i upao u jedan rov, gdje je savladan i odveden u uporište prije nego što su njegovi drugovi uspjeli da ga oslobode. Za njega se više nikad nije saznalo.

s. Slane Vode nedaleko od Podravske Slatine i borac u istoj četi Savo Maksimović iz s. Strezić kraj Jajca.

Kada su upali u Staru Gradišku i likvidirali zloglasnu kaznionu, u kojoj su, za protekle četiri godine, zlostavljani rodoljubi i nedužno stanovništvo, borci su naišli na grozote koje nisu mogli ni zamisliti i koje nikad neće zaboraviti.

Krv i leš jednogodišnjeg djeteta, ostaci ustaškog zvjerstva u logoru Stara Gradiška

Zbog brzog napredovanja oslobodilačkih snaga ustaše su se požurile da likvidiraju i posljednje logoraše koji su uspjeli da prežive dotadašnja ustaška zvjerstva.

Tih dana našli su zajedničku smrt starci i žene, djeca i odrasli, Srbin i Hrvat, Krajišnik i Zagrepčanin. U prostorijama kaznionice, u dvorištu i po ulicama nalazili su se lješevi u različitim položajima. Prosuti mozgovi po zidovima, a na pojedinim mjestima lokve krvi. U dvorištu desetine dječijih lješava različitog doba, od novorođenčadi

do odraslih dječaka i djevojčica. Na obali Save stotine Lješeva, najviše u seljačkim odijelima. Među njima vršilac dužnosti komesara 2. bataljona Milan Bjelobaba prepoznaje svoju sestru.

Lješeva je bilo po ulicama, baštama, dvorištima, pa čak i u buradima gdje su se pojedinci pokušali sakriti. Gledajući ove užasne prizore borci su plakali, a neki su naročito drugarice, ridali nad sudbinom tih ljudi, žena i djece. Svima je bilo jasno da tako nešto mogu učiniti samo najpodliji zlikovci i najveće kukavice, koji, u nemogućnosti da na bojnem polju zadrže nadiranje oslobodilaca, iskaljuju svoj bijes i mržnju nad nemoćnim i nedužnim stanovništvom.

Među nekoliko preživjelih logoraša nalazio se i Hasan Dolamić, predratni komunista, beogradski radnik, koji je bio u ovom logoru od 1942. godine. Hasan je, kao limar, od samog dolaska u logor, pripremao mjesto gdje će se u datom momentu sakriti. Na jednom dijelu potkrovlja napravio je dvostruki krov, gdje se na prvi pucanj sklonio, sačekao dolazak naših jedinica i preživio ustaški pokolj. Uključio se u brigadu i prešao s njom preostali dio puta, koji je vodio do konačnog oslobođenja zemlje. Poslije rata postavljen je na dužnost u Štabu brigade.

Likvidacijom ovih uporišta Brodska brigada je omogućila našim snagama na lijevoj obali Save da nesmetano nastave napredovanje, a 28. i 45. diviziji novi skok. Poslije toga 45. divizija ide na Dubicu, a 28. divizija biće zaustavljena tek pred Bosanskom i Hrvatskom Kostajnicom. Za krajeve koji ostaju iza leđa ovih divizija okupacija prestaje. Kraj rata je za njih realnost, a sa prvim lijepim danima, umjesto granata, brazde su ponovo zaorane seljačkim plugovima.

Idućeg dana neprijateljev radio je »obavijestio« svoje slušaoce o skraćenju fronta na liniji zapadno od Bosanske i Stare Gradiške. Prema njemu, ustaško-domobranske snage napustile su Bosansku i Staru Gradišku iz čisto operativnih razloga.⁸ Bila je to uobičajena formulacija ustaš-

⁸ »Ispražnjen je mostobran Bosanska Gradiška bez pritiska neprijatelja« — stoji u dnevnom izvještaju Ministarstva oružanih snaga NDH za 26. april 1945. god. (Arhiv VII, k. 49, reg. br. 26/1-1).

kih propagandista, kojom su pokušavali zataškati neuspjehe koje su u to vrijeme doživljavali.

Borba za Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu

Poslije završetka borbe za Bosansku i Staru Gradišku, jedinice su ponovo na maršu. Pravac je isti. Napreduje se desnom obalom Save ka zapadu.

Bez predaha i sa skromnim obrocima pokreti su nastavljeni idućeg dana. I sljedećeg. Maršuje se između Kozare i Prosare. Kratki zastanci davani su samo u selima: Karadorđevo, Podgradci, Severovci, Bjelajci, Dvorište i Dizdarje. U ovim selima, srdačno primljeni od naroda ovog kraja, borci su, pored tople hrane, dobili i konačište. Tih dana hiljade naših ratnika u ovim selima našli su miran san i okrepljenje. Prikupljenom snagom borci su žurili dalje, ovoga puta prema Bosanskoj i Hrvatskoj Kostajnici, gdje su se utvrdile ustaše.

Snage 15. ustaške divizije, pomiješane sa domobranskim jedinicama, u jačini od 2.000 ljudi, ušančile su se u uporištu ili neposredno ispred njega. Sve tačke, koje su dominirale prilazima ovih uporišta, od ranije su načičkane bunkerima koje su posjele ustaške posade. Međuprostori, mahom brisani, tučeni su artiljerijskom, minobacačkom i mitraljeskom vatrom.

Dok 17. brigada i Brodska brigada napadaju Dobrijin, odnosno Bos. Kostajnicu, 45. divizija napada Bosansku i Hrvatsku Dubicu.⁹

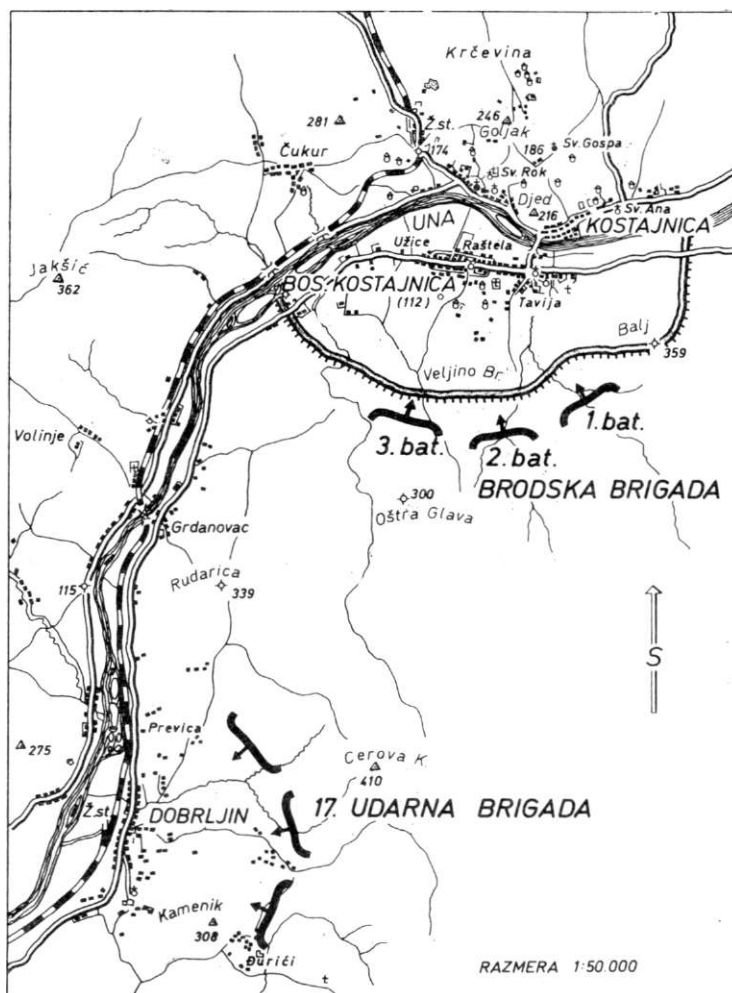
Nastupajući na svom pravcu — Brodska brigada je već u prijedopodnevnim časovima prišla najisturenijim ustaškim položajima.

Naročita briga posvećena je bateriji artiljerije koja je imala zadatak da potpomaže 1. bataljon. Njen raspored u s. Kestenar pružio joj je sve mogućnosti da obezbijedi podršku jedinicama.

Pravci napada bataljona dobro su izabrani, ali daljnje napredovanje bilo je sve teže, jer je konfiguracija ze-

⁹ Dvadeset prva slavonska brigada dotad se još nije vratila u sastav 28. divizije.

POČETNI RASPORED BATALJONA BRODSKE BRIGADE U
NAPADU NA BOSANSKU KOSTAJNICU

mljišta sve više išla u prilog neprijatelju. Za odbranu Kostajnice je karakteristično to što je ona zavisila od jakih položaja oko grada. Neki od njih, kao onaj na Umu ili s. Petrinja, bili su istureni više kilometara od grada. Napad je počeo 27. aprila u 20 časova. Pojedini objekti su se napadali izolovano. Prve noći jedinice su ovladale prvim položajima i u zoru došle do drugih položaja.

U zoru 28. aprila 1. bataljon je iznenadio ustaše u rejonu s. Petrinja, ali kad je prišao mjesnom groblju bio je zasut artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Odmah iza toga ustaše su izvršile protivnapad koji je vrlo brzo odbijen. Kasnije, na lijevom krilu bataljona, ustaše su ponovo izvršile juriš, ali je taj pokušaj propao. Iza toga su napustile položaje i povukle se u grad. U isto vrijeme 3. bataljon vodi teške borbe za Balj. Uz osjetne gubitke uspio ga je osvojiti.

Kako su se ustaše povukle u grad, dolazi do rokiranja naših jedinica prema Uni.

Dvadeset deveti i 30. april protekli su u žestokom obostranom artiljerijskom duelu, međusobnom mitraljiranju i pokušajima da se iznenadnim napadima, odnosno protivnapadima zauzme povoljnija pozicija, koja bi se kasnije iskoristila. Neprijatelj je imao prednost. Njegovi položaji su dominirali položajima brigade, ali im je vatrena moć bila znatno slabija u pogledu artiljerije i automatskog i pješadijskog naoružanja.

Do 1. maja sa naše strane su vršeni brojni napadi, ali bez većih rezultata, iako su topovi i minobacači bili veoma efikasni. U ovom vremenu neprijatelj je napravio i nekoliko protivnapada koji su slomljeni već u početku.¹⁰

Unatoč nepovoljnih položaja, pritisak je rastao iz sata u sat. Uviđajući bezizlaznu situaciju u kojoj su se našle, ustaše su se odlučile na smišljeno lukavstvo. Kako su se već spremile za povlačenje, da bi dobile u vremenu, uputile su svoje parlamentarce kojima je bio cilj da postavljanjem neprihvatljivih uslova prikriju svoje namjere, prekinu borbu, i, dobijajući u vremenu, obezbijede sebi

¹⁰ Držeći položaje oko Kostajnice, borci Brodske brigade dočekali su i 1. maj. Tog dana u rovovima su ih posjetili omladinci i omladinke iz okolnih sela.

nesmetano povlačenje preko r. Une, uglavnom na visove oko željezničke stanice. Ovakav manevar omogućavao im je da se kasnije nesmetano izvuku u pravcu Sunje.

Pregovore oko »uslova predaje« ustaški parlamentarci su odužili onoliko koliko im je to bilo potrebno. Između ostalog, tražili su da se obustavi artiljerijska vatra na grad i most preko Une, tobože zbog žena i djece koji su se nalazili u gradu.

Sa prvim mrakom došlo je do prekida pregovora, a i do osjetnog povlačenja neprijatelja, kome je prethodila snažna artiljerijska i minobacačka zaprečna vatra sa brda Djeda. Na položajima su ostale najneophodnije snage, koje su naše jedinice iza ponoći zarobile. U drugom satu, drugog majskog dana, jedinice Brodske brigade su ušle u grad. Sa svojom četom prvi je ušao Nikola Popijač. Oni su izbili na most i jednoj grupi ustaša presjekli odstupnicu. Time je borba za Bosansku Kostajnicu bila završena. Tog dana su i jedinice Crvene armije istakle crvene zastave na Rajhstag (Reichstag). Dan ranije naše jedinice su zauzele Trst, Goricu i Tržić, a savezničke snage Torino. Poslije petodnevnih borbi jedinice 28. divizije 2. armije JA odbacile su prema Petrinji dijelove ustaške 8. i 7. pukovnije i oslobodile Bosansku Kostajnicu. Ulazak u grad odnio je još jednu žrtvu. Poginuo je Zagrepčanin Đuro Staničić, komesar čete za vezu. Tada je teško ranjena i bolničarka Barica Vekić Tomić. Tog dana borcima Brodske brigade je omogućeno da se malo odmore. Grupisani u nekoliko većih zgrada, dobili su topao obrok, koji im je bio prvi od kako su otpočele borbe za Kostajnicu. Odmor je, međutim, trajao veoma kratko.

Ulaskom u Kostajnicu izvršen je još jedan zadatak. Blizu 250 ustaša ovdje je završilo svoj sramni put. Među zarobljenima nalaze se i »parlamentarci«. Zaplijenjene su velike količine ratnog plijena, ali je cijena i ove pobjede bila visoka: 14 mrtvih, 1 nestao i 60 ranjenih drugova.¹¹

Snage 15. ustaške divizije, poslije poraza u Bosanskoj Kostajnici, nisu odustajale od daljnjeg otpora. Naprotiv,

¹¹ Među ranjenima je i komandant 1. bataljona Stevo Petković. Od tada, pa do kraja rata, ovaj bataljon je vodio Joco Nandžić.

povlačeći se iz Bosanske Kostajnice, ustaše su odlučile da iskoriste rijeku Unu i veoma pogodne položaje na lijevoj obali, a i položaje koje su ranije držale u Hrvatskoj Kostajnici. Kako je koja jedinica prelazila rijeku, raspoređivala se na nove položaje i pristupala hitnom utvrđivanju. Izviđači su javljali da je najveća živost primijećena na položajima: Djed k. 266, Sveta Gospa k. 186 i na željezničkoj stanici u Kostajnici. Lijevo i desno od ovih položaja ustaše su, takođe, pripremale odbranu, ali su na njima bile znatno slabije snage.

Zbog toga u prvim jutarnjim časovima aktivirane su Brodska brigada i 17. brigada.

Pripreme, kao i obično, nisu trajale dugo. Ovog puta postojao je opravdan razlog. Što manje vremena dati neprijatelju znači uskratiti mu mogućnost da se sredi. Zadatak je bio da ga se što hitnije napadne i na taj način diviziji omogućiti da što brže i lakše izvrši i ovaj zadatak.

Jedinice 17. brigade, koje su se nalazile na lijevom krilu, već su ujutru počele da se prebacuju na lijevu obalu Une. Oko 11 časova prvi borci Brodske brigade »preskočili« su rijeku i otpočeli sa podilaženjem neprijateljevih položaja.

Prebacivanje jedinica izvršeno je prikupljenim čamcima. Prvi napad je uslijedio već u 13 časova.

Jaka minobacačka i artiljerijska vatra davala je podsticaja borcima, a ustaše, ionako demoralisane, trpeći sve veće gubitke, davale su sve slabiji otpor. Poslije kratkog vremena 17. brigada na svom pravcu postigla je uspjeh. Dvije čete 2. bataljona, napadajući Čukarskom kosom, ugrozile su desno krilo posade koja je zauzimala položaje oko željezničke stanice. Ove čete su najviše uspjele u prodoru i na taj način neposredno ugrozile desni bok ustaša, koje su se odupirale na pravcu napada Brodske brigade, a u isto vrijeme omogućile 3. bataljonu da se sasvim približi željezničkoj stanici, a nakon kraćeg vremena na juriš zauzme zgradu željezničke stanice i iz dva spoljna bunkera izbaci njihove posade.

Kada je 3. bataljon Brodske brigade izbacio ustaše sa položaja oko željezničke stanice ostali ustaški položaji bili su ugroženi. Ustaše na njima pokušale su se održati

samo do pada mraka kako bi se pod okriljem noći povukle. Budući da u ovome nisu uspjele, panično su pobjegle. Prije 17 časova sve tačke otpora i na lijevoj obali Une bile su likvidirane.

U ovoj borbi je ubijeno 47 neprijateljevih vojnika, a 57 ranjeno. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 12 pušaka, 4 automata i veći broj ručnih bombi, a i puščana municija.

Borbe za Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu ukazale su na neke rukovodioce koji su, prekaljujući se gotovo u svakodnevnim borbama, izrasli uiskusne rukovodioce. Rukovođenje jedinicama, kao i prilagođavanje novonastalim situacijama, teklo je bez zastoja. Pored komandovanja, koje je u ovim borbama bilo na visini, posebno se moraju istaći vezisti, koji su, unatoč čestog premještanja štabova, obezbijedili kontinuiranu vezu sa svim jedinicama u brigadi, kao i sa njenim susjedima.

Poslije borbi za Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu, prvu noć borci Brodske brigade proveli su na odmoru u selu Majur. Ispred brigade, prema Petrinji, nije bilo naših jedinica, a već slijedeće noći, poslije Kostajnice, jedinice brigade ponovo su uvedene u borbu, ovog puta za oslobođenje Petrinje. Sa brigadom neće produžiti Lazar Babić iz Osijeka, Veselin Cvetuljski iz Badovinaca, Ante Jašarević iz Dervente, Milan Lužajić iz Otočca i Milan Elić iz Badovinaca. Lazar Babić, u tom vremenu, bio je najvjerojatnije najmlađi borac brigade. Imao je svega 16 godina. Svi su sahranjeni u Bosanskoj Kostajnici.

Oslobođenje Petrinje

Bježeći na zapad, ispred oslobodilačkih snaga, neprijatelji svih boja tražili su predaha u uporištima koja su im i ranije služila u njihovoj prljavoj misiji. Oslanjajući se na jako utvrđena uporišta, oni su pokušavali da koliko-toliko zadrže i uspore napredovanje naših divizija. Jedno od takvih uporišta bilo je i u Petrinji, koje se našlo na pravcu napredovanja 28. divizije. Bila je to jedna od posljednjih prepreka ove proslavljene divizije na njenom pobjedonosnom pohodu. U Petrinji je neprijatelj glavnu

odbranu organizovao na prilazima gradu. Desetak kilometara ispred Petrinje protezali su se položaji koji su organizovani na liniji: Babino Brdo k. 409 i u pravcu sjeveroistoka presijecali cestu Kostajnica — Petrinja. Ovi položaji su pružali povoljne uslove za odbranu.

Četvrtog maja ujutru cijela divizija je u pokretu od s. Majur prema Petrinji. Na čelu divizije je 1. bataljon Brodske brigade. Već ispred s. Bijelnik na naše prethodnice otvorena je vatra. Zbog toga su odmah izdvojene 2. i 3. četa 1. bataljona. Iza ovih četa išla je 1. četa 1. bataljona sa komandantom divizije Radojicom Nenezićem. Poslije kratkotrajne borbe 2. četa je izbila na neprijateljeve položaje i postigla prve uspjehe, ali je zato 3. četa pored osjetnih gubitaka, morala da se povuče nazad (oko 20 mrtvih i ranjenih). Poslije toga na taj pravac je upućena i 1. četa. Organizovana je podrška protivavionske baterije, koja je dovučena neposredno ispred uzvišenja kote Bednik, gdje su se utvrdili Nijemci i ustaše. Poslije vrlo kratke podrške protivavionske baterije, četa je prešla u juriš. U tome je uspjela, ali je većina ustaša i Nijemaca pobjegla.¹² Te noći više nije bilo borbi. Zauzimanjem kote Bednik otvoren je put preko Bjelnika u pravcu Petrinje. Na tim položajima Brodska brigada ostaje cijelu noć, a 21. brigada i 17. brigada produžavaju napred. Tek u zoru i Brodska brigada preko s. Blinje produžava prema Petrinji.

U isto vrijeme iz Petrinje, prema Sisku i dalje prema Zagrebu, izvlače se ustaše i njemačke pozadinske jedinice. Bježe i civili koji su uprljali ruke u toku NOR. Bježe svi oni koji iz bilo kojih razloga nemaju čistu savjest i ne usuđuju se da dočekaju oslobodioce.

Bilo je očito da je 800 neprijateljevih vojnika, raspoređenih ispred uporišta, imalo jedini zadatak da što više dobiju u vremenu.

¹² Na uzvišenju borci 1. čete našli su dva ranjena borca iz 3. čete. Oni su bili previjeni i sklonjeni u zaklon. Bio je to puškomitraljezac Dubajić, iz s. Mikleuša, i njegov pomoćnik, koji je neposredno iza toga umro. Puškomitraljezac je ostao živ iako je imao više rana. Ranjene borce previo je nepoznati bolničar iz neke njemačke ili domobranske jedinice.

Povlačenjem neprijateljelja u pravcu Petrinje otpočela je druga faza borbe za uporište. Novi položaji, koji su od ranije bili uređeni, protezali su se linijom: Sveti Nikola, desno istočnom ivicom Češkog Sela, zaokružavajući ga do sjeverne strane i u produžetku zaključno sa cestom. Pored rovova, na dijelu položaja ispred Brodske brigade, bila su i dva bunkera izgrađena od betona.

Iako se na brzu ruku povukao, neprijatelj je i na ovoj liniji vrlo spretno organizovao odbranu. Međutim, ovi položaji mu nisu pružali onakve uslove kao na prethodnoj liniji. Naprotiv, jedinice brigade, ponesene uspjesima prethodnih pobjeda, sa vrlo kratkom organizacijom napada, sručile su se svom žestinom na neprijatelja.

Drugi bataljon napada pravcem k. 159 —• Sveti Nikola — željeznička pruga, 1. bataljon desno od pravca napada 2. bataljona, a treći bataljon je upućen u selo Mošćenica radi obezbjeđenja s te strane.

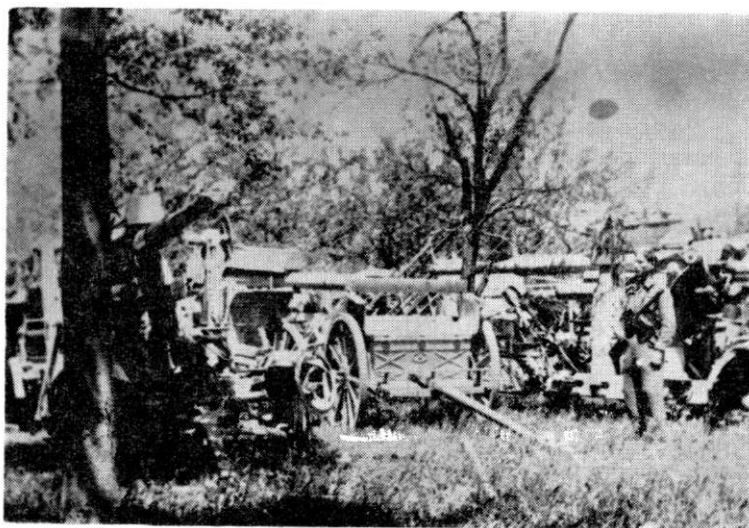
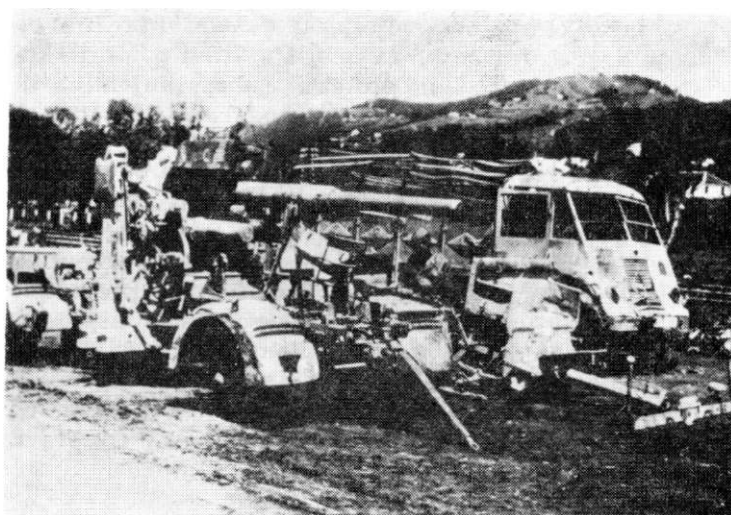
Izviđanje, izlazak na polazni položaj i priprema za novi napad trajali su vrlo kratko. Poslije artiljerijske i minobacačke vatre, koja je bila dosta precizna, uslijedio je zajednički juriš 1. i 2. bataljona. Uviđajući neizbježnost pada njegovih položaja, neprijatelj se uskoro dao u bjekstvo u pravcu Siska i r. Kupe.

Poslije izbijanja na cestu iz Češkog Sela,¹³ jedna četa 1. bataljona nastupa prugom, a dvije čete u pravcu Petrinje. Drugi bataljon nastupa kosom lijevo od ceste koja vodi u Petrinju i bez borbe ulazi u grad.

Borce 1. bataljona na njihovom pravcu dočekuje grupa ustaša. Jedan vod 3. čete 2. bataljona dolazi im iza leđa. To je bio kraj i ovim okorjelim zlikovcima i definitivni pad još jednog neprijateljevog uporišta — Petrinje. To je, ujedno, i posljednja borba koju je brigada vodila u potpunom sastavu. Glavnu ulogu u likvidaciji ovog uporišta imala je 21. brigada. Ona je taj zadatak uspješno obavila.

I Brodska brigada je svoj dio zadatka potpuno izvršila. Sve je bilo završeno do 17 časova. Samo na pravcu Brodske brigade neprijatelj je imao 120 ranjenih i 75

¹³ Ovdje je poginuo najstariji puškomitraljezac brigade.

Uništena vozila obilježavala su put kojim je okupator bježao

mrtvih. Brigadi se tog dana predalo 6 oficira i 108 domobrana. Zaplijenjena su 4 puškomitraljeza, 319 pušaka i 1 teški minobacač. Dvadeset prva brigada je imala mnogo veći uspjeh.

U drugoj fazi borbe Brodska brigada je iz svojih redova izgubila 4 borca, a 14 je ranjeno. U Češkom Selu ranjen je komandir čete Luka Pavelić.

Nakon likvidacije uporišta u Petrinji divizija je napredovala u pravcu Zagreba. Prva prepreka na koju je naišla bilo je uporište u Velikoj Gorici. U borbi za Veliku Goricu Brodska brigada je bila u divizijskoj rezervi.

Prvi bataljon i četa automatičara Brodske brigade, koji su iz divizijske rezerve upućeni u borbu kod sela Obrežine, još jednom su dobili šansu da se bore sa neprijateljem. Dok se vodila borba za Veliku Goricu, jedan dio ustaša se probio prema s. Obrežina. U potjeru za njima upućen je 1. bataljon, koji ih je sustigao ispred Obrežine. U kratkom okršaju ustaše su razbijene. Izvjestan broj je pobijen, a jedan dio ipak je uspio da pobjegne. U toj borbi ovaj bataljon je imao 2 mrtva i 6 ranjenih. Među mrtvima je i komesar čete poručnik Josip Marjanović, a među ranjenima komandir iste čete poručnik Đuro Grašan. Josip Marjanović je od rukovodilaca, posljednja žrtva u redovima Brodske brigade, a Đuro Grašan posljednji ranjenik iz starješinskog sastava.¹⁴ Dva dana ranije, na pragu slobode, ispred Petrinje zauvijek su ostali Milovanović Svetislav iz Tovarnika kraj Sida, koji je u brigadi bio od marta 1944; Vukašinović Milorad iz Crnobarskog Salaša, te Aličić Osman sedamnaestogišnjak i njegov drug iz djetinjstva Andrić Milomir iz Krupnja. Karakteristično je da su u borbama za poslednja uporišta ginuli mahom mladići ispod 20 godina.

Idućeg dana u Berlinu je potpisan akt o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga. Time će biti završen rat u Evropi, ali ne i u Jugoslaviji, gdje će plamtjeti još sedam dana.

¹⁴ Bojna relacija Brodske brigade, reg. br. 22 F 4 33/4.

Rat je završen. Krampovi i lopate zamijenili su oružje

Osmog maja 28. divizija sa ostalim jedinicama ulazi u Zagreb. Tog dana protjeran je i posljednji neprijatelj vojnik iz glavnog grada Hrvatske, u kome ni jednog momenta, za cijelo vrijeme ustaškog terora, nije prestajao otpor komunista i antifašista. Ulicama ovog grada, gdje su do juče carevale ustaše i Nijemci, sad marširaju, zajedno sa ostalim, i jedinice Brodske brigade. Na žalost u četama, koje su u Mačvi brojale i do 160 ljudi, sada je po 40, 30, pa i manje boraca. Bilo je četa koje su u svom sastavu imale samo puškomitraljesce sa pomoćnicima. Ostalo naoružanje vukla je komora.

Brodska brigada smještena je u kasarne na Černomercu i za njene borce je to trebalo biti kraj rata. Međutim, već nakon nekoliko dana jedan zarobljeni ustaša je ubio Nikolu Vojinovića iz Voćina, a na povratku u kasarnu, 24. maja, od jedne ručne bombe poginula su dva Mačvanina, (bili su to Milivojević Dragoljub i Milojević Vidoje). Mjesec dana kasnije nesrećnim slučajem izgubila je u Viđen Krškom život bolničarka Julka Mikić iz Vinkovaca, koja je s brigadom išla od njenog formiranja. Odmah iza toga, u saobraćajnoj nesreći poginuo je komandir prateće čete Ivan Gospočić. Sa njima je konačno sveden tužni bilans mrtvih i ranjenih iz ove brigade, koja se na svom pohodu borila u četiri naše republike, a u čijim redovima su zajednički ginuli mladići i devojke iz svih krajeva naše domovine. Zajedno sa 800.000 aktivnih boraca, svrstanih u Jugoslovenskoj armiji, oni su joj konačno donijeli slobodu.

Do kraja godine, detašovana po bataljonima, brigada je promijenila još nekoliko mjesta. Sve vrijeme, provedeno u Krškom, Sevnici, Radeču (2. bataljon još u selima između Zagreba i Siska), borci i rukovodioci iskoristili su u intenzivnim vježbama, učenju i u obnovi zemlje. Tih mjeseci se stvarala nova fizionomija jedinica, težeći da one u svakom momentu ostanu u punoj bojevoj gotovosti. Pored toga, bataljoni su s vremena na vrijeme učestvovali u čišćenju terena od zaostalih bjelogardijskih i ustaških bandi. Na izmaku ljeta Drugom bataljonu je dodijeljeno 1.000 domobrana — zarobljenika, sa zadatkom da se do

početka zime Zagreb i okolni gradovi obezbijede ogrevnim drvetom. Bataljon je i ovaj zadatak izvršio, a onda prelazi u Veliku Goricu, gdje se skupljaju i ostale jedinice Brodske brigade. Tu, u Velikoj Gorici, poslije dvogodišnjeg postojanja, brigada je rasformirana i od cjelokupnog sastava oformljen je jedan bataljon. Sa svojih 5 četa i 4 samostalna voda (3 streljačke čete, mitraljeska i minobacačka četa, te vod protivtenkovskih pušaka, vod protivtenkovskih topova, sanitetski vod i vod za snabdijevanje) sa preko 500 boraca, bio je najjači bataljon što ga je Brodska brigada imala. Komandant bataljona bio je Stevo Petković, poručnik. Komesar je bio Nail Redžić, kapetan. Pojavom Andersovih¹⁵ trupa u Udinama (Italija), bataljon se prebacio u Poreč, gdje je ušao u sastav brigade »Franjo Ogulinac Seljo«, kao njen Treći bataljon.

Šesnaest godina kasnije, Ukazom Predsjednika Republike 176 od 22. decembra 1961. godine, Brodska brigada je odlikovana Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom i Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem.

*

Prohujali su vjetrovi i oluje. Vrijeme ratnika je prošlo. Užasi rata za njih su završeni. Na drugarskoj prozivci mnogih više nema. Neki su ostali invalidi i gubici su ogromni ali to nije moglo da umanji značaj pobjede. Ko-

¹⁵ Vladislav Anders, poljski general. U prvom svjetskom ratu učestvovao je kao konjički oficir Čarske Rusije. U rusko-poljskom ratu (1919—1920) komandovao je poljskim konjičkim pukom. Unaprijeđen je 1936. godine u čin brigadnog generala. U ratu 1939. je kao komandant improvizovane konjičke grupe ranjen i zarobljen od Crvene armije. Organizuje 1941. godine poljske jedinice u SSSR-u. Prema međusavezničkim sporazumima napustio je 1942. godine sa oko 70.000 ljudi, SSSR i preko Irana se pridružio britanskim snagama na Srednjem istoku. Kao komandant poljskog Drugog korpusa istakao se 1944. godine u operacijama kod Kasina i pri proboju kod Bolonje 1945. god. Protivnik novog poretka u Poljskoj, prihvatio se, poslije završetka drugog svjetskog rata, položaja komandanta poljske emigrantske vojske. (Rasformirana 1947. godine).

načno je vrijeme mira. Iza mlade Jugoslovenske armije ostale su najteže godine. Valjalo je prionuti poslu i nadoknaditi ono što je rat u četiri godine uništio. Neprijatelj je donio pustoš i glad. Mnoga sela su nestala, a gradovi razoreni. Međutim, najvažnije je da su okupatori otjerani. Sa njima zajedno, pobijedeni su i domaći izdajnici. Uništeni su bajonetima boraca koji su, ne žaleći svoje živote, krčili put slobode, dug nekoliko hiljada kilometara. Na ovom putu samo iz Brodske brigade ostavilo je živote više od hiljadu boraca, a još toliko je ranjeno.

Juni 1945. godine. Heroj Sovjetskog Saveza u posjeti borcima Brodske brigade u Videm Krškom (Slovenija)

Nije lako otkloniti nedostatke i riješiti probleme nastale ratom, ali se narod digao i sa svom svojom odlučnošću krenuo u još jedan pobjedonosni pohod. Drumovi više ne spajaju frontove i linije snabdijevanja. Kuće, u koje će se vratiti novi život, počele su da niču na sve strane, a počelo se i sa obnovom željezničkih pruga, tvornica, škola...

I staro i mlado imalo je sad samo jednu misao: kako zemlju izvesti iz bijede, a Jugoslovensku armiju, pobjednicu u ratu, što više i brže ojačati u miru.

U toku dvadeset ratnih mjeseci brigada je ne samo sazrela, već su njeni komandiri, komandanti i komesari postali mnogo svjesniji svojih odgovornosti kao komunisti i vojnici. Potvrđena je politička zrelost i uzdignuta na visoki nivo.

U mnogim dotadašnjim borbama ispoljavale su se sposobnosti komandanata, komandira i komesara, ali je bilo i slabosti. Bilo bi neobjektivno tvrditi da je svaki taktički manevar, ili zadatak, bio zamišljen i izvršen na najbolji mogući način.

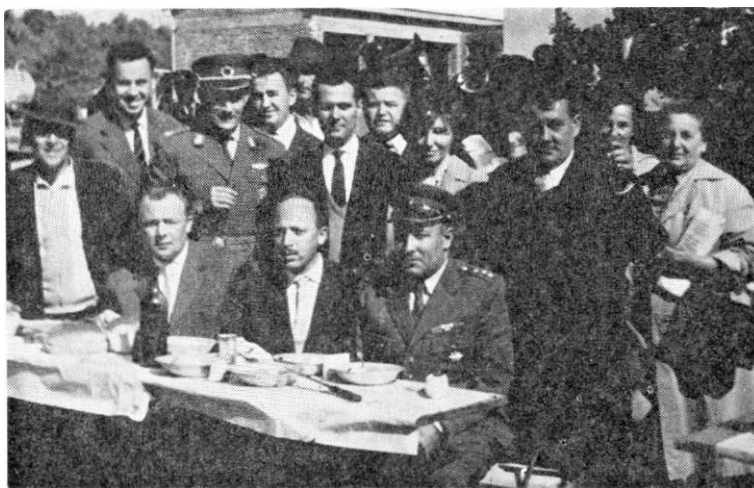
Dolaskom na čelo neke jedinice ne postiže se, a još manje dobiva nepogrešivost u rasuđivanju određene situacije i donošenju najboljih odluka. Griješilo se u procjeni zemljišta, neprijateljevih ili vlastitih snaga, ali s obzirom na to što su na svom pobjedonosnom pohodu češće dobro radili, nego što se griješilo, oni mogu biti ponosni na pređeni put i postignute uspjehe, a nova pokoljenja i istorija neka im oprostite što nisu učinili i više.

U određenom trenutku svi borci i rukovodioci su bili spremni da od sebe daju najviše što mogu, a mnogobrojne slabosti, koje su ovdje istaknute, rezultat su nastojanja da se istorija što vjernije doživi — sa svim predrasudama, propustima, sujetom, jednom riječju sa svim emocijama koje su nas u to vrijeme obuzimale.

Moral njenih jedinica, u teškim i iznuravajućim borbama, bio je izvanredan. Borilo se gotovo neprekidno, iz dana u dan, bez sna, odmora i predaha s velikim oduševljenjem. Sastavi su se mijenjali, rukovodstva takođe, ali su se jedinice brigade neprekidno zbijale u cjelinu, u borbeni poredak, koji je svakim danom ratovanja bio sve čvršći. U dvadesetomjesečnim borbama došli su do izražaja revolucionarni zanos i ratničko iskustvo, majstrostvo u izvođenju brzih manevara, snalažljivost i lična hrabrost boraca i rukovodilaca iz Posavine i Podravine, Poceraca, Tamnavaca, Mačvana, Sremaca, Bosanaca i Slavonaca.

Svi zajedno su činili cjelinu u kojoj nije bilo razlike između radnika i seljaka, đaka i zanatlije, mladića iz Zagreba i djevojke iz Srema, komesara i komandanta, Brođanina ili borca iz Obrenovca.

Svi njeni borci, od kurira do komandanta, shvatili su da i od njih i njihovog držanja u velikoj mjeri zavisi ishod cijele borbe, pa su se tako i držali. Kad je konačno objavljen mir, mnogi nisu povjerovali. Patnje su bile i suviše duge. Često smo postavljali pitanje da li će ikad doći kraj okupaciji i ratovanju. Ipak, završio se najokrutniji rat koji je čovječanstvo ikad doživjelo i dobijena je najveća bitka u našoj istoriji.

Poslijeratni sastanak boraca Brigade

Rat je završen, ali će dugo biti oživljava u mnogim sjećanjima. Najduže ćemo se sjećati onih koji su pali u stotinama borbi koje smo vodili da bismo živjeli. Broj mrtvih koji ostadoše na bojištima napaćene domovine je ogroman. Žrtve su utoliko veće što je među poginulima bilo najviše mladih.

Svi oni koji su pali u ovoj teškoj borbi uzidali su svoje kosti u sretniju sutrašnjicu, za buduća pokoljenja, koja će upoznati i znati cijeniti njihova djela, a oni koji su se sa njima borili pamtiće njihovu hrabrost i uspomenu na njihove svijetle likove. Poginuli su junačkom smrću u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. Danas iako su napustili stroj, još uvijek žive u sjećanjima svojih drugova. Ostaće i dalje u strojevima četa i bataljona, u lancu onih koji su neustrašivo jurišali da i posljednje parče naše domovine ogrije dugo očekivana sloboda.

I uspomena na njih živjeće vječno u srcima boraca koji svojim grudima prokrčiše put slobodi.

U RADU NA MONOGRAFIJI BRODSKE BRIGADE MNOGO SU MI POMOGLI DRUGOVI: general-potpukvnici DUKA BALENOVIC I STJEPAN DOMANKUSIC; general-majori DUKA PRILIKA I ZORKO CANADI; pukovnici ZIVKO BUKVIĆ, RUDI RAJH, STEVO PETKOVIC, NIKOLA VEKIC, KOŠTA VUJKOVIC, dr. ZIVAN SLJUKIC I DUŠAN VUKOVIC, NA ČEMU IM SE OVIM PUTEM ZAHVALJUJEM.

SPISAK

BORACA I RUKOVODILACA KOJI SU BILI U BRODSKOJ BRIGADI U OKTOBRU 1943. GODINE

- AJCIC JOSIP — borac, Hrvat, rođen u Valpovu, poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao borac 1. bataljona.
- ANDIC LAZAR — borac, Srbin, rođen u Irigu, poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao borac 3. čete 3. bataljona.
- ARACIC ILIJA — borac, Srbin, rođen u s. Trnava kod Đakova, poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao desetar u 1. bataljonu.
- ARAMBASIC IGNJAC — borac, Srbin, u ratu postao komandir voda.
- ARSEN BRANKO — borac, Srbin, rođen u s. Šumetlica (Pakrac), poginuo na Ravnoj gori 4. maja 1944. godine, kao borac.
- BALENOVIC JOSIP — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), poginuo ispred Virovitice 12. novembra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.
- BALENOVIC MIJO — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), do kraja rata postao komesar čete, živi u Zagrebu.
- BARDAK TEODOR TEDO — komandant bataljona, Srbin, rođen u s. Zborište (Bosanski Brod), poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 18. decembra 1943. godine, kao komandant 3. bataljona.
- BARISIĆ JOSIP — borac, Hrvat, rođen u s. Brodska Varoš (Slavonski Brod), poginuo u s. Muslimanski Šepak (Zvornik) 17. decembra 1944. godine, kao borac u 3. bataljonu.
- BARTOLOVIC FRANJO — borac, Hrvat, u toku rata postao komesar čete, živi u Zagrebu.
- BARUS IVAN — borac, Hrvat, rođen u s. Bijelo Brdo (Osijek), poginuo u s. Sladojevci (Podravska Slatina) 6. ili 7. novembra 1943. godine, kao borac 3. bataljona.
- BASARIC ANA — borac, Hrvatica, rođena u s. Vrhovine, (Slavonski Brod), poginula u s. Pepelane (Virovitica) 23. aprila 1944. godine, kao bolničarka 2. bataljona.
- BASARIC NIKOLA — borac, Srbin, rođen u s. Vrhovine, živi u s. Kordoševci.

BEDE FERENC — komesar 2. čete Mađarskog bataljona, Mađar, sa bataljonom napustio brigadu.

BEGIC JOSIP — borac, Hrvat, poginuo u s. Gašinci (Đakovo) 11. oktobra 1943. godine, kao borac 2. bataljona.

BAJKOVAC VALENT — borac, Hrvat, rođen u Varaždinu, poginuo u s. Puhare Pučile (Bijeljina) 1. februara 1945. godine, kao politički delegat voda u 2. bataljonu.

BELIC MOMČILO — borac, Srbin, rođen u s. Majar (Đakovo), poginuo u s. Muslimanski Šepak (Zvornik) 18. decembra 1944. godine, kao desetar.

BERKOVIC BARICA — borac, Hrvatica, rođena u s. Oprisavci, živi u Slavonskom Brodu.

BJELOBABA MILE ĐURO — borac, Srbin, živi u s. Bartolovci (Slavonski Brod).

BOZIĆ GRGA — borac, Hrvat, rođen u s. Erdevik, poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 18. decembra 1943. godine, kao borac 3. bataljona.

BIMBAUER DUŠAN — borac, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu, živi u Slavonskom Brodu.

BIZJAK JOSIP — borac, Hrvat, rođen u Zagrebu, poginuo u s. Janja (Bijeljina) januara 1945. godine.

BIZOLJEVIC STJEPAN — borac, Hrvat, rođen u Valpovu, poginuo kod Zvornika 17. decembra 1944. godine, kao delegat voda 3. bataljona.

BRAVAC SLAVICA — borac, Hrvatica, rođena u s. Ostrovo (Vinkovci), teški invalid, živi u Vinkovcima.

BRBAKLIC SREČKO — borac, Srbin, završio rat kao komesar čete, živi u Osijeku.

BROĐANAC JANKO — borac, Srbin, rođen u Virovitici, poginuo u šumi Živčane (planina Dilj) 25. septembra 1943. godine, kao borac 2. bataljona.

BRAND PAVO — borac, Hrvat, rođen u s. Oprisavci, ranjen u Beogradu, umro poslije rata.

BREZAK JOSIP — borac, Hrvat, rođen u Zagrebu, poginuo u s. Donja Trnava (Bijeljina) 8. marta 1945. godine.

BRKIC DUKA — borac, Srbin, rođen u s. Majar (Đakovo), poginuo kod Bijeljine 8. marta 1945. godine, kao puškomitraljezac.

BRKIC KATA — borac, Hrvatica, rođena u s. Praje (Đakovo), ostala u Slavoniji poslije odlaska divizije u Bosnu.

BODEN STJEPAN — borac, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu, poginuo u s. Veliko Nabrđe (Đakovo) 28. oktobra 1943. godine, kao borac 2. bataljona.

BOŠANAC MILAN, — borac. Srbin, umro poslije rata.

BOŠNJAK IVAN — borac, Hrvat, rođen u s. Semeljci (Đakovo), poginuo u s. Hase (Bijeljina) 7. januara 1945. godine, kao desetar.

BUDIC MARIJAN — borac, Hrvat, rođen u s. Mali Svib (Imotski), poginuo poslije rata.

CARIC NIKOLA — borac, Srbin, rođen u Dvoru na Uni, poginuo kod Bijeljine 19. januara 1945. godine, kao desetar u vodu za vezu.

CVJETICANIN STOJAN — komandir čete, Srbin, ranjen kao zamjenik komandanta bataljona, teški invalid, živi u Beogradu.

ČORIČ Petra BRANKO — borac, Srbin, živi u s. Lužani (Slavonski Brod).
 ĆURČIĆ Ilije BOŠKO — borac, Srbin, živi u s. Novo Topolje (Slavonski Brod).
 ĆURČIĆ Ilije JOVAN — prvoborac, Srbin, rođen u s. Novo Topolje (Slavonski Brod) gdje i danas živi.
 ČAKSIRAN MILE — borac, Srbin iz sela Čepin (Osijek), poginuo 4. aprila u Podravskoj Slatini, kao borac 1. čete 1. bataljona.
 ČICA MILAN — bolničar u 1. bataljonu, Srbin živi u Vinkovcima.
 DALBIJENKO PETAR — borac, Hrvat, rođen u s. Mandićevac (Đakovo), živi u Mandićevcu.
 DIJAK FRANJO — borac, Hrvat, rođen u s. Mandićevac (Đakovo), poginuo u s. Čalopek (Zvornik) 2. decembra 1944. godine, kao desetar u Pratećoj četi.
 DEKIĆ STJEPAN — borac, Hrvat, rođen u s. Ivankovo (Vinkovci), poginuo u Podrinju 10. novembra 1944. godine, kao borac 1. čete 1. bataljona.
 DOKIĆ MILAN BRACA — puškomitraljezac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), kao komandir voda ostao u Slavoniji poslije odlaska divizije u Bosnu.
 DOKIĆ SRETO — borac, Srbin, rođen u s. Bijelo Brdo (Osijek), poginuo januara 1945. godine kod Bijeljine.
 DOKIĆ STRAHINJA — borac, Srbin, rođen u s. Cepini (Osijek), iz brigade otišao u proljeće 1944. godine, živi u Cepinu.
 DOMANKUSIĆ STJEPAN OMEGA — komesar brigade, Hrvat, živi u Beogradu.
 DOTLIĆ RADE PETAR — borac, Srbin, živi u Slavonskom Brodu.
 DOTLIĆ VOJIN — borac, Srbin, rođen u s. Jankovci (Vinkovci), poginuo u s. Čalopeku (Zvornik) 2. decembra 1944. godine, kao desetar 1. čete 1. bataljona.
 DRAGLIN BOZO — borac, Srbin, živi u Beogradu kao pukovnik JNA.
 ZUGAJ PAVE IVICA — borac.
 DRLJE ALEKSA — borac, Hrvat, rođen u s. Novaci (Valpovo), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao puškomitraljezac 1. čete 1. bataljona.
 DULJ STJEPANA MARIN — borac, Hrvat, živi u Oriovčiću (Slavonski Brod).
 DULJ SLAVICA — borac, Hrvatica, rođena u Podvinju (Slavonski Brod), završila rat kao pomoćnik komesara čete.
 DUMA ADAM — borac, Rusin, rođen u s. Grabarje (Slavonski Brod), živi u Grabarju.
 ĐERMANOVIĆ MARTIN — borac, Hrvat, rođen u s. Ivankovo (Vinkovci), poginuo kod s. Klise 16. marta 1944. godine, kao borac 1. bataljona.
 ĐUKIĆ DRAGE MARIJA — borac, Srpkinja, živi u Slavonskom Brodu.
 ĐUKIĆ ILIJE MILOŠ — borac, Srbin, živi u s. Novo Topolje (Slavonski Brod).
 ERIC DIME OLGA — borac, živi u Slavonskom Brodu.

FAJDIC ANTUN TUNA — komandir čete, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu, do kraja rata postao informativni oficir brigade, živi u Slavonskom Brodu.

FANTA ALEKSA — borac, Rusin, rođen u s. Sikernik, poginuo u Čelopek (Zvornik) 2. decembra 1944. godine, kao kurir Štaba brigade.

FEHUR STJEPAN — komesar 1. čete Mađarskog bataljona, Mađar, zajedno sa bataljonom napustio brigadu.

GAJIĆ ĐOKO — borac, Srbin, rođen u s. Srpske Laze kod Vinkovaca, poginuo u s. Amajlije (Bijeljina) 27. januara 1945. godine, kao desetar.

GALOVIĆ dr JOVO — borac, Srbin do kraja rata postao obavještajni oficir brigade, živi u Beogradu.

GERI KAROLJ — komesar bataljona, Mađar, poginuo 1944. godine, kao komesar Mađarskog bataljona.

GRDAN FRANJO — borac, Hrvat, rođen u s. Adolfevac (Podravska Slatina), poginuo u s. Slatniku (Slavonski Brod) 12. januara 1944. godine, kao desetar.

GREGURIC STJEPAN ŠOLJA — desetar, Hrvat, rođen u s. Brodski Drenovac (Slavonski Brod), poginuo na Drini 29. novembra 1944. godine (kod Banje Koviljače), kao komandant bataljona.

GRGIĆ IVAN — borac, Hrvat, rođen u s. Gromačniku (Slavonski Brod), poginuo u s. Kusonje (Pakrac) 16. marta 1944. godine, kao borac 2. bataljona.

GOSPOCIC IVAN — borac, Hrvat, poginuo u saobraćajnoj nesreći poslije rata, kao komandir čete.

GRLICA DRAGAN — borac, Srbin, rođen u s. Londžica (Našice), umro od zadobijenih rana 19. avgusta 1944. godine.

GROŠTIC STJEPANA BRANKO — borac, živi u Slavonskom Brodu.

GRUJIC BRANKO — borac, Srbin, rođen u s. Gaboš (Vinkovci), poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao borac.

GRZINIC IVAN GRGA — komesar čete, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu, završio rat kao komesar bataljona, poginuo u Skoplju 1948. godine, kao pilot — komandir eskadrile RV.

HALAJKO ILIJA — borac, Hrvat, rođen u Komiži (ostrvo Vis), poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 26/27. oktobra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

HERBERGER SEPI — puškomitraljezac, Nijemac, kao komandir voda otišao u novoformiranu Njemačku četu. Poslije rata otišao u DR Njemačku.

HORVATOVIC STJEPANA JOSIP — borac, Hrvait, živi u s. Sređanci (Slavonski Brod).

IGNJATOVIC MIHAILA MILOŠ — borac, Srbin, živi u Slavonskom Brodu.

JAKOVLJEVIC STOJAN — politički delegat voda, Srbin, rođen u Borovu, u ratu postao komesar bataljona.

JAKŠIC DANE — zamjenik komandira čete, Srbin; u ratu postao informativni oficir bataljona.

JAKŠIC ILIJA — zamjenik komandira, Srbin, rođen u s. Markušica (Vinkovci).

JAGAR TOPIC KATA — borac, Hrvatica, živi u Slavonskom Brodu.

JANČIĆ FRANC — borac, Hrvat, u ratu postao komesar čete.
 JELIĆ ĐURE MILAN — borac, Srbin, živi u Slavonskom Brodu.
 JERGOVIĆ IVAN PRIŽA — komandant brigade, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.
 JOCIC MILENKO — desetar, Srbin, rođen u s. Pačetinu (Vinkovci), živi u Vinkovcima.
 JOSIFOVIĆ JOSIP — borac, Hrvat, u ratu postao komandir voda.
 JOVANOVIĆ CEDO — borac, Srbin, rođen u s. Breznica (Đakovo). Poginuo u s. Donje Kusenje (Podravska Slatina) 9. marta 1944. godine, kao desetar u 1. bataljonu.
 JOVANOVIĆ MATIJA — borac, Srbin, rođen u s. Mirkovci (Vinkovci). Poginuo 13. decembra 1944. godine, kao komandir voda.
 JURIC MIJE MARIN — borac, Hrvat, živi u s. Lužani (Slavonski Brod).
 JURIC MIJE MARTIN — borac, Hrvat, živi u s. Lužani (Slavonski Brod).
 JUZBASIĆ ANDRIJE JOSIP — borac, živi u Slavonskom Brodu.
 KARAGIĆ STEVO — borac, Srbin, rođen u s. Trpinja (Vukovar), živi u s. Trpinja.
 KARAKAŠ JOZO — borac, Hrvat, ranjen 18. avgusta 1944. godine u s. Lipovljani, kao komandir 1. čete 1. bataljona; poslije rata bio komandir milicije u Sl. Brodu.
 KATIĆ SLAVKO — borac, Hrvat, rođen u s. Pivnica (Virovitica), poginuo u Podravskoj Slatini 4. aprila 1944. godine, kao borac 1. bataljona.
 KALUĐER STJEPAN — borac, Hrvat, rođen u s. Habjanovci (Valpovo), u ratu postao zamjenik komandanta bataljona, živi u Valpovu.
 KAUCMAN OTO — borac, Nijemac, rođen u s. Bukovica (Podravska Slatina), poginuo u s. Vrhovci Grad 12. februara 1944. godine, kao komesar čete u 4. bataljonu.
 KIŠ ANTUN — komandir 2. čete Mađarskog bataljona, Mađar; kasnije s bataljonom otišao u drugu jedinicu.
 KIŠ FERENC — komandant Mađarskog bataljona, Mađar, poginuo u s. Majska Međa na Dravi u martu 1945. godine, kao komandant brigade.
 KIŠ JANOŠ — desetar u 1. četi Mađarskog bataljona, kasnije s bataljonom otišao u drugu jedinicu.
 KIŠ STJEPAN — desetar u 1. četi Mađarskog bataljona, Mađar, kasnije otišao s bataljonom u drugu jedinicu.
 KLAJIC MIJO — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao borac 1. bataljona.
 KLAŠNJA DANE — borac, Srbin postao poručnik, živi u Osijeku.
 KLAŠNJA MICO MIŠO — borac, Srbin, rođen u s. St. Stupnik (Slavonski Brod), poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine.
 KOLESOVIĆ FRANJO — borac, Hrvat.
 KOLENIĆ SREDOJE — borac, Srbin.
 KORDIĆ LJUBO — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), živi u Beogradu.

KORDIĆ MILAN — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), umro od zadobijenih rana 1944. godine.

KORDIĆ RADE — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), poginuo u borbama na Ravnoj Gori 4. maja 1944. godine, kao borac Jurišne čete (prije toga bio zamjenik komesara 2. bataljona).

KOSTADINOVIC DUŠAN — borac, Srbin, živi u Slavonskom Brodu.

KOVACEVIC KATA — borac, Hrvatica, rođena u s. Koška (Našice), bolničarka 1. čete 1. bataljona, živi u Osijeku.

KOVAČEVIĆ MIJE PAVO — borac, Hrvat, živi u Vinkovcima.

KOVACEVIĆ MARKO — komandir čete, Srbin, rođen u s. Gazije (Slavonska Orahovica), poginuo krajem 1943. godine.

KOVLJANIĆ STEVO — borac, Srbin, rođen u s. Trpinja kod Vukovara, poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao borac u 4. bataljonu.

KNEŽEVIĆ MOMIR — zamjenik komandira, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), kraj rata dočekao kao informativni oficir XVIII ili XII brigade.

KOZELICKI ANTUN — borac, Hrvat, rođen u s. Trnava (Đakovo), poginuo u s. Pčelić (Virovitica) 5. marta 1944. godine, kao borac 1. bataljona.

KRAJNOVIĆ STIPE — intendant bataljona, Hrvat, rođen u Podvinju (Slavonski Brod), kraj rata dočekao kao intendant brigade, živi u Zagrebu.

KRAJNOVIĆ ANTUN KEPI — sekretar komiteta SKOJ u brigadi, kratko vrijeme nakon formiranja brigade raspoređen na novu dužnost; živi u Zagrebu.

KRIČEVCEV SLAVKO — borac, Rus, rođen u Varaždinu, poginuo kao desetar u 4. bataljonu 7. aprila 1945. godine.

KRMPOTIĆ PETAR — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), poginuo kod Bos. Gradiške 23. aprila 1945. godine, kao komandir čete.

KOVAČEVIĆ GOJKO PLAVI — načelnik Štaba brigade, Srbin, rođen u s. Gazije (Slavonska Orahovica), poginuo nedaleko od Voćina 29. aprila 1944. godine, kao načelnik Štaba brigade.

KOVAČEVIĆ LELA — borac, Hrvatica, rođena u s. Sibirj (Slavonski Brod), živi u Beogradu.

KOVAČEVIĆ LJUBICA LJUBA — Hrvatica, rođena u s. Sibirj (Slavonski Brod), živi u Zagrebu.

KOVAČEVIĆ LJUBO — borac, Hrvat, rođen u s. Sibirj (Slavonski Brod).

KOVAČEVIĆ MILAN — borac, Srbin, rođen u s. Bijelo Brdo (Osijek), poginuo u s. Sladojevci (Podravska Slatina) 9. novembra 1943. godine.

KOVACEVIĆ MILIVOJ — borac, Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), kraj rata dočekao kao komesar čete, živi u Beogradu.

KOVAČEVIĆ SLAVKO — borac, Srbin, rođen u s. Mikleuš (Podravska Slatina), poginuo u s. Pčelić (Virovitica) 6. marta 1944. godine, kao borac.

KUŽMANOVIĆ STEVO GOLUB — komandir voda, Srbin, poginuo kao komandir Jurišne čete u Lipovljanima 17. avgusta 1944. godine.

LACKOVIC NIKOLA — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), poginuo u Sladojevcima (Podravska Slatina) 8. novembra 1943., kao kurir štaba 1. bataljona.

LAČAN STEVAN — zamjenik komesara brigade, Srbin, kratko vrijeme nakon formiranja brigade otišao na drugu dužnost.

LAKI JOZEF — komandir 1. čete Mađarskog bataljona, zajedno s bataljonom prešao u drugu jedinicu,

LAKOTA SLAVKO — borac, Srbin.

LAKOS SIMO — borac, Srbin, rođen u s. Prvić Luka (Šibenik), poginuo kao borac 3. čete 1. bataljona u s. Batinjani (Daruvar), 7. avgusta 1944. godine.

LACKOVIC ADAMA ANTUN — Hrvat, u ratu postao komesar bataljona, živi u Slavonskom Brodu.

LILIĆ BLAŽA IVAN — borac, Hrvat, živi u Garčinu (Slavonski Brod).

LAZIC NEMANJA — borac, Srbin, rođen u s. Poganovci (Našice), poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao desetar.

LAZIĆ DRAGANA STEVO — borac, Srbin, živi u Slavonskom Brodu.

LAZIC JOVE JOVO — borac, Srbin, živi u Novom Topolju (Slavonski Brod).

LESAN NIKOLE IVAN — borac, postao komandir čete, živi u Sarajevu.

LONČAREVIĆ MIODRAG MIJO — borac, Srbin, rođen u s. Pridvorje (Đakovo), poginuo u s. Lopare (Brčko) 3. aprila 1945. godine, kao komandir voda u 3. bataljonu.

LONČAR IVAN JARAN — borac, Hrvat, u ratu postao komandir Prateće čete.

LUKIĆ MARA — borac, Srpkinja, rođena u s. Vranovci (Bosanski Brod), poginula u Severinu (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao borac 1. bataljona.

LUKIĆ STJEPANA MARTIN — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

LULIĆ JOSIPA FRANJO — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

MAGIĆ ANTE — borac, Hrvat, u ratu postao pomoćnik komesara bataljona, živi u Zagrebu.

MARIĆ PETAR — borac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), u ratu postao zamjenik komesara 1. čete 1. bataljona.

MARGETIĆ MATE MITAR — borac, živi u Slavonskom Kobašu (Slavonski Brod).

MARTINOVIĆ ANTUN — borac, Slovenac, rođen u s. Stepkić (Celje), poginuo u Bosanskoj Gradiški 24. aprila 1945. godine, kao borac Prateće čete.

MATASOVIĆ FRANJO — borac, Hrvat, rođen u s. Velika Kopanica (Đakovo), poginuo na brdu Osoj (između Zvornika i Bijeljine) 19. decembra 1944. godine kao desetar 2. čete 2. bataljona.

MESIĆ MARIJA — borac, Srpkinja, rođena u s. Oprisavci (Slavonski Brod), živi u Slavonskom Brodu.

MIHOJLIJA SAVO — borac, Srbin, rođen u s. Voćin (Podravska Slatina), poginuo u s. Batinjani (Daruvar) 7. avgusta 1944. godine, kao borac 3. čete 1. bataljona.

MIJATOVIĆ MILAN — informativni oficir brigade, Srbin, rođen u s. Cepin (Osijek), otišao početkom 1944. godine u drugu brigadu, živi u Beogradu.

MILANOVIĆ DUŠAN ŠIŠO — borac, Srbin, ostao u Slavoniji poslije odlaska divizije u Bosnu.

MIKLEUŠEVIĆ IVAN (Baja iz Kopanice) — borac, Hrvat, rođen u s. Kopanica (Đakovo), demobilisan 1950. godine kao poručnik.

MILANOVIĆ JOVAN — borac, Srbin, rođen u Sarajevu, poginuo u s. Gašinci (Đakovo) 11. oktobra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

MILETIĆ RADIVOJ — borac, Srbin, rođen u s. Bijelo Brdo (Osijek), poginuo u s. Suhopolju (Bijeljina) 11. II 1945. godine, kao delegat voda u 2. četi 3. bataljona.

MILETIĆ MIKA — borac, Hrvat, rođen u s. Brodska Varoš (Slavonski Brod), kraj rata dočekao kao operativni oficir bataljona.

MILETIĆ RUŽICA — sekretar komiteta SKOJ u bataljonu, Hrvatica, rođena u s. Brodska Varoš (Slavonski Brod), kraj rata dočekala kao komesar čete, živi u Beogradu.

MILIĆ JULKA — borac, Srpkinja, rođena u Vinkovcima, poginula nesrećnim slučajem u Sloveniji (Krško) 22. jula 1945. godine.

MILINKOVIĆ MILOŠ KURJAK — borac, Srbin, rođen u s. Bršadin (Vukovar), poginuo u napadu na Bijeljину 27. januara 1945. godine, kao informativni oficir brigade.

MILINKOVIĆ TEODOR TEDO — borac, Srbin.

MILOSEVIC MARKO — borac, Srbin, rođen u s. Valpovo, živi u Osijeku.

MILOSEVIC TOMO — borac, Srbin, rođen u s. Predrijevo (Donji Miholjac), poginuo u s. Sagovina (Nova Gradiška) januara 1944. godine, kao borac 3. čete 4. bataljona.

MILJEVAC MILIVOJE — borac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), poginuo u s. Drenje (Đakovo) 18. avgusta 1944. godine, kao borac 2. bataljona.

MITROVIĆ BUDA — borac, Srbin, rođen u s. Cabuna (Virovitica), poginuo u Velikim Zdencima 11. maja 1944. godine, kao desetar u 4. bataljonu.

MIŠCANCUK JOSIPA PAVO — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

MIŠKOVIĆ GRUJO — borac, Srbin, rođen u s. Cepin (Osijek), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao zamjenik komandira 3. čete 1. bataljona.

MIŠLJENOVIC DOBRIVOJE — borac, Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), poginuo u s. Debre (Obrenovac) 27. oktobra 1944. godine, kao kurir Štaba brigade.

MILOSEVIC NIKOLA — borac, Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), u ratu bio ekonom 1. bataljona, živi u Boboti (Vukovar).

MIROSAVLJEVIĆ MIRKO — borac, Srbin kasnije bio komandii čete za vezu.

MLINARIĆ ANDRIJA — borac, Hrvat, rođen u s. Đurđenovac (Našice), poginuo u Slavonskoj Orahovici 30. januara 1944. godine, kao borac 3. čete 4. bataljona.

MOKRIŠKI ILIJA — borac, Srbin, rođen u s. Sibirj (Slavonski Brod), poginuo u s. Cahuna (Virovitica) 22. novembra 1943. godine kao borac 2. čete 2. bataljona.

MUMINAGIĆ ing ABDULAH — borac, Musliman, rođen u Ljubuškom, prekomandovan kao Šef Agit-propa, živi u Beogradu.

MRDA STEVO — borac, Srbin, rođen u nekom selu ispod planine Psunj, poginuo na Ozrenu krajem septembra 1944. godine.

NAHTIGAL RUDOLF — borac, Slovenac, nestao u blizini Pleternice, 29. decembra 1943. godine.

NERALIC STJEPANA MARTIN — borac, Hrvat, živi u Sibirju (Slavonski Brod).

NOVAK FRANJO — borac, Hrvat, rođen u s. Grabarje (Slavonski Brod), kraj rata dočekao kao v. d. komandanta bataljona, živi u Osijeku.

OBRENOVIĆ RADE — borac, Srbin, rođen u s. Markušica kod Vinkovaca.

ODOBAŠIĆ STANKO — borac, rođen u Novom Topolju kod Slavonskog Broda, umro poslije rata.

ODOBAŠIĆ NIKOLE SVETOZAR — borac, živi u Novom Topolju (Slavonski Brod).

OJDANIĆ BRACO — borac, Srbin, rođen u s. Ciglenik (Slavonska Požega).

OJDANIĆ LJUBO — zamjenik komandanta bataljona, Srbin, rođen u s. Ciglenik (Slavonska Požega), poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 18/19. decembra 1943. godine, kao komandant bataljona.

OSTROGONAC LAJČE JOSIP — borac, Hrvat, kraj rata dočekao kao komesar čete.

PANDA MIČO — borac, Srbin, rođen u s. Majar (Đakovo), bio u 2. bataljonu.

PANJKOVIĆ BUDIMIR — borac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), poginuo u s. Cabuna (Virovitica) 25. decembra 1943. godine, kao borac 3. čete 2. bataljona.

PATKOVIĆ MIRKO — borac, Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), poginuo u okolini Slavonskog Broda, kao politički radnik-terenac.

PAVELA MIRKO — borac, Hrvat, rođen u s. Čapovici (Sinj), poginuo poslije rata.

PAVELIĆ LUKA — borac, Hrvat, rođen u s. Bartulovci (Slavonski Brod), u ratu postao komandir čete, živi u Slavonskom Brodu.

PAVELIĆ MIKA — borac, Hrvat, rođen u s. Podvinje (Slavonski Brod), živi u Zagrebu.

PEKIĆ ZIJAD — borac, Musliman, rođen u Brčkom; zajedno sa ostalim Muslimanima 1944. godine prebačen u Cazinsku krajinu, kraj rata dočekao kao komesar čete, živi u Brčkom.

PELEČKO ĐORĐE — borac, Srbin, kraj rata dočekao kao pomoćnik komesara čete.

PERKOVIĆ ADAM — borac, Hrvat, rođen u Podvinju (Slavonski Brod), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao komandir voda u 3. četi 1. bataljona.

PETKOVIĆ MILAN — borac, Srbin, rođen u s. Dobrović (Podravska Slatina), kraj rata dočekao kao komesar bataljona, živi u Beogradu.

PETKOVIČ STEVO — borac, Srbin, rođen u s. Dobrović (Podravska Slatina), kraj rata dočekao kao komandant bataljona, živi u Zadru.

PETROVIČ ANTUNA JOSIP — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

PETROVIČ MATO — desetar, Hrvat, rođen u s. Klokočevik (Slavonski Brod).

PETROŠEVIČ PETRA STOJAN — borac, Srbin, živi u s. Palino (Slavonski Brod).

PETEROVIČ ĐURO STARI — borac, Srbin, rođen u s. Ciglenik (Slavonska Požega), kraj rata dočekao kao komandir čete, živi u Beogradu.

PETROVIČ MILOVAN — borac, Srbin, rođen u s. Nabrđe (Đakovo), poginuo u s. Batinjani (Darugar) 7. jula 1944. godine, kao borac 3. čete 1. bataljona.

PETROVIČ NIKOLA POBEDA — zamjenik komandanta bataljona, Srbin. Kao komandant bataljona ranjen u Lipovljanima 17. avgusta 1944. godine, živi u Osijeku.

PETROVIČ PETAR — borac, Srbin, rođen u s. Gabaš (Vukovar), poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 26/27. oktobra 1943. godine, kao borac 1. čete 1. bataljona.

PETROVIČ RADE — borac, Srbin, rođen u s. Pačetin (Vinkovci).

PETROVIČ VOJO — borac, Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), radi u Vukovaru, živi u Boboti.

PISMAREVIČ IVANA MIHAJLO — borac, živi u Slobodnici (Slavonski Brod).

POČEK IVAN — borac, Hrvat, rođen u s. Velimirovac (Našice), poginuo u s. Vrhovci Grad 12. februara 1944. godine, kao borac 2. čete 4. bataljona.

POPADIČ DUŠAN — borac, Srbin, rođen u s. Borojevcima (Đakovo), poginuo u s. Vrhovci Grad 12. februara 1944. godine, kao desetar u 3. četi 4. bataljona.

POLJAK ANTE IVAN — borac, Hrvat, živi u s. Trnavi (Đakovo).

PRAZIČ STOJANA STOJAN — borac, Srbin, živi u s. Ješevik (Slavonski Brod).

PRAVDIČ ĐORĐE — borac, Srbin, rođen u s. Ostrovo (Vinkovci), poginuo u s. Perkovicima (Županja), kao član udarne grupe.

PRAVDIČ STEVO — komesar čete, Srbin, rođen u s. Ostrovo (Vinkovci), završio rat kao komesar bataljona, živi u Beogradu.

PREKODRAVAC SRETO — borac, Srbin, rođen u s. Poganovci (Našice), završio rat kao komesar čete.

PRIČA MILE — borac, Srbin, rođen u s. Mirkovci (Vinkovci), poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao borac 2. bataljona.

PRILIKA ĐURO — zamjenik komandanta brigade, Hrvat, rođen u s. Prugovac (Koprivnica), završio rat kao komandant brigade, živi u Zagrebu.

RAČEK IVAN — desetar u 2. četi Mađarskog bataljona, zajedno sa bataljonom otišao u drugu jedinicu.

RAČKI ERNEST DABO — komesar bataljona.

RADIĆ CEDO — borac, Srbin, rođen u s. Majar (Đakovo), završio rat kao komandir voda.

RADICEVIĆ RADE DRAGO — borac, Hrvat, živi u Podvinju kod Slavanskog Broda.

RADISIC MILKA — borac, Srpkinja, rođena u s. Gaboš (Vinkovci), poginula u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine kao bolničarka.

RADOSEVIĆ NIKOLE STEVO — borac, Srbin, živi u Gromačniku kod Slavanskog Broda.

RADOSEVIĆ STANKO DOKTOR — borac, Srbin, završio rat kao komandir čete, poginuo poslije rata.

RADOVANOVIĆ STJEPAN STIPA — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), poginuo u s. Gašinci (Đakovo) 11. oktobra 1943. godine, kao borac 1. čete 2. bataljona.

RAKIĆ MILENKO — borac, Srbin, rođen u s. Bijelo Brdo (Osijek), živi u s. Bijelo Brdo.

RAKASOVIĆ GOSPAVA — borac, Srpkinja, rođena u s. Gaboš (Vinkovci), poginula u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao borac.

RANČIĆ MATO — borac, Hrvat, rođen u s. Budinki (Sinj), živi u Kopru.

RANČIĆ PETAR — borac, Hrvat, rođen u s. Budinki (Sinj), poginuo poslije rata.

RATKOVIĆ MARKA IVAN — borac, živi u Starim Perkovicima (Slavonski Brod).

REBIĆ VOJIN — borac, Srbin.

REDZIĆ NAIL — politdelegat, Musliman, rođen u Bosanskoj Kruپی, završio rat kao komandant bataljona, živi u Beogradu.

REKIĆ BRANKO — pisar u Štabu brigade, Srbin, završio rat kao oficir OZN-e, živi u Rijeci.

RODIĆ PETAR — borac, rođen u s. Cepin (Osijek).

RUDEZ DUŠAN — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), završio rat kao zamjenik komandira 3. čete 2. bataljona, živi u Beogradu — pukovnik JNA.

RUDELIC MATE DAVID — borac, živi u Slavonskom Brodu.

RUKAVINA BRANKO — referent saniteta u brigadi, Hrvat, rođen u Zagrebu, živi u Zagrebu.

SABOCAN JOŽEF — destar u 2. četi Mađarskog bataljona, Mađar, zajedno sa bataljonom prešao u drugu jedinicu.

SALKOVIĆ NIKOLA — borac, Hrvat, rođen u s. Garčin (Slavonski Brod), poginuo u s. Sladojevci (Podravska Slatina) 8. novembra 1943. godine.

SALOPEK MIJO — borac, Hrvat, rođen u Valpovu, ranjen u septembru 1944. godine, živi u Vinkovicima, teški invalid.

SAMARDŽIĆ BOZE ANTUN — borac, živi u Garčinu (Slavonski Brod).

SAMARDŽIJA IVAN — komandir čete, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu.

SAVIĆ JOVAN — borac, Srbin, rođen u s. Ciglenik (Slavonska Požega), poginuo u s. Gašinci (Đakovo) 11. oktobra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

SAVIO STANKO — borac, Srbin, rođen u s. Ciglenik (Slavonska Požega), umro krajem 1943. godine od zadobijenih rana.

SELMANAGIC RIZO — borac, Musliman, rođen u Srebrenici, završio rat kao komesar brigade, živi u Sarajevu.

SERDAR PETAR — borac, Srbin, poginuo u s. Modran (Bijeljina) 15. marta 1945. godine.

SERTIĆ JOSIP — borac, Hrvat, rođen u s. Kindrovo (Slavonski Brod), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao desetar 2. čete 1. bataljona.

SKAKIC NIKOLA — borac, Srbin, završio rat kao komandir Minobacačke čete.

SKOPALJ JOSIPA MATE — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

SMOLCIC IVANA STJEPAN — borac, Hrvat, živi u Novom Topolju (Slavonski Brod).

STANČIĆ ĐURO — borac, Hrvat, rođen u Zagrebu, poginuo u Kostajnici maja 1945. godine, kao komandir voda u četi za vezu.

STANIMIROVIĆ VIDOJE — Srbin, rođen u s. Bobota (Vukovar), poginuo u s. Batinjani (Daruvar) 7. avgusta 1944. godine, kao borac 3. čete 1. bataljona.

STARCEVIĆ MATE — borac, Hrvat, rođen u s. Sapci (Slavonski Brod), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao komandir voda 3. čete 1. bataljona.

STEGIĆ ANTUN TUNA — komandir čete, Hrvat, rođen u s. Breznica (Đakovo), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao komandant 1. bataljona.

ŠANDOR KAUFER — šef štaba bataljona, Mađar, zajedno sa Mađarskim bataljonom prešao u drugu jedinicu, živi u Beogradu.

SARCEVIĆ ing BERISLAV — borac, Hrvat, živi u Zagrebu.

SEBALJ FILIPA IVAN — borac, Hrvat, živi u s. Lučani (Slavonski Brod).

ŠIMUNOVIC IVANA STJEPAN — borac, Hrvat, živi u s. Grabarje (Slavonski Brod).

SLJUKIĆ ZIVAN ZIKA — komesar čete, Srbin, rođen u s. Mali Radinci (Sid), završio rat kao komesar bataljona, živi u Novom Sadu.

ŠTERBA IVAN — delegat voda, Hrvat, rođen u Slavonskom Brodu, u ratu bio komesar čete i bataljona, živi u Slavonskom Brodu.

ŠTRBAC JOVAN — borac, Srbin, rođen u s. Lužani (Slavonski Brod), poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao borac 1. bataljona.

ŠTRBAC MILE BOSANAC — borac, Srbin, rođen u s. Vranjska (Bosanska Krupa), poginuo u s. Gašinci (Đakovo) 11. oktobra 1943. godine, kao borac 1. čete 1. bataljona.

ŠTRBAC MILE NIKOLA — borac, Srbin, živi u s. Lužani (Slavonski Brod).

ŠTRBO JOVO — borac, Srbin, rođen u s. Donje Pištane (Slavonska Orahovica), završio rat kao komandir Izviđačke čete.

TEKIĆ MIŠA — borac, Hrvat, rođen u s. Podvinje (Slavonski Brod), živi u Slavonskom Brodu.

TOMIC AĆIM — borac, Srbin, rođen u Iloku, poginuo kao desetar 1. čete 3. bataljona u Beogradu (Čukarica) 18. oktobra 1944. godine.

TOMAŠIC STJEPANA TOMISLAV — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.

TOMIĆ BARA — borac, Hrvatica, rođena u Đakovu, završila rat kao mladi vodnik — bolničarka, živi u Beogradu.

TOMIĆ MIJO — borac, Hrvat, rođen u s. Piškorevci (Vinkovci), poginuo u Cačincima 28. novembra 1943. godine, kao borac 2. bataljona.

TOT STJEPAN — borac, Mađar, rođen u s. Dobrović (Podravska Slatina), poginuo u s. Vrhovci Grad 12. februara 1944. godine, kao borac 3. bataljona.

TREPSIC ŠIME MATO — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Prnjavoru (Slavonski Brod).

TRNOKOP PETRA MILAN — borac, rođen u Slavonskoj Požegi, živi u Karlovcu, pukovnik JNA.

TROSKOT TOMO — informativni oficir u bataljonu, Hrvat, u ratu bio oficir OZN-e, živi u Zagrebu.

TUKOVIC TOME JOSIP — borac, Hrvat, živi u s. Slobodnica (Slavonski Brod).

UHITIL JOSIP — bolničar, Hrvat, rođen u s. Krivaja (Novska), poginuo u s. Amajlije (Bijeljina) 27. januara 1945. godine, kao bolničar 2. čete 1. bataljona.

URSIĆ STOJAN — borac, Srbin, rođen u s. Marinci (Vukovar), živi u Vukovaru.

USKOKOVIĆ SOKA — borac, Srpkinja, rođena u Borovu, živi u Borovu.

USKOKOVIĆ ZDRAVKO — zamjenik komandanta bataljona, Srbin, rođen u Voćinu, u ratu bio načelnik Štaba brigade, živi u Voćinu (Podravska Slatina).

UTVIC VASO — borac, Srbin, u ratu bio komesar čete, živi u Beogradu.

VALIĆ VILKO — komesar bataljona, poginuo krajem 1943. godine.

VAUPOTIĆ PETAR — borac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), poginuo u s. Veliko Nabrđe (Đakovo) 28. decembra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

VEKIC NIKOLA STARI — zamjenik komesara čete, Srbin, rođen u s. Poljanci (Slavonski Brod), završio rat kao pomoćnik komesara bataljona, živi u Beogradu.

VENŠKOVIĆ NIKOLA — borac, Srbin, rođen u Irigu, poginuo u s. Severin (Bjelovar) 16. jula 1944. godine, kao desetar u 1. bataljonu.

VIDAKOVIC STEVO — borac, Srbin, sada živi u Slavonskom Brodu.

VIDOVIĆ MILUTIN — borac, Srbin, rođen u s. Stanar (Vrginmost), poginuo u s. Gorjani (Đakovo) 18. decembra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

VIĐOVIC SAVO — borac, Srbin, rođen u Vukovaru, poginuo u s. Pčelić (Virovitica) 5. marta 1944. godine, kao mitraljezac 1. bataljona.

VINKOVIĆ BOZE STJEPAN — borac, živi u Slobodnici (Slavonski Brod).

VIRAG ROBERT — komandir voda, Mađar, rođen u Slavonskom Brodu, poginuo u s. Velika Pisanica 14. juna 1944. godine, kao zamjenik komandanta bataljona.

VLAJKOVIC PETAR — borac, Srbin, rođen u s. Čaglin (Slavonska Požega), poginuo u s. Donja Trnava (Okučani), 1. januara 1944. godine, kao borac 2. bataljona.

VLAKETIC VASILIJ — borac, Srbin, rođen u s. Markušica (Vinkovci), završio rat kao pom. kom. čete.

VODANOVIĆ LJUBO — borac, Hrvat, rođen u okolini Slavanskog Broda, živi u Slavonskom Brodu.

VOJINOVIĆ NIKOLA — borac, Srbin, rođen u Voćinu (Podravska Slatina), poginuo u Zagrebu 20. maja 1945. godine.

VOLF MORIC — borac, Jevrej, rođen u s. Trnava (Đakovo), poginuo u s. Donje Kusonje (Podravska Slatina) 16. marta 1944. godine, kao borac 1. bataljona.

VRANJEŠEVIC MOMIR, borac, Srbin, živi u Novom Sadu.

VRKIC ANKICA — borac, Hrvatica, rođena u s. Andrijevcu (Slavonski Brod), završila rat kao komesar čete, živi u Novom Sadu.

VRZIĆ DUŠAN — borac, Srbin, rođen u okolini Slavanskog Broda, završio rat kao komandir čete, živi u Beogradu.

VUCKOVIC PETAR — borac, rođen u s. Cabuna (Virovitica), poginuo na Ravnoj gori 4. maja 1944. godine, kao borac 1. bataljona.

VUJČIĆ ZDRAVKO — borac, Srbin, rođen u s. Bukovica (Podravska Slatina), poginuo kod Bosanske Gradiške 24. aprila 1945. godine.

VUJKOVIĆ KOŠTA — borac, Srbin, rođen u Borovu, u ratu postao komandir čete, živi u Beogradu.

VUKADINOVIĆ ANKA — borac, Srpkinja, rođena u s. Slatina (Slavonski Brod), poginula u Bosni 1945. godine, kao vodnik u 2. bataljonu.

VUKADINOVIĆ PETAR CRNI — borac, Srbin, rođen u s. Crnašice (Našice) poginuo u s. Pčelić (Virovitica), 5. marta 1944. godine.

VUKADINOVIĆ SRETO — borac, Srbin, rođen u s. Budimci (Našice), poginuo u Podravskoj Slatini 5. aprila 1944. godine, kao borac 4. bataljona.

VUKICEVIC MIRKO — borac, Srbin, poginuo kao komesar čete 20. aprila 1945. godine kod Dervente.

VUKOTIC MATE MATO — borac, Hrvat, živi u s. Slobodnica (Slavonski Brod).

VUKOŠIĆ (IVAN — borac, Hrvat, rođen u Beogradu, poginuo u s. Cabuna (Podravska Slatina), 15. decembra 1943. godine, kao borac 1. bataljona.

VUKOVIC DUŠAN — borac, Srbin, rođen u s. Cepinski Martinci (Osijek). Poslije zadobijenih rana u napadu na Lipovljane prebačen u Italiju, gdje je izliječen, živi u Beogradu.

VOZEM MARIJAN — borac, Hrvat, 1943. godine imao svega 13 godina, živi u Slavonskom Brodu.

ZARIC JOVE JOVO — borac, Srbin, živi u Novom Topolju kod Slavanskog Broda.

ZARIC MARKO — borac, Hrvat, rođen u s. Petrovci, poginuo nedaleko od Virovitice.
 ZMAIČ MATE IVAN — borac, Hrvat, živi u Starim Perkovicima kod Slavonskog Broda.
 ZORICA IVAN — borac, Hrvat, rođen u s. Gromačnik (Slavonski Brod), živi u Osijeku.
 ZORICA STEVANA ILIJA — borac, živi u Slavonskom Brodu.
 ZORICA SLAVINKA — borac, Srпкиnja, živi u Osijeku.
 ZORICA SLAVKO — borac, Srbin, rođen u s. Klokočevik (Slavonski Brod), živi u Slavonskom Brodu.
 ZERICKA GREGOR — borac, Rus, rođen u SSSR, poginuo kao borac u s. Pčelić (Virovitica), 5/6. marta 1944. godine.
 ŽIVIC ANTUNA MISO — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.
 ZUGAJ PAVE IVICA — borac, Hrvat, živi u Slavonskom Brodu.
 ZUZANIC MARKO — borac, Srbin, rođen u s. Čadavica (Donji Miholjac), poginuo u s. Pravoslavna Šagovina (Okučani) 7. januara 1944. godine, kao borac 4. bataljona.

1. — Sjećanja su izbljedjela, a dokumentacija je oskudna ili sasvim propala, pa je zbog toga ovaj spisak, kao i drugi spiskovi nepotpun. U stroju Brigade bilo je još dva puta toliko boraca, ali sva moja nastojanja da iz zaborava otrgnem što veći broj ostala su uzaludna. Zbog toga mnogi od njih nisu ovdje, a ni u sadržajima, iako to uveliko zaslužuju. Iskreno želim i molim da mi oprostite.

RUKOVODIOCI BRODSKE BRIGADE

KOMANDANTI BRIGADE

Jergović Ivan Priša
Milaković Jovan Radovan
Miljanović Nikola Karaula
Prilika Đuro Duka

NAČELNICI ŠTABA BRIGADE

Kovačević Gojko Plavi
Uskoković Zdravko

KOMANDANTI BATALJONA

Bardak Teodor Tedo
Bošnjak Mirko
Čavrak Dušan
Gregurić Stjepan Šolja
Komlenac Obrad
Ojdanić Ljubo
Petković Stevo
Petrović Nikola Pobeda
Nedoh Franc
Novak J. Franjo
Novak Franjo
Rajh Rudi Tica
Redžić Nail Jamba
Samardžija Ivan
Stegić Antun Tuna
Štrbo Maksim Makso
Volner Dragan Bačuška

KOMESARI BRIGADE

Balenović Đuro Duka
Divić Stojan Barun
Domankušić Stjepan Omega
Krmpotić Ivan

ZAMJENICI (POMOĆNICI) KOMESARA BRIGADE

Bogić Mile
Funarić Stjepan Jota
Laćan Stevo
Tomšić Drago Febiuar

KOMESARI BATALJONA

Bjelobaba Milan
Čanadi Zorko
Gržinić Ivan Grga
Ivanec ing Vlado Uča
Jakovljević Stojan
Lacković Ivan
Petković Milan
Pravdić Stevo
Rački Ernest Dabo
Rajh Rudi Tica
Redžić Nail Jamba
Šurla Mirko
Škoberne Franc
Šljukić dr Zivan Zika
Valić Vilko

ZAMJENICI KOMANDANTA
BATALJONA

Cvjetičanin Stojan
Fajdić Antun Tuna
Kaluder Stjepan
Narandžić Jovan
Svelh Franjo
Virag Robert
Vlaisavljević Nikola

KOMANDIRI CETA

Borčić Nikola
Čiča Milan
Funarić Pavao
Gojković Stjepan
Gospočić Ivan
Damjanović Srboja
Klašnja Dane
Kodžoman Bartol
Kolar Branko
Krpmotić Petar
Kuzmanović Stevo Golub
Lesan Ivan
Lončar Ivan Jaran
Malinić Vlado
Marić Mato
Miletić Mika
Miletić Radivoje Bidža
Mirković Stevo
Novak Franc Zunce
Pavelić Luka
Petrović Đuro Stari
Popijač Nikola
Radanović Miško
Radošević Stanko Doktor
Radovanović Stanko
Serdar Petar
Slavić Miro
Štrbo Jovo
Šunjara Nikola
Tišma Dragan
Vujković Košta
Zukov Matej

ZAMJENICI (POMOĆNICI)
KOMESARA BATALJONA

Cirić Stevo
Kordić Ljubo
Magic Ante
Milošević Marko
Miškatović Franjo
Vekić Nikola Stari

KOMESARI CETA

Belanović Mijo
Bartolović Franjo
Baran Božo
Brbaklić Srećko
Brodanović Rade
Bukvić Zivko
Đurić Franjo
Jančić Franjo Franc
Kaucman Oto
Kordić Ljubo
Kovačević Milivoje
Lučić Božidar
Lukačević Stjepan Stipa
Marić Luka
Marić Stevo
Miletić Ružica
Pavlović Jovo Čaruga
Petrović Milan
Prekodravac Sreto
Obrenović Rade
Ostrogonac Josip
Radanović Ljubo
Rekić Branko
Stančić Đuro
Trubeljak Marko
Sterba Ivan
Varga Vinko
Vrkić Ankica
Vukčević Mirko

SPISAK PREŽIVJELIH BORACA BRODSKE BRIGADE

OPŠTINA SLAVONSKI BROD

Slavonski Brod

Belan Ivana Ivan Šiljo
Čavčić Filipa Stjepan
Dotlić Rade Petar
Dulj Vlade Slavica
Erić Dime Olga
Grošić Franje Franjo
Ignjatović Mihajla Miloš
Jajić Josipa Josip
Jergović Ilije Ivan
Karakaš Luke Josip
Kolesarić Antuna Franjo
Krajnović Andrije Luka
Lacković Adama Antun
Lemaić Stanka Stanko
Lovaković Martina Stjepan
Lukić Stjepana Martin
Malinović Luke Duka
Marković Šime Franjo
Matasović Jakob
Mioč Jakova Mato
Miščančuk Josipa Pavo
Radovanović Teodora Stevan
Rudelić Mate David
Skopalj Josipa Mate
Šterba Antuna Ivan
Tekić Antuna Mijo
Topić Jagar Kata
Ulični Ivana Jure
Vodanović Ljubo
Zorica Stevana Ilija
Zivić Antuna Mišo

Bimbauer Dušan
Čavčić Mate Đuro
Dulj Vlade Jozefina
Đukić Drage Marija
Fajdić Stjepana Antun
Grošić Stjepana Branko
Jagar Tomo
Jelić Đure Milan
Jovanović Dušan
Juzbašić Andrije Josip
Karakaš Marijan
Kostadinović Dušan
Krajnović Nikole Antun
Lazić Dragana Stevo
Lovaković Josipa Mato
Lovaković Vinka Nikola
Lulić Josipa Franjo
Marković Antuna Mate
Marković Šime Mato (poginuo poslije rata)
Mirković Vinka Vinko
Petrović Antuna Josip
Ridan Petra Petar
Sertić Josipa Milan
Spraje Ivan

Tomašić Stjepana Tomislav
Tot Ivana Antun
Vuzem Marijan
Zvonarević Andrija
Zugaj Adam
Zugaj Pave Ivica

Bartolovci

Bjelobaba Mile Đuro
Matanić Marija

Pavelić Luka

Bicko Selo

Popko Josipa Mato

Brodsko Varoš

Zivković Bože Ana

Garčin

Đurić Ivana Franjo
Lilić Blaža Ivan

Saimardžić Bože Antun

Gornja Vrba

Mišetić Jele Stjepan

Grabarje

Duma Valentina Adam

Šimunović Ivana Stjepan

Grugurević

Aladrović Mate Mato

Gromačnik

Milić Miloša Košta

Radošević Nikole Stevo

Gundinci

Užarević Pave Ivan

Varzić Stjepana Antun

Ješevik

Pražić Stojana Stojan

Kindrovo

Andrić Ilije Josip
Sojčić Ferde Stjepan

Sertić Antuna Mijo
Vuković Roke Josip

Lužani

Čorić Petra Branko
Jurić Mije Martin
Ratković Antuna Stjepan
Štrbac Mile Nikola

Jurić Mije Martin
Maljković Đure Miloš
Šebalj Filipa Ivan
Zorko Julijusa Franjo

Malino

Čelap Petra Duro
Ećimović Ambroza Đuro
Močilac Ilije Đuro

Petešević Petra Stojan
Vidaković Jove Stevo

Novo Topolje

Čurčić Ilije Boško
Đukić Ilije Miloš
Odobasić Andrije Stanko
Odobasić Nikole Svetozar
Smolčić Jovana Stevo

Čurčić Ilije Jovan
Lazić Jove Jovo
Odobasić Jove Pero
Smolčić Ivana Stjepan
Zarić Jovana Jovan

Odvorci

Miščančuk Mijo

Oprisavci

Beraković Joze Antun
Kolić Fabe Ivan
Kurkutović Antun
Zivković Ivana Stjepan

Beraković Marka Stjepan
Kovačević Stjepan
Vermeš Ivana Stjepan

Oriovac

Abramović Mato

Oriovčić

Dulj Stjepana Marin

Žalac Franje Vinko

Podvinje

Bubinac Ivan
Milašinović Marijana Zivko
Radičević Rade Drago

Lulić Josipa Franjo
Orešković Mate Luka
Stazić Filipa Roko

Rastušje

Fogačić Stjepana Božo

Sapci

Karlović Stjepana Andrija

Sibinj
Neralić Stjepana Martin
"296

Pavičić Filip

Sikirevci

Rakitić Josipa Šime

Slavonski Kobaš

Margetić Mate Mitar

Slavonski Prnjavor

Pisović Dure Simo

Trepšić Šime Mato

Slavonski Samac

Mandelić Milana Nikola

Slobodnica

Baziljević Đure Ivan
Škarić Ilije Ilija
Vinković Bože Stjepan

Pismarević Ivana Mihajlo
Tuković Tome Josip
Vukotić Mate Mato

Sredanci

Blažić Petra Mato
Kolesarić Pave Josip
Rečić Mate Marko
Živić Franje Josip
Živić Mije Antun
Živić Stanka Mijo

Horvatović Stjepana Josip
Kolesarić Grge Mijo
Vinarić Mije Franjo (poginuo
poslije rata)
Živić Jakoba Stjepan

Stari Perkovci

Birtić Nikole Mato
Grgić Ilije Ilija
Ratković Marka Ivan

Birtić Mate Mijo
Birtić Vinka Simo
Klaić Mije Pavo
Zmaić Mate Ivan

Svilaj

Osmeričić Luke Luka

Trnjani

Poljak Ante Ivan

Mirković Mate Mato

Vrhovina

Benaković Tome Franjo
Ogrin Ivana Stjepan

Đaković Mate Vinko

Vrpolje

Ostrogonac Lajče Josip

Z adubravlje

Bukvić Mate Antun

Zaprešić

Svilanović Ivana Ilija

Završje

Abramović Vida Petar

Kikešić Ilija

Zoljani

Kolešarić Mije Tomo

OPŠTINA ĐAKOVO

Đakovo

Dević Ivan
Milošević Miloš
Paivelić Ivan

Ditrih Stjepan
Pandža Mičo
Zmaić Stanka Vinko

Bračevci

Kedačić Jozo

Budrovci

Cindrić Andrija

Muhar Pavo

Bučje

Selaković Gojko

Dragotin

Cvitković Mato
Slišković Franjo

Katalenić Cvetko

Drenje

Batori Adam
Bračevac Jozo
Budžaki Mijo
Vido Antun

Bosančić Ivo
Bračevac Mato
Surčik Andrija

Čenkovo

Zivković Milan

Josipovac

Eling Antun

Đakovačka Breznica

Mijatović Pero

Gorjani

Kovačević Jakov
Stipanović Stjepan

Vuković Mato

Koritna

Josipović Ivo

Josipović Matija

Majar

Bošnjak Gavro
Krep Petar
Radnić Mile

Butković Mato
Radnić Ivan

Mandićevac

Delbijanko Petar

Potjani

Hajduković Simo
Spoljar Stipo

Jandrišek Jozo

Pridvorje

Horvat Antun
Kolar Ivan

Kapetan Đuro
Sakota Roko

Slatnik

Babić Fabo

Slobodna Vlast

Andrić Andrija

Topuzović Božo

Strizivojna

Hruška Josip

Široko Polje
Klaić Nikola

Trnava
Crnić Euro

OPŠTINA OSIJEK

Osijek

Bezmarević Mirko
Bošnjaković Fabijan
Cirić Vojislav
Drlje Mato
Gregorić Beba
Jovanović Ranko
Knežević Milan
Kovačević Ivan
Lekčević Josipa Josip
Letaš Antun
Novak Franjo
Novaković Paca
Marić Simo
Mitrović Mirko
Petrović Nikola Pobjeda
Trubeljak Marko
Vranješević Adam
Slijepčević Pajo
Zlatković Dušan

Brbaklić Srećko
Cirić Marica
Devetak Milan
Đurđević Milovan
Jakšić Dane
Klašnja Gaje Dane
Kordić Ljuba
Lazić Milisav
Leskovac Spasoje
Lukić Stanko
Novaković Ivo
Malojčić Stjepana Marko
Marić Stevan
Petrović Kamenko
Prekodravac Sreto
Rakić Žarko
Vračar Jovo
Vučković Marko
Škomrlj Grga
Tabor Franjo

Čepin

Dokić Strahinja
Milković Dragan

Makivić Danica

Tenjski Antunovac

Đukanović Slobodan
Ostoić Božo

Miličić Stjepan
Stanković Đuro

OPŠTINA SLAVONSKA POŽEGA

Slavonska Požega

Gašparević Vilim
Trnokop Petra Milan

Njegovanović Marko

Kutjevo

Beganić Antuna Mato
Farbašić Stjepana Josip
Gorjanac Antuna Marko
Jung Lovre Antun
Matezić Mate Ivan
Marković Ivana Ivan
Patajac Pave Mato
Skorvaga Franje Antun
Uršić Franje Josip
Vranić Antuna Marko
Zlatić Josipa Ivan

Cačić Blaža Nikola
Galamboš Šandora Marijan
Jambrek Vinka Stjepan
Jurić Stjepana Ivan
Marković Antuna Matija
Paulić Mate Mato
Sarajlić Đure Antun
Tiler Vincela Josip
Vinklarek Ignaca Ignac
Vranić Stjepana Mijo

Brodski Drenovac

Ćurčić Marko

Čosinac

Gojković Stevo

Eminovci

Milaković Milovan

Milojević Stevan

Grabarje

Cavee Josipa Antun

Letoja Marka Josip

Gradište

Feruh Marko

Granje

Dragojlović Luka
Jovanović Marko
Grubišić Stevan
Špasojević Jovo
Šimić Nikola

Dragojlović Nikola
Jovanović Milan
Lemajić Milan
Stanković Nikola

Jakšić

Subotić Mirko

Lukač

Mitrović Stjepana Pero

Nova Ljeskovica

Zarić Jovo

Mark'ovac

Durđević Nikola

Mitrovac

Antolović Josipa Mijo

Razumović Dure Ivan

Požeške Sesvete

Štetić Antun

Koprivnica

Kružić Ivan (umro poslije
rata)

Sibokovac

Mrkojević Tri\un

Šumanovac

Baričević Antun

Snjegavić

Subašić Aleksa

Čaglin

Sabo Ivan

Tekić

Protić Rade

Vetovo

Kovre Ivana Vinko
Mitrović Pave Karlo

Mikić Pere Ivo

OPSTINA VINKOVCI

Vinkovci

Čirić Rade
Jurak Slavica

Grčić Nikola
Kovačević Mije Pavo

Gaboš

Kojčinović Dušan

Simonović Rado

Karadžićevo

Korica Nikola
Petrović Marko
Trtica Radivoj

Kolundžić Nikola
Petrović Stevo

Marinci

Marić Jovan

Nikšić Milutin

Mirkovci

Adam Stanko
Dadić Stjepan
Stanković Milanka

Ardeljević Dušan
Nikšić Miloš
Šimić Zdravko

Oriolik

Čićovački Đurica
Grbić Branko
Klajić Savo
Kresojević Nikola
Lilić Zivko
Zlatović Dragan

Doroški Dušan
Janković Zdravko
Klajić Svetislav
Kukolj Krsto
Milanović Milovan

Prkovci

Filakovac Andrija

Ostrovo

Komnenović Milutin

Mandić Kajica

OPŠTINA VUKOVAR

Vukovar

Milovanović Vase Nikola
Prodanović Rade Zivko
Ursić Koste Dušanka
Vračarić Mladena Negoslav
Vojnović Kamenko (umro
poslije rata)

Mišljenović Lazara Nikola
Nad Đure Eugen
Simić Miroslava Miroslav
Ursić Milivoja Stojan

Bršadin

Potvorski Josipa Pajo

Mirković Steve Žarko

Klisa

Balać Dušan, (umro poslije
rata)
Music Sreto (umro poslije
rata)
Šormaz Mitra Todor

Jelić Petra Stevo
Marić Vlake Miloš

Lipovača

Janetović Rade Petar

Pačetin

Jocić Lazara Milenko
Čalić Branko (umro poslije
rata)

Jocić Đoke Petar
Šljukić Petra Milan

Petrovci

Čalić Milana Jovo
Tot Simeona Emil

Mudri Mihajla Mihajlo
Tot Đure Simeon

Bobota

Boboćan Đoke Milenko
Bogojević Milisava Milenko
Vojnović Gojka Milan

Brkić Miše Ilija
Nikolić Milana Đorđe Damo
Vrčak Pere Mišo Vera

Trpinja

Ignjatović Rade Svetislav
Janković Milana Stevan
Radin Novaka Branko

Ivanović Toše Drago
Karagić Laze Stevan
Zavišić Milana Petar

OPŠTINA DERVENTA

Derventa

Haurdić Mehe Murat
Osmanagić Sulje Fehro
Pipun Mate Pero

Husejinćehajić Hazima Avdo
Osmandžiković Hasana Ismet

OPSTINA BOGATIE

Badovinci

Aćimović Milosav
Aleksić Mića
Aničić Đ. Zivan
Arnautović V. Aleksandar
Leko
Arnautović Marka Milovan
Arnautović P. Zivan
Bajunović Aleksandar Leko
Bajunović Miodrag
Bajunović Petar
Bajunović Milića Zivan
Bijuklić R. Milivoj
Blagojević V. Milorad
Blagojević I. Zivorad Zića
Bojić T. Miodrag Beli
Bojić Zivorad Zića
Bucalo Obrada Nikola
Cvetuljski S. Janko
Cvetuljski Milivoja Milovan
Erdevički T. Aleksandar
Erdevički Miodrag
Erdevički I. Radovan
Erdevički Dragutina Vitomir
Erdevički A. Zivorad
Đaković Stanimir

Đurić Dragosav
Garibović Dragoljub
Garibović Sreten (umro poslije rata)
Gavrić Svetomir
Guconić Mladena Svetislav
Janković Zivan
Jevtić D. Dragoslav
Jevtić Pavle
Jevtić Zivorad Bata
Kojić Đ. Radosav
Krivajić Gliše Jovan
Krstnanović Zivadin
Ljubojević Budimir
Milošavijević Antonije
Mišić B. Milan
Mišić Mihajlo (umro poslije rata)

Nešić Dragomir Gagula
Pajić Aleksandar
Pakić M. Aleksandar
Pandurević R. Miladin

Aćimović Radovan
Aničić Đorđe
Arnautović S. Aleksandar
Arnautović D. Milosav
Arnautović Z. Nikola
Baćanović Miodraga Baća
Bajunović Budimir
Bajunović Pavle
Bajunović Radivoj
Bajunović S. Zivorad
Birčaković Aleksandar
Blagojević Zivorad Zija
Bojić Dragoljub
Bojić Slobodan
Brezić Dragoslav
Cvetinović Dragoslava Raja
Cvetuljski Mladena Milorad
Cvetuljski Zivan
Erdevički Milosav Mića
Erdevički T. Mladen
Erdevički V. Vasilije
Erdevički Ivana Vladimir
Dobrosavijević Milan Mića
Đorđević Dušan (umro poslije rata)

je rata)
Džavić Dobrivoj
Garibović Pantelija
Gavrić Dragutin Guto

Guconić Mladena Cveja
Guconić V. Zivan
Jevtić S. Dragomir
Jevtić Z. Dragutin
Jevtić Zivan
Jevtić S. Zivorad
Kojić D. Sreten
Krsmanović Sreten
Kojić Zorić Zivorad
Matić Vladimir
Mišić Dragutin
Mišić M. Milivoj Bato
Nešić Lj. Dobrosav

Nešić Dragića Milovan
Pajić Milutin
Pandurović Bogoljub Buba
Pakić V. Aleksandar

Paikić M. Mirko
Paunić D. Bogoljub Buba

Paunić Miodrag Miko
Paunić S. Miloš
Paunić D. Milovan Miško
Paunić Đ. Stanislav
Paunić Vladisav
Pavlović D. Milorad
Petrić Milorad Mile
Petrić Svetislav Sveto
Petrić Mil. Zivan

Petrušić J. Dragić
Popadić Zivan
Poštić Slavko (umro poslije
rata)
Rosić R. Aleksandar Aca
Rosić Dragoljub
Rosić M. Dragoljub (umro po-
slije rata)
Rosić Ostoja
Rosić Stanisav (umro poslije
rata)
Sladojević Dragoljub
Slavković Milan
Stevanović Milosav
Tanasić Dragoljub
Tankosić Dragoljub (umro po-
slije rata)
Tankosić Konstantin
Tatomirović S. Milutin Kečo
Timotić Sretena Stevan
Tošić Ljubomira Zivko
Tovilović Luka

Vasiljević Božidar
Velimirović Dobrivoj
Velimirović Petar
Vračarić Veselin Vesa
Vučković M. Milosav
Vulović Dragoljub
Zarić Vladimira Bogoljub
Zarić Miloša Zivorad
Zivković Miodrag Mile

Banovo Polje

Aćimović Đurđa Ivan
Aćimović Milića Radovan

Pakić Dragića Zivorad
Paunić Đorđe (umro poslije
rata)

Paunić Mil. Mihailo
Paunić Milorad
Paunić Mladen Mlado
Paunić D. Velimir Veljko
Paunić D. Zivorad Zika
Petić Aleksa
Petrić Z. Milorad Mičo
Petrić Mil. Zivadin Zija
Petrović Zivadin (umro posli-
je rata)
Petrušić Trivun
Popović Radivoj Raša
Rajinović Mileta

Rosić Jeremija
Rosić Dobrivoj Bata
Rosić M. Mihajlo

Rosić V. Radivoj
Rosić B. Stevan

Sladojević Zivorad
Stanišić Ivan
Škorić Zivadin
Tanasić Spasoje
Tanasić S. Zivorad

Tančić Dragoljub
Tatomirović D. Dragoljub
Tatomirović Stepana Radivoj
Tošić Čedomir
Tošić Svetomir (umro poslije
rata)

Tovilović Milorada Zivorad
Vasiljević Živojin
Velimirović Đ. Dragić
Vračarić V. Dragomir
Vučković D. Milosav
Vučković Pantelija Panta
Vulović Veljka Radovan
Zarić Marka Ljubomir
Zarić V. Zivorad

Aćimović Ljube Krsta
Aćimović Ninko (umro posli-
je rata)

Aćimović Sime Vojislav
Banovac Milutina Radosav
Bojanić Čedomira Dragoljub
Čosić Petra Dragorad

Čosić Petra Milorad (umro
poslije rata)
Čosić Dragomira Toma
Čosić Dragića Zivorad

Đaković Milorada Radivoj

Filipović Vojislava Dragutin
Filipović Boška Miloš
Gajić Dragutina Đorđe
Ilić Đorđa Svetolik
Jeremić Sretena Milutin
Jocković Velimira Rajko
Jovičić Milana Milić
Kulić Ivana Milinko
Ljubinković Zivka Mijailo

Ljubinković Dragoljuba
Zdravko
Martić Milorada Miodrag
Maštropović Jovana Dragomir
Mutavdžić Vladisav

Pojčić Ljubiša
Pojčić Stepana Radivoj
Pojčić Radojice Živojin
Rašević Milutina Živojin
Simić Dragića Bogosav

Stančić Đurđa Ljubomir
Stančić Milisava Zivadin
Stančetić Ljube Borisav
Stančetić Budimira Bogoljub
Stančetić Zivadina Dragoljub
Stančetić Milutina Radivoj
Stančetić Dragorada Rajko
Stepandić Stanislava Svetislav
Tanasić Mladena Miodrag

Crna Bara

Babić Momčila Vladimir
Beljić Miloša Zivorad
Brodić Petra Bogoljub
Brodić Petra Dragoljub
Đukanović Dragomira Ostoja

Andrić Milana Ljubiša
Banovac Sime Vladisav
Čosić Janka Aleksandar
Čosić Svetozara Ignjat (umro
poslije rata)
Čosić Miladina Savatije

Čosić Cede Zivadin
Čosić Dragomira Zivadin
(umro poslije rata)
Đorđević Dragutina Mirko
(umro poslije rata)
Filipović Milutina Filip
Filipović Milinka Zivorad
Gajić Vitomira Janko
Jelesić Milana Bogoljub
Jelesić Milorada Dragomir
Jocković Dragomira Zivorad
Jovičić Bogoljuba Sreten
Ljubinković Dragića Zdravko
Ljubinković Svetislava Ziva-
din

Maletić Stanimira Milan
(umro poslije rata)
Mičić Pavia Dragorad
Pojčić Stanka Dragorad
Pojčić Živojina Ostoja
(umro poslije rata)
Pojčić Ivana Radovan
Rašević Velimira Božidar
Rašević Velimira Zivorad
Stančić Ivana Dragosav
Stančić Janka Radomir
(umro poslije rata)
Stančetić Dobrosava Jovan
Stančetić Đorđa Bogoljub
Stančetić Đorđa Dragoljub
Stančetić Branka Momčilo
Stančetić Stanisava Mladen
Stančetić Milosava Tomislav
Stojanović Zivana Milić
Vukomanović Ilije Slavko
(umro poslije rata)

Belinčević Miloja Čedomir
Brodić Stepana Dragomir
Boturović Mihaila Marko
Brodić Stanimira Borisav
Đurić Mihaila Zivorad

Durišić Aleksandra Dragoljub
 Durišić Milorada Dragoljub
 Durišić Budimira Dragomir
 Durišić Milorada Mihailo
 Durišić Milana Milovan
 Durišić Miodrag
 Durišić Nikole Novak
 Durišić Mihaila Zivadin
 Durišić Miloša Zivko
 Gojinović Milorada Vlastimir
 Ivanković Marka Ivan
 Ivantić Dragojla Zivorad
 Kokrić Dimitrija Slobodan

Krezić Zivana Dragoljub
 Krezić Zivana Ranko
 Lukić Miladina Dragoslav

Marinković Mijaila Miladin
 Marković Dušana Dragutin
 Marinković Milorada Milutin

Marković Stanojla Zivorad

Mijailović Stanojla Zivadin
 Miražić Milutina Miodrag
 Miražić Jovana Negovan
 Mirković Budimira Aleksan-
 dar

Mirković Eudimira Miladin
 Mirković Dragutina Slobodan
 Nikolić Dušana Dragutin
 Ostojić Stanislava Zivorad
 Pantelić Mihaila Andrija
 Pantelić Dragutina Stojan
 Pavić Stanoja Rajko
 Popović Miladina Mijailo
 Poznanović Dragomira Alek-
 sandar

Poznainović Božidara Drago-
 mir

Salaković Stevana Jovan
 Seitovac Branka Dimitrije
 Stanković Dragutina Nenad

Stanojčić Dragojla Miodrag
 Šoklanić Stojana Milan
 Soklanić Ostoje Zivorad
 Tadić Dragomira Stanko
 Tomić Zivka Sreten

E«irišić Ivana Dragorad
 Durišić Marinka Dragoljub
 Durišić Božidara Dragutin
 Durišić Koste Milorad
 Durišić Milorada Milutin
 Durišić Vladimira Mladen
 Durišić Božidara Vladeta
 Durišić Milana Zivko
 Gligorić Stanojla Milovan
 Ivanković Nikole Dragomir
 Ivantić Dragomira Ljubomir
 Ivantić Spasoja Zivorad
 Kovačević Radovana Drago-
 ljub

Krezić Milana Radovan
 Krezić Ostoje Zivadin
 Marinković Dobrosava Ljubi-
 sav

Marković Stevana Gojko
 Marković Dragutina Mihailo
 Marinković Dobrosava Rado-
 van

Milosavljević Milana Drago-
 ljub

Miražić Ilije Dragutin
 Miražić Svetislava Miodrag
 Miražić Vladimira Stojadin
 Miražić Radovana Zivadin

(umro poslije rata)
 Mirković Stanojla Milić
 Mirković Dragutina Stojan
 Obrenčević Ivana Jovan
 Pajović Zivana Sreten
 Pantelić Dobrosava Negovan
 Pavić Stojana Milinko
 Pejović Marka Milorad
 Popović Andrije Tihomir
 Poznanović Božidara Drago-
 ljub

Poznanović Božidara Milić

Santovac Branka Miodrag
 Simić Andrije Božidar
 Selanović Milorada Zivorad
 (umro poslije rata)

Štepanović Milosava Radivoj
 Šoklanić Dragutina Mladen
 Tadić Dragomira Stanimir
 Tadić Dragomira Zivorad
 Vasiljević Dragomira Negovan
 (umro poslije rata)

Vasiljević Dragomira Radovan
Vlajić Dragomira Milosav
Zivković Vojina Milorad

Dublje

Damjanović Vojina Miladin

Glogovac

Bugarski Ivana Momčilo
Pantić Marinka Ivan

Metković

Babić Zivana Ilija
Đukić Marinka Dragosav
Đukić Marka Radosav
Eukić Ranisava Tiosav
Erić Spasoja Budimir
Erić Vukadina Dragutin
Erić Ljubomira Zivadin
Filipović Dragutina Milorad
Isaković Ljubomira Dragoslav
Isaković Stanimira Mijailo
Ilić Borisava Ranisav
Isaković Stevana Vladimir
Jeremić Milovana Milan
Kikić Tome Milovan
Lazić Milosava Vladimir

Marić Svetozara Dragomir
Mišković Miloeava Petar
Mišković Vojislava Bogdan

Mutavdžić Tanasije Božidar
Mutavdžić Marka Zivan
Pavlović Zivorada Aksentija
Pavlović Đurđa Milić
Pavlović Miloša Petar
Popović Zdravka Bogoljub
Popović Lazara Dragoslav
Pavlović Đurđa Mitar
Seizović Radovana Mihailo
Simić Velimira Miodrag
Vešić Lazara Bogoljub
Vešić Đurice Čedomir
Vešić Janka Milorad
Vešić Đurđa Mladen
Vešić Stanimira Pavle
Vešić Dragomira Vladisav

Vasiljević Stojana¹ Milutin
(umro poslije rata)
Vlajić Ivana Radosav
Zivković Milana Ostoja

Nikolić Božidara Zdravko
Perić Budimira Svetislav

Čosić Lazara Žarko
Đukić Zivorada Milovan
Đukić Ilije Slobodan
Erić Spasoja Bogoljub
Erić Dobrosava Dušan
Erić Ljubomira Miladin
Erić Marka Zivorad
Filipović Dragutina Miodrag
Ilić Branimira Ljubomir
Isaković Milorada Ostoja
Isaković Milana Slavoljub
Ivić Zivadina Zivadin
Jeremić Milovana Milutin
Lazić Vojislava Dragutin
Mišković Branimira Đurad

(umro poslije rata)
Mišković Mikana Miodrag
Mitrović Stanka Ostoja
Mutavdžić Dobrosava Blago-

dar
Mutavdžić Tanasija Vladisav
Ostojić Velimira Vladimir
Pavlović Stanka Čedomir
Pavlović Dobrosava Petar
Popović Lazara Aleksandar
Popović Zdravka Dragoljub
Popović Dobrosava Miloš
Seizović Stevana Dragutin
Simić Vasilija Miodrag
Simić Radovana Milorad
Vešić Blagoja Branisav
Vešić Marka Ivan
Vešić Zivana Milorad
Vešić Zivana Mladen
Vešić Dragomira Svetislav

Salaš Crnobarski

Blagojević Živojina Radovan
Čonjagić Stanka Tihomir
Gagić Velimira Miodrag
Gajić Milana Aleksa
Janković Stanisava Ljubiša
Jezdimirović Petra Budimir
Jezdimirović Ljubiše Zivadin
Jošić Stepana Dragoslav
(umro poslije rata)
Jošić Radovana Dragić
Jošić Veljka Milan
Jošić Stepana Milutin
Jugović Zivorada Slobodan

Koprić Jovana Momčilo

Koprić Dragutina Zivadin
Marković Miloša Milan
Marković Milica Milovan
Mijailović Stevana Ninko
Mijatović Milutina Uroš
Miljević Radovana Dragutin
Nosović Zivadina Dragoljub
Novaković Pantelije Šreten
Ostojić Zivana Vitomir
Ostojić Ninka Zivadin
Poštić Mikaila Dragoljub
Ristić Milovana Miodrag
Simić Vitomira Milić
Simić Marinka Radovan
Subotić Mladen (umro poslije
rata)

Teodorović Milutina Miodrag

Teodorović Mladena Sava

Teodorović Mladena Radivoje
Todić Nikole Miodrag

Vasić Ivana Stanojlo
Vasiljević Rajka Ranisav

Uzveće

Tanasić Nikole Lazar

Čonjagić Mihaila Borivoje
Drajić Milana Grujica
Gagić Velimira Živojin
Janković Veselina Zivorad
Janković Milorada Milovan
Jezdimirović Petra Dragomir
Jošić Dragomira Borisav
Jošić Milorada Janko

Jošić Đure Mihajlo
Jošić Dragomira Milorad
Jošić Stevana Zivan
Koprić Mitra Zivadin (umro
poslije rata)

Kuzmanović B. Dragoljub
(umro poslije rata)

Laušević Mijaila Dragoljub
Marković Radovana Milan
Mašić Ivana Milorad
Mijatović Živojina Stojadin
Miljević Živojina Dragomir
Miljević Živojina Vitomir
Nosović Zivana Vitomir
Ostojić Stanojla Dragutin
Ostojić Zivana Zdravko
Polić Stanojla Zivan
Purešević Milana Dragoljub
Rajlić Milutina Milosav
Simić Vitomira Miloš
Simić Dušana Zivorad
Teodorović I. Dragoljub

(umro poslije rata)
Teodorović R. Košta (umro
poslije rata)

Teodorović I. Radojica (umro
poslije rata)

Todić Nikole Dragomir
Vasić Č. Milić (umro poslije
rata)

Vasiljević Matije Dragomir

Vešić Lazara Bogoljub

OPŠTINA SABAC

Sabac

Aleksić Vidoje
Cosić Filipa Milić
Dobrić Branislav
Đuričić Vojislav
Erić Dragutin
Funduk Ilija
Isaković Stanimira Mihajlo
Janković Božidar
Jovanović Vladimir
Jović Stojana Đorđe
Lazić Zivka Pantelija

Maričić Gliše Ivan
Maričić Radovan
Marković Avakum
Milošavićević Miodraga Ilija
Pavlović Vladislav
Petković Zivorada Dragiša
Tošanović Novak
Timotić Svetozar
Veselica Rade Obrad
Zunić Pantelija

Bogosavac

Alimpić Petra Slobodan

Culjković

Krsmanović Stanimira Milosav

Majur

Lazić Tome Cvetin
Morovčević Dragorad

Pajić Petra Jovan
Rakić Vitomir

Removčević Milinka Milorad
Tumbasović Dobrosava Bogoljub
Vračarić Radovan (umro poslije rata)

Mali Pričinović

Arnautović R. Dobrivoj
Babić Ivan
Babić Svetozara Dragoslav
Babić Zivadina Milić
Baćanović Marka Aleksandar
Berić Ivka Dragoslav
Berić Nikole Dragić
Berić Milivoja Dragoljub
Berić Nikole Miloš
Berić Tome Miodrag
Berić Zivana Zdravko
Đukić Save Momir
Erčić T. Dragutin
Erčić Z. Dragutin
Erčić M. Nikola
Erčić B. Vlastimir
Erčić Cedomira Vlastimir

Gajić Z. Milan
Genović Vitomira Milić
Jevremović Marka Branislav
Jevremović R. Momčilo
Jevremović Petra Ratko
Jevremović Lazara Slavko
Jevremović Svetislava Mišo
Jevremović Lj. Velizar
Jovanović V. Ivan
Knežević S. Dragoljub
Knežević Slobodan
Lolić Dragutina Dragoslav
Lolić Jovana Dragutin
Lolić N. Milutin
Lolić Boška Radovan
Mičić R. Vojin
Mijatović M. Borisav

Mijatović Ćedomira Jovan
Mijatović Milutina Slobodan
Mijatović D. Slavko
Mijatović Todor Vladimír
Mijatović Ć. Zivan
Milovanović Jeremije Petar
Nedeljković D. Zivorad
Petrović Z. Borisav
Petrović I. Dušan
Petrović B. Milivoje

Todorović D. Janko
Todorović V. Vitomir
Tomić D. Dragoslav
Tomić M. Selimir
Tomić Mitra Zivorad
Žikić Božidara Budimir
Žikić Zivana Ivko
Žikić Milutina Borisav
Živić Milosav

Prnjavor

Krsmanović S. Milosav

Zablaće

Aleksić Marinka Milić
Gačić Dragutina Života

Vasić Ćedomira Janko

OPSTINA OBRENOVAC

Obrenovac

Kojić Lj. Zivorad
Popović Milutin

Nikolić Časlav
Ranković Tihomir

Belo Polje

Dragačevac Radovan
Kuzmanović iBogoljub
Kuzmanović Slobodan

Dragačevac Svetislav
Kuzmanović Milorad

Dren

Banjac B. Vitomir
Jovanović M. Kuzman
Jovičić Ć. Miloš Jova
Kojić M. Miodrag
Lazarević K. Dragoslav
Mihailović D. Predrag
Miroslavljević M. Mileta
Mladenović R. Borisav
Spasić Dragiša
Vasić M. Života

Despotović N. Dragan
Jovanović Z. Obren
Kojić Lj. Branislav
Kojić Lj. Ranislav
Marković D. Radislav
Miroslavljević M. Radenko
Mladenović Z. Milorad
Rakić Radoje
Vićentić R. Miloš
Vasić R. Radenko

Orašac

Gavrilović Zivorad

Stubline

Jadranin Savo
Lazić S. Milorad

Jadranin Vlajko

Urovci

Ivanić Mića
Lukić H. Boško
Popović Mirko

Jovanović Zivorad
Lukić T. Milorad

Veliko Polje

Dilas M. Aca

Tomić Z. Čedomir

Zvečka

Dragičević Dragomir
Isailović Božidar
Marinković B. Milan
Todorović Miodrag

Dragičević Milosav
Jovanović Ratomir Era
Popović Bogdan

OPŠTINA VLADIMIRCI

Vladimirci

Ivanković Mladen

Debrč

Aleksić Borisav
Đurić Momčilo
Marković Vladisav
Popović Miloje

Đurić Milosav
Marković Pantelija
Pević Zivadin
Tadić Srboljub

Novo Selo

Petrović Radivoj

Provo

Arsić Milana Slavko
Avramović Tikomira Janko
Babić Luke Milutin
Banović Nikole Sekula
Beljić Stojana Sreten
Brzaković Dragutina Ljubinko
Brzaković Maksima Đurađ
Čokanović Bogića Dragosav
Čokanović Stojadina Borivoj

Avramović Milorada Jeremija
Babić Dragomira Borisav
Banović Nikole Savko
Beljić Stevana Ratko
Brzaković Bogosava Pavle
Brzaković Dragića Svetožar
Črnković Čedomira Bogić
Čokanović Dušana Vojislav
Filipović Milorada Nenad

Filipović Milorada Svetozar
 Isailović Milinka Stanislav
 Marić Ranka Momčilo
 Mirković Đorđa Đurađ
 Mirković Macana Stanislav
 Nedeljković Zivka Svetomir
 Novaković Zivka Zivanko
 Paležević Dragutina Pantelija
 Paležević Dragutina Svetislav
 Paležević Ilije Stolisav
 Radovanović Jovice Relja
 Sević Rajka Krstivoj
 Trninić Jovice Milosav
 Uzanović Ivana Zivko
 Uzanović Zivojina Milorad
 Vitomirović Grujice Dragutin

Isailović Ljubomira Milivoj
 Jovanović Dragomira Sima
 Marić Ranka Slavko
 Milosavljević Janičija Vojislav
 Milijančević Manojla Vitomir
 Nikolić Milorada Božidar
 Pajić Ilije Ledomir
 Paležević Nikole Novak
 Paležević Kuzmana Tikomir
 Paležević Radomira Stolisav
 Rašković Marka Nedeljko
 Švabić Sime Božidar
 Uzanović Radivoja Zivko
 Urošević Milorada Zivojin
 Vitomirović Dobrosava Velizar

Vlasanica

Belanović Milan

Zvezd

Banić Dobrosav
 Nikolić Vojin
 Petrović Svetislav
 Starčević Jovan
 Šailović Momčilo
 Šumanac Petar

Isailović Tihomir
 Nedeljković Blagoje
 Obradović Nikola
 Sailović Borisav
 Šumanac Aleksandar

IZ DRUGIH OPŠTINA

Arambašić Ignjac, Zagreb
 Babić Milan, Nova Gradiška
 Balenović Duka, Beograd
 Bravac Slavica, Otok, Vinkovci
 Brkić ud. Šljukić Ankica, Novi Sad
 Brzaković Slobodan, Beograd
 Čirić Stevo, Zagreb
 Dolamić Hasan, Beograd
 Draglin Božo, Sarajevo
 Domankušić Stjepan Omega, Beograd
 Džambić Bogoljub, Beograd
 Funarić Pavo, Vinkovci
 Cvjetičanin Stojan, Barajevo, Beograd

Arambašić Jozo, Novi Beograd
 Balenović Mijo, Zagreb
 Bauer Koloman Kolja, Novi Beograd
 Bjelobaba Milan, Rijeka
 Bukvić Zivko, Beograd
 Canadi Zorko, Beograd
 Dragović Anka, Lovran
 Ećimović Emica Emša (umrla poslije rata)
 Filipović Ada Ivankovo, Vinkovci
 Filipović Milorad, Sabac
 Filipović Muharem (umro poslije rata)
 Funarić Stjepan Jota, Beograd

Gašparević Dragan, Novi Beograd
 Grković Boro, Opatija
 Gurski Petar, Novi Sad
 Horjan Karlo, Zagreb
 Kaluđer Stjepan Stevo, Valpovo
 Klajić Rajko, Beograd
 Knež Mato, Vukovar
 Knežević Momir, Zagreb
 Kodžoman Bartol, Zagreb
 Kovačević Milivoje, Beograd
 Kovačević Ljuba, Zagreb
 Krajnović Stipe, Zagreb
 Krpan Ivan, Vukovar
 Jagar Mate Mijo, Umag
 Jovanović Dušan, Slavonski Brod
 Lesan Ivan, Sarajevo
 Majn ud. Sesardić Margita, Zagreb
 Magić Ante, Zagreb
 Malinić Vlado, Daruvar
 Marić Jovo, Vukovar
 Milaković Jovan Radovan, Novska
 Milić Dragić, Osijek
 Milić Julka (poginula poslije rata)
 Mišković Franjo, Zagreb
 Mirković Stevo, Ruševo
 Mučibabić Sergije Meki, Sarajevo
 Muminagić Abdulah, Beograd
 Nedoh Franc, Ljubljana
 Novak Franjo, Beograd
 Obrenović Rade, Markušica, Vukovar
 Pavić Kuzman, Zagreb
 Petković Milan, Novi Beograd
 Petrović Jovo, Ruševo
 Pichler Ivan, Beograd
 Pinter Stevo, Slavonska Orahovica
 Pravdić Stevo, Zemun
 Prilika Duka, Zagreb
 Radeljević Petar, Beograd
 Radovanović Stanko, Novi Beograd
 Radnić Čedo, Beograd

Čiča Milan, Vinkovci
 Galović Jovo, Beograd
 Gospočić Ivan (poginuo poslije rata)
 Gregorić Kata, Osijek
 Grošić Stipe, Zagreb
 Gusić Franjo, Beograd
 Ilić Zivadin
 Ivanec Vlado Uča, Zagreb
 Katana Stjepan, Zagreb
 Knežević Mladen (umro poslije rata)
 Komlenac Obrad, Zagreb
 Kovačević Adem, Banja Luka
 Kovačević Lela, Osijek
 Kovačević ud. Obad Kata, Osijek
 Krajnović Antun Kepi, Zagreb
 Krmpotić Ivan, Zagreb
 Kubica Petar, Našice
 Jakovljević Stojan, Novo Mesto
 Ločpaich Josip Sepi, Lovran
 Marić Slavko Sremac, Split
 Marković Manojlo Lala, Beograd
 Mikleušević Ivan Baja, Subotica
 Milanović Dušan Šišo (umro poslije rata)
 Milaković Milojko, Slavonska Orahovica
 Miletić ud. Pajić Ružica, Novi Beograd
 Mirosavljević Marko, Skopje
 Mucher Ivan Johan (umro poslije rata)
 Narandžić Joco, Beograd
 Niščević Danica, Čepin, Osijek
 Njegovanović Marko, Slavonska Požega
 Opardić Muharem, Donji Vukuf
 Pajtl Mijo, Virovitica
 Pekić Zijad, Brčko
 Petković Stevo, Zadar
 Pilj Slavko, Osijek
 Popijač Nikola, Varaždin
 Plavšić Boško, Našice

Radnić Mičo, Đakovo
 Rančić Petar, Kopar
 Rekić Branko, Rijeka
 Rodić Petar, Kumanovo
 Rosandić Mato, Zagreb
 Rukavina Mile Branko,
 Zagreb
 Sekulić Rudolf, Zagreb
 Stanić Imre, Slavonski Brod
 Stanić Milan, Novi Beograd
 Šarčević Berislav, Zagreb
 Škrbina Mara, Titovo Užice
 Štrbo Jovo, Slavonska Oraho-
 vica
 Tadić Kata, Zagreb
 Tomašević Petar, Beograd
 Trnavčević Zaharije, Beograd
 Trninić Božo, Beograd
 Tišma Dragan, Zagreb
 Uskoković Zdravko, Voćin
 Vaupotisch Rudolf, Maribor
 Vidaković Franjo, Zagreb
 Vlatković Vasilije, Beograd
 Vojić Muhamed, Bosanska
 Krupa
 Volner Zdenko, Zagreb
 Vrzić Dušan, Novi Beograd
 Vukelić ud. Rusić Ljubica,
 Beograd
 Voronjecki Josip, Rijeka
 Rašidović Ramo (umro poslije
 rata)
 Vidović Radovan, Kragujevac
 Vlasisavljević Nikola, Zagreb
 Vranješević Momir, Novi Sad
 Vuković Dušan, Novi Beograd
 Zabrdac Blagoje, Novi Beo-
 grad

Radošević Stanko (poginuo
 poslije rata)
 Radusinović Milenko (umro
 poslije rata)
 Rajh Rudi Tica, Zagreb
 Radnić Ivan, Đakovo
 Radusinović Milenko (umro
 poslije rata)
 Redžić Nail, Novi Beograd
 Rizvanbegović Muharem,
 Karlovac
 Romanić Petar, Čepin, Osijek
 Rudež Dušan, Zemun
 Rukavina Smilja, Zagreb
 Selmanagić Rizo, Sarajevo
 Slunjski Mirko, Adolfovac,
 Podravska' Slatina
 Srdić Milan, Slavonska Ora-
 hovica
 Stojković Nemanja, Novi Beo-
 grad
 Škoberne Franc, Ljubljana
 Šljukić Zivan Zika, Novi Sad
 Švelh Franjo, Sarajevo
 Tomić ud. Vekić Bara, Beo-
 grad
 Tomšić Drago Februar, Zagreb
 Troškot Tomo, Zagreb
 Uskoković Soka, Borovo
 Utvić Vaso, Novi Beograd
 Vekić Nikola, Novi Beograd
 Volner Dragan Bačuška,
 Zagreb
 Vujković Košta, Beograd
 Vučić Osman, Goražde
 Zjakić Abdulah, Bihać
 Zrilić Muhiba, Zenica

SPISAK POGINULIH BORACA BRODSKE
BRIGADE 28. DIVIZIJE

ACIMOVIC DRAGUTIN, rođen 1921, Badovinci, Bogatić, 1. četa, 1. bataljon, poginuo 21. I 1945. u okolini Bijeljine
 AĆIMOVIC MILOSAV, rođen 1923, Badovinci, Bogatić, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrice
 ACIMOVIC ZIVOJIN, rođen 1920, Badovinci, Bogatić, 1. četa, 1. bataljon, poginuo 18. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina
 AJCIC JOSIP, rođen 1917, Valpovo, 1. bataljon, poginuo kao komandir voda 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 ALBANJA DANIJEL, rođen 1916, Krasnodavski kraj, SSSR, 3. četa, 2. bataljon, poginuo 20. X 1944. u s. Jasenak, Obrenovac
 ALIBASIC MUJO, rođen 1921, Sremska Kamenica, Zrenjanin, 1. bataljon, nestao 8. V 1944. godine kod Velike Bršljanice
 ALICIC OSMAN, rođen 1928, Krupanj, 3. četa 1. bataljon, poginuo 4. V 1945. u s. Bijeljnik, Sisak
 ALIMPIC SRETEN, rođen 1926, Krivaja, 2. četa, 2. bataljon, poginuo 1945.
 ARNAUTOVIC ALEKSANDAR, rođen 1926, Badovinci, Bogatić, 1. četa 3. bataljona, nestao 8. III 1945. kod is. Popova, Bijeljina
 ARNAUTOVIC ZIVAN, rođen 1923, Badovinci, Bogatić, 3. četa 3. bataljona, poginuo 1. II 1945. u s. Petrovo Polje, Bijeljina
 ARSENOVIC MILORAD, rođen 1922, Bukor, 3. četa, 2. bataljon, poginuo 1945.
 ANDRIC LAZAR, rođen 1922, Irig, 3. četa 3. bataljona, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 ANDRIC MILOMIR, rođen 1926, Krupanj, 3. četa 1. bataljona, poginuo 4. V 1945. u s. Bijeljnik, Sisak
 ANDELIC ALEKSANDAR, rođen 1925, Sulkovac, Pocerski, 4. bataljon, poginuo 27. I 1945, kod s. Puhare Pučile
 ARACIC ILIJA, rođen 1921, Trnava, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 ARSEN BRANKO, rođen 1920, Gornja Sumetlica, Pakrac, 1. bataljon, poginuo 2. maja 1944. na k. 502 Ravna Gora
 ARTUK ORTUP, rođen 1904, Krasnodavski kraj, SSSR, 3. četa 2. bataljona, poginuo 20. X 1944. u s. Jasenak, Obrenovac

AUGUSTINOVIC MARIJAN, rođen u s. Koritna, Đakovo, 2. četa 1. bataljona, poginuo 8. III 1945. u s. Lukavac, Bijeljina

ASKOVIC PRVISLAV, rođen 1924, Obrenovac, 1. četa 3. bataljona, poginuo 2. XII. u s. Calopek, Zvornik

BABIĆ ĐORĐE, rođen u s. Bobota, Vukovar, poginuo kod s. Drava, Osijek kao borac 16. vojvodanske brigade

BABIĆ LAZAR, rođen 1929, Donji Osijek, 3. četa 3. bataljon, poginuo 28. IV 1945. u s. Slabinja, Bosanska Kostajnica

BABIĆ J. MARKO, rođen 1925, u s. Mali Pričinović, Bogatić, 4. četa, 4. bat., poginuo 15. IV. 1945. kod Doboja

BABIĆ RADIVOJ, rođen 1918, Gračac, 1. bataljon, poginuo 22. februara 1945. u s. Rukotine, Bijeljina

BACANOVIC MILINKO, rođen 1922, Pričinović, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Hase, Bijeljina

BACANOVIC M. ZIVAN, rođen 1924, u s. 'Mali Pričinović, poginuo 1945.

BAINOVIĆ MILOSAV, rođen 1924, Badovinci, 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. kod s. Amajlije, Bijeljina

BAJIĆ VLADISLAV, rođen 1926, Ribari, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

BAJUNOVIĆ ZIVORAD, rođen 1921, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 18. II 1945. u s. Cengiće, Bijeljina

BAJUNOVIĆ VLAJKO, rođen 1920, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. kod Doboja

BAJKOVAC VALENT, rođen 1926, Varaždin, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Hase, Bijeljina

BAKIĆ MATE, rođen 1916, Dugo Selo, 2. bataljon, poginuo 16. februara 1945. u s. Modran, Bijeljina

BALENOVIĆ JOSIP, rođen u s. Garčin, Slavonski Brod, 4. bataljon, poginuo 12. XI 1943. u okolini Virovitice

BALINIĆ JANKO, rođen 1918, Blišanj, Lepoglava, 2. četa 3. bataljona, poginuo 3. V 1944. u Ravnoj gori

BANIĆ JELKO, rođen 1924, u Podravskoj Slatini, Prateća četa 3. bataljon, poginuo 10. IV 1945. u s. Tomaševići

BANOVIĆ ZIVORAD, rođen 1920, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Hase, Bijeljina

BARAN BOZO, komesar Cete automatičara, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

BARDAK TEODOR TEDO, rođen 1919, Zborište, Bosanski Brod, komandant 3. bataljona, poginuo 18/19 XII 1943. u s. Gorjani, Đakovo

BARISIC JOSIP, rođen 1928, Adolfovac. Podravska Slatina, Izviđačka četa, poginuo 30. III 1945. u s. Tutnjevci, Brčko

BARINOVIĆ MILOSAV, rođen 1924, Badovinci, 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

BARTOLČIĆ ĐURO, rođen 1924, u s. Veliki šušnjari, poginuo 8. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina

BARUŠ IVAN, rođen u s. Bijelo Brdo, Osijek. 3. bataljon, poginuo 9. XI 1943. u s. Sladojevci, Podravska Slatina

BASARIC ANA, rođena u s. Vrhovine, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginula 23. IV 1944. u s. Pepelane, Virovitica

BEGANOVIC MILAN, rođen 1921, Likorda, Krupanj, 3. četa, 1. bataljon, poginuo 29. III 1945. kod s. Mrtvice

BEGIC JOSIP, 2. bataljon, poginuo 11. X 1943. u s. Gašinci, Đakovo

BEDENIK IVAN, rođen 1920, s. Podezbovlja, Slavonski Brod, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 19. V 1944. u s. Ruškovac

BELAN IVAN, rođen u Novskoj, 1. četa 3. bataljon, poginuo 2. januara 1944. u s. Jaševo, Zvornik

BELANOVIC MIHAJLO, rođen 1924, Vlasenica, 3. četa 1. bataljon, poginuo 28. II 1944. u s. Modran, Bijeljina

BELIC BRANIMIR, rođen 1922, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 28. februara 1945. u s. Hase, Bijeljina

BELIC DRAGOLJUB, rođen 1926, u s. Crna Bara, Bogatić, 1. četa, 4. bataljon, poginuo 21. XII 1944. u s. Maleševo, Zvornik

BELIC MOMCILO, rođen 1921, Majur, 2. bataljon, poginuo 18. XII 1944. u s. Muslimanski Šepak, Zvornik

BELIC MARKO, rođen 1925, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 15. aprila 1945. kod Doboja

BELINCEVIC BOGUMIL, rođen 1917, Crna Bara, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 23. IV 1945. kod Bosanske Gradiške

BELJIC DRAGOMIR, Crna Bara, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 1945.

BENEDIKT FRANJO, rođen u s. Oriovčić, Slavonski Brod, 3. bataljon, poginuo 8. III 1944. u s. Kusunje, Podravska Slatina

BIRCAKOVIC DRAGOLJUB, rođen 1924, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 1. II 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina

BIRMANCEVIC LUKA, rođen 1909, Vladimirci, 2. četa 1. bataljon, poginuo 1945.

BIROVLJEVIC ĐORĐE, rođen 1927, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 28. IV 1945. u s. Balj kod Kostajnice

BIZJAK JOSIP, rođen u Zagrebu, 2. bataljon, poginuo 20. I 1945. u s. Janja

BIZOVLJEVIC STJEPAN, rođen 1909, Brodska Vareš, Slavonski Brod, 3. bataljon, poginuo 17. XII 1944. u s. Muslimanski Šepak, Zvornik

BISTROVIC ILIJA, rođen 1926, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 1. februara 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina

BJELOBRK IVAN, rođen 1928, Grabarje, Slavonski Brod, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići, Doboj

BOBANAC MATO, rođen 1925, poginuo kao komandir voda, marta 1944. kod s. Pepelana

BOGANOVIC MILAN, rođen 1921, Krupanj, 3. četa 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Mrtvica, Bijeljina

BOGDAN STJEPAN, rođen u Slavonskom Brodu, 1. bataljon, poginuo 28. X 1943. u s. Veliko Nabrđe, Našice

BOGIĆ ZAGORKA, rođena 1928, Banovci, Sid, 3. četa 1. bataljon, poginula 7. VIII 1944. u s. Batinjani, Daruvar

BOJANIC DUŠAN, rođen u s. Vapovac, 1. četa 3. bataljon, poginuo 8. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina

BOJANIĆ SVETOMIR, rođen 1923, Ribari, 3. četa 2. bataljona, poginuo 1945.

BOJICIĆ STJEPAN, rođen 1910, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 9. XII 1944. u s. Donja Trnava, Bijeljina

BOJINOVIĆ CEDOMIR, rođen 1911, Sabac, 2. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 BOJINOVIĆ MILOSAV, rođen 1924, Badovinci, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 16. IV 1945. kod Doboja
 BOJINOVIĆ VLAJKO, rođen 1922, Badovinci, Bogatić, 3. četa 1. bataljona, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić, Rijeka, Doboj
 BOJINOVIĆ ZIVADIN, rođen 1924, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 19. II 1945. u s. Kojčinovac, Bijeljina
 BOLIFIL DRAGUTIN, rođen 1914. u s. Svedržje, Ivanec, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 11. VIII u s. Vranić, Slavenska Požega
 BORČIĆ NIKOLA, rođen u s. Medari Smrtići, Nova Gradiška, 3. bataljon, poginuo kao komandir čete 1. bataljona 16. II 1944. u s. Klisa, Podravska Slatina
 BOSANAC DUŠAN, rođen 1919. u s. Markovci, poginuo 8. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina
 BOŠKOVIĆ ZIVORAD, rođen 1924, Mala Vranjska, 1. četa 1. bataljon, poginuo 1945.
 BOŠNJAK IVAN, rođen 1926, Semeljci, Đakovo, 2. bataljon, poginuo 7. II 1945. u s. Hase, Bijeljina
 BOŠNJAKOVIĆ IVAN, rođen u s. Topolje, Slavonski Brod, 3. bataljon, poginuo 8. III 1944. u s. Kusonje, Podravska Slatina
 BOŠNJAK MIRKO, rođen 1914, Majur, Đakovo, komandant 2. bataljona, poginuo 20. X 1944. u s. Jasenak, Obrenovac
 BOZIĆ GRGA, rođen u Erdeviku, 3. bataljon, poginuo 18/19 decembra 1943. u s. Gorjani, Đakovo
 BOZIĆ MARIJAN, rođen 1923, Sveti Benedikt, Maribor, 3. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 BRAJČIĆ PETAR, rođen 1910, 1. bataljon, poginuo 9. XII 1944. kod s. Trnava, Bijeljina
 BREZAK JOSIP, rođen 1914, Zagreb, 3. bataljon, poginuo 8. III 1945. u s. Donja Trnava, Bijeljina
 BREZIĆ ZIVORAD, rođen 1926, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 BREZIĆ ŽIVOTA, rođen 1921, Badovinci, 1. četa 3. bataljon, poginuo 1945.
 BRKANIĆ DRAGUTIN, rođen 1925. u s. Olmovac, 1. četa 3. bataljon, poginuo 12. XII 1944. u s. Lisje
 BRKIĆ ĐUKA, rođen u s. Majur, Đakovo, 2. bataljon, poginuo 8. III 1945. u s. Donja Trnava, Bijeljina
 BRAJČIĆ PETAR, rođen 1910, Šabac, 1. bataljon, poginuo 9. decembra 1944. kod s. Trnava, Bijeljina
 BRODAR JOSIP, rođen 1924, Gložđe, Donji Miholjac, 2. bataljon, poginuo 22. X 1944. u s. Majur kod Šapca
 BRODIĆ MILOVAN, rođen 1920, Crna Bara, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 19. I 1945. u s. Suljin Han, Bijeljina
 BRODIĆ ZIVORAD, rođen 1916, Crna Bara, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 21. XII 1944. u s. Malešići, Zvornik
 BROĐANAC JANKO, rođen u Virovitici, 2. bataljon, poginuo 25. oktobra 1943. u šumi Zivčene
 BUBNJIC PETAR, rođen u s. Brestovac, 1. četa, 3. bataljon, poginuo 8. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina

BUDACEVIC CEDO, rođen 1921, u s. Ravnje, Sremska Mitrovloa, 2. četa 2. bataljona, poginuo 23. XI 1944. u Banji Koviljači
 BUDAREVIC JOVAN, rođen 1923, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 9. XII 1944. u s. Kozluk, Zvornik
 BUDIC MARIJAN, rođen u s. Mali Svib, Imotski, poginuo poslije
 BUTUREVIC BEHDŽET, rođen 1915, Ostrožac, Konjic, 4. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 BUZOV IVAN, rođen 1926, Stitar, Slavonska Požega, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići kod Doboja
 CABLEK JOSIP, rođen u Daruvaru, 1. četa 1. bataljona, poginuo 4. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 CAPAN STJEPAN, rođen u Novoj Gradiški, 1. četa 1. bataljon, nestao kod Nove Vesi
 CARIC NIKOLA, rođen 1911, Dvor na Uni, 1. četa 1. bataljona, poginuo 19. I 1945. u Bijeljini
 CVETIĆ MILAN, rođen u Borovu, Vukovar, 1. četa, 1. bataljon, poginuo kod Bijeljine
 CVETULJSKI VESELIN, rođen 1922, Badovinci, 1. četa 1. bataljona, poginuo 28. IV 1945. u Bosanskoj Kostajnici
 CVETULJSKI DRAGOMIR, rođen 1924, u s. Badovinci, umro 5. februara 1945. od zadobijenih rana u Šapcu
 CVIJEVIC MILAN, rođen 1915, Borovo, Vukovar, 1. četa 2. bataljon, poginuo 18. II 1945. u s. Čengiće
 ĆURIC MILORAD, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1945.
 CURIC ZIVAN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1945.
 CACIJA FILIP, rođen 1919, Gašinci, Đakovo, poginuo 4. III 1945. kod Bijeljine
 CAKSIRAN MILE, rođen 1900, Cepin, Osijek, 1. četa 1. bataljon, poginuo 4. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 CELZIC IVAN, rođen 1913, Kutjevo, poginuo 23. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina
 CERNASEV DMITAR, rođen 1913, Okučani, poginuo 25. VII 1944. u s. Kukujevcima
 CITAREVIC ALOJZ, rođen 1926, Hercegovac, Izviđačka četa, poginuo 14. VII 1944. u s. Branjevu, Bjelovar
 COLZIĆ IVAN, rođen 1913, Kutjevo, Slavonska Požega, poginuo 23. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina
 DAKIĆ DRAGOMIR, rođen 1913, Banovo Polje, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 DAMJANOVIC SRBOJE, rođen 1926, u s. Kapelna, Donji Miholjac, 3. četa 3. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 DASIC JOVAN, rođen 1920, Rumska, 3. četa 4. bataljon, poginuo 1945.
 DAVIDOVIĆ MILOŠ, rođen u Badovincima, 1. četa 1. bataljona, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlija
 DEKIĆ STJEPAN, rođen u s. Ivankovo, Vinkovci, 1. četa 1. bataljon, poginuo 10. XI 1943. u s. Podvinje, Slavonski Brod
 DELIĆ ŠTEVO, rođen 1922. u s. Badovinci, Bogatić, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1. III 1945. u s. Zovac
 DELPURA PAVLE, rođen u s. Filipovac, Lipik, Daruvar, 3. četa 2. bataljon, poginuo 8. III 1944. u s. Lukavac, Podravska Slatina

DESPOTOVIC SRETO, rođen u s. Klokočak, Slavonski Brod, Pra-
 teća četa, 3. bataljon, nestao na Ravnoj gori 15. V 1945.
 DIJAK FRANJO, rođen 1910, s. Mandičevac, Đakovo, 1. četa 1.
 bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 BIKLIĆ MILOJE, rođen 1910, Provo, Vladimirci, Bogatić, 1. četa
 1. bataljon, poginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 DOBRILOVIC ILIJA, rođen 1921, Crnobarski Salaš, Bogatić, 1.
 četa 1. bataljon, poginuo 29. II 1945. u s. Mrtvica, Bijeljina
 DOCIC DRAGOMIR, rođen u Bijelom Polju, Obrenovac, 1. četa 1.
 bataljon, poginuo 1. II 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina
 DOJIC VLADO, rođen 1925, Likodra, Krupanj, 1. četa 1. bataljon,
 poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina
 DOKIĆ SRETO, rođen 1926, Bijelo Brdo, Osijek, mitraljezac 2. čete
 2. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 DOKINOVIĆ DRAGAN, rođen 1926, Prnjavor, Bogatić, 1. četa 3.
 bataljon, poginuo 1945.
 DOLEZAL JOSIP, rođen 1924, u s. Krestelovac, Daruvar, Izviđačka
 četa brigade, poginuo 30. III 1945. u s. Tutnjevaca, Brčko
 DOLNIĆ DRAGOLJUB, rođen 1924, Bogatić, poginuo 28. I 1945. u
 s. Amajlije, Bijeljina
 DONIĆ ZIVKO, rođen 1926, Majur, 3. četa 2. bataljona, poginuo
 1945.
 DOTLIĆ VOJIN, rođen 1924, Jankovci, Vinkovci, 1. bataljon, pogi-
 nuo 2. decembra 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 DRLJE ALEKSA, rođen 1925. Novaki, Valpovo, 1. četa 1. bataljon,
 poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 DRMONIĆ MILADIN, rođen u s. Badovinci, 1. četa 1. bataljon, po-
 ginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 DRUŠKO ĐURO, rođen u Varaždinu 3. četa 3. bataljon, poginuo
 14. I 1944. u s. Slavonskoj Orahovici
 DRZAJIC DUŠAN, rođen 1914, Orjavec, Vojnić, 1. četa 1. bataljon,
 poginuo 3. X 1944. u s. Tobut, Zvornik
 DUDIC MIODRAG, rođen 1926, Bogatić, 1. četa 1. bataljon, po-
 ginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 ĐAJIĆ ĐURO, rođen 1927, u Borovu, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945.
 u s. Modran, Bijeljina
 ĐAKOVIC ZIVORAD, rođen 1920, Badovinci, 1. bataljon, poginuo
 29. III 1945. u s. Mrtvice, Brčko
 DERMANOVIC MARTIN, rođen 1918, Ivankovo, Vinkovci, 1. bata-
 ljon, poginuo 16. III 1944. u s. Klisa, Podravska Slatina
 ĐOKIĆ RADE, rođen u Kapeli, Donji Miholjac, 1. četa 1. bataljon,
 poginuo 9. III 1944. u s. Donje Kusenje, Podravska Slatina
 ĐURIŠIĆ MIODRAG, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, 2. četa 2. ba-
 taljona, poginuo 1945.
 ĐURIŠIĆ ZIVADIN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, 3. četa 4. ba-
 taljona, poginuo 1945.
 ĐOMLIĆ DRAGOLJUB, rođen 1924, Metković, Bogatić, 1. bataljon,
 poginuo 28. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina
 ĐORĐEVIC NIKOLA, rođen 1921, Zeleznik, Beograd, 1. bataljon,
 poginuo 21. I 1945. u s. Cengiće, Bijeljina

ĐUKIĆ MILAN, rođen 1920, Metković, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Golo Brdo, Bijeljina
 ĐURĐEVIĆ LJUBINKO, rođen 1917, Provo, Vladimirci, 1. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 ĐURĐEVIĆ MATIJA, rođen 1921, Provo, Vladimirci, 1. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 ĐURĐEVIĆ MILINKO, rođen 1910, Varna, Šabac, 1. bataljon, poginuo 28. I 1945. u Bijeljini
 ĐURICIC LAZAR, rođen 1911. u s. Gornji Miholjac, Podravska Slatina, 3. četa 4. bataljon, poginuo 16. I 1945. kod Bijeljine
 ĐURIČIĆ SVETOZAR, rođen 1921, Donja Bukovica, Podravska Slatina, 2. četa 4. bataljon, poginuo 12. II 1944. u s. Vrhovci Grad, Slavonska Požega
 DŽAKIĆ BORIVOJ, rođen u Vukovaru, poginuo 1944.
 ELIĆ MILAN, rođen 1921, Badovinci, Bogatić, 1. četa 1. bataljon, poginuo 28. IV 1945. u Kostajnici
 ERČIĆ RADOSAV, rođen 1922, Pričinović, Šabac, 1. četa 1. bataljona, poginuo 27. I 1945. u Bijeljini
 ERDEVIČKI MILIVOJE, rođen 1925, Badovinci, Bogatić, 1. četa 1. bataljon, poginuo 23. II 1945. u s. Čengić, Bijeljina
 ERIC DRAGOLJUB, rođen 1926, Metković, Šabac, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 ERKOVIĆ NOVO, rođen 1925, Klenje, Šabac, 1. bataljon, poginuo 28. XII 1944. u s. Sagovci, Zvornik
 FANTA ALEKSA, rođen 1924, Sikernila, 1. bataljon, poginuo 2. decembra 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 FILIPOVIĆ RANISAV, rođen 1920, Drenjski Bizovac, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 23. II 1945. u s. Čengić, Bijeljina
 FIŠER ANTUN, rođen 1904, Graberje, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići, Doboju
 FON ĐURO, rođen 1920, Kutjevo, 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 FORO ĐURO, rođen 1908, Kutjevo, Slavonska Požega, poginuo 3. XII 1944. u Malom Zvorniku
 FRIŠIĆ MILOVAN, rođen 1923. godine, 1. bataljon, poginuo 28. februara 1945. u s. Modran, Bijeljina
 FUMIĆ MATO, rođen 1924, Milanlug, Slavonska Požega, obavještajni oficir 2. bataljona, poginuo 20. X 1944, godine kod Obrenovca
 GAČAREVIĆ JOVAN, rođen 1922, u s. Krivaja, Šabac, 1. bataljon, poginuo 19. III 1945. u s. Sandići, Brčko
 GAGIĆ DRAGOLJUB, rođen 1927. u s. Salaš Crnoborski, Bogatić, 3. četa 2. bataljona, poginuo 20. II 1945. u s. Čengić, Bijeljina
 GAJIĆ ĐOKO, rođen u s. Srpske Laze, Vinkovci, 3. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina
 GAJIĆ MILIJA, rođen 1924. Krušedol Jasenički, 3. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 GAJIĆ MILORAD, rođen 1920, Likorda, 1. četa 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 GAJIĆ MIODRAG, rođen 1921, Badanja, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

GAJIĆ PETAR, rođen 1927, Velika Barna, Bjelovar, 3. četa 2. bataljona, poginuo 31. XII 1944. u s. Kovačić, Zvornik
 GALIJASEVIĆ MUHO, rođen 1925, Kulen Vakuf, 3. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 GARIBOVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1922, Badovinci, 2. četa 3. bataljon, poginuo 12. III 1945. u s. Ražljevi
 GARIBOVIĆ VOJISLAV, rođen 1921, Badovinci, Bogatić, 1. četa 1. bataljon, poginuo 16. II 1945. u s. Bukova Greda, Bijeljina
 GARIBLJEVIĆ ZIVORAD, rođen 1928, Prnjavor, Bogatić, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 GAVRILOVIĆ MILOSAV, rođen 1923, Salaš Crnobarski, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina
 GASIĆ ZIVKO, rođen 1924, Zablance, 1. četa 4. bataljon, poginuo 1945.
 GEMOVIĆ PANTELIIJA, rođen 1912, Mali Pričinović, poginuo 1945.
 GEMOVIĆ VOJISLAV, rođen 1921, Badovinci, Bogatić, 1. četa 1. bataljona, poginuo 16. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 GERI KAROLJ, komesar bataljona, poginuo 1944. godine
 GLOGOVAC DRAGAN, rođen 1926, Sabac, 3. bataljon, poginuo 29. III 1945. u s. Mrtvica, Brčko
 GODIĆ ĐURO, rođen 1921, s. Brođanci, Slavonski Brod, 1. četa 1. bataljon, poginuo 13. IX 1944. u s. Velika, Kutjevo
 GODIĆ MILORAD, rođen 1927, Crna Bara, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 GOJKOVIĆ STANKO, rođen 1915, Slavonska Požega, 1. četa 1. bataljon, poginuo 26. XI 1944. u Banji Koviljači
 GORJANAC JAKOV, rođen 1925, u s. Brođanci, Valpovo, umro 26. IV 1944. u bolnici 6. korpusa
 GRAONIĆ ĐORĐE, rođen 1915, u s. Velika Vrijeska, Daruvar, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići, Dobo
 GRUJIĆ BRANKO, rođen u s. Londžica, Našice, 1. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 GRUJIĆ JOVAN, rođen 1924, 1. četa 3. bataljona, poginuo 20. februara 1945. u s. Čengiće, Bijeljina
 GOJKOVIĆ STJEPAN, rođen 1911, Drenovac, Đakovo, komandir čete u dopunskom bataljonu, poginuo 26. XI 1944. u Banji Koviljači
 GRGIĆ MILORAD, rođen 1927, Crna Bara, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 24. IV 1945. kod Bosanske Gradiške
 GOSPOČIĆ IVAN, rođen 1921, komandir Prateće čete Brodske brigade, poginuo u avgustu 1945. u Sloveniji
 GRAONIĆ ĐORĐE, rođen u s. Velika Vrijeska, Daruvar, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1944. u s. Gavrići, Dobo
 GRDAN FRANJO, rođen u s. Adolfovac, Podravska Slatina, 1. četa 1. bataljon, poginuo 12. I 1944. u s. Slatnik, Slavonski Brod
 GREGURIĆ STJEPAN SOLJA, rođen 1910, Drenovac, komandant 1. bataljona, poginuo 29. XI 1944. u Banji Koviljači
 GRGIĆ IVAN, rođen 1908, Gromačnik, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 16. II 1944. u s. Kusenje, Podravska Slatina
 GRILICA SLATINA, rođen 1917, Londžica, Našice, 3. bataljon, umro od zadobijenih rana 19. VIII 1944. godine

GRMISIC JOVO, rođen 1924, Miljevac, Podravska Slatina, 3. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

GRZINIC IVAN GRGA, rođen u Slavonskom Brodu, komesar bataljona, poginuo 1948. kao pilot komandir eskadrile, RV u Skoplju

GUCONJIC BOSKO, rođen 1922, Badovinci, 3. bataljon, poginuo 11. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina

GUMBOL PETAR, rođen 1917, Kastor Istra, 3. četa 1. bataljon, nestao u s. Velika, Kutjevo

GVOJIC BRANKO, rođen u s. Gaboš, Vukovar, 2. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

HABISA IVAN, 3. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Janja, Bijeljina

HALAJKO ILIJA, rođen u Komiži, ostrvo Vis, poginuo 26/27. X u s. Gorjani, Đakovo

HEGEDIC PAVAO, rođen 1927, Granje, Slavonska Požega, 3. bataljon, poginuo 19. X 1944. na Cukarici, Beograd

HIC IVAN, rođen 1923, Mala Vranjska, 1. četa 4. bataljon, poginuo 1945.

HRAROS ANTON, rođen 1905, Divoš, Sremska Mitrovica, 3. bataljon, poginuo 19. X 1944. Čukarica, Beograd

ILIC BRANISLAV, rođen 1920, Valjevo, 3. bataljon, poginuo 23. marta 1945. u s. Omerbegovača, Brčko

ILIC BUDIMIR, rođen 1916, Kamenica, 3. bataljon, poginuo 1945.

ILIJASEVIC DRAGUTIN, rođen 1924, Badovinci, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 16. II 1945. u s. Bukova Greda, Bijeljina

IMRESKOVIC MATO, rođen u s. Meljani, Podravska Slatina, 1. bataljon, nestao 5. III 1944. u s. Pčelić

INDIC MITAR, rođen 1921, Kordenovac, Ključ, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u Severinu, Bjelovar

IVANKOVIC ZIVADIN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 19. I 1945. Bijeljina;

IVANISIC ZIVKO, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 10. IV 1945. kod Tuzle

IVANCIC ZIVORAD, rođen 1925, Crna Gora, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

IVANOVIC DRAGOLJUB, rođen 1919, Banovo Polje, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

IVANOVIC DRAGOLJUB, rođen 1921, Crna Bara, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 1. XII 1944. u s. Maleševci, Zvornik

IVANOVIC PETAR, rođen 1924, Zasavica, Sremska Mitrovica, 3. bataljon, poginuo 3. XII 1944. u s. Kozluk, Zvornik

IVANOVIC RADOSAV, rođen 1924, Sinošević, 1. četa 1. bataljon, poginuo 1945.

IVANIC IVAN, rođen u s. Selci, Đakovo, 3. bataljon, poginuo 8. III 1944. u s. Kusunje, Podravska Slatina

IVIC IVAN, rođen 1923, Mala Vranjska, 2. četa 4. bataljona, poginuo 1945.

IVANTIC ZIVKO, rođen 1925, Crna Bara, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 19. XII 1944. u Miloševcu

IVICEVIC MIODRAG, rođen 1923, Radenković, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 28. II 1945, u s. Modran, Bijeljina

IVANTIĆ ZIVORAD, rođen 1925, Crna Bara, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

ISAJLOVIĆ ILIJA, rođen 1920, Dobrić, 2. četa 3. bataljon, poginuo 1945.

ISAKOVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1921, Crna Bara, Bogatić, poginuo 1. XII 1944. u s. Maleševci, Zvornik

ISAKOVIĆ MILORAD, rođen u s. Metković, Šabac, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrić, Doboj

JAKOVLJEVIĆ BRANISLAV, rođen 1922, Jarebica, Loznica, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić Rijeka, Doboj

JASAREVIĆ ANTE, rođen u Derventi, 2. bataljon, poginuo 27. aprila 1945. u Bosanskoj Kostajnici

JEFTIĆ BUDIMIR, rođen 1917, Badovinci, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina

JEREMIĆ VOJISLAV, rođen 1923, Krasava, Krupanj, 3. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina

JERIĆ BORISLAV, rođen 1920, Luka, Valjevo, 3. bataljon, poginuo 23. II 1945. u s. Palanka, Brčko

JEVREMOVIĆ J. DRAGIŠA, rođen 1922, Mali Pričinović, poginuo 1945.

JEVREMOVIĆ Z. VITOMIR, rođen 1925, Mali Pričinović, poginuo 1945.

JEZDIMIROVIĆ ZIVKO, rođen u s. Crnobarski Salaš, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 16. II 1945. u s. Obrežje, Bijeljina

JOVANOVIĆ BUDIMIR, rođen 1920, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

JOVANOVIĆ CEDO, rođen u s. Breznica, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 9. II 1944. u s. Donja Kusunja, Podravska Slatina

JOVANOVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1928. Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

JOVANOVIĆ MILENKO, rođen 1928, Breznica, Đakovo, 3. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

JOVANOVIĆ MATIJA, rođen 1921, Mirkovci, Vinkovci, 3. bataljon, poginuo 13. XII 1944. u s. Kiseljak, Zvornik

JOCIĆ MLADEN, rođen 1920, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 30. marta 1945. u s. Tutnjevaca, Brčko

JOVČIĆ RADE, rođen 1925, Urea, Bosanski Brod, 3. bataljon, poginuo 9. V 1945. u Zagrebu

JOVIČIĆ RADIVOJ, rođen 1913, Jalovnik, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 19. I 1945. u s. Suljin Han, Bijeljina

JOVANČIĆ RADOVAN, rođen 1925, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

JUNUZOVIĆ MUSTAFA, rođen 1921, Dojani, Prozor, 1. bataljon, poginuo 8. I 1945. u s. Lipik, Bijeljina

JURIŠIĆ MIODRAG, rođen 1926, Salaš Crnoborski, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić Rijeka, Doboj

JURIŠIĆ ZIVORAD, rođen 1920, Crna Bara, Bogatić, 3. bataljon, poginuo 19. XII 1944. u s. Miloševaca, Zvornik

JURJEVIĆ STEVO, rođen u s. Brodska Varoš, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 7. III 1944. u s. Kusunje, Podravska Slatina

JURZA JOSIP, rođen 1918, Ovčara, Virovitica, 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik

KAJGANIĆ MILAN, rođen 1923, Sokolović, Vukovar, 2. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Modran, Bijeljina

KARADŽIĆ MATO, rođen u s. Bijerino, Imotski, poginuo 10. novembra 1943. godine

KANTAZAN ERVIN, rođen u s. Bukovica, Podravska Slatina, poginuo 12. II 1944. u s. Vrhovci Grad, Našice

KATANIC MATE, rođen u s. Orljavac, Slavenska Požega, 3. bataljon, poginuo 13. XII 1944. kod Zvornika

KATIC SLAVKO, rođen u s. Pivnice, Virovitica, 1. četa 1. bataljon, poginuo 14. V 1944. u s. Veliki Grdevac, Bjelovar

KAUCMAN ERVIN, rođen 1921, Slavonski Brod, komesar čete u 4. bataljonu, poginuo 12. II 1944. u s. Vrhovci Grad, Našice

KIS FERENC, komandant bataljona, poginuo marta 1945. u Majskoj Meji na Dravi

KLAIC MIJO, rođen u s. Garčin, Slavonski Brod, 3. bataljon, poginuo 8. III 1944. u s. Kusonja, Podravska Slatina

KLAŠNJA MICO MIŠA, rođen 1920, Stari Slatnik, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 4. V 1944. u Podravskoj Slatini

KLEŠČIĆ MARTIN, rođen 1925, Koreničani, Daruvar, 1. četa 1. bataljon, poginuo 19. I 1945. u s. Suljin Han, Bijeljina

KNEŽEVIĆ MOMIR, Jurišna četa, poginuo januara 1945. kod Bijeljine

KOJIC BORISAV, rođen u s. Dren, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo 28. I 1945, u s. Amajlije, Bijeljina

KOJIC DRAGOSLAV, rođen u Badovnicima, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 15. IV 1945. u Doboju

KOLAREVIC MIODRAG, rođen 1926, Crna Bara, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 4. III 1945. u Bijeljini

KOSTIĆ CEDOMIR, rođen 1915, u Bogatiću, poginuo 20. I 1945. u s. Janja

KOMANJIN ZAHARIJE, rođen 1920, Kurska oblast, SSSR, 2. bataljon, poginuo 20. X 1944. u s. Jasenak, Obrenovac

KORAJICA MILOŠ, rođen u s. Gundinci, Županja, 1. bataljon, poginuo 20. X 194. u s. Umka kod Obrenovca

KORDIĆ DUŠAN, rođen 1927, Lužani, Slavonski Brod, 2. bataljon, umro od zadobijenih rana decembra 1943. godine

KORDIĆ RADE, rođen u s. Lužani, Slavonski Brod, Jurišna četa, poginuo 4. V 1944. u Ravnoj Gori

KORIĆ IVAN, rođen 1922, Varna, 3. četa 3. bataljon, poginuo 1945.

KOPIĆ FRANJO, rođen u s. Babina Greda, Županja, 1. bataljon, poginuo 20. X 1944. u s. Umka, Obrenovac

KOSTIĆ CEDOMIR, rođen 1915, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 20. januara 1945. u s. Janja, Bijeljina

KOSTIĆ TIHOMIR, rođen 1920, Rumska, 1. četa 4. bataljon, poginuo 1945.

KOVACEVIC ANDRA, 1. četa 1. bataljona, poginuo 16. jula 1944. u s. Severin, Bjelovar

KOVACEVIC GOJKO PLAVI, rođen u s. Gazije, Slavenska Orahovica, načelnik štaba brigade, poginuo 29. IV 1944. u s. Voćinsko Brdo, Podravska Slatina

KOVACEVIC MARKO, rođen u s. Gazije, Slavonska Orahovica, komandir čete
 KOSTIC MIRKO, rođen u s. Orljavac, Slavonska Požega, 3. bataljon, poginuo 13. XII 1944. kod Zvornika
 KOVACEVIC MILAN, rođen u s. Bijelo Brdo, Osijek, 1. bataljon, poginuo 9. XI 1944, u s. Sladojevci, Podravska Slatina
 KOVACEVIC MILORAD, rođen 1925, u s. Trpinja, Vukovar, 4. bataljon, poginuo 19. I 1945, u s. Suljin Han, Bijeljina
 KOVACEVIC SLAVKO, rođen u s. Mikleuš, Podravska Slatina, 1. četa 1. bataljona, poginuo 5/6 III 1944. u s. Pčelić, Virovitica
 KOVAČ ĐURO, rođen u s. Trnava, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 7. VII 1944. u s. Batinjani, Đakovo
 KOVJANIC STEVO, rođen u s. Trpinja, Vukovar, 4. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 KOZELICKI ANTUN, rođen u s. Trnava, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica
 KRAMARIC FRANJO, rođen u s. Velika Mlaka, Velika Gorica, 2. bataljon, poginuo 11. II 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina
 KREZIĆ DUŽAN, rođen 1925, Crna Bara, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 KRICEVCEV SLAVKO, rođen 1928, Varaždin, 4. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 KRMPOTIC PETAR, rođen u s. Slana Voda, Podravska Slatina, komandir čete u 2. bataljonu, poginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 KRSTANIC MIRKO, rođen u s. Slatnik, Đakovo, 1. četa 1. bataljon, poginuo 4. III 1944. kod Vočina
 KRSTIĆ SLOBODAN, rođen u s. Gornja Trnava, Aleksinac, 3. bataljon, poginuo 1944. u Banji Koviljači
 KUHAR IVAN, rođen 1924, Nova Ves, Derventa, 2. bataljon, poginuo 4. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 KUHAR MIRKO, rođen u s. Donji Miholjac, Pionirska četa brigade, poginuo 1943. kod Pleternice
 KUKIĆ VASO, rođen 1925, Mijač, Pakrac, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 KUNIĆ LJUBOMIR, rođen u s. Slatnik, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 KUZMANOVIĆ MILORAD, rođen 1921, Belo Polje, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo februara 1945. godine u Bosni
 KUZMANOVIĆ STEVO GOLUB, rođen 1920, komandir Jurišne čete, poginuo 19. VII 1944. u s. Lipovljani
 LACKOVIĆ NIKOLA, rođen u s. Garčin, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 8. XI 1943. u s. Sladojevci, Podravska Slatina
 LAKOŠ SIMO, rođen 1924, Prvić Luka, Šibenik, 1. bataljon, poginuo 7. VIII 1944. u s. Batinjani, Daruvar
 LATINCIC MILAN, rođen 1912, Sabac, 1. bataljon, poginuo 2. decembra 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 LAUSEVIC MILORAD, rođen 1924, Ravnje, Sremska Mitrovica, 1. bataljon, poginuo 8. III 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 LAZIC NEMANJA, rođen u s. Budimci, Našice, 1. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

LORBEK JOSIP, rođen 1926, Blagodarovac, Daruvar, 1. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 LOLIĆ Đ. PAVLE, rođen 1925, Mali Pričinović, poginuo 1944.
 LOLIĆ VIDOSAV, rođen 1925, Pričinović, Sabac, 1. bataljon, poginuo 11. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 LONČAREVIĆ VIDOJA, rođen 1924, Zasavica, Sremska Mitrovica, 1. bataljon, poginuo 27. II 1945. u s. Obriježje, Bijeljina
 LONČARIĆ MIODRAG MIJO, rođen 1927, Pridvorje, Đakovo, vodnik vođa u 3. bataljonu, poginuo 3. IV 1945. u s. Lopare, Brčko
 LOVČEVIĆ RADOVAN, rođen 1925, Pričinović, Sabac, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić Rijeka, Doboj
 LUCIĆ BOŽIDAR, rođen u Slavonskom Brodu, komesar, 2. četa 4. bataljona, poginuo 2. I 1945. u s. Obriježje, Bijeljina
 LUKIĆ DRAGORAD, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 27. I s. Amajlije, Bijeljina
 LUKIĆ MARA, rođena 1923, Vrenovci, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginula 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 LUŽAJIĆ MILE, rođen 1907, Dabar, Otočac, 1. bataljon, poginuo 29. IV 1945. u s. Očinsko Brdo kod Bosanske Kostajnice
 MADŽAREVIĆ PETAR, rođen 1925, Osijek, Jurišna četa, poginuo maja 1944. u s. Velika Pisanica
 MAKŠIMOVIĆ SAVO, rođen u s. Strezić, Jajce, 3. četa 2. bataljon, poginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 MANASIJEVIĆ JOVO, 2. četa 2. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 MANOJLOVIĆ ZDRAVKO, rođen 1921, Ada, Virovitica, 2. četa 2. bataljon, poginuo 25. XII 1944. u s. Rasinje, Zvornik
 MARIĆ LUKA, rođen 1924, u s. Budrovac, Virovitica, 3. četa 1. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 MARIĆ SVETOMIR, rođen 1922, Zasavica, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 MARIĆ SOFIJA, rođena u s. Ostrovo, Vinkovci, 1. četa 1. bataljon, poginula 5. III 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 MARJANOVIĆ JOVO, rođen 1923, Prnjavor, Bogatić, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 MARJANOVIĆ JOSIP, rođen 1915, Kruševo, Mostar, Četa automatičara, poginuo 7. V 1945. u Velikoj Gorici, Zagreb
 MARJANOVIĆ SVETOZAR, rođen 1915, Kruševo, Mostar, Četa automatičara, poginuo 7. V 1945. kod Zagreba
 MARKOVIĆ MOMČILO, rođen 1925, Dobrić, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 MARKOVIĆ RADE, rođen 1922, Krasava, Krupanj, 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 MARKOVIĆ RADOVAN, rođen 1923, Radalj, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 MARKOVIĆ STANISA, rođen 1924, Tekeriš, 3. četa 3. bataljon, poginuo 1945.
 MARKOVIĆ ZIVKO, rođen 1922, Sinošević, 1. četa 3. bataljon, poginuo 1945.
 MARIČIĆ MILISAV, rođen 1921, Zablache, poginuo 1945.

MARINKOVIĆ BRANISLAV, rođen 1924, Zvečka, 2. četa 2. bataljon, poginuo 14. XII 1944. u s. Piliće, Zvornik

MARINKOVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1924, Zabrežje, Obrenovac, 4. bataljon, poginuo 19. I 1945. u Bijeljini

MARINKOVIĆ DRAGORAD, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 27. I 1945. u s. Anajlije, Bijeljina

MARINKOVIĆ DRAGUTIN, rođen 1923, Crna Bara, Bogatić, 3. četa 2. bataljon, poginuo 19. I 1945. u Bijeljini

MARINKOVIĆ LJUBOMIR, rođen 1926, Obrenovac, 1. četa 4. bataljon, poginuo 19. I 1945. u Bijeljini

MARKOVIĆ MILOJE, rođen 1914, Krivaja, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

MARTINOVIC ANTUN, rođen 1927, Štapić, Celje, Minobacačka četa 1. bataljona, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

MATASOVIC FRANJO, rođen 1921, Velika Kopanica, Đakovo, 1. četa 2. bataljon, poginuo 19. XII 1944. u s. Osoj, Zvornik

MATIC ALEKSANDAR, rođen 1926, Rumska, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

MATIC ĐORĐE, rođen u s. Nova Bukovica, Podravska Slatina, 2. bataljon, poginuo 5/6 III 1944. u s. Pčelić, Virovitica

MATIC NIKOLA, rođen 1920, Vukošić, poginuo 1945.

MATIC STEVO, rođen 1920, u s. Seoci, Slavonska Požega, 3. četa 1. bataljon, poginuo 24. IV 1945. kod Bosanske Gradiške

MATIC Z. ZIVOJIN, rođen 1920, Mali Pričinović, poginuo 1945.

MATOVIC ILIJA, rođen 1925, Velike Pčelice, Kragujevac, 3. četa 2. bataljon, poginuo 15. IV 1945. u Doboju

MASIC STANIMIR, rođen 1920, Mrdenovac, poginuo 1945.

MEDIC DUŠAN, rođen 1920, u s. Donji Lapac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 25. XII 1944. u s. Rasinje, Zvornik

MET IGNJAC, rođen 1922, Tuzla, 2. četa 3. bataljon, poginuo 29. aprila 1945. u Bosanskoj Kostajnici

MIHAILOVIC IVO, rođen u Dalju, zamjenik komandira 2. čete 2. bataljona, poginuo 19. I 1945. u Bijeljini

MIHOJLIJA SAVO, rođen u s. Voćin, Podravska Slatina, 3. četa 1. bataljon, poginuo 7. VIII 1944. u s. Batinjani, Daruvar

MIJATOVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1925, Prnjavor 2. četa 2. bataljona poginuo 1945.

MIJATOVIĆ M. PREDRAG, rođen 1923, Mali Pričinović, poginuo 1944.

MILANOVIĆ JOVAN, rođen u Sarajevu, 1. četa 1. bataljona, poginuo 11. X 1943, u s. Gašinci, Đakovo

MILANOVIĆ MILOVAN, rođen 1922. Posavci, Šabac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 23. II 1945. u s. Cengiće, Bijeljina

MIJATOVIĆ PREDRAG, rođen 1924, u s. Pričinović, Bogatić, 2. četa 2. bataljona, poginuo 14. XII 1944. u s. Piliće, Zvornik

MILIC JULKA, rođena 1925, Vinkovci, Štab brigade, poginula 22. VII 1945. u Krškom

MILIVOJEVIC DRAGOLJUB, rođen u s. Jelašnica, 1. bataljon, poginuo 24. V 1945. u Zagrebu

MILIJANCEVIC SRETEN, rođen 1920, Badovinci, Bogatić, 2. četa 2. bataljon, poginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

MILINKOVIĆ MILOŠ KURJAK, rođen 1922. Bršadin, Vukovar, informativni oficir brigade, poginuo 27. I 1945. u s. Podovi, Bijeljina

MILETIĆ RADIVOJ, rođen 1922, Bijelo Brdo, Osijek, 1. četa 2. bataljona, poginuo 11. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina

MILJENAC MILOJE, rođen u s. Budimci, Našice, 2. bataljon, poginuo 18. VII 1944. u s. Drenje, Đakovo

MILETIĆ MARINKO, rođen 1925, Bijelo Brdo, Osijek, 2. četa 2. bataljona, poginuo 8. III 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina

MILIVOJEVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1920, u s. Jelošanica, 1. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Zagrebu

MILOJEVIĆ VIDOJE, rođen 1920. u s. Lazovi, 1. bataljon, poginuo 24. V 1945. u Zagrebu

MILOVANOVIĆ ĐORĐE, rođen 1926, Sremska Rača, Sremska Mitrovica, 3. četa 2. bataljon, poginuo 19. II 1945. u Bijeljini

MILOSAVLJEVIĆ NIKOLA, rođen 1912, Provo, Vladimirci, 3. četa 2. bataljon, poginuo 25. III 1945. kod Brčkog

MILOSEVIĆ TOMO, rođen u s. Donje Predievo, Našice, 3. četa 4. bataljon, poginuo 7. I 1944. u s. Pravoslavna Šagovina, Nova Gradiška

MILOVANOVIĆ Z. MOMČILO, rođen 1921, Mali Pričinović, poginuo 1944.

MILOVANOVIĆ SVETISLAV, rođen 1920, Tovarnik, Šid, 3. četa 1. bataljon, poginuo 4. V 1945. u s. Bijelnik, Sisak

MITROVIĆ BUDO, rođen 1927, Cabuna, Virovitica, desetar 3. čete 4. bataljon, poginuo 11. V 1944. u s. Veliki Zdenci, Daruvar

MILOSAVLJEVIĆ MIODRAG, rođen 1912, Salaš Crnoborski, Bogatić, 2. četa 2. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić Rijeka, Doboј

MIRKOVIĆ ARSEN, rođen 1928, Tabanović, Bogatić, 4. bataljon, poginuo 29. I 1945, u s. Amajlija, Bijeljina

MILOSAVLJEVIĆ MILORAD, rođen 1912, Salaš Crnoborski, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Mrtvica, Bijeljina

MILOSAVLJEVIĆ MILORAD, rođen u s. Milorci, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo februara 1945. u s. Mrtvice, Brčko

MIRIJANCEVIĆ SRETEN, rođen u s. Provo, Vladimirci, 2. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

MILOSAVLJEVIĆ DOBRIVOJ, rođen 1923, Joševo, Obrenovac, 4. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

MILOSAVLJEVIĆ DRAGOLJUB, rođen 1926, Milorci, Obrenovac, Prateća četa 3. bataljon, poginuo 2. I 1945. u s. Janja, Bijeljina

MILOSAVLJEVIĆ MILORAD, rođen 1923, Milorci, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

MILOVANOVIĆ MILORAD, rođen 1922. u s. Urovci Posavski, 2. četa 3. bataljon, poginuo 23. II 1945. u s. Cengiće, Bijeljina

MITRIĆ ZIVORAD, rođen 1924, Gornja Badanja, 3. četa 1. bataljon, poginuo 1945.

MILOVANOVIĆ MOMČILO, rođen u s. Pričinović, Šabac, 2. četa 2. bataljona, poginuo 12. III 1945. u s. Čelić, Brčko

MIROSAVLJEVIĆ IVAN, Vukovar, poginuo 1944.

MISKOVIĆ GRUJO, rođen u s. Cepin, Osijek, zamjenik komandira 3. čete 3. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

MISLJENOVIC DOBRIVOJE, rođen u s. Bobota, Vukovar, Stab brigade, poginuo 24. X 1944. u s. Debrce, Sabac

MLINAREK ANDRIJA, rođen u s. Đurđevac, Našice, 3. četa 4. bataljon, poginuo 30. I 1944. u Slavonskoj Orahovici

MLINARIĆ JOVO, rođen 1914, Tomašica, Garešnica, 2. četa 2. bataljon, poginuo 14. XII 1944. u s. Piliće, Zvornik

MLINARIĆ JOSIP, rođen 1927, Mala Maslenjača, Daruvar, 2. četa 2. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

MLINARSKI STJEPAN, rođen 1914, Caglin, Našice, 1. četa 2. bataljon, poginuo 14. XII 1944. u s. Branjevo, Zvornik

MOKRISKI ILIJA, rođen u s. Sibirj, Slavonski Brod, 2. četa 2. bataljon, poginuo 22. XI 1943. u s. Cabuna, Virovitica

MODIĆ DUŠAN, rođen 1920, Donji Lapac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 25. XII 1944. u s. Rasinje, Zvornik

MOT IGNAC, rođen 1922. u s. Lonja Tuzla, Tuzla, 2. četa 3. bataljon, poginuo 29. IV 1945. u Bosanskoj Kostajnici

MRDA STEVO, rođen ispod Psunja, kurir, poginuo septembra 1944. u planini Ozren (Bosna)

MUSLIN MARKO, rođen u s. Sekulinci, Podravska Slatina, 1. bataljon, poginuo 19. VII 1944. u s. Lipovljani

NEDIĆ BORIVOJE, rođen u selu Zvečka, Obrenovac, 2. bataljon, poginuo 23. III 1945. u s. Planak, Brčko

NEDIĆ SVETOMIR, rođen 1923. u s. Grabovac, Obrenovac, 2. bataljon, poginuo 15. II 1945. u s. Modran, Bijeljina

NESIĆ BOGDAN, rođen 1921, Bijelo Brdo, Osijek, 2. bataljon, poginuo 1. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina

NESIĆ SVETOMIR, rođen 1923, Grabovac, Obrenovac, 2. bataljon, poginuo 15. III 1945. u s. Modran, Bijeljina

NESKOVIĆ NIKOLA, rođen 1921, u Irgu, 1. bataljon, poginuo 16. jula 1944. u s. Severin, Bjelovar

NIKOLIĆ BUDIMIR, rođen 1925, Pričinović, Šabac, 2. bataljon, poginuo 8. II 1945. u s. Hase, Bijeljina

NIKOLIĆ DRAGOMIR, rođen 1926, Lazovi, 2. bataljon, poginuo 16. XII 1944. u s. Muslimanski Šepak, Zvornik

NIKOLIĆ DRAGOSLAV, rođen 1926, Zasavica, Sremska Mitrovica, 2. bataljon, poginuo 16. II 1945. kod Bijeljine

NIKOLIĆ IVAN, rođen u s. Zasavica, Sremska Mitrovica, 2. bataljon, poginuo 3. XII 1944. u s. Kozluk, Zvornik

NIKOLIĆ LAZAR, rođen 1903, u s. Silovo, Lebane, 2. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

NIKSIC ĐURO, rođen 1912, Đakovo, 2. bataljon, poginuo 20. decembra 1944. u s. Jasenak, Obrenovac

NISEVIĆ RADE, rođen u s. Javorak, 2. bataljon, poginuo 8. marta 1944. u s. Kusonje, Podravska Slatina

OBRENOVIĆ MARKO, rođen 1914, Ceraliie, Podravska Slatina, 2. bataljon, poginuo 22. II 1945. u s. Ugljevik, Bijeljina

OJČEK JOSIP, rođen 1919 u s. Habjanovci, Valpovo, poginuo 16. jula 1944. u s. Severin, Bjelovar

OKRAJČINOVIC DRAGO, 2. bataljon, poginuo 1. XI 1944. kod Sremske Mitrovice

ORACIC MIJO, rođen 1925, u s. Dragutin, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

PAJIC ZIVKO, rođen 1919, Provo, Šabac, 3. četa 2. bataljon, poginuo 23. IV 1945. u s. Ukelna, Bosanska Gradiška

PANDUROVIĆ MILORAD, rođen 1920, Badovinci, 3. četa 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

PANIC ZIVAN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 27. I 1945. s. Amajlija, Bijeljina

PANTELIĆ JOVO, rođen u s. Voćin, Podravska Slatina, 2. četa 2. bataljon, poginuo 28. VII 1944. u s. Pravoslavna Sagovina

PANJKOVIĆ BUDIMIR, rođen u s. Budimci, Našice, 3. četa 2. bataljon, poginuo 15. XII 1943. u s. Cabuna, Virovitica

PATKOVIĆ Mirko, rođen u s. Čapovica, Sinj, poginuo 1944.

PAVELA MIKO, rođen u s. Čapovica, Sinj, poginuo poslije rata

PAVLOVIĆ MILOŠ, rođen 1921, Kirin, Karlovac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1. II 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina

PAVLOVIĆ SVETOZAR, rođen u s. Zvečka, Obrenovac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 31. I 1945. u s. Puhare Pušile, Bijeljina

PAVLOVIĆ ZIVORAD, rođen 1922, Zasavica, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

PERIŠIĆ JEZDIMIR, rođen 1924, Badovinci, 1. četa 2. bataljon, poginuo 13. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

PERIŠIĆ MILOVAN, rođen 1923, Radenković, 1. četa 1. bataljon, poginuo 1945.

PERKOVIC ADAM, rođen 1920, Podvinje, Slavonski Brod, komandir voda 2. čete 1. bataljona, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

PETKOVIĆ MIRKO, rođen u s. Čapovica, Sinj

PERKOVIC IVAN, rođen u s. Oprisavci, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica

PEROŠEVIĆ STJEPAN, rođen u Valpovu, 1. bataljon, poginuo 20. oktobra 1944. u s. Umka, Obrenovac

PETROVIĆ GLIŠA, rođen 1921, Majur, Šabac, 3. četa 2. bataljon, poginuo 17. I 1945. u s. Hase, Bijeljina

PETROVIĆ JOSIP, rođen 1918, Đakovo (Dragotin) 2. četa 1. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

PETROVIĆ MATE, rođen 1913, Dragotin, Đakovo, 3. četa 1. bataljon, poginuo 4. IX 1944. u s. Slobodince, Slavonski Brod

PETROVIĆ MILOVAN, rođen 1925, Veliko Nabrđe, Đakovo, 3. četa 1. bataljon, poginuo 7. VIII 1944. u s. Batinjani, Daruvar

PETROVIĆ PETAR, rođen 1914, u s. Majur, Šabac, 3. četa 2. bataljon, poginuo 17. I 1945. u s. Hase, Bijeljina

PETROVIĆ PETAR, rođen u s. Gaboš, Vukovar, 1. četa 1. bataljon, poginuo 26/27. X 1943. u s. Gorjani, Đakovo

PETROVIĆ RADIVOJ, rođen 1912, Novo Selo, Šabac, Prateća četa 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

PETROVIĆ RADIVOJ, rođen 1912, Popovac, Niš, 3. četa 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić Rijeka, Dobo

PETROVIĆ ZIVORAD, rođen 1925, Družetić, 3. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

PETRUŠIĆ ZIVORAD, rođen 1920, Badovinci, 1. četa 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

POČEK IVAN, rođen u s. Vladimirovac, Našice, 2. četa 4. bataljon, poginuo 12. II 1944. u s. Vrhovci Grad, Slavonska Požega

POLAK MARIJAN, rođen 1906, Kutjevo, Požega, 2. četa 2. bataljon, poginuo 19. I 1945. u s. Hase, Bijeljina

POLJAK MILOŠ, rođen 1924, Dobrović, Podravska Slatina, 2. četa 2. bataljona, poginuo 21. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

POPADIĆ DUŠAN, rođen u s. Borovina, Đakovo, 1. četa 4. bataljona, poginuo 12. II 1944. u s. Vrhovci Grad, Slavonska Požega

POPOVIĆ BUDIMIR, rođen 1922, Bogosavac, 3. četa 1. bataljon, poginuo 1945.

POPOVIĆ JOVA, rođen 1925, Osijek, 2. četa 1. bataljon, poginuo 8. III 1945. u s. Donja Trnava, Bijeljina

POPOVIĆ IVAN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1945.

POPOVIĆ MATIJA, rođen 1916, Krasava, Krupanj, 2. četa 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik

POPOVIĆ STJEPAN, rođen 1923, Zvečka, Obrenovac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 14. II 1945. u s. Piliće, Zvornik

POZNANOVIĆ DRAGOLJUB, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1944.

POZNANOVIĆ RANISLAV, rođen u s. Crna Bara, Šabac, 1. četa 2. bataljon, poginuo na Kleku

PRAVDIĆ ĐORĐE, rođen u s. Ostrovo, Vinkovci, poginuo 1944. u s. Perkovci, Županja

PRIČA MILE, rođen u s. Mirkovci, Vukovar, 2. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

PROKOPIĆ MILAN, rođen u s. Krasava, Krupanj, 2. četa 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik

PUZEVAC MILKA, rođena u s. Dvorišta, Bosanska Dubica, 2. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

RADANOVIĆ LJUBO, rođen 1908, Slobodnica, Slavonski Brod, komesar 1. čete 1. bataljona, poginuo 1944.

RADIŠIĆ MILKA, rođena 1926, Gaboš, Vukovar, 2. bataljon, poginula 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

RADOSAVLJEVIĆ SRETO, rođen 1918, Đakovo, 2. četa 4. bataljon, poginuo 8. I 1944. u s. Lipik, Pakrac

RADOVANOVIĆ STIPE, rođen u s. Garčin, Slavonski Brod, 1. četa 2. bataljon, poginuo 11. X 1943. u s. Gašinci, Đakovo

RADULOVIĆ MILUTIN, rođen u s. Gornje Viljevo, Podravska Slatina, 4. bataljon, poginuo 9. III 1944. u s. Kusunje, Podravska Slatina

RAJIČIĆ ZIKA, rođen 1920, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju

RAKASOVIĆ GOSPAVA, rođena 1927, u s. Gaboš, Vukovar, 2. bataljon, poginula 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

RAKIĆ SRETEN, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 19. I 1945, Bijeljina

RANČIĆ MATO, rođen u s. Budimiri, Sinj, poginuo poslije rata

RAglĆ ANTUN, rođen 1922. Brodski Stupnik, Slavonski Brod, 1. četa 3. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 RELJIĆ VLADAN, rođen 1922, Krasava, Krupanj, 2. četa 2. bataljon, poginuo 29. IV 1945. u Bosanskoj Kostajnici
 RELJIĆ VUKOJE, rođen 1919, Ravnje, Sremska Mitrovica, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 RENOVČEVIĆ SIMA, rođen 1925, Majur, Sabac, poginuo 1945.
 ROGIĆ MILOSAV, rođen 1924, Badovinci, Bogatić, Prateća četa, poginuo 8. V 1945. u s. Pešćenica, Sisak
 RUDOLF MARIJAN, rođen 1926, Trnava, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 26. XI 1944. u Banja Koviljači
 RUPENOV ANTUN, rođen u s. Bučje, Pakrac, 1. bataljon, poginuo u Udrigovu
 RUZIĆ DIMITRIJE, rođen 1925, Badovinci, 3. četa 3. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Puhare Pučile, Bijeljina
 SAFAR IVAN, rođen 1919, Koprivnica, 2. četa 2. bataljona, poginuo 10. III 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 SALKOVIĆ NIKOLA, rođen u s. Garčin, Slavonski Brod, 1. četa 3. bataljon, poginuo 7/8. XI 1943. u s. Sladojevcu, Podravska Slatina
 SAMARDZIĆ OSTOJA, rođen 1920, Ravnje, Sremska Mitrovica, 2. četa 2. bataljon, poginuo 16. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 SAVETIĆ STANISLAV, rođen 1925, u s. Ravnje, Sremska Mitrovica, 3. četa 2. bataljon, umro 20. XII 1944. u s. Lokanj
 SAVIĆ IVAN, rođen 1926, Gorjani, Đakovo, 3. bataljon, poginuo 16. III 1944. u s. Kusunje, Podravska Slatina
 SAVIĆ JOVAN, rođen u s. Ciglenik, Kula, 2. bataljon, poginuo 11. X 1943. u s. Gašinci, Đakovo
 SAVIĆ MARKO, rođen 1924, Crna Bara, 3. četa 2. bataljon poginuo 1945.
 SAVIĆ MILOŠ, rođen 1923, u Rumi, 2. četa 3. bataljon, poginuo 4. V 1944. na planini Ravna Gora
 SAVIĆ SLOBODAN, rođen 1922, Crna Bara, 3. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 SAVIĆ STANKO, rođen u s. Ciglenik, Kula, 1. bataljon, umro od zadobijenih rana 13. X 1943. godine
 SAVATIĆ VOJISLAV, rođen 1926, Bukor, poginuo 1945.
 SAVIČEVIĆ PAJO, rođen 1927, Bastenica, Kuršumlja, 2. četa 3. bataljon, poginuo 29. IV 1945. u Kostajnici
 SAVIĆ SLOBODAN, rođen u s. Crna Bara, Sabac, 3. četa 4. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 SANI IVAN, rođen 1915, Gornji Obrež, Pakrac, 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 SELEČKOVIĆ SANDOR, rođen 1912, Borovo, Vukovar, 2. četa 4. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Čengiće, Bijeljina
 SENIĆ NENAD, rođen 1909, Slobodna Vlast, Đakovo, 1. četa 4. bataljon, poginuo 23. I 1945. u Brezovici
 SERDAR NENAD, rođen 1926, Budimci, Našice, 1. četa 3. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 SERTIĆ JOSIP, rođen 1924, Kindrovo, Slavonski Brod, 2. četa 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944, u s. Severin, Bjelovar

SERDAR PETAR, informativac, 1. bataljona, poginuo 15. III 1945. u s. Modranu, Bijeljina

SEVER JOSIP, rođen 1911, Sabac, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

SIKLIC ĐURO, rođen 1912, Badovinci, 3. četa 1. bataljon, poginuo 17. II 1945, u s. Modran, Bijeljina

SIKTER SLAVKO, rođen 1925, Junanjek, Karlovac, Četa automatičara, poginuo 8. V 1945. u s. Buševac, Sisak

SIMEUNOVIC DRAGUTIN, rođen 1923, u s. Stublina, Obrenovac, 2. četa 3. bataljon, poginuo 23. IV 1945. u Bosanskoj Kostajnici

SIMIC DRAGOMIR, rođen 1922, Salaš Crnobarski, Sabac, 2. bataljon, poginuo 23. III 1945. u s. Brka, Brčko

SIMIĆ JOVAN, rođen 1913, Petrovci, Sisak, 1. četa 3. bataljon, poginuo 20. X 1944. u s. Umka, Obrenovac

SIMIĆ MILOVAN, rođen u s. Poganovci, Našice, Jurišna četa, poginuo maja 1944. u s. Velika Pisanica, Bjelovar

SIMIĆ STOJAN, rođen 1925, Ravnje, Sabac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 26. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

SIROVICA SVETISLAV, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1945.

SKIBINA ANA, rođena u s. Oriovac, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginula 5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica

SKOLJANSKI STANISLAV, rođen 1918, Prnjavor, Bogatić, 3. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

SKRINJAR SLAVKO, rođen 1925, u Bukovici, 2. četa 4. bataljon poginuo 21. II 1945. kod Bijeljine

SLAVIĆ, rođen u Slavonskom Brodu, komesar čete u 3. bataljonu, poginuo 10. III 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina

SLUJKIĆ IVSIJAN, rođen u s. Adolfovac, Podravska Slatina, 2. četa 3. bataljon, poginuo 15. III 1945. u s. Modran, Bijeljina

SMOČILAC JOVO, rođen u s. Gredani, Nova Gradiška, 1. bataljon, poginuo 22. VIII 1944. u Banovoj Jarugi

SOKČANIĆ JANKO, rođen 1926, Crna Bara, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

SOLAKOVIC DOBRIVOJ, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 1944.

SREMAC MILORAD, rođen 1925, Negosavci, Vukovar, 3. četa 4. bataljon, poginuo 16. IV 1945, u Doboju

SRDANOVIĆ MOMČILO, rođen 1920, Sabac, poginuo 1945.

STANČIĆ ĐURO, rođen 1922, Zagreb, Četa za vezu, poginuo 1. V 1945. u Bosanskoj Kostajnici

STANČETIĆ MARKO, rođen 1922. u Banovom Polju, Bogatić, 2. četa 2. bataljona, poginuo 14. III 1945. u s. Popovo Polje, Bijeljina

STANIĆ VOJISLAV, rođen 1926, Gornja Badanja, 1. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

STANIMIROVIĆ VIDOJE, rođen u s. Bobota, Vukovar, 1. bataljon, poginuo 7. VIII 1944. u s. Batinjani, Daruvar

STANISIĆ OBRAD, rođen 1920, Bela Reka, 3. četa 2. bataljon, poginuo 1945.

STANKOVIC VOJISLAV, rođen 1918, Jalovik, Sabac, 1. četa 4. bataljon, poginuo 21. XII 1944. u s. Maleševci, Zvornik

STANIŠIĆ STEVANA JANKO, rođen 1924, Badovinci, 2. četa 3. bataljon, poginuo 1945.
 STARČEVIĆ MATE, rođen 1923, Sapci, Slavonski Brod, 3. četa 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 STARČEVIĆ MILORAD, rođen 1922, Majur, Šabac, 3. četa 2. bataljon, poginuo 20. I 1945. u s. Hase, Bijeljina
 STEGIC ANTUN TUNA, rođen 1919, Breznica, Đakovo, komandant 1. bataljona, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 STEPANTIC BECO, rođen 1912, Orašje, Intendantura brigade, poginuo 24. X 1944. u s. Debrce, Šabac
 STEFANOVIĆ MIHAJLO, rođen 1908, Lešnica, Šabac, 2. bataljon, poginuo 1. III 1945. u s. Ugljevik, Bijeljina
 STEFANOVIĆ NENAD, rođen u s. Baaovnici, Bogatić, 2. četa 2. bataljon, poginuo 25. II 1945. u s. Čengiđ, Bijeljina
 STEFANOVIĆ ĐORĐE, rođen 1912, Provo, Vladimirci, Šabac, 2. četa 3. bataljona, poginuo 1. II 1945. u s. Petrovo Polje, Bijeljina
 STEFANOVIĆ SVETOMIR, rođen 1920, Mrdenovac, 2. bataljon, poginuo 1945.
 STEVANOVIĆ NENAD, rođen u s. Badovinci, Bogatić, 3. četa 3. bataljona, poginuo 23. II 1945. u s. Čengiđ, Bijeljina
 STEVIĆ DOBRIVOJ, rođen 1916, Gornja Badanja, 3. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 STEFANOVIĆ JOVAN, rođen 1926, Dvorovi, Bijeljina, 2. četa 3. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići, Doboj
 STC JANOVIĆ DRAGUTIN, rođen 1923, Bujavica, Pakrac, 2. četa 2. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina
 STOJANOVIĆ SVETOMIR, rođen 1923, Mrdenovac, poginuo 1945.
 STOKIĆ MARKO, rođen 1923, Majur, Šabac, 3. četa 2. bataljona, poginuo 20. II 1945. u s. Čengiđ, Bijeljina
 STOJKOVIĆ SIMO, rođen 1919, u s. Bobota, Vukovar, 3. četa 3. bataljon, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 STOJICEVIĆ VLADO, rođen 1926, Gornja Vranjska, 1. bataljon, poginuo 1945.
 SUCEO NIKOLAJ, rođen u Azov, Merinska SSSR, 3. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 SURLA MIRKO, rođen 1924, Glogovo, Gračac, komesar 4. bataljona, poginuo 28. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 SVOBODA JOSIP, rođen 1922, Macute, Podravska Slatina, 1. četa 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Stanić, Rijeka, Doboj
 SANDOR ISTVAN, rođen 1922, 1. četa 3. bataljon, poginuo 18. X 1944. u Beogradu
 SIKLIC ĐURO, rođen 1912, u s. Badovinci, Bogatić, 3. četa 1. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 SIMIĆ Stjepan, rođen 1909, Levanjska Varoš, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 21. II 1945. kod Bijeljine
 ŠOKCANTIĆ JANKO, rođen 1926, Crna Bara, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 16. II 1945. kod Bijeljine
 STEFANOVIĆ ĐORĐE, rođen 1912, Provo, Obrenovac, 2. četa 3. bataljon, poginuo 1. II 1945. kod Bijeljine
 ŠTRBAC JOVAN, rođen 1927, Lužani, Slavonski Brod, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

ŠTRBAC MILE BOSANAC, rođen u s. Vranjska, Bosanska Krupa, 1. četa 1. bataljon, poginuo 11. X 1943. u s. Gašinci, Đakovo

STRBO MAKSIM MAKSO, rođen u s. Donja Pištana, Slavenska Orahovica, zamjenik komandanta 1. bataljona, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

SUCOV NIKOLA, rođen 19212. u SSSR, 2. četa 3. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar

TADIC GVOZDEN, rođen 1922. Salaš Crnobarski, Bogatić, 2. četa 1. bataljon, poginuo 28. II 1945. u s. Modran, Bijeljina

TANKOSIĆ ĐOKO, rođen u s. Kapelna, Donji Miholjac, 3. četa 3. bataljon, poginuo 9. III 1944. u s. Donje Kusonje, Podravska Slatina

TEODOROVIĆ PANTELIIJA, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, poginuo 19. I 1945. Bijeljina

TEODOROVIĆ ZIVKO, rođen u s. Crna Bara, Bogatić, 2. četa 3. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški

TEPSIC DUŠAN, rođen 1915. u Radenković, Šremska Mitrovica, 2. četa 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik

TIMOTIĆ BRANISLAV, rođen 1919, Badovinci, poginuo 24. IV 1945 u Bosanskoj Gradiški

TODIĆ ĐORĐE, rođen 1921, Salaš Crnobarski, Bogatić, Izviđačka četa, poginuo 10. XII 1944. u Banji Koviljači

TOMIĆ ANTUN, rođen 1922, Ilok, 1. četa 3. bataljon, poginuo 18. X 1944. na Čukarici, Beograd

TOMIĆ MIJO, rođen u s. Prkovci, Vinkovci, poginuo 28. XI 1943. u s. Čačinci

TOT STJEPAN, rođen 1927, Dobrović, Podravska Slatina, 2. četa 4. bataljon, poginuo 12. I 1944. u s. Vrhovci Grad, Slavenska Požega

TUBIĆ ANTE, rođen u s. Kutjevo, Požega, 1. četa 4. bataljon, poginuo 1. XII 1944. kod Zvornika

TUVEKDŽIĆ MILOŠ, rođen 1917, Radenković, Sabac, 3. četa 3. bataljon, poginuo 14. XII 1944. u s. Srpsko Branjevo, Zvornik

UHITIL JOSIP, rođen 1914, Krivaja, Novska, 1. bataljon, poginuo 27. I 1945. u s. Amajlije, Bijeljina

UNDIĆ MITAR, rođen 1921, Kornjenovo, Ključ, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1944. u Doboju

VAJS EMANUEL, rođen 1916, Klokočevik, Slavonski Brod, 2. bataljon, poginuo 24. X 1944. u s. Debre, Obrenovac

VALPOTIĆ PETAR, rođen u s. Budimci, Našice, 16. bataljon, poginuo 28. XII 1943. u s. Veliko Nabrđe, Đakovo

VARGAS VINKO, rođen u s. Lužani, Slavonski Brod, komesar 2. čete u 1. bataljonu, poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini

VARZIĆ LJUDEVIT, rođen u s. Mokrica, Donja Stubica, 2. bataljon, poginuo 21. III 1944. u s. Pepelane, Virovitica

VASIĆ ĐORĐE, rođen 1920, Metković, 2. četa 4. bataljon, poginuo 1945.

VASIĆ ILIJA, rođen 1927, Telemović, Ada Sremska, 1. bataljon, poginuo 14. I 1945. kod Bijeljine

VASIĆ MILOŠ, rođen 1923, Srebrenica, 1. bataljon, poginuo 29. I 1945. u s. Janja, Bijeljina

VASIČ ZIVORAD, rođen 1921, Kozarci, Šabac, 1. bataljon, poginuo 4. V 1945. u s. Bjeljnik, Sisak
 VASILIJ JAVOR, rođen 1920, SSSR, 3. četa 2. bataljon, poginuo 20. X 1944. u s. Jasenak, Obrenovac
 VASILJEVIĆ BOGOLJUB, rođen 1921, Milorci, Obrenovac, 1. bataljon, poginuo 16. II 1945, u s. Modran, Bijeljina
 VASILJEVIĆ LJUBOMIR, rođen 1921, Volujac, 2. četa 4. bataljon, poginuo 1945.
 VASILJEVIĆ MILISAV, rođen 1922, Krasava, Krupan, 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 VENSKOVIĆ NIKOLA, rođen u Irigu, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 VERAZLIĆ SLAVOLJUB, rođen 1926, Zasavica, Sremska Mitrovica, 1. bataljon, poginuo 18. II 1945. u s. Jabanuša, Bijeljina
 VESIĆ ĐORĐE, rođen u s. Metković, Šabac, 1. bataljon, poginuo 16. II 39*5. u s. Modran, Bijeljina
 VEŠIĆ STEVAN, rođen u s. Metković, Šabac, 1. bataljon, poginuo 17. XII 1944. u s. Muslimanski Šepak, Zvornik
 VEZIĆ JOVO, rođen 1925, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 1. II 1945. u Bijeljini
 VIDOVIĆ MILUTIN, rođen u s. Stapar. Vrgin Most, 1. bataljon, poginuo 18. XII 1943. u s. Gorjani, Đakovo
 VIDOVIĆ SAVO, rođen u Vukovaru, 1. bataljon, poginuo 5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica
 VILIĆ ZIVORAD, rođen 1923, Badovinci, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrići, Doboj
 VILJEVAC ADAM, rođen u s. Jasenaš, Grubišno Polje, zamjenik komandira 1. čete u 1. bataljonu, poginuo februara 1944. u s. Kapela Batrina
 VIPOTNIK STJEPAN, rođen 1918, Gradina, 1. bataljon, poginuo 18. XII 1944. kod Zvornika
 VIRAG ROBERT, rođen u Slavonskom Brodu, zamjenik komandanta 1. bataljona, poginuo 14. V 1944. u Velikoj Pisanici
 VITANOVIC MARIJAN, rođen 1910, 2. četa 1. bataljon, poginuo 2. XII 1944. u s. Čalopek, Zvornik
 VLADISAVLJEVIĆ JEZDIMIR, rođen 1919, Radenković, 2. četa 2. bataljon, poginuo 1945.
 VOJINOVIĆ CEDOMIR, rođen 1911, Ruplje, Vlasotinci, 1. bataljon, poginuo 10. II 1945. u s. Suhopolje, Bijeljina
 VOJINOVIĆ DRAGO, rođen 1927, Vama, 3. četa 1. bataljon, poginuo 1945.
 VOJINOVIĆ NIKOLA, poginuo 24. V 1945. u Zagrebu
 VOLF IVAN, rođen 1915, Gornji Obrijež, Pakrac, 1. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u s. Gavrić, Doboj
 VOLF MORIC, rođen 1923, Trnava, Đakovo, 1. bataljon, poginuo 16. III 1944. u s. Donje Kusonje, Podravska Slatina
 VOLF SLAVERO, rođen 1912, Gornji Obrijež, Pakrac, 1. bataljon, poginuo 7. V 1945. nedaleko od Zagreba
 VORZIĆ LJUDEVIT, rođen u s. Mokrice, Donja Stubica, 2. bataljon, poginuo 21. III 1944. u s. Pepelane, Podravska Slatina

VESKOVIC NIKOLA, rođen u Irigu, 1. bataljon, poginuo 16. VII 1944. u s. Severin, Bjelovar
 VLAJKOVIC PETAR, rođen u s. Caglin, Slavonska Požega, 2. bataljon, poginuo 1. I 1944. u s. Donja Trnava, Okučani
 VLADISAVLJEVIC JEZDIMIR, rođen 1919, Radenković, Sabac, 2. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 VUJIC JOVO, rođen 1925, u s. Badovinci, Bogatić, poginuo 1. II 1945. kod Bijeljine
 VUJINOVIC MILISAV, rođen 1923, Badovinci, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 16. IV 1945. u Doboju
 VUJICIC ZDRAVKO, rođen 1921, Donja Bukovica, Podravska Slatina, 1. bataljon, poginuo 24. IV 1945. u Bosanskoj Gradiški
 VUKADINOVIC ANKA, rođena u s. Slatnik, Slavonski Brod, stariji vodnik u 2. bataljonu, poginula februara 1945. u s. Kotari (Bosna)
 VUKADINOVIC PETAR CRNI, rođen 1923, Crnašica, Našice, 1. četa 1. bataljon, poginuo 5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica
 VUKADINOVIC SRETO, rođen 1893, Budimci, 1. bataljon poginuo 5. IV 1944. u Podravskoj Slatini
 VUKASINOVIC MILORAD, rođen 1924, Salaš Crnobarski, Bogatić, 1. bataljon, poginuo 4. V 1945. u s. Bijelnik, Sisak
 VUKASINOVIC MILORAD, rođen 1911, Salaš Crnobarski, Bogatić, 2. bataljon, poginuo 17. II 1945. u s. Modran, Bijeljina
 VUKICEVIC MIRKO, rođen u s. Bare, Slavonska Orahovica, komesar Prateće čete, poginuo 20. IV 1945. kod Dervente
 VUKELIC FRANJO, rođen 1921, Kutjevo, Slavonska Požega, 1. bataljon, poginuo 1. II 1945. u s. Popovi, Bijeljina
 VUKOVIC ANĐELKA, rođena u Vukovaru, poginula 1944.
 VUKOVIC ILIJA, rođen u Vukovaru, poginuo 1944.
 VUKOVIC DOBRIVOJE, rođen 1927, Metković, 2. četa 4. bataljona, poginuo 1945.
 VUKOVIC MIODRAG, rođen 1926, Komirić, 2. bataljon, poginuo 18. XI 1944. u s. Prnjavor, Sabac
 VUKOVIC STJEPAN, rođen 1916, Jakšić, Slavonska Požega, 1. bataljon, poginuo 1. XI 1944. kod Zvornika
 VUKOSIC IVAN, rođen u Beogradu, 1. bataljon, poginuo 15. decembra 1943. u s. Cabuna, Podravska Slatina
 VUCKOVIC PETAR, rođen 1925, Cabuna, Virovitica, 1. bataljon poginuo 4. V 1944. u Ravnoj Gori
 VULIC ZIVORAD, rođen 1923, Badovinci, 2. bataljon, poginuo 16. aprila 1945. u Doboju
 ZAJIC IVAN, rođen 1910, Jelovik, poginuo 21. XII 1944. godine kod Zvornika
 ZARIC LJUBOMIR, rođen 1907, u s. Donje Gazije, Podravska Slatina, umro maja 1944. godine u bolnici 6. korpusa
 ZARIC MIRKO, rođen u s. Petrovci, poginuo ispred Virovitice
 ZARIC VASO, rođen 1922, u s. Ljeskovica, Slavonska Požega, poginuo kao intendant bataljona 5. IX 1944. kod Pakraca
 ZAKSEK FRANJO, rođen u s. Budimci, Našice, 1. bataljon, poginuo 5. II 1944. u s. Pčelić, Virovitica

ZERIČKA GREGOR, rođen u SSSR, 1. četa 1. bataljona, poginuo
5. III 1944. u s. Pčelić, Virovitica
ZIGIĆ STEVO, rođen 1925, Slavonski Brod, 2. četa 4. bataljona, po-
ginuo 8. I 1945. u Bijeljini
ZIKIĆ V. VELIZAR, rođen 1925, Mali Pričinović, poginuo 1944.
ZILIC IVAN, rođen u s. Petrovcu, Sisak, 3. bataljon, poginuo 21.
oktobra 1944. u s. Umka, Obrenovac
ZILKA FRANJO, rođen u s. Krivaja, Novska, 1. bataljon, poginuo
4. V 1944. u Podravskoj Slatini
ZIVANOVIĆ MIRKO, rođen 1919, Dvorište, 1. četa 4. bataljon, po-
ginuo 1945.
ŽUZANIC MARKO, rođen u s. Čađevica, Donji Miholjac, 4. bata-
ljon, poginuo 7. I 1944. u Pravoslavnoj Šagovini, Okučani

S A D R Ź A J

	Strana
PREDGOVOR — — — — —	5
U V O D — — — — —	7
PRVE AKCIJE BRIGADE — — — — —	21
Akcije pod komandom Štaba istočne grupe NOP odreda —	28
BORBE U SASTAVU 12. DIVIZIJE — — — — —	48
Rušenje pruga i ponovni napad na Čačince — — — — —	52
Trodnevni marš divizije — — — — —	61
Napad na Đakovo — — — — —	64
Oslobođenje Gorjana — — — — —	69
Borbe oko Okučana — — — — —	81
Povratak u okolini Slavonskog Broda — — — — —	86
BRODSKA BRIGADA U SASTAVU DVADESET OSME UDARNE DIVIZIJE — — — — —	90
Napad na njemačke kolone na komunikaciji Daruvar—Viro- vitica — — — — —	103
Napad na neprijateljevo uporište u Podravskoj Slatini i lik- vidacija 15. ustaške bojne — — — — —	110
Njemačka ofanziva »Ungeviter« (Ungewitter) — — — — —	130
Treća četa se vraća — — — — —	142
BORBE BRIGADE DO POLASKA IZ SLAVONIJE — — — — —	147
Mjere za učvršćenje discipline u jedinicama — — — — —	151
Osiguranje napada 10. korpusu NOVJ na uporište u Narti i boravak u Moslavini — — — — —	156
Likvidacija uporišta u Velikom Grđevcu i odlazak na Kalnik	160
Borba kod Severina — — — — —	165
U korpusnoj rezervi — — — — —	168
BORBE U BOSNI — — — — —	181
Busija i prvi susreti sa četnicima — — — — —	189

	Strana
Godišnjica formiranja brigade i njeno proglašenje udarnom	191
BORBE U SRBIJI — — — — — — — — — —	198
PONOVO U BOSNI I VATRENO KRŠTENJE NOVIH BO-	
RACA — — — — — — — — — —	214
Napad na neprijateljeve kolone — — — — — — — —	234
Borba u selu Modranu — — — — — — — — — —	236
BORBE BRIGADE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA — — — —	246
Oslobođenje Doboja — — — — — — — — — —	246
Oslobođenje Bosanske i St.-re Gradiške — — — — —	252
Borba za Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu — — — — —	260
Oslobođenje Petrinje — — — — — — — — — —	265
SPISAK BORACA I RUKOVODIOCA KOJI SU BILI U	
BRODSKOJ BRIGADI U OKTOBRU 1943. god. — — — —	277
RUKOVODIOCI BRODSKE BRIGADE — — — — —	292
SPISAK PREŽIVELIH BORACA BRODSKE BRIGADE — —	294
SPISAK POGINULIH BORACA BRODSKE BRIGADE 28.	
DIVIZIJE — — — — — — — — — — — — — —	317

NAIL REDZIĆ JAMBA

25. BRODSKA BRIGADA

Tehnički urednik

Andro Strugar

Jezički redaktor

Vera Prelević, prof.

Korektor

Olivera Obradović

Omot

Miroslav Vajić, akad. slikar

Štampanje završeno jula 1976.

Strana	Red	Stoji	
8	16	odozdo	Hrvar
9	22	odozgo	Klošara
10	18	odozgo	skladištu
29	18	odozgo	prilikom
37	8	odozgo	cijela likvidacija
40	5	odozdo	osetao
41	14	odozdo	brigadi
42	8	odozdo	neprijateljeve
45	15	odozdo	ophrvani za
49	6	odozdo	12.
93	7	odozdo	kutu
113	15	odozdo	izvaji
135	13	odozgo	Tačka
138	12	odozgo	Dušnik
142	10	odozgo	vnojnik
170	6	odozdo	divizile
182	19	odozdo	okolini
218	9	odozgo	Brograd.
224	10	odozgo	»zrojevka«
224	21	odozgo	vlada
238	10	odozdo	Tuzlanska Cesta
281	23	odozdo	Oto
343	11	odozgo	okolini
344	6	odozdo	rukovodioca
344	3	odozdo	preživjelih
			Hvar
			Kloštra
			skladišta
			dolaskom
			cijena likvidacije
			ostao
			brigadu
			neprijateljevo
			Ophrvani bolom
			1.
			putu
			izjavi
			Točak
			Dišnik
			vojnika
			divizije
			okolinu
			Beograd
			»zbrojevka«
			vladala
			Tuzlanska Testa
			Ervin
			okolinu
			rukovodilaca
			preživjelih